

Etninė kultūra

Etninės kultūros globos tarybos informacinis leidinys

Metraštis leidžiamas nuo 2001 metų. **Nr. 8**

Redakcinė kolegija

Prof. dr. Libertas Klimka (pirmininkas)
Dr. Petras Kalnius
Birutė Kulnytė
Prof. habil. dr. Irena Regina Merkienė
Prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas
Irena Seliukaitė
Dr. Bronė Stundžienė

Informacinį leidinį parengė ir išleido
Etninės kultūros globos tarybos sekretoriatas,
Žygimantų g. 1/T. Vrublevskio g. 8, LT-01102, Vilnius, Lietuva
Tel. (8 5) 210 71 61, Faks. (8 5) 210 71 60
Mob. +370 699 04238
El.paštas: etnogloba@lrs.lt
www.lrs.lt (žr. nuorodą – Institucijos, atskaitingos Seimui)

Tekstai, stilistika, redagavimas,
koregavimas ir komponavimas –
Audronė Daraškevičienė
Maketavo – Tatjana Kerul
Pasirašyta spaudai 2009 07 02
Tiražas 1000 egz.

© EKG taryba
© Libertas Klimka
© Marcelijus Martinaitis
© Rasa Vasiliauskienė
© Jolanta Zabulytė
© Rasa Bertašiūtė
© Genovaitė Jacėnaitė
© Nijolė Vasiliauskienė
© Rima Vasaitienė

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius
tel. +370 5 273 33 47, faks. +370 5 273 31 40,
El. paštas: priemimas@petroofsetas.lt,
www.petroofsetas.lt

ISSN 1648-6072

VILNIUS, 2009

Andriaus Morkūno nuotrauka

„Tramtatulis 2009“ laureatas – Tramtatulio pasakotojas Domantas Taukinaitis (Varėnos lopšelis-darželis „Žilvitis“, mokytoja Onutė Zacharkienė)

IŽANGINĖS MINTYS

Libertas Klimka. Apie tautinės valstybės ateitį Europoje: nuomonių sankirtose.....4

TRYBOS VEIKLA

Valstybinių programų koordinavimas 2008 m. 6
Tarybos posėdžiai 2008 m. 15
Tarybos nutarimai 2008 m. 17

REGIONINIŲ TARYBŲ VEIKLA

AUKŠTAITIJA 18
DŽŪKIJA 23
MAŽOJI LIETUVA 26
SUVALKIJA (SŪDUVA) 29
ŽEMAITIJA 32

AKTUALIJOS

Marcelijus Martinaitis. „Kasdines mūsų dūnas dūk mažai šiandien“ 35
Rasa Vasiliauskienė. Lietuvos Respublikos kraštovaizdžio politikos kryptys ir jų įgyvendinimo priemonės.....37
Libertas Klimka. Apie lietuviškąją meilės deivę 41
Rima Vasaitienė. Etnokultūrinės edukacinės veiklos organizavimas Suvalkijos (Sūduvos) muziejuose 43

ETNOLOGINIAI TYRIMAI

Libertas Klimka. Apie tikrąją pagonybę 46
Jolanta Zabulytė. Religiniai paminklai ir liaudies tikėjimai.....48
Rasa Bertašiūtė. Nemuno kilpų regioninio parko Birštono krašto tradicinė kaimo architektūra 55
Nijolė Vasiliauskienė. Darbėnų apylinkių tradicinis maistas.....60

GYVOJI TRADICIJA

Libertas Klimka. Prakalbinės akmenų: pas dievidirbį Gediminą Radzevičių 64
Genovaitė Jacėnaitė. Liaudies keramikos tradicijos ...67
Algimantas Puodžiūnas. Iš Kuršėnų molio.....70
Alina Listopadskienė. Etniniai kurortinio Druskininkų gyvenimo bruožai.....73
Nijolė Vasiliauskienė. Užgavėnės Grūšlaukėje 75
Rima Galuškinienė. Kūlupėnų ir aplinkinių kaimų mažoji architektūra 77
Ona Drobelenė. „Visa, kas gera, paraidavo iš girios“78
Audronė Daraškevičienė. Naujovės 2009-ųjų Kaziuko mugėje.....82

ETNINĖS KULTŪROS SKLAIDA

Vitalija Vasiliauskaitė. Vaikų ir jaunimo tautinis ugdyimas Aukštaitijoje 86
Danutė Mukienė. Knygoje – žymiausių Žemaitijos krašto tyrinėtojų rašytinis palikimas.....88
Vitalija Vasiliauskaitė. Salų dvaras sukviėtė Aukštaitijos regiono menininkus 90
Iveta Montvydienė. Užaugau ažuolu Nemuno vingiuos.....91

Dalia Jusienė. Sugrįžimai prie etninių šaknų 93
Romualda Dobranskienė, Dalia Šulcienė. Šilutės Hermano Zudermano literatūrinės kraštotyros klubas 93
Regina Meškauskienė. Šilutės kraštotyros draugijos veikla 95
Ieva Biržienė. Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“96
Valentinas Jazerskas. Zyplių dvaras – besiformuojantis Sūduvos krašto amatų centras 97
Asta Venskienė. Zyplių dvaras – etnokultūros sklaidos židinys.....98
Jovita Lubienė. Jurginės Raudėnuose.....100
Eva Stonkevičienė. Žemaitijos kaimo muziejus džiaugiasi solidžiomis investicijomis.....102
Audronė Daraškevičienė. Koks miestas be amatų ir amatininkų? 103

NUOMONĖS

Interviu su Dalia Urbanavičiene. Apie etninės kultūros pamokos perspektyvas 105
Vitalija Vasiliauskaitė. Visuomeninių kultūros organizacijų indėlis į regiono kultūrą: siekiai, realybė, problemos.....107

KRONIKA

Libertas Klimka. Atgimimo ažuolyno 20 metų sukaktis.....109
Agnė Miliauskaitė. Lietuvos tautinio atgimimo ažuolyno šiandiena 111
Kęstutis Labanauskas. Tautos ažuolynui šakas suskliaučiant.....111
Irena Seliukaitė. 2008 m. Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatas – profesorius Stasys Skrodenis....114
Interviu su Jūrate Šemetaitė. „Aukso paukštė“ – apdovanojimas ir įpareigojimas.....115
Audronė Daraškevičienė. Folkroko grupė „Atalyja“ švenčia dešimtmetį ir pristato naują albumą 116
Audronė Daraškevičienė. Penkiolika „Dangaus“ metų 117
Jūratė Šemetaitė. Telšių vaikų folkloro ansamblis „Čiučiuuruk“ švenčia 20-metį 119
Rita Videikaitė-Macijauskienė. Žemaičių krašto vaikų dainų rinkinys „Padainiausiu dainiuškelė“ 121

NAUJI LEIDINIAI

Jolita Eidikonienė. Tradicinės kaimo architektūros rekomendacijos.....122
Audronė Daraškevičienė. Lietuvių kalendorius 123
Libertas Klimka. Naujas istorikų leidinys 124
Danutė Katkuvienė. Išleistas suvalkiečių prijuosčių katalogas.....125
Elvyra Spudytė. Knygoje pristatyta Žemaičių muziejaus „Alka“ liaudies skulptūros kolekcija.....126
Vitalija Vasiliauskaitė. Kupiškėnai turi antrąją savo krašto enciklopediją 126
Audronė Daraškevičienė. I. Čepienės veikalas apie lietuvių etninę kultūrą.....128

Apie tautinės valstybės ateitį Europoje: nuomonių sankirtose

Libertas Klimka

Etninės kultūros globos tarybos pirmininkas

Šiandienos sudėtinga, nuolat besikeičianti socialinė ir ekonominė bei kultūrinė visuomenės erdvė naujai modeliuoja tautinės tapatybės sampratą. Teigiama, kad dabar ji suvokiama santykiu su kitoniškumu. Tai vis labiau refleksyvinis darinys [1]. Tapatybė apskritai formuojasi per visuomeninę veiklą, ją įtvirtina socialinis aktyvumas ir kūryba, angažuota tautinei bendrijai. Kita vertus, tapatybė suteikia prasmę atskiro individo veiksams. Žinotina, kad „tautinė kultūra“ kaip sąvoka labiau yra tinkama etninės bendruomenėms, o ne politiniams dariniams apibūdinti. Modernių visuomenių tautiškumas yra problemiškas, nes reikalauja palaikymo formų, grindžiamų sąmoningu piliečių apsisprendimu bei išpareigojimu. Tarkime, mūsų folkloras, buvęs XIX a. masinės kultūros reiškiniu, dabar tėra sceninės raiškos dalykas. Sąmoningas tapatybės konstravimas suponuoja dvasinių vertybių įsisavinimą, pasaulėžiūrą, mąstymą. Todėl tai yra labai svarbus švietimo uždavinys, čia glūdi tautinės mokyklos prasmė [2].

Mūsų sociologų bei politologų samprotavimai apie šiandienos pilietinės iniciatyvos nuosmukį, visuomenės susvetimėjimą, žmonių abejingumą viešojo gyvenimo reikalams paprastai aplenkia tautinės tapatybės praradimo faktorių. Tam dabar atrandama daugybė kitų priežasčių. Taigi pamirštama, kad ir Pirmoji, ir Antroji Lietuvos respublikos nepriklausomybės iškilo ant tautinio atgimimo bangos. Kokia tad turėtų būti valstybės pagrindų stiprinimo strategija šiandien? Ar tautiškumas tam jau prarado reikšmę?

Tvirtesniai teoriniai strategijos pagrindimui reikalingas ir istorinis ekskursas. XVIII a. pabaigoje – XIX a. pirmoje pusėje tautai tapus politinės valdžios teisėtumo pagrindu, vakarų ir vidurio Europoje ėmė kurtis tautinės valstybės. Šių reikšmingų politinio mąstymo permainių filosofinį pagrindimą pateikė Georgas Hegelis. Jo nuomone, tautos politinė santvarka priklauso nuo jos kultūrinės dvasios struktūros, nes tautų teisė, ekonomika, religija ir politinį gyvenimą vienija kultūrinis pagrindas [3]. Taigi valstybė esanti dvasinės prigimties dalykas, priklausantis nuo moralės, religijos, filosofijos. Tarp tautos ir valstybės egzistuoja glaudus dialektinis ryšys: todėl moralinė bei politinė atsakomybės tarpusavyje yra susiję. Šis G. Hegelio požiūris, vadinamas tautiniu ekspresionizmu, paneigė grynai technologinį ir biurokratinį valstybės mechanizmo prigimties supratimą. Mažų tautų teisių apologetu tapo Johanas Gotfridas Herderis [4].

Apskritai tautinė valstybė savo raidos strategijoje vadovaujasi dviem pagrindiniais idėjų blokais – universaliais žmogaus teisių, demokratijos, socialinės gerovės principais bei etnokultūrinės tapatybės puoselėjimu. Labai svarbu išlaikyti tarp šių blokų pusiausvyrą, – to visa savo veikla tautą mokė Tautinio atgimimo ideologas Jonas Basanavičius. Jo ir kitų to meto veikėjų kuriamame valstybės projekte politinė nepriklausomybė turėjo derinti bendražmogiškąsias ir tautiškąsias pareigas bei atsakomybes. Tarsi du sparnai valstybės skrydžiui į ateitį... Tarpukariu tautos ir valstybės santykius pagrindė filosofai Stasys Šalkauskis ir Antanas Maceina [5, 6]. Jų išvalgos neprarado savo aktualumo ir šiandien.

Tad neabejotinai tautinė valstybė priklauso nuo piliečių kultūrinės savimonės. Tai objektyvus, ne vienos kartos pastangomis suformuojamas kolektyvinis bendrumas [7]. Jo turėtų būti siekiama kuriant „nacionalinio pasididžiavimo“ vaizdinius: žiniasklaidos ir meno priemonėmis aktualinant tautos istoriją, jos kūrybinius pasiekimus moksle ir mene, savitus etnokultūros papročius ir tradicijas, netgi sporto laimėjimus.

Šių dienų politinėje raiškoje, deja, vyrauja nuomonių kraštutinumai. Integruojantis į Europos Sąjungos struktūras, visas dėmesys buvo sutelktas į politinius principus, gerokai primiršus tautinės tapatybės reikšmę. Tačiau, kaip teisingai apibendrina filosofas A. Jokubaitis, „... tautinės tapatybės praradimas gali smogti ne mažesni smūgi, negu netikusios politinės santvarkos pasirinkimas... Jeigu neliktų tautinės kultūros išskirtinumo, tai ir politinė nepriklausomybė prarastų savo prasmę. Kultūrinio savitumo nesugebanti išlaikyti tauta negali pretenduoti į politinį savarankiškumą“ [8].

Lietuvoje tautinės tapatybės sparno pozicijas teko stiprinti 1999 m. priimant Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą. Žinoma, akcentuojant etninės kultūros puoselėjimo uždavinius, negalima sumenkinti svarbių politinių principų – žmogaus teisių, demokratijos raiškos, moralinio ir kultūrinio pliuralizmo.

Požiūriuose į tolimesnę tautinių valstybių raidą atsispindi abi tendencijos, kurias sąlygiškai galima pavadinti nacionalistų ir liberalų ginču. Pirmieji kritiškai vertina liberaliai suvokiamą moralę – perdėtą individualizmą, asmens savirealizaciją atsietai nuo socio, moralinio tobulėjimo etikos nuvertinimą, bendrojo gėrio idėjos atsisakymą [9]. Rytų ir Vidurio Europos gyventojai dar pernelyg gerai atsimena, kad ir neturėdami valstybės jie savo tapatybę išsaugojo, puoselėdami tautinę kultūrą.

Liberalai gi įsivaizduoja, kad tauta tėra fiktyvi, įsivaizduojama bendruomenė ar tiesiog socialinis konstruktas, ideologinė mistifikacija [10]. Jie bendražmogiškąsias vertybes iškelia aukščiau prierašumo ir meilės gimtinei. Nacionalistų kritikai panaudojamas ir multikultūriškumo bei politinio egalitarizmo sureikšminimas. Visiškai nenorima suprasti, kad pilietiškas išauga iš tautiškumo; būtent tokia nuostata pašalintų daugybę prieštaravimų. Tautinės valstybės idėja susilaukia oponentų ir iš vyraujančių moralės filosofijų, tarkime Johno Rowlso politinio liberalizmo [11]. Lietuvoje aktyviai propaguojamos ir Jürgen Habermaso konstitucinio patriotizmo idėjos [12]. Negatyvus tautiškumo vertinimo šleifas tikriausiai ateina iš Antrojo pasaulinio karo priežasčių įvardijimo. Be abejo, blogą išpūdį paliko ir ne tokie seni įvykiai buvusioje Jugoslavijoje; jų priežastys pasaulio bendruomenės dar nėra aiškiai įvardintos. Nesuskalbėjimo esama ir dėl terminijos skirtumo. Pavyzdžiui, kai kuriose kalbose neskiriamas nacionalumas nuo nacionalizmo. Todėl būtina itin kruopščiai aptarti ir apibrėžti vartojamų terminų prasmę.

Šiandien labai svarbu tiksliai išsiaiškinti Europos Sąjungos požiūrį į tautiškumą valstybių politikoje. Juolab, kad šitai buvo neakcentuojama, gal ir sąmoningai, stojimo į Sąjungą metu. Atidus Europos Sąjungos dokumentų tyrinėjimas parodo, kad ES

institucijų implicitinė pozicija yra tokia: Sąjungos šalių kultūros turi egzistuoti kaip savarankiškos ir nepriklausomos tų šalių struktūros; o suvienytos Europos funkcija kultūros srityje yra tik pagalbiniė – užtikrinti, kad rastųsi vis daugiau tų kultūrų savitarpio kontaktų, bendradarbiavimo, pažinimo ir supratimo. Taigi, visas ES institucijų indėlis kultūros srityje sutelktas į kultūrinio bendradarbiavimo stiprinimą. Finansinė parama kultūros objektams teikiama, bet įvardijus tai turizmo skatinimu, kaimo plėtra (pvz., Molėtų rajone įsikūrusiam Lietuvos etnokosmologijos muziejui, Utenos rajone – Leliūnų puodinkystės amato centrui) ir kitaip. Iš esmės tokią politiką galima pripažinti efektyviu kiekvienos nacionalinės kultūros gyvybingumo ir plėtos veiksmu, kadangi kiekvienos kultūros sklaida realizuojama per mainus [13]. Kultūrinis bendradarbiavimas remiasi prielaida, jog visos nacionalinės kultūros egzistuojamos neturi sunkumų nei savo pačios raidoje, nei bendradarbiaujant su kitomis ES nacionalinėmis kultūromis. Tad mažesniųjų tautų kultūra neturėtų susidurti su didesnėmis grėsmėmis nei didžiųjų Europos nacijų kultūra. Reikia pastebėti, kad šis aspektas apskritai neįtrauktas į ES kultūros politiką. Grėsmė gi matoma iš JAV masinės kultūros pusės. Tai globalizacija, ateinanti su vartotojiškumu ir pragmatiškumu. Iš esmės ES kultūros politika ragina šalių vyriausybes rūpintis nacionalinėmis kultūromis, kad kiekviena šalis iš tikrųjų galėtų bendradarbiauti kultūros mainuose ir galėtų gauti iš to naudos [14]. Tai puikiai žino mūsų kultūrininkai, iš kurių dažnai girdime rūpestį: „kiek būsimė įdomūs kitiems“ ...

ES institucijos taip pat turi implicitinį tikslą puoselėti, kurti, plėtoti Europos bendrąjį identitetą ne tik politikos, bet ir kultūros srityje. Motyvas aiškus ir suprantamas: tai pasitarnaus tiek Europos politinio identiteto stiprinimui, tiek ir ES vienybei. Įdomu pastebėti tokią metamorfozę: dabar tai tampa veiksminga priemone prieš niveliuojantį globalizacijos poveikį, o prieš pusšimtį metų – prieš tarpukariu išbuvojusį nacionalizmą. ES kultūros politikos orientacija į bendrą Europos kultūrinę tapatybę nėra kosmopolitinė. Tam tikrą nerimą kelia tik tai, kad „Europos kultūros“ sąvoka dokumentuose kol kas neapibrėžiama.

Išskirtinai didelis dėmesys ES dokumentuose skiriamas regioninei kultūrai. Lietuvai tokia nuostata tikriausiai yra naudinga: istorija negailėstingai mažino mūsų etnines žemes; todėl ši politika teikia galimybes palaikyti „lietuviškąsias salas“ Baltarusijoje, Lenkijoje. Apskritai toks požiūris atspindi istoriškai paveldėtą ir dar gyvą regioninės tapatybės tradiciją Vakarų Europoje, kurios nesunaikino net nacionalinių valstybių kūrimasis. Žinoma, tokia liberali pažiūra kartais atveda ir prie keblių situacijų, pateikiančių netikėtus sprendimus, pavyzdžiui, leidimo katalonų ir baskų kalbas vartoti Europarlamento darbe.

Strateginiuose ES dokumentuose pabrėžiama, kad ateityje kultūros vaidmuo neišvengiamai didės. Sakoma, kad kultūra, jos europinis matmuo, ekonominei integracijai vis labiau ir giliau vienijant ES valstybes, darysis piliečių savimonės ir saviraiškos priemone [15]. Kokią įtaką nacionalinės kultūros plėtrai turi laisvas žmonių judėjimas – studentų mainai, turizmas, specialistų įdarbinimas? Tai vertintina ambivalentiškai. Geroji žinia apie Lietuvą sklinda vis plačiau – kultūra garsina kraštą. Tačiau ekonomiškai silpnesnės ES narės, ypač naujosios, neišvengiamai susidurs su didesniais pavojais savo nacionalinei kultūrai nei didžiosios šalys narės. Todėl reiktų aktyvinti valstybės pastangas nacionalinės kultūros išsaugojimo labui. Nuostabą štai kas kelia: kodėl, turėdami tvirtas piliečių laisvių ir teisių garantijas, mes nedrįstame sugrįžti prie senojoje tautinės valstybės idėjoje slypėjusių moralės filosofijų ir nesiekiami pasinaudoti jų stipriosiomis pusėmis.

Audrius Chmieliauskas nuotrauka

Myliu Tėvynę

Literatūra

1. R. M. Vabalaitė, Modernioji tapatybės samprata, *Lietuva globalėjančiame pasaulyje*, Vilnius, Logos, 2006, p. 129–148.
2. L. Klimka, Pilietiškas ir tautiškumas: laiko dimensijos ir aktualijos, *Tautiškumas ir pilietiškas: Atskirtis ar dermė?*, Vilnius, VPU leidykla, 2007, p. 127–141.
3. G. Hegelis, *Istorijos filosofija*, Vilnius, Mintis, 1990.
4. A. Šešplaukis, J. G. Herderis ir baltų tautos, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.
5. A. Maceina, Tauta ir valstybė, *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 11, p. 229–230.
6. S. Šalkauskis, Dviejų pasaulių takoskyroje. Sintetinis esė apie Lietuvos tautinės globalizacijos problemą, *Raštai*, t. 4, Vilnius, Mintis, 1995.
7. J. Girnias, Tauta ir tautinė ištikimybė, *Raštai*, t. 3, Vilnius, Mintis, 1995.
8. A. Jokubaitis, Tautinė valstybė ir atsakomybė, *Vertybių nykimas?*, Vilnius, Demokratinės politikos institutas, 2008, p. 11–349.
9. P. Manent, *A World Beyond Politics? A defence of the Nation State*, Princeton, Oxford, 2006.
10. G. Vyšniauskas, „Lietuviškoji tapatybė“ – įsivaizduojamos bendruomenės ideologema, *Lietuva globalėjančiame pasaulyje*, Vilnius, Logos, 2006, p. 162–181.
11. J. Rowls, *Lectures on the Moral Philosophy*, Cambridge, London, 2000.
12. J. Habermas, The Inclusion of the Other, *Studies in Political Theory*, Cambridge, 1999, p. 105–127.
13. J. Čičinskas, Europos Sąjungos kultūros politika kaip nacionalinės kultūros veiksnys, *Lietuva globalėjančiame pasaulyje*, Vilnius, Logos, 2006, p. 249–296.
14. Direktyva 97/36/EC.
15. J. Tomlinson, *Globalisation and Cultural Identity*, 2006.

Valstybinių programų koordinavimas 2008 m.

Pagrindinis EKG tarybos darbas – tai Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintų valstybinių ilgalaikių programų – Etninės kultūros plėtros (Žin., 2003, Nr. 60-2725) ir Ilgalaikės pilietinio ir tautinio ugdymo programos (Žin., 2006, Nr. 102-3939) koordinavimas. EKG taryba taip pat aktyviai reišėsi rengiant LR tautinio paveldo produktų įstatymo (Žin., 2007, Nr. 77-3043) įgyvendinimo poįstatyminius aktus; ji įpareigota koordinuoti kai kuriuos Tautinio paveldo produktų apsaugos, jų rinkos ir amatų plėtros 2008–2015 metų programas (Žin., 2008, Nr. 90-3601) punktus.

Situacijos analizė ir veiklos prioritetai

Dar 1999 m. LR Seimas priėmė Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą (Žin., 1999, Nr. 82-2414), kuris apibrėžė valstybės ir jos institucijų, savivaldybių prievoles saugant ir plėtojant etninę kultūrą – nacionalinės kultūros pamatą. Įstatyme pabrėžta gyvosios tradicijos, taigi egzistuojančių tradicinių kultūros reiškinių, išsaugojimo ir perteikimo jaunajai kartai svarba. Tradicinės kultūros, jos dvasinės dalies išsaugojimo prielaidas dar labiau sustiprino UNESCO nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija, kurią viena pirmųjų 2003-iais metais ratifikavo ir Lietuvos valstybė. Šioje konvencijoje išakmiai pabrėžiama būtinybė globoti gyvąją tradiciją, imtis visų priemonių išsaugant tradicinės kultūros židinius. Todėl itin svarbu, kad valstybė bei savivaldybės remtų tokias programas, tokius projektus, kuriais siekiama perteikti vaikams ir jaunimui tradicinių amatų, liaudiško muzikavimo, dainų ir šokių tradicijas, paskatintų burtis į folkloro kolektyvus. Įstatymo nuostatomis įgyvendinti tais pačiais 2003-čiais metais Vyriausybė patvirtino Etninės kultūros plėtros valstybinę programą (Žin., 2003, Nr. 60-2725), kuri bus vykdoma iki 2009-ųjų metų pabaigos. Programos priemonėms įgyvendinti iš valstybės bei savivaldybių biudžetų kasmet buvo skiriama iki 4 mln. litų. LR Kultūros ministerija kartu su EKG taryba yra šios programos koordinatorės.

2007 metais šią kultūrinės veiklos sritį gerokai sustiprino Ilgalaikė pilietinio ir tautinio ugdymo programa (Žin., 2006, Nr. 102-3939), kurią kuruoja Švietimo ir mokslo ministerija. Nemažai projektų, teikiamų šiai programai, yra etnokultūrinio pobūdžio. Etninės kultūros globos taryba nemažai prisidėjo rengiant šią programą, yra ir viena iš jos koordinatorių. 2008 m. projektams šios programos rėmuose skirta 5 mln. litų; tikrai nemažai, lyginant su Kultūros ministerijos ištekiais. Programa veiks iki 2011 m.; pusė jai skiriamų lėšų paskirstoma savivaldybių nuožiūra, antra pusė atitenka dideliems bendresnio taikymo projektams.

Priemonių plane Etninės kultūros globos tarybai 2008-ais numatytos funkcijos – inicijuoti ir remti mokyklų, mokinių, studentų ir jaunimo organizacijų projektus, skatinančius vaikų ir jaunimo toleranciją; parengti ir įgyvendinti tautinio ir pilietinio ugdymo programas; inicijuoti ir remti pilietinio ir tautinio ugdymo nacionalinius tyrimus bei dalyvauti tarptautiniuose tokio pobūdžio tyrimuose; tyrimus naudoti kuriant nacionalinę švietimo, kultūros ir socialinę politiką.

Valstybinė pilietinio ir tautinio ugdymo programa jau tampa gairėmis kryptingam ir geriau organizuotam darbui ugdant pilietiškumą ir tautiškumą. Mokykla turi būti tikru lietuviybės ir sąmoningo pilietiškumo lopšiu. Todėl siektina, kad etninės kultūros žinios būtų paminėtos ir mokinių pasiekimuose (išsilavinimo standartuose). Kaip papildomo ugdymo dalykas etninė kultūra

dėstoma tik nedaugelyje mokyklų. Bendrojo lavinimo mokyklose veikia apie pusšimtį kraštotyros, beveik antra tiek amatų ir etnografijos būrelių. Optimizmo teikia mokytojų konsultantų pastangos etninės kultūros srityje. Jie parengti Pedagogų profesinės raidos centro kursuose, kuriuos būtų prasminga organizuoti ir toliau.

Dabartinės Vyriausybės programoje – labai pozityvios etninei kultūrai nuostatos: išipareigota sukurti etninės kultūros plėtros sistemą, pasiekti, kad nacionalinės kultūros paveldas būtų prieinamas globalioje vietoje erdvėje, tęsti nacionalinės kultūros paveldo skaitmeninio programos, skatinti ekonominius svertais nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos reikalavimų laikymąsi ir kt. Praktinei šių nuostatų realizacijai teisinį pagrindą sustiprina LR Seimo priimti Tautinio paveldo produktų (Žin., 2007, Nr. 77-3043) ir Dainų švenčių (Žin., 2007, Nr. 128-5212) įstatymai.

Nelieka be valstybinių struktūrų dėmesio nuopelnai etnokultūros srityje. Prisimintina, kad:

– nuo 1993 metų kasmet skiriama Valstybinė dr. Jono Basanavičiaus premija už nuopelnus tyrinėjant ir skleidžiant, populiarinant etninę kultūrą; 2008-ųjų metų laureatas – Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius Stasys Skrodenis.

– Kultūros ministerija kasmet skiria 3 premijas tradicinės kultūros puoselėtojams; nuo 2005 m. skiriama premija geriausia kultūros centro darbuotojui; 4 premijos – geriausiems kultūros centrams;

– gražią skatinimo sistemą turi Lietuvos liaudies kultūros centras, įsteigęs geriausiems visų mėgėjų meno sričių, žanrų kolektyvams apdovanojimus *Aukso paukštė* ir *Aukso vainikas* (tautodailininkams). Belieka tikėtis, kad laureatai ir nominantai taps LRT reportažų bei laidų herojais, o jų darbai ir veikla – žiniasklaidos dėmesio objektais.

2008 metų veiklai EKG taryba savo nutarimu išskyrė šias problemas, laikydama jas prioritetinėmis ir aktualiausiomis:

1. Bendruomenių etninės veiklos skatinimas, jų vaidmens ir įtakos, saugant regioninį savitumą, stiprinimas.

Bendruomenių veikla formuoja lokalinę tapatybę – svarbi siekiamybė pilietiškumui ugdyti. Efektyviausia šios veiklos raiška – religinės ir tautinės šventės, rūpestis kultūros paveldu ir aplinkos tvarkymu, istorinės atminties dalykai (išnykusių kaimų aprašymas, jų vietos pažymėjimas paminklu, kraštotyros darbai). Tuo įtikina, pavyzdžiui, Dargaičių kaimo Šiaulių rajone patirtis, – visokeriopai ji palaikytina ir skleistina. Neabejotinai šis prioritetas yra labai susijęs su etnografinių kaimų, apskritai kultūros ir gamtos paveldo išsaugojimo problema.

2. Etnologijos studijų aukštosiose mokyklose ir kolegijose kokybė; mokytojų kvalifikacijos etninės kultūros srityje tobulinimas.

Bendradarbiaujant su Kultūros bei Švietimo ir mokslo ministerijomis, vykdoma 2006–2011 metų Vaikų ir jaunimo kultūrinės edukacijos programa. Ji skirta įtraukti į kultūrinę veiklą tą jaunuomenę, kuri nedalyvauja meno kolektyvuose, specializuotuose meno būreliuose. Svarbu ne tiek puoselėti vaikų meninius gebėjimus, kiek ugdyti kultūros vartotoją, rengti kultūros procesų aktyvų dalyvį. Su dideliu pasisekimu vyksta vaikų ir mokinių – liaudies kūrybos atlikėjų – konkursas „Tramtatulis“, jau išryškines visoje Lietuvoje gražų būrį galimų tradicijos perėmėjų. Ne mažiau svarbūs ir tarptautiniai vaikų folkloro festivaliai: „Martynas“ – Visagine, „Aš pasiečiau veiną popą“ – Telšiuose. Etnokultūrinės pakraipos stovyklų kasmet organizuojama apie pusantro šimto. Būtent mokykloje reikia ryžtingai diegti pagarbą ir meilę etnokultūros paveldui, įveikiant krizę tautinės tapatybės formavime.

Tačiau visai atvira problema – etnologų rengimas LR aukštosiose mokyklose. Specialistai rengiami tik Vytauto Didžiojo universitete ir Klaipėdos universitete (bendrai su lituanistika). Vilniaus pedagoginiame universitete nebevyksta etninės kultūros kursai, Teatro ir muzikos akademijoje nesuformuojamos pilnos etnomuzikologų grupės. Problema turėtų būti radikaliai sprendžiama rengiamuose Aukštojo mokslo įstatyme bei Švietimo ir mokslo ministerijos Etninės kultūros ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje strategijoje.

3. Gyvuojančių tradicinės kultūros reiškinių (materialaus ir nematerialaus paveldo) išaiškinimo ir tęstinumo užtikrinimas, jų apsaugos priemonių kūrimas etnografiniuose regionuose.

Šio darbo vienas iš svarbiausių rezultatų – pagal UNESCO rekomendacijas, bendradarbiaujant metodikos srityje su kitomis Baltijos šalimis, kuriamas registras. Kartu šiuo procesu aktyvinama gyvosios tradicijos židinių veikla. Informaciją registruoti kaupia Lietuvos liaudies kultūros centras, talkinant ir nacionaliniam UNESCO komitetui. Tačiau kyla nemažai metodologinių šio darbo problemų, kurios turi būti sprendžiamos pasitelkiant specialistus etnologus.

4. Tradicinių amatų ir verslų gaivinimas ir plėtra.

Tautinio paveldo produkto įstatymu siekiama palaikyti tautodailininkus, tradicinių amatų mokovus. Tai turėtų padėti išsaugoti ir tam tikrus tautinės kultūros elementus mūsų kasdienia-

me gyvenime bei buityje. Tarkimė, lietuviškus valgius ir gėrimus mityboje, lino ir vilnos naudojimą drabužiams, siekį gyvenant kaime statydintis medinius tradicinės architektūros namus, tautinio kostiumo dėvėjimą, tradicinių apeigyną ir muzikavimą iškilmų ir švenčių metu. Lietuvos Respublikos Vyriausybės pavedimu Žemės ūkio ministerijoje sudaryta Tautinio paveldo produktų taryba, suformuota gaminių ir meistrų sertifikavimo tarnyba, parengti poįstatyminiai aktai. Atskirų priemonių įgyvendinimą čia koordinuoja ir EKG taryba.

5. Etninės kultūros pristatymas visuomenei (svarba kuriant Lietuvos įvaizdį).

Šis prioritetas buvo suformuluotas atsižvelgiant į artėjančius Lietuvos Tūkstantmečio vardo paminėjimo bei renginių „Vilnius – Europos kultūros sostinė“ metus. Siekiamybė – mūsų etninę kultūrą raiškiau pristatyti pasaulio visuomenei, parodant jos gyvybingumą, įtaką profesionaliajam menui. Planuota pastangas sukcentruoti rengiant Dainų šventės programą, Kaziuko mugės ir Žolynų turgaus kultūrinės infrastruktūras, renginio „Skamba skamba kanklės“ plėtra.

6. Etnoarchitektūros tyrinėjimas, kaimo ir miestelių etnografinių bruožų išsaugojimas.

Kardinalūs socialiniai pokyčiai kaime labai smarkiai veikia tradicinį kraštovaizdį, naikina dar iki mūsų dienų išlikusius senojo kaimo statinius. Negrįžtamai prarandame krašto savitumą; tai labai skauda problema, nes iki šiol nesurasta raktų jai spręsti. Kultūros paveldo departamento galimybės čia taip pat nėra didelės. Realūs žingsniai ieškant sprendimo gali būti padaryti tik per bendruomenių veiklą; tad labai reikia iniciatyvos vietoje. Perspektyvas atveria ir suaktyvėjusi kaimo turizmo veikla. Praktinį architektų darbą labai sunkino teorinių tyrinėjimų ir iš jų sekančių rekomendacijų nebuvimas. EKG tarybos iniciatyva 2008–siais metais siekta užpildyti šią skaudžią spragą, išleidžiant kiekvienam etnografiniam regionui etnoarchitektūros raidos ir bruožų apžvalgą bei praktines rekomendacijas statytojui.

Kaimo kultūros vertybių registrą papildyti galėtų VGTU, KTU ir VPU studentų vasaros praktikų rezultatai.

Situaciją etninės kultūros baruose kiekvienoje iš savivaldybių atspindi duomenys, pateikti 1 ir 2 lentelėse.

1 lentelė. Etninės kultūros plėtros valstybinės programos įgyvendinimas savivaldybėse 2008 m. (1 pusmetis)

Eil. Nr.	Savivaldybė	Turi EK programą	Savivaldybės lėšos		Valstybės lėšos		EK registras		Ekspedicijų skaičius	Katalogai	Folkloro ansambliai			
			2007 m.	2006 m.	2007 m.	2006 m.	Pildomas	G..tr. k.ž.			Suaugusiųjų		Vaikų	
											Ansamblių sk.	Dalyvių sk.	Ansamblių sk.	Dalyvių sk.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
	Alytaus apskritis													
1.	Alytaus m.	-	27 000	36500	5000		-		-		2	200	6	111
2.	Alytaus r.	+	20 000	70884	13 500	6000	+	41/11	-	-	14/ +1	183	9 / +2	126
3.	Druskininkų m.	R	49 813	47300	11 000	6000	+	5			4	59	2	48
4.	Lazdijų r.	+	50 000	206000			+	103/36	11	2	10	109	1	7
5.	Varėnos r.	+	22 500	25800	49 700	22000	+	55/3	6	3	23	270	11/ +1	152

Iš viso		169313	386484	79200	34000	4	201/50	17	5	53/+1	821	29/+3	444			
Eil. Nr.	Savivaldybė	Turi EK programą	Savivaldybės lėšos		Valstybės lėšos		EK registras		Ekspedicijų skaičius	Katalogai	Folkloro ansambliai					
			2007 m.	2006 m.	2007 m.	2006 m.	Pildomas	G..tr.. k.ž.			Suaugusiųjų		Vaikų			
											Ansamblių sk.	Dalyvių sk.	Ansamblių sk.	Dalyvių sk.		
Kauno apskritis																
1.	Kauno m.	-	2824	-	62000	-	-	-	-	-	-	-	-			
2.	Kauno r.	-	160 000	130000	62 000	14000	-	-	1	16	189	14/+1	377			
3.	Kaišiadorių r.	-	34700	-	9500	-	-	-	-	-	-	-	-			
4.	Kėdainių r.	+ str.	26 750	15300	35 200	7250	+	20/11	1	7/+1	114	2/+1	50			
5.	Jonavos r.	+	78 582	47450	18 582	2000	+	62/8	2	7	99	14/+4	239			
6.	Birštono m.	R	-	3000	4000	-	-	-	-	1	15	1/+1	17			
7.	Prienų r.	str.	-	86000	17 820	55300	+	20	2	7	120	1	50			
8.	Raseinių r.	-	18 000	29500	2000	14000	-	-	5	7	48	4	32			
Iš viso		-	283332	348774	139602	164050	-	-	3	102/19	11	45/+1	765			
Klaipėdos apskritis																
1.	Klaipėdos m.	str.	597900	477000	12000	21000	+	-	1	7	160	9/-2	220			
2.	Klaipėdos r.	+	30 000	25000	6000	6100	+	2/	3	4	69	1	33			
3.	Kretingos r.	+	117 500	49250	53 700	33300	+	-	2	1	9/+2	168	8/+1	421		
4.	Neringos m.	-	84 900	-	29 000	-	-	-	-	2	32	1/+1	17			
5.	Palangos m.	-	15 000	9000	7 000	1000	-	-	1	1	30	3/+2	27			
6.	Skuodo r.	-	60 000	49000	9 000	9000	-	-	1	1	63	3	70			
7.	Šilutės r.	R	625 275	140865	20 050	29950	+	49/11	9	9	97	10	217			
Iš viso		-	1530575	750115	136750	100350	-	-	4	51/11	17	2	35/+2	619	35/+4	1005
Tauragės apskritis																
1.	Tauragės r.	-	2716	-	1200	1000	-	-	1	-	5/+1	35	2	12		
2.	Jurbarko r.	+	47 944	56451	28 000	50200	+	36/5	2	-	9/+1	87	16/-2	220		
3.	Pagėgių sav.	-	-	125000	-	9200	-	-	-	-	-	-	-	-		
4.	Šilalės r.	+	17 310	10000	34 000	-	+	-	4	-	5	65	6/+1	85		
Iš viso		-	67970	191451	63200	60400	-	-	2	36/5	7	-	19/+2	187	24/+1	290
Marijampolės apskritis																
1.	Marijampolės sav.	-	68500	42650	16000	11000	+	15	1	1	3	41	2	60		
2.	Kalvarijos sav.	-	-	3000	6000	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
3.	Kazlų Rūdos sav.	-	-	-	3000	-000	+	50	3	-	4	105	1	50		
4.	Šakių r.	+	79 700	51847	31 200	28500	+	3	2	1	5	103	3	39		
5.	Vilkaviškio r.	-	23500	2000	36000	13000	+	2	4	1	4	98	-	-		
Iš viso		-	171700	510347	86200	61500	-	-	4	70	10	3	16	347	6	149
Panevėžio apskritis																
1.	Panevėžio m.	+	64 406	49500	78 000	24000	+	-	12	4/-1	90	11/+5	378			
2.	Panevėžio r.	+ st.	69 500	38678	16 250	15150	+	22/5	-	16	191	7	75			
3.	Biržų r.	-	10 000	8000	16 000	12000	-	-	2	-	8	176	3	43		
4.	Kupiškio r.	+	21 500	-	31 725	-	+	14/4	3	1	3	50	3	41		
5.	Rokiškio r.	+	72 400	51700	115546	48000	-	27	-	1	8/+1	136	1	55		
6.	Pasvalio r.	+	82 000	150000	38 000	11000	+	60/7	1	4/-2	78	5/+1	63			
Iš viso		-	319806	297878	295521	110150	-	-	4	663/16	18	2	43/+1	721	33/+6	616
Šiaulių apskritis																
1.	Šiaulių m.	+	181 500	49800	40 000	12800	-	-	8	4	7	150	19	471		
2.	Šiaulių r.	+	32 800	47465	31 500	20000	+	28/1	1	-	11	145	2	47		
3.	Kelmės r.	+	100 935	60692	19 000	24200	+	14/2	3	-	10	148	6/-1	156		
4.	Akmenės r.	-	10 000	-	10 000	-	-	-	1	-	5	44	6	94		
5.	Joniškio r.	+	27 100	12000	3300	6500	+	46/4	5	6/-1	102	5/-1	70			
6.	Pakruojo r.	+ st.	10 000	50260	2000	6500	+	69/6	3	-	10	171	2/-3	29?		
7.	Radviliškio r.	-	-	33297	-	15000	-	-	-	-	-	-	-	-		

Iš viso		362335	253514	105800	85000	4	157/13	21	4	49	760	40	867		
Eil. Nr.	Savivaldybė	Turi EK programą	Savivaldybės lėšos		Valstybės lėšos		EK registras		Ekspedicijų skaičius	Katalogai	Folkloro ansambliai				
			2007 m.	2006 m.	2007 m.	2006 m.	Pildomas	G..tr.. k.ž.			Suaugusiųjų		Vaikų		
											Ansamblių sk.	Dalyvių sk.	Ansamblių sk.	Dalyvių sk.	
Telšių apskritis															
1.	Telšių r.	-	56 600	-	122 300	-	-	-	1	5	102	3/+1	47		
2.	Plungės r.	-	5000	-	34 250	28000	-	-	5	1	5	101	8/+3	198	
3.	Rietavo sav.	-	12 000	8000	4000	3800	-	-	-	1	18	1/+1	24		
4.	Mažeikių r.	R	30 300	50000	43 900	10800	-	-	-	2	7	135	6	25	
Iš viso		-	103900	58000	204450	42600	-	-	5	4	18	356	18/+5	294	
Utenos apskritis															
1.	Utenos r.	+	86 400	70800	33 000	66500	+	/15	1	-	4	80	10	182	
2.	Ankščių r.	-	14 100	1590	17 000	3500	-	-	12	-	11	180	2/+1	25	
3.	Molėtų r.	-	31 000	26000	22 000	24500	+	34/2	1	-	4	52	2	18	
4.	Ilgialinės r.	+	62 500	22000	29 100	4000	+	107/1	5	-	1	16	3/+1	56	
5.	Visagino m.	-	322 290	-	-	-	-	-	4	-	3/+1	36	1	20	
6.	Zarasų r.	-	73 700	62100	17 000	7000	-	-	1	-	6/+1	100	5/-1	120	
Iš viso		-	589990	182490	118100	105500	-	-	3	141/18	24	29/+2	464	23/+2	421
Vilniaus apskritis															
1.	Vilniaus m.	-	80 000	54200	110 880	83500	-	-	-	49	980	12	300		
2.	Vilniaus r.	-	114 000	-	-	-	-	3	4	3	16	176	1	8	
3.	Elektrėnų sav.	-	5974	155694	3000	-	-	2	14	1	20	10	185		
4.	Ukmergės r.	-	75 000	2000	3000	13000	+	4	2	1	10	150	3	60	
5.	Širvintų r.	-	13 000	10400	16 000	13000	+	6/6	2	-	4	70	5	77	
6.	Šalčininkų r.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
7.	Švenčionių r.	+	31 000	72500	40 000	59500	+	76/7	2	-	6/-2	82	1/+1	5	
8.	Trakų r.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Iš viso		-	318974	294794	136880	169000	3	91/13	24	4	86	1478	32/+1	635	
Iš VISO		-	3917895	2865877	1365703	932550	31	972/130	154	24	393/+9	6338	276/+29	5486	

Str. – savivaldybės etninės kultūros plėtrą numato savo strateginiuose planuose;
R – Programa rengiama;
G. tr. k. ž.– gyvosios tradicinės kultūros židiniai;
ES – Europos Sąjungos lėšos.

2 lentelė. Etninės kultūros plėtros valstybinės programos įgyvendinimas tarp vaikų 2008 metais (I pusmetis)

Eil. Nr.	Savivaldybė	Vaikų skaičius, įtrauktas į etninės kultūros veiklą	Parengtos etninės kultūros programos	Stovyklos		Mokyklos				Bendrijos	Renginiai				Publikacijos		
				Stovyklų skaičius	Dalyvių skaičius	Mokyklų skaičius	Fakultatyvų skaičius	EK integruota	Kraštotyros būreliai		Amatų, etnograf., kt. būreliai	Folk. festivaliai	Šventės	Pienėrai	Parodos	Leidiniai	Carso publ.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Alytaus apskritis																	
1.	Alytaus m.	4353	15	-	-	-	-	-	-	20	2	2	2	-	5	1	-
2.	Alytaus r.	650	10	2	114	18	6	-	-	39	12	-	37/14	-	19	2	2
3.	Druskininkų m.	650	1	1	270	6	-	-	4	3	2	1	40/16	-	11	2	1
4.	Lazdijų r.	1137	26	2	60	14	5	-	5	18	10	2	10/4	1	87	1	1
5.	Varenos r.	334	29	1	10	17	-	-	3	6	4	1	116	-	6	14	-
Iš viso		7124	81	6	454	55	11	-	12	86	30	6	205/34	1	128	20	4

(PAK) Žemės ūkio ministerijoje posėdžiuose, aptariant Projektą, finansuojamus įgyvendinant Lietuvos 2004–2006 metų bendrojo programavimo dokumentą (BPD). Kaip Kultūros ministerijos atstovė komiteto darbe dalyvavo ir EKG tarybos narė I. Seliukaitė.

8. (5.2) Dalyvauta komisijos, sudarytos Turizmo departamento paskelbtam konkursui „Patraukliausia Lietuvos turizmo vietovė“, darbe. Etninės kultūros raiška įtvirtinta kaip vienas svarbiausių atrankos prioritetų. 2008-ųjų konkurso nugalėtoju

tapo Plateliai, kur etnokultūrinę veiklą kuruoja Žemaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos narė Aldona Kuprelytė.

9. (3.9) Organizuotos mokslinės etnologų konferencijos, skirtos pirmojo EKG tarybos pirmininko Norberto Vėliaus atminimui. Jos įvyko Lietuvių literatūros ir tautosakos institute bei Laukuvos N. Vėliaus gimnazijoje.

Išvardytieji ir kiti atlikti darbai 3 lentelėje gretinami su numatytais Etninės kultūros plėtros valstybinės programos priemonėmis.

3 lentelė. EKG tarybos 2008 m. atlikti darbai koordinuojant Etninės kultūros plėtros valstybinę programą (apibendrinimas)¹

Eil. nr.	Uždaviniai	Priemonės	EKGT veikla
1.	1. Sudaryti teisesines, finansines sąlygas tyrinėti, saugoti ir plėtoti etninę kultūrą; koordinuoti kultūros, švietimo, mokslo institucijų veiklą etninės kultūros srityje	1.1. optimizuoti institucijų, kurios rūpinasi etninės kultūros globo, išsaugojimu ir plėtra, sistema	Susitikimas su Telšių apskrities savivaldybių merais, kultūros ir švietimo skyrių vadovais, aptariant Etninės kultūros plėtros valstybinės programos įgyvendinimo problemas. Vykdamas LR administracinę reformą, EKG taryba mano, kad būtų netikslinga naujiems dariniams suteikti etnografinių regionų pavadinimus, kurie vartotini tik plėtojant etnokultūrinę veiklą.
		1.2. sudaryti etninės kultūros plėtros prioritetų sąrašą ir kasmet jį atnaujinti	2008-siems metams numatyti tokie prioritetai: 1. Bendruomenių etninės veiklos skatinimas, jų vaidmens ir įtakos, saugant regioninį savitumą, stiprinimas. 2. Etnologijos studijų aukštosiose mokyklose ir kolegijose kokybė; mokytojų kvalifikacijos etninės kultūros srityje tobulinimas. 3. Gyvuojančių tradicinės kultūros reiškinių (materialaus ir nematerialaus paveldo) išaiškinimo ir tęstinumo užtikrinimas, jų apsaugos priemonių kūrimas etnografiniuose regionuose. 4. Tradicinių amatų ir verslų gaivinimas ir plėtra. 5. Etninės kultūros pristatymas visuomenei (svarba kuriant Lietuvos įvaizdį). 6. Etnoarchitektūros tyrinėjimas, kaimo ir miestelių etnografinių bruožų išsaugojimas.
2.	2. Užtikrinti sukauptų vertybių ilgalaikį išsaugojimą ir panaudojimą	2.2. sukurti etninės kultūros paveldo elektroninę duomenų bazę	EKG taryba prisideda prie Nematerialaus kultūros paveldo registro rengimo, jo metodologijos tobulinimo.
		2.3. perkelti etninės kultūros rašytinius, garso ir vaizdo, foto- dokumentus į ilgalaikio saugojimo priemones (elektronines laikmenas)	EKG taryba siūlosi plėtoti etninės kultūros ir lituanistikos duomenų bazės „Arudai“ projektą.
3.	3. Sukurti etninės kultūros vertybių perimamumo ir sklaidos sąlygas; puoselėti etnografinių regionų, kraštų, vietovių savitumą	3.1. skatinti ir finansuoti šiuolaikinių etninės kultūros reiškinių mokslinius tyrimus	Tęsiamas etnoarchitektūros tyrinėjimo ir praktinių rekomendacijų rengimo darbas. Įvyko dvarų architektūros mokslinė konferencija. Išanalizuotos Lietuvos nacionalinio muziejaus edukacinės programos; jos rekomenduotos paremti iš Pilietinio ir tautinio ugdymo programos lėšų. Susipažinta su Biržų „Sėlos“ muziejaus edukacinėmis programomis.

¹ 3 ir 4 lentelėse pateiktos tik tos priemonės, kurių vykdymo numatyti terminai atitinka 2008 metus arba yra jau praėję.

Eil. nr.	Uždaviniai	Priemonės	EKGT veikla
		3.3. skatinti nacionalinius, valstybinius ir savivaldybių muziejus, kultūros centrus ir bibliotekas parengti edukacines programas, skirtas etninės kultūros sklaidai	
		3.5. parengti ir patvirtinti tradicinių amatų plėtojimo etnografiniuose regionuose programą	EKG taryba prisidėjo prie teisės aktų, reikalingų Tautinio paveldo produktų įstatymo įgyvendinimui, rengimo. Sudaryta Liaudies tekstilės tyrimų ir populiarinimo programos rengimo darbo grupė. EKG tarybos nariai dalyvauja Kulinarinio paveldo fondo ekspertų tarybos veikloje.
		3.6. parengti ir patvirtinti liaudies tekstilės tyrimų ir populiarinimo programą	
		3.7. parengti ir patvirtinti lietuvių kulinarijos paveldo tyrimo ir gaivinimo programą	
		3.8. parengti ir patvirtinti programą „Tradicinė sodyba“ (taikomieji etnologų tyrimai ir rekomendacijos)	Sudaryta architektų, etnografinių statinių tyrinėtojų grupė, kuri parengė visų etnografinių regionų tradicinės architektūros rekomendacijas. EKGT finansavo šių rekomendacijų leidybą.
		3.9. sustiprinti etninės kultūros sklaidą švietimo sistemoje: 3.9.1. išanalizuoti aukštųjų mokyklų etninės kultūros specialistų rengimo, kvalifikacijos kėlimo būklę ir parengti rekomendacijas	EKG taryba paskatino keletą metodinių leidinių, labai reikalingų etnokultūros sklaidai ir gyvosios tradicijos palaikymui, parengimą ir leidybą („Gimtasai kraštas“, „Tėviškės metai“, „Tautos metai“).
		3.9.3. išanalizuoti, įvertinti etninės kultūros kaip pasirenkamo dalyko integravimo į mokomuosius dalykus bendrojo lavinimo mokyklose situaciją ir parengti pasiūlymus	
		3.13. palaikant folkloro tradicijų perimamumą ir gyvybingumą, remti įvairaus amžiaus žmonių dalyvavimą folkloro kolektyvuose, vaikų folkloro ansamblių steigimąsi, klubinius žmonių sambūrius	Apsilankyta Žemaičių etnomuzikavimo ir liaudies amatų vasaros kursuose Kelmėje.
		3.16. parengti ir patvirtinti tradicinio kraštovaizdžio gaivinimo programą	Darbo grupė pateikė tradicinio kraštovaizdžio išsaugojimo problemų analizę.
		3.17. parengti tradicinių mugių savitumo išsaugojimo ir plėtros rekomendacijas	Tradicinių mugių išsaugojimo ir plėtros rekomendacijų darbo grupė parengė išvadas dėl Tradicinių mugių sertifikavimo tvarkos. Vilniaus miesto savivaldybėje sudarytas Kaziuko mugės organizacinis komitetas, kurio darbe dalyvauja EKG tarybos atstovai.
4.	5. Skatinti etninės kultūros sąveiką su kitomis etnografinių regionų socialinės ir ekonominės raidos sritimis (turizmu, kaimo plėtra, verslu); susieti etninės kultūros tyrimo, saugojimo ir sklaidos programų finansavimą su įvairių tarptautinių fondų, ES struktūrinės paramos gavimo planavimu ir naudojimu	5.2. teikti pagalbą rengiantiems projektams paramai iš struktūrinių Europos Sąjungos fondų gauti (padedantiems puoselėti etninę kultūrą per turizmą, tradicinius amatus, žemės ūkį ir pramonę)	Dalyvauta Žemės ūkio ministerijos Projektų atrankos komiteto baigiamuosiuose posėdžiuose. Teiktos konsultacijos atskiriems asmenims, suinteresuotiems etnokultūros elementų išlaikymu kaimo turizmo, ekologiško ūkininkavimo sferose.

ILGALAIKĖ PILIETINIO IR TAUTINIO UGDYMO PROGRAMA

Konkretūs Etninės kultūros globos tarybos veiksmai

1. (2.3; 3.1; 6.1; 6.2) Dalyvaujama Ilgalaikės pilietinio ir tautinio ugdymo programos nacionalinės koordinavimo tarybos darbe (I. Seliukaitė ir L. Klimka) bei šiai programai įgyvendinti

reikalingų priemonių inicijavimo ir vertinimo darbo grupėje (L. Klimka).

2. (3.1) Etninės kultūros integravimas į istorijos, biologijos, tikslųjų mokslų disciplinas.

EKG tarybos lėšomis išleistas „Etnokultūros“ žurnalo priedas – L. Klimkos parengtas leidinys „Tautos metai“. Jis gali būti naudojamas ir mokytojams kvalifikacijos kėlimo kursuose kaip metodinė priemonė.

3. (3.1; 4.1) Bendradarbiaujant su Tautinių mažumų ir išsvi-
vijos departamentu, lituanistinių mokyklų užsienyje pedagogų
kvalifikacijai etnokultūros srityje kelti parengta, publikuota
ir išplatinta metodinė priemonė „Tėviškės metai“ (autoriai
L.Klimka ir I.Bierontaitė). Ją sudaro tradicinių kalendorinių
švenčių ir lietuviškosios mitologijos apybraižos bei lentelės,
šventinio renginio metodiniai nurodymai ir keletas pavyzdinių
scenarijų.

4. (1.3) EKG taryba sudarė etnokultūrinių plakatų dviejų
serijų tematiką (jaunesniojo ir vyresniojo amžiaus vaikams),
pristatančią tautinį kostiumą, etnoarchitektūrą ir kryždirbystę,
tautodailės artefaktus; visa tai – regionų kontekste. Pateiktas
siūlymas inicijuoti tokių plakatų leidybą Ilgalaikės pilietinio ir
tautinio ugdymo programos rėmuose.

5. (4.1) Etninės kultūros temos įtrauktos į Elektroninės
leidybės namų populiarią kompaktinių plokštelių seriją „Ido-

mioji istorija“ (projekto vadovas prof. dr. E. Jovaiša). Vyksta
konsultacijos dailininkams, kuriantiems animacinius filmus
etninių papročių tematika.

6. (3.1) EKG tarybos rūpestis, kad kuo daugiau mokyklinio
jaunimo domėtųsi etnine kultūra, dalyvautų jos raiškoje. Apsi-
lankymas Žemaičių etnomuzikavimo ir liaudies amatų vasaros
kursuose Kelmėje dar kartą įtikino, kad vaikai noriai perima
visus lietuviškosios tradicinės kultūros reiškinius, jeigu jie per-
teikiami kūrybingai, su pedagoginiu meistriskumu. Geroji šių
stovyklų patirtis skleidžiama ir kituose regionuose; prielaidas
tam sudaro ŠMM koordinuojama Ilgalaikė pilietinio ir tautinio
ugdymo programa. Mokytojams, kurie integruoja etnokultūros
žinias į atskirų disciplinų turinį, bus pravartu EKG taryboje
išleista knyga „Tautos metai“.

Išvardytieji ir kiti atlikti darbai 4 lentelėje gretinami su numatytais Ilgalaikės pilietinio ir tautinio ugdymo programos
priemonėmis.

4 lentelė. EKG tarybos 2008 m. atlikti darbai vykdamas Ilgalaikę pilietinio ir tautinio ugdymo programą (apibendrinimas)

Eil. nr.	Uždaviniai	Priemonės	EKGT veikla	Terminai
1.	2. Ugdyti ir puoselėti demokratine mokyklų kultūrą	2.3. inicijuoti ir remti mokyklų, mokinių, studentų ir jaunimo organizacijų projektus, skatinančius vaikų ir jaunimo toleranciją	EKG taryba pasiūlė penkis temas serijos „Idomioji etninė kultūra“ mokykliniams plakatams.	2006-2010
2.	3. Pagerinti mokytojų ir dėstytojų kompetenciją pilietinio ir tautinio ugdymo srityje	3.1. parengti ir įgyvendinti tautinio ir pilietinio ugdymo programas, skirtas mokyklų vadovų, mokytojų, mokyklos ir jaunimo organizacijų vadovų, aukštųjų mokyklų dėstytojų kvalifikacijai tobulinti	Sukurta Etnologijos įvado programa VPU taikomosios istorijos specialybei.	2007-2011
3.	4. Ugdyti ir puoselėti Lietuvos ir užsienio lietuvių jaunimo bei suaugusiųjų tautinį ir pilietinį sąmoningumą	4.1. inicijuoti ir remti pilietinei ir tautinei savišvietai būtinų įvairaus pobūdžio informacijos šaltinių sistemingą rengimą, skelbimą ir sklaidą, jais aprūpinti viešąsias bibliotekas, užsienio lietuvių bendruomenes ir institucijas, žiniasklaidą, interneto portalus	Lituanistinių mokyklėlių užsienyje pedagogų kvalifikacijai etnokultūros srityje kelti parengta metodinė priemonė „Tėviškės metai“.	
4.	6. Vykdyti visuomenės pilietinės ir tautinės raidos tyrimus	6.1. inicijuoti ir remti pilietinio ir tautinio ugdymo nacionalinius tyrimus bei dalyvauti tarptautiniuose tokio pobūdžio tyrimuose. Tyrimų pagrindu rengti rekomendacijas pilietiniams ir tautiniams ugdymui tobulinti. 6.2. tyrimų rezultatus nuolat išsamiai pristatyti Lietuvos ir užsienio lietuvių visuomenei. Tyrimus naudoti kuriant nacionalinę švietimo, kultūros ir socialinę politiką	Dalyvaujama Ilgalaikės pilietinio ir tautinio ugdymo programos nacionalinės koordinavimo tarybos darbe bei šiai programai įgyvendinti reikalingų priemonių inicijavimui ir vertinimo darbo grupėje. Rengiamos kassavaitinės radijo laidos (iki 10 min.) LRT I programoje „Ryto garsai“ ir „Lietuvos diena“.	2007-2011 2007-2011

TAUTINIO PAVELDO PRODUKTŲ APSAUGOS, JŲ RINKOS IR AMATŲ PLĖTROS 2008–2015 METŲ PROGRAMA

Konkretūs Etninės kultūros globos tarybos veiksmai

1. (1.1)² Dalyvaujama šios Programos tarybos darbe (L. Klimka, I. Seliukaitė) bei ekspertų komisijose (V. Šatkauskienė, A. Lazauskaitė, L. Klimka).

² Skliaustuose nurodytas atitinkamos valstybinės programos prieduose išvardytų priemonių numeris.

2. (1.1; 2.3; 3.5) EKG taryba atskaitiniais metais aktyviai dalyvavo rengiant Tautinio paveldo produktų įstatymo (toliau – TPPĮ) poįstatyminius aktus – TPP tarybos nuostatus, Tradicinių amatų ir verslų sąrašą, TP produktų klasifikatorių ir Tautinio paveldo produktų, tradicinių amatų mokymo programų, tradicinių mugių sertifikavimo, tradicinių amatų meistrų sertifikavimo ir atestavimo taisykles, TPP apsaugos, jų rinkos ir amatų plėtros programą ir jos įgyvendinimo priemonių planą; dalis šių dokumentų svarstyta EKGT posėdžiuose.

Įgyvendinti Tautinio paveldo produktų įstatymą būtų patogiausia per tradicinių amatų centrus. Jų steigimąsi ir veiklą

numato paremti Kaimo plėtros programa, kurią koordinuoja Žemės ūkio ministerija. Todėl EKG taryba įpareigojo savo specialistus etnografiniuose regionuose ne tik domėtis tradicinių amatų padėtimi kaimo gyvenvietėse, sudaryti meistrų sąrašus, numatyti galimas centrų lokalizacijas, bet ir teikti konsultacijas dėl paramos tokiai veiklai, sudaryti meistrų registrus.

3. (2.3; 4.4; 5.8) Toliau buvo rūpinamasi tradicinių mugių atgaivinimo bei tolimesnės plėtros galimybėmis. Darbas vyko suformuotoje iš EKG tarybos narių Laikinojoje tradicinių mugių savitumo išsaugojimo ekspertų grupėje; išvadų aptarimui buvo skirtas ir bendras Tarybos posėdis. EKGT iškelus problemą, Vilniaus miesto mero potvarkiu suformuota Kaziuko mugės ren-

gimo koordinacinė taryba, suorganizuotas konkursas, numatyta kultūrinė programa. Siekis – suderinti komercinius tikslus su noru atgaivinti 400 metų istorines sostinės tradicijas. Spaudai parengta knygelė apie Kaziuko mugės kilmę, istoriją, tradicijas ir perspektyvas (tekstų autorius L. Klimka, nuotraukos – V. Darskevičiaus). Regioninės tarybos įpareigtos įtakoti tradicinių mugių gaivinimo procesą; patarta nedubliuoti sostinės renginių; ieškoti, gaivinti ir plėtoti savitas krašto prekymečių tradicijas.

4. (2.3; 4.4) Kulinarinio paveldo fondas yra suformavęs ekspertų tarybą, sertifikuojančią restoranų valgiaraščius bei bendrovių patiekiamus ir rinką maisto gaminius. Šioje taryboje ir toliau atstovaujami EKG tarybos ekspertai.

Tarybos posėdžiai 2008 m.

2008 metais Etninės kultūros globos taryba surengė dešimt posėdžių.

Pirmasis Tarybos posėdis įvyko sausio 30 d. Jame dalyvavo Tarybos nariai ir Tarybos specialistai regionams. Aptarus tolimesnę tradicinės kaimo architektūros rekomendacijų publikavimo eigą, nutarta surasti autorius, kurie papildytų ir parengtų spaudai Mažosios Lietuvos tradicinės kaimo architektūros rekomendacijas; pagal galimybes padidinti numatytą rekomendacijų tiražą virš 500, išleisti visų regionų tradicinės kaimo architektūros rekomendacijas pakartotinai bei jungtinia-
me leidinyje ir elektroninėje versijoje. Patvirtintos Regioninių etninės kultūros globos tarybų 2007 metų veiklos ataskaitos. Nutarta per Ilgalaikę pilietinio ir tautinio ugdymo programą skelbti mokytojų ir kompiuterinių žaidimų, skirtų etninės kultūros pažinimui, sukūrimo konkursą ir pasiūlyti jame dalyvauti Vilniaus dailės akademijos studentams. Įsipareigota sudaryti komisiją ir surengti jos susitikimą su Lietuvos muzikos ir teatro akademijos vadovybe, siekiant išsiaiškinti, kaip įgyvendinama Etninės kultūros plėtros programos 4.4. priemonė – rekonstruoti Lietuvos muzikos ir teatro akademijos folkloro archyvo patalpas. Pritarta Nacionalinei humanitarinių mokslų programai. Įsipareigota sudaryti rinkinį tautos tapatybės tematika; prisidėti prie Lietuvos Sąjūdžio 20-mečio paminėjimo; siekti, kad Stasio Šilingo vardu būtų pavadinta Vilniaus Žvėryno gimnazija; siekti, kad artejančių „Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009“ ir Lietuvos tūkstantmečio vardo paminėjimo renginių ceremonialuose būtų daugiau etniškumo; Tarybos vardu teikti Veroniką Povilionienę I laipsnio valstybinei pensijai gauti; kitais metais siūlyti Joną Trinkūną II laipsnio valstybinei pensijai gauti; pasirūpinti naujos nominacijos, skirtos etnokultūrinėje veikloje aktyviausiems mokytojams, įsteigimu. Nutarimo dėl specialistų regionams atlyginimų priedų Taryba nepatvirtino.

Antrasis posėdis įvyko vasario 27 d. Jame patvirtinta Tarybos 2007 metų veiklos ataskaita, nutarus ją papildyti informacija apie naujai išleistą knygą „Rytų Europos kultūra migracijos kontekste“. Nutarta kitą bendrą Tarybos ir sekretoriato specialistų regionams posėdį skirti Etninės kultūros plėtros valstybinės programos įgyvendinimo rezultatų ir situacijos platesniam aptarimui. Nuspręsta visiems LR Vyriausybės įgaliotiniams apskrityse Tarybos vardu nusiųsti raštą su Etninės kultūros plėtros valstybinės programos įgyvendinimo savivaldybėse 2007 metais duomenimis ir prašyti patikrinti, kaip savivaldybėse vykdoma

ši programa. Taryba įsipareigojo surengti išvažiuojamuosius posėdžius į etnokultūriniu požiūriu problemines savivaldybes; siekti, kad jose atsirastų etnokultūros specialisto etatas bei kad etninės kultūros situacija būtų svarstoma savivaldybės tarybos posėdžiuose, derinant švietimą ir kultūrą. Taryba įpareigojo Regionines tarybas pakoreguoti savo veiklos planus atitinkamai pagal savivaldybių pateiktus etnokultūrinės kultūros veiklos duomenis. Tarybos nariai įsipareigojo pagal galimybes siekti panaudoti Ilgalaikės pilietinio ir tautinio ugdymo programos lėšas stambesnių etnokultūrinių projektų įgyvendinimui. Rengiant Dzūkijos, Mažosios Lietuvos, Suvalkijos ir Žemaitijos regionų tradicinės kaimo architektūros leidinius, nutarta atsižvelgti į šio posėdžio metu išsakytas pastabas dėl etnografinių regionų ribų žemėlapiu. Tarybos darbo grupės, kurios pradėjo savo veiklą 2007-aisiais metais, įpareigtos tęsti savo veiklą 2008-aisiais, užbaigti pradėtus darbus ir inicijuoti naujus. Aptarti plakatų, skirtų bendrojo lavinimo mokykloms, etninės kultūros tema rengimo klausimai.

Trečiasis posėdis, kuriame dalyvavo Tarybos nariai ir Tarybos specialistai regionams, įvyko kovo 26 d. Jame nutarta iki balandžio vidurio visoms savivaldybėms išsiųsti raštą su institucijų, kurios rūpinasi etninės kultūros globa, išsaugojimu ir plėtra, sąrašą. Tarybos narė Irena Seliukaitė įsipareigojo patikslinti lentelių, siunčiamų savivaldybėms, apie Etninės kultūros plėtros valstybinės programos vykdymą 2007 m. pildymo tvarką. Regioninės tarybos įpareigtos efektyviau koordinuoti šios programos vykdymą savivaldybėse. Pritarta siūlymams dėl leidinio „Etninė kultūra 2007“ turinio pagerinimo: jame aiškiai atskirti mokslinius straipsnius; ateityje žurnalą recenzuoti bei nustatyti jo mokslinį indeksą.

Ketvirtajame posėdyje, kuris vyko balandžio 11 d., dalyvavo Tarybos nariai, 13 Žemaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos narių ir 20 atstovų iš Žemaitijos regiono savivaldybių. Nutarta bendromis pastangomis siekti, kad savivaldybėse dirbtų etatiniai etninės kultūros specialistai. Žemaitijos regioninė etninės kultūros globos taryba įpareigota siekti, kad prie savivaldybių Kultūros skyrių būtų įkurtos Etninės kultūros koordinacinės tarybos. Nutarta kreiptis į LR Švietimo ir mokslo ministeriją dėl parengto lietuvių etninės kultūros ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose strategijos projekto įteisinimo.

Penktajame posėdyje, kuris vyko gegužės 28 d., pritarta pirminiam Tradicinės kultūros vertybių sąvado metodikos projektui. Nutarta suformuoti Tarybos darbo grupę šios metodikos užbaigimui, sąvado suderinimui su visais šiuo metu egzistuojančiais registrais, kandidatinių bylų į nacionalinę sąvado sistemą atrinkimui ir kt.; šios darbo grupės pagrindą sudaryti iš Tarybos Nematerialaus kultūros paveldo ir registro kūrimo darbo grupės narių. Taip pat nutarta iš esmės pritarti Tarybos Tradicinių mugių savitumo išsaugojimo ir plėtros rekomendacijų darbo grupės parengtam Tradicinių mugių atrankos principų, kriterijų ir rekomendacijų projektui bei rašto dėl Tradicinių mugių išsaugojimo ir puoselėjimo Vilniaus mieste projektui; pataisyti juos pagal išsakytas pastabas. Išklausus prof. Liberto Klimkos pranešimą apie Vilniaus miesto viešąsias erdves, pritarta jo pasiūlymui dėl kai kurių kopytėlių, senąsias miesto ribas žyminčių vartų stulpų ir senamiesčio arkų atstatymo reikalingumo; pasiūlymą nutarta teikti Vilniaus m. savivaldybei.

Šeštajame posėdyje, vykusiam birželio 27 d., nutarta parengti rekomendacinio pobūdžio medžiagą dėl muziejuose saugomų etnografinių rinkinių tinkamo sisteminimo ir požiūrio į šią veiklą formavimo. Tarybos nariai įpareigoti Tarybos sekretoriatui teikti pastabas Tarybos leidiniams „Dzūkijos tradicinė kaimo architektūra“ ir „Suvalkijos tradicinė kaimo architektūra“. Taryba pritarė Vilnios draugijos bei Lietuvių etninės kultūros draugijos pastaboms dėl Valstybinės kalbos įstatymo projekto. Pritarta idėjai išleisti etnoarchitektūros rekomendacijas, skirtas Lazdijų rajonui ir Punsko kraštui. Pritarta Tarybos leidinio „Etninė kultūra“ priedo „Tautos metai“ leidybai.

Septintasis posėdis įvyko spalio 2 d. Jame dalyvavo Tarybos nariai ir 14 Aukštaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos narių, taip pat Ignalinos kultūros centro Etnokultūros filialo specialistė. Nutarta raštu kreiptis į Lietuvos savivaldybių asociaciją dėl etninės kultūros specialisto etato poreikio savivaldybėse. Pritarta, kad į Aukštaitijos regioninę etninės kultūros globos tarybą vietoj Sigutės Mudinienės būtų įtraukta Ignalinos kultūros centro Etnokultūros filialo specialistė Marija Kirkienė, o vietoj Astos Sieliūnienės – Visagino savivaldybės administracijos Švietimo ir kultūros skyriaus vyr. specialistė Dalia Savickaitė. Nutarta apsvarstyti galimus kandidatus Kultūros ministerijos įsteigta premijai už etninę kultūrą gauti.

Aštuntajame posėdyje, vykusiam lapkričio 6 d., dalyvavo Tarybos nariai, 13 Žemaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos narių, Tarybos sekretoriato specialistai regionams, Raseinių r. savivaldybės atstovės. Nutarta parengti raštą dėl etninės kultūros specialisto etato reikalingumo rajonuose Žemaitijos

regiono savivaldybėms; surengti diskusiją, skirtą aptarti, kaip etninę kultūrą sujungti su verslu; siekti, kad būtų efektyviai panaudojamos per ministerijas etninei kultūrai skiriamos lėšos ir kad būtų pateikiami aktualūs bei kokybiški projektai; į Kultūros ministerijai siunčiamas anketas etnokultūrinių duomenų rinkimui įtraukti reikalavimą nurodyti ir iškilusias problemas bei siūlymus, kas pirmiausiai turėtų būti sprendžiama, kokie dideli darbai turėtų būti numatyti naujojoje Etninės kultūros plėtros valstybinėje programoje. Taip pat nutarta pateikti leidinį „Žemaitijos tradicinė kaimo architektūra“ plačiam vartotojų ratui (internete, papildomu tiražu). Žemaitijos regioninė etninės kultūros globos taryba išpareigojo gruodžio mėn. pradžioje organizuoti susitikimą su Žemaitijos regiono savivaldybių etninės kultūros specialistais (o tais atvejais, kai jo nėra, – su asmenimis, igaliojais koordinuoti etninę kultūrą), skirtą parengti Žemaitijos regiono etnokultūrinės veiklos planą 2009 metams.

Devintasis posėdis įvyko lapkričio 26 d. Nutarta parengti raštą Aplinkos ministerijai dėl paramos regionų tradicinės kaimo architektūros rekomendacijų pakartotiniam išleidimui, pabrėžiant šių leidinių reikšmingumą kraštovaizdžio savitumo palaikymui Lietuvos saugomose teritorijose. Taip pat nutarta parengti LR Vyriausybei kreipimąsi dėl administracinių regionų reformos, jame išdėstyti Tarybos poziciją ir pasiūlyti savo paslaugas. Numatyta į kitą Tarybos posėdį pakviesti LR Seimo narius ir Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininką Valentina Stundį. Tarybos narys Arūnas Vaicekaskas įpareigotas iki kito Tarybos posėdžio parengti Lietuvos kariuomenės karių patriotinio ugdymo programos apmatas. Tarybos nariams pavesta iki kito posėdžio suformuluoti kitų metų posėdžių tematiką.

Dešimtajame posėdyje, vykusiam gruodžio 17 d., dalyvavo Tarybos nariai ir Tarybos specialistai regionams. Nutarta, Vyriausybei vykdam regionų reformą, rekomenduoti nekurti naujų regionų etnografinių regionų ribose, nenaudoti etnografinių regionų pavadinimų; pasiūlyti kitus kultūros srities stiprinimo kelius; prašyti ją rengiant apskričių reformos įstatymą įpareigoti būsimašias regionų tarybas išsaugoti į jų teritoriją įeinančio(-ių) etnografinio(-ių) regiono (-ų) tapatybę (-es). Pritarta siūlymams dėl 2009 metų Etninės kultūros plėtros prioritetų; nutarta juos išsiuntinėti savivaldybių merams ir aukštosioms mokykloms. Numatyta ateityje aktyviau bendradarbiauti su LR Seimu ir LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetu. Pritarta siūlomiems Tarybos regioninių tarybų nuostatų pakeitimams. Tarybos specialistai regionams įpareigoti paspartinti naujos kadencijos regioninių tarybų išrinkimo procesą; siekti, kad vyktų regioninių tarybų narių rotacija.

Tarybos nutarimai 2008 m.

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA
NUTARIMAS

DĖL 2009 METŲ ETNINĖS KULTŪROS PLĖTROS PRIORITETŲ SĄRAŠO PATVIRTINIMO

2008 m. gruodžio 17 d. Nr. TN-1
Vilnius

Vadovaudamasi Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymu (Žin., 1999, Nr. 82-2414), Etninės kultūros globos taryba n u t a r i a:

Patvirtinti tokį 2009 metų etninės kultūros plėtros prioritetų sąrašą:

1. Etninės kultūros žinių sklaida visose Lietuvos Respublikos švietimo įstaigų vidurinio mokslo grandyse, jų ugdymo programose; mokytojų kvalifikacijos etninės kultūros srityje tobulinimas; etnologijos studijų aukštosiose mokyklose ir kolegijose kokybė.
2. Bendruomenių etninės socialinės ir kultūrinės veiklos skatinimas, jų vaidmens ir įtakos, saugant regioninį savitumą, stiprinimas.
3. Gyvuojančių tradicinės kultūros reiškinių (materialaus ir nematerialaus paveldo) išaiškinimo ir tęstinumo užtikrinimas, jų globos priemonių kūrimas etnografiniuose regionuose.
4. Tradicinių amatų ir verslų, kulinarinio paveldo gaivinimas ir plėtra.
5. Etninės kultūros pristatymas visuomenei, jos reprezentavimo svarba Lietuvos tūkstantmečio renginiuose ir kuriant Lietuvos įvaizdį užsienio šalyse.
6. Tradicinės tekstilės moksliniai tyrimai ir jų skelbimas.

Tarybos pirmininkas

Libertas Klimka

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

Lietuvos Respublikos Seimo
Valstybės valdymo ir savivaldybių komitetui

2009-01-21 Nr. S-5

DĖL ADMINISTRACINĖS REFORMOS

Etninės kultūros globos taryba savo veikloje vadovaujasi etnografinių regionų samprata. Regionų ribos – ne vienos Taryboje vykusios diskusijos objektas. Esame paskelbę penkių etnografinių regionų (Aukštaitijos, Dzūkijos, Mažosios Lietuvos, Suvalkijos, Žemaitijos) žemėlapi bei pagal jį sudarytas tradicinės kaimo architektūros apžvalgas ir rekomendacijas.

Ribų klausimas neabejotinai iškilis vykdam Lietuvos respublikoje administracinę reformą. Etninės kultūros globos taryba mano, kad jungiant apskritis būtų netikslinga suteikti naujiems dariniams etnografinių regionų vardus. Etnografinės ribos yra labai sąlyginės, jos išvedamos ne tik pagal tarmes, bet ir pagal daugelį kitų etninės kultūros bruožų. Etnografiškumas – tai tik vienas iš svarbiausių – ekonominių, susisiekimo, švietimo centrų ir kt. administracinio suskirstymo kriterijų. Todėl netgi formalus administracinių bei etnografinių ribų sutapatinimas žesitų daugelio žmonių savimonę, keltų bereikalingas diskusijas. Regionų etnografiniai pavadinimai vartotini tik plėtojant etnokultūrinę veiklą, kuriai paramą reiktų visokeriopai stiprinti, formuojant lokalinę žmonių tapatybę. Tradicinių tarmių, etnokultūros reiškinių puoselėjimas galėtų tapti būsimųjų regioninių tarybų viena iš prioritetinių darbo sričių. Taip pat naujasis darinys, apimantis Vilnios kraštą, turėtų perimti iš dabartinės Vilniaus apskrities įsteigtų lietuviškų mokyklų globą. Etninės kultūros globos taryba savo sudėtyje turi regioninių problemų specialistų ir mielu noru talkintų rengiant administracinę reformą.

Tarybos pirmininkas

Libertas Klimka

2008 metais Aukštaitijos regioninė etninės kultūros globos taryba (toliau – Regioninė taryba) daugiausia dėmesio skyrė vaikų ir jaunimo etninio ugdymo problemoms spręsti, skatino regiono vaikų užimtumą etnine veikla formalus ir neformalus ugdymo įstaigose bei organizacijose; rūpinosi etninės kultūros specialistų, jų kvalifikacijos kėlimo etninės kultūros srityje problema; daug dirbo regiono bendruomenių stiprinimo etnokultūriniais pagrindais srityje; skatino aukštaičių etninio tapatumo puoselėjimą.

REGIONINĖS TARYBOS POSĖDŽIAI

Per ataskaitinį laikotarpį surengti keturi Regioninės tarybos posėdžiai: du išvažiuojamieji (Sudeikiuose, Utenos r., ir Lietuvos etnokosmologijos muziejuje Kulionyse, Molėtų r.) ir du Panevėžyje.

Vasario 29 d. posėdyje buvo aptartos etninės kultūros specialistų paklauskos regione problemos ir etninės kultūros dėstymo Aukštaitijos mokyklose situacija. Ruošiantis posėdžiui buvo surinkta informacija iš visų regiono savivaldybių apie etnokultūros specialistus ir etninės kultūros dėstymą (apibendrinantys duomenys pateikti 1 lentelėje).

1 lentelė. Etninės kultūros specialistai ir etninės kultūros dėstymas Aukštaitijos regione

Eil. Nr.	Savivaldybė	Specialistai kultūros įstaigose	Etninės kultūros dėstymas švietimo įstaigose
1.	Anykščių rajonas	1 specialistas kultūros centre (toliau – KC) (Regina Stumburienė). 11 folkloro kolektyvų (nė vieno iš jų vadovas nėra specialistas), 2 vaikų folkloro kolektyvai.	Nedėstoma. Veikia 8 kraštotyros būreliai.
2.	Biržų rajonas	2 specialistai (Jūratė Garnelienė KC ir Snieguolė Kubiliūtė muziejuje). 8 suaugusiųjų folkloro kolektyvai, 3 vaikų folkloro kolektyvai (1 iš jų vadovauja specialistas).	Nedėstoma. Nėra kraštotyros būrelių.
3.	Ignalinos rajonas	1 specialistė KC (Sigutė Mudinienė). 1 suaugusiųjų ir 3 vaikų folkloro kolektyvai (2 iš jų vadovauja specialistas).	Nedėstoma. Veikia 10 kraštotyros būrelių.
4.	Jonavos rajonas	1 etnografas muziejuje (Jadvyga Kvieskienė). 7 suaugusiųjų ir 14 vaikų folkloro kolektyvų (visiems vadovauja ne specialistai).	Dėstoma 2 mokyklose. Veikia 13 kraštotyros būrelių.
5.	Joniškio rajonas	1 specialistė KC (Rita Kipšaitė). 6 suaugusiųjų ir 5 vaikų folkloro kolektyvai (1 iš jų vadovauja specialistas).	Dėstoma 1 mokykloje. Veikia 2 kraštotyros būreliai.
6.	Kaišiadorių rajonas	Specialisto nėra (yra etatas Kaišiadorių muziejuje, bet nėra kam dirbti), savivaldybėje yra koordinatorius (Rita Janušaitytė). 5 suaugusiųjų ir 2 vaikų folkloro kolektyvai.	Dėstoma Rumšiškių mokykloje.
7.	Kauno rajonas	Savivaldybėje specialistė kuruoja etninę kultūrą (Birutė Jegrienė). 16 suaugusiųjų ir 14 vaikų folkloro kolektyvų, kuriems vadovauja entuziastai.	Dėstoma 10 mokyklų. Veikia 15 kraštotyros būrelių.
8.	Kėdainių rajonas	1 specialistė muziejuje (Regina Lukminienė). 7 suaugusiųjų ir 2 vaikų folkloro kolektyvai, kuriems vadovauja entuziastai.	Dėstoma 4 mokyklose. Veikia 14 kraštotyros būrelių.
9.	Kupiškio rajonas	3 specialistai (1 muziejuje, 2 KC) 3 suaugusiųjų ir 3 vaikų folkloro kolektyvai (3 iš jų vadovauja specialistai).	Dėstoma 2 mokyklose. Veikia 4 kraštotyros būreliai.
10.	Molėtų rajonas	1 etnografas muziejuje (Nijolė Aleinikovienė). 4 suaugusiųjų ir 2 vaikų folkloro kolektyvai.	Nedėstoma. Veikia 3 kraštotyros būreliai.
11.	Panevėžio miestas	1 specialistas savivaldybėje kuruoja etninę kultūrą (Gvidas Vilys), 4 specialistai muziejuje, 2 specialistai folkloro kolektyvų vadovai. 4 suaugusiųjų ir 11 vaikų folkloro kolektyvų (3 iš jų vadovauja specialistai).	Dėstoma 6 mokyklose. Veikia 12 kraštotyros būrelių.
12.	Panevėžio rajonas	1 specialistas savivaldybėje (Lina Daubarienė). 16 suaugusiųjų ir 7 vaikų folkloro kolektyvai, 1 iš jų vadovauja specialistas.	Nedėstoma. Veikia 12 kraštotyros būrelių.
13.	Pakruojo rajonas	1 specialistas (0,5 etato folkloro kolektyvo vadovas). 10 suaugusiųjų ir 2 vaikų folkloro kolektyvai (1 iš jų vadovauja specialistas).	Nedėstoma. Veikia 9 kraštotyros būreliai.
14.	Pasvalio rajonas	1 specialistas KC (Daiva Adamkavičienė), 1 etnografas muziejuje. 4 suaugusiųjų ir 5 vaikų folkloro kolektyvai (2 iš jų vadovauja specialistai).	Nedėstoma. Veikia 6 kraštotyros būreliai.

15.	Rokiškio rajonas	2 specialistai folkloro kolektyvų vadovai (Nida Lungienė ir Dalia Deksnienė), koordinatoriaus savivaldybėje nėra. 8 suaugusiųjų ir 1 vaikų folkloro kolektyvai (2 iš jų vadovauja specialistai).	Nedėstoma. Kraštotyros būrelių nėra.
16.	Radvilišio rajonas	1 specialistas bibliotekoje (Vilma Merkytė), yra etninės kultūros koordinatorius savivaldybėje, bet ne specialistas. 4 suaugusiųjų ir 1 vaikų folkloro kolektyvai (1 iš jų vadovauja specialistas).	Nedėstoma.
17.	Širvintų rajonas	1 specialistas KC (Laima Bikulčienė). 4 suaugusiųjų ir 5 vaikų folkloro kolektyvai.	Dėstoma 4 mokyklose. Veikia 4 kraštotyros būreliai.
18.	Švenčionių rajonas	2 Nalšios muziejaus specialistai (Vanda Stanevičienė ir Violeta Balčiūnienė). 6 suaugusiųjų ir 1 vaikų folkloro kolektyvai, kuriems vadovauja entuziastai.	Dėstoma 2 mokyklose. Veikia 10 kraštotyros ir 1 etninės kultūros būreliai
19.	Ukmergės rajonas	1 specialistas kultūros centre (Vilma Mulevičiūtė). 12 suaugusiųjų ir 3 vaikų folkloro kolektyvų (1 iš jų vadovauja specialistas).	Dėstoma 2 mokyklose. Veikia 7 kraštotyros būreliai.
20.	Utenos rajonas	1 specialistas muziejuje (Raimondas Garsonas), 1 specialistas muzikos mokykloje, 1 koordinatorius savivaldybėje (Zita Mackevičienė). 4 suaugusiųjų ir 10 vaikų folkloro kolektyvų (1 iš jų vadovauja specialistas).	Nedėstoma. Veikia 6 kraštotyros būreliai.
21.	Visagino miestas	Koordinatorius savivaldybėje (Dalia Savickaitė). 3 suaugusiųjų ir 1 vaikų folkloro kolektyvai.	Dėstoma 1 mokykloje. Veikia 2 kraštotyros būreliai.
22.	Zarasų rajonas	7 entuziastai, dirbantys etnokultūrinį darbą (folkloro kolektyvų vadovai), 1 kultūros centro etnografė (Rima Vitaitė). Specialisto savivaldybėje nėra. 6 suaugusiųjų ir 5 vaikų folkloro kolektyvai, kuriems vadovauja folkloro entuziastai.	Nedėstoma. Veikia 6 kraštotyros būreliai.

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad etninė kultūra kaip fakultatyvas dėstoma tik 2 Jonavos, 1 Joniškio, 1 Kaišiadorių, 10 Kauno, 4 Kėdainių, 2 Kupiškio, 4 Širvintų, 2 Švenčionių, 2 Ukmergės rajonų bei 6 Panevėžio ir 1 Visagino miestų mokyklose. Kitur etninė kultūra nedėstoma dėl specialistų trūkumo. Nepakanka specialistų regione ir vadovavimui folkloro kolektyvams bei etninės veiklos koordinavimui savivaldybėse. Etninės veiklos koordinatoriai yra tik Kaišiadorių, Kauno, Panevėžio, Utenos rajonų bei Panevėžio ir Visagino miestų savivaldybėse. Posėdyje taip pat buvo aptartos mokytojų kvalifikacijos kėlimo galimybės Pedagogų profesinės raidos centre. Šį klausimą plačiau pateikė posėdžio viešnia – Pedagogų profesinės raidos centro etninės kultūros metodininkė Ona Verseckienė. Posėdyje nutarta pasitelkti Aukštaitijos regiono mokyklose dirbančius

etninės kultūros konsultantus, specialistus ir, padedant Pedagogų profesinės raidos centro metodininkei O. Verseckienei, pradėti rengti Etninės kultūros dėstymo programas. Posėdyje buvo pristatytos Pedagogų profesinės raidos centro parengtos etninės kultūros mokymo priemonės.

Regioninės tarybos pirmininkė Liudvika Trasykytė pristatė 2008 metų Regioninės tarybos veiklos uždavinius ir priemones jiems įgyvendinti. Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato specialistė Aukštaitijos regionui Vitalija Vasiliauskaitė pateikė apibendrintą informaciją apie 2008 m. Aukštaitijos regione vykdomus etninės veiklos projektus bei jų finansavimą iš valstybės lėšų (2 lentelė). Vykdomų projektų skaičius ir gaunamos lėšos iš dalies atspindi savivaldybių aktyvumą plėtojant etninę kultūrą regione.

2 lentelė. 2008 m. valstybės finansuoti, Aukštaitijos savivaldybių įstaigų, nevyriausybinių organizacijų pateikti etninės kultūros projektai

Eil. Nr.	Savivaldybė	Finansuotų projektų skaičius	Gauta valstybės lėšų iš respublikinių fondų
1.	Anykščių rajonas	7	33 000
2.	Biržų rajonas	3	7 000
3.	Ignalinos rajonas	4	12 000
4.	Jonavos rajonas	2	8 000
5.	Joniškio rajonas	5	15 500
6.	Kaišiadorių rajonas	5	16 500
7.	Kauno rajonas	5	11 500
8.	Kėdainių rajonas	3	10 000
9.	Kupiškio rajonas	8	75 000
10.	Molėtų rajonas	2	6 000
11.	Panevėžio miestas	6	22 000

12.	Panevėžio rajonas	6	17 000
13.	Pakruojo rajonas	1	4 000
14.	Pasvalio rajonas	6	35 000
15.	Rokiškio rajonas	9	46 000
16.	Radviliškio rajonas	1	2 000
17.	Širvintų rajonas	4	13 000
18.	Švenčionių rajonas	7	20 500
19.	Ukmergės rajonas	10	51 000
20.	Utenos rajonas	8	130 000
21.	Visagino miestas	0	0
22.	Zarasų rajonas	8	44 000

Iš lentelėje pateiktų duomenų akivaizdžiai matyti, kad tose savivaldybėse, kur yra sukurta Etninės kultūros plėtros programa ir veikia aktyvios savivaldybių etnotarybos, veikla intensyvi, o rezultatai matomi visoje šalyje – tai Kupiškio, Utenos ir Zarasų rajonai. Etninės kultūros plėtros programos vis dar nėra sudarytos Kėdainių, Rokiškio, Radviliškio, Anykščių, Molėtų rajonuose, čia neveikia ir visuomeninės Etninės kultūros tarybos. Nutarta surengti išvažiuojamuosius pasitarimus į tas savivaldybes, kur Etninės kultūros plėtros programa įgyvendinama vangiai.

Posėdyje buvo svarstytas Aukštaičių etninės kultūros globos fondo valdybos sudarymo klausimas. Nutarta fondo valdybos galutinai reformuoti, kol nenumatyti visi kandidatai. Regioninės tarybos pirmininkė informavo, kad pagal Regioninės tarybos darbo reglamentą tris posėdžius iš eilės praleidę nariai gali būti išbraukti iš Regioninės tarybos narių sąrašo. Daugiau kaip keturiuose Regioninės tarybos posėdžiuose nesilankė Asta Sieliūnienė, deleguota Visagino savivaldybės, ir Alytė Šiekštelienė, deleguota Švenčionių savivaldybės. Nutarta kreiptis į šias savivaldybes dėl naujų narių delegavimo.

Gegužės 9 d. posėdyje, kuris vyko Sudeikiuose, Utenos r., buvo aptarti etninės kultūros ugdymo Utenos rajono švietimo įstaigose pasiekimai ir problemos. Apie etninės kultūros ugdymo situaciją Utenos krašte kalbėjo Utenos lopšelio-darželio „Želmenėlis“ direktorė Sigita Balčiūnienė. Apie vaikų etninį ugdymą muzikiniu pagrindu kalbėjo etninės kultūros mokytoja ekspertė Elena Kiškienė. Su posėdžio svečiais Salamiesčio (Kupiškio r.) vaikų folkloro kolektyvo „Vijūnytė“ vadove Alma Pustovaitiene, Utenos vaikų muzikos mokyklos mokytoja etnomuzikologe Rima Garsoniene, Panevėžio jaunimo folkloro ansamblio „Sierčikai“ vadove etnomuzikologe Lina Viliene bei Panevėžio savivaldybės administracijos kultūros skyriaus vyr. specialistu etnomuzikologu Gvidu Viliu kalbėta apie vaikų etninį švietimą bei vaikų folkloro kolektyvų ugdymą. Nutarta rudenį surengti praktinį seminarą ar konferenciją etninio ugdymo klausimams Aukštaitijos regione spręsti. Regioninės tarybos pirmininkė Liudvika Trasykytė aptarė Etninės kultūros programų Aukštaitijos regiono mokykloms kūrimo grupės sudarymo problemas. Nutarta kol kas tokios grupės nesudaryti, nes yra rengiami bendrieji moduliai.

Spalio 2 d. posėdyje, kuris vyko Lietuvos etnokosmologijos muziejuje Kulionyse, Molėtų r., kartu su Etninės kultūros globos tarybos nariais buvo svarstomos svarbiausios etninės kultūros problemos Aukštaitijos regiono savivaldybėse. Visi kalbėjo Regioninės tarybos nariai išskyrė vieną svarbiausią problemą – koordinatorių savivaldybėse ir etnokultūros specialistų trūkumą tiek mokyklose, tiek folkloro kolektyvuose.

Nutarta kreiptis į Lietuvos savivaldybių asociaciją dėl etninės kultūros specialisto pareigybės būtinumo savivaldybėse. Taip pat svarstytas Regioninės tarybos narių pakeitimo klausimas. Posėdyje patvirtintos naujos Regioninės tarybos narės: Ignalinos rajono savivaldybės deleguota Marija Kirkienė vietoj Sigutės Mudinienės ir Visagino savivaldybės deleguota Dalia Savickaitė vietoj Astos Sieliūnienės.

Gruodžio 18 d. posėdyje buvo patvirtinta Regioninės tarybos 2008 m. veiklos ataskaita, taip pat 2007–2008 metų Regioninės tarybos pirmininkės Liudvikos Trasykytės veiklos ataskaita. Buvo pristatyti naujai patvirtinti Regioninių tarybų nuostatų pakeitimai, pagal kuriuos po dviejų kadencijų privalo būti keičiamas Regioninės tarybos pirmininkas ir Regioninės tarybos atstovas Etninės kultūros globos taryboje. Posėdyje vieno balso persvara nauju Aukštaitijos regioninės tarybos pirmininku išrinktas Petras Blaževičius, deleguotas Panevėžio apskrities viršininko administracijos. Taip pat posėdyje buvo aptartas Regioninės tarybos 2009 m. veiklos prioritetų projektas.

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS PAGRINDŲ ĮSTATYMO VYKDYMO, ETNINĖS KULTŪROS PLĖTROS VALSTYBINĖS BEI ILGALAIKĖS PILIETINIO IR TAUTINIO UGDYMO PROGRAMŲ KOORDINAVIMAS

Etninės kultūros plėtros valstybinės programos vykdymui buvo skirti trys Regioninės tarybos posėdžiai, kuriuose išanalizuotos etninės kultūros dėstymo mokyklose, etninės veiklos projektų finansavimo, specialistų kvalifikacijos kėlimo bei etatinio specialisto, kuruojančio etninę veiklą savivaldybėse, problemos.

Birželio mėn. parengti rekomendacinio pobūdžio raštai dėl valstybinių etninės kultūros krypties programų vykdymo ir koordinavimo regiono savivaldybėse bei būtinumo turėti šias programas (Etninės kultūros plėtros valstybinė programa, Ilgalaike pilietinio ir tautinio ugdymo programa, Tautinio paveldo produkto įstatymas, reglamentuojantis tradicinių amatų vystymą, tradicinių produktų gamybą ir sertifikavimą, tradicinių mugių atgaivinimą ir sertifikavimą regione ir kraštuose, Nacionalinė kaimo plėtros programa, 2003 m. Lietuva ratifikavo UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo konvenciją ir įsipareigojo sukurti Nematerialaus kultūros paveldo registrą, kuriame turime sukurti savo krašto etninės kultūros vertybių informacinę sistemą ir kt.) kuruojančius specialistus. Gauti atsakymai tik iš trijų savivaldybių – Panevėžio miesto ir rajono bei Kauno rajono, kur teigiama, kad tokius specialistus savivaldybės turi. Atsilais-

vinus Ukmergės rajono savivaldybės Kultūros skyriuje etatui, rugšėjo mėn. rekomendavome Ukmergės savivaldybės administracijos direktoriui Juozui Varžgaliui priimti dirbti etninės kultūros specialistą, tačiau buvo priimtas darbuotojas turizmui, ne etninei kultūrai. Biržų rajono savivaldybės administracija, tarpininkaujant Regioninės tarybos narei Linai Vireliūnienei, sukūrė etatą etninės kultūros specialistui, tačiau kol kas tinkamo specialisto neranda. Taigi etninės kultūros specialistų problema regione ir toliau lieka aktuali.

Spalio mėn. bendrauta su Radviliškio rajono savivaldybės meru Antanu Čepononiu, Kultūros ir sporto skyriaus vedėju Augenijumi Jurgausku, surinkta informacija apie etninės kultūros situaciją Radviliškio rajone. Lapkričio 11 d. buvo numatytas išvažiuojamasis posėdis, de, prasidėjus taupymo politikai, numatytas posėdis Radviliškyje neįvyko. Gruodžio mėn. susitikime su Molėtų rajono savivaldybės Kultūros ir švietimo skyriaus vedėja Nijole Kimbartiene aptartos galimybės dėl Etninės kultūros plėtros programos sukūrimo, numatytas išvažiuojamasis posėdis Molėtuose. Per pastaruosius metus, kai buvo patvirtinta Etninės kultūros plėtros programa ir sukurtos visuomeninės etninės kultūros tarybos, pastebimai suaktyvėjo etninė veikla Joniškio, Pasvalio, Ukmergės rajonų savivaldybėse.

Balandžio 15 d. įvyko išvažiuojamasis pasitarimas Joniškio rajone, kur kartu su savivaldybės vadovais, rajono mokytojais, neformaliojo ugdymo vadovais buvo aptartos vaikų etninio ugdymo galimybės. Pasitarime dalyvavo Joniškio savivaldybės meras Romaldas Gadeikis, Regioninės tarybos pirmininkė Liudvika Trasykytė, Regioninės tarybos narė Liucija Bertulienė, etnomuzikologė Zita Kelmickaitė, Švietimo plėtotės centro direktoriaus pavaduotoja Elena Motiejūnienė. Pokalbyje susipažinta su etninio ugdymo situacija Joniškio savivaldybėje, išklausti rajono „Tramtatulis“ konkurso laureatai, pristatyti geriausi moksleivių etninio ugdymo pavyzdžiai Lietuvoje, pristatytos etninio ugdymo programos.

Bendradarbiauta su Panevėžio apskrities viršininko administracija, formuojant apskrities įvaizdį ir regiono kultūros plėtros strategiją, dalyvauta apskrities Kultūros ir meno tarybos veikloje. Bendrauta su Panevėžio apskrities viršininke Gema Umbrasiene ir Panevėžio miesto meru Vitu Matuzu dėl rašytojos ir visuomenės veikėjos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės memorialinio muziejaus likimo.

Keliant kvalifikaciją etninės kultūros srityje ir bendradarbiaujant su Panevėžio kraštotyros muziejaus etninės kultūros skyriumi, buvo surengti du seminarai Aukštaitijos folkloro kolektyvų vadovams, darželių ir mokyklų muzikos mokytojams: lapkričio 19 d. seminaras „Folkloras – universali vaikų ugdymo terpė“, gruodžio 12 d. – „Nuo sutartinių iki romansų“. Vasario 6 d. Panevėžio kolegijoje buvo pristatytos mokymo priemonės, kompaktinės plokštelės ir kiti naujais leidiniai, skirti etninei kultūrai.

Koordinuojant Pilietinio ir tautinio ugdymo programos vykdymą, kovo mėn. buvo surinkta informacija apie šios programos projektus ir jų finansavimą regione. Sausio mėn. dalyvauta Panevėžio miesto pilietinio ir tautinio ugdymo projektų ekspertavimo darbe. Padėta surengti ir sausio 25 d. dalyvauta Subačiuje (Kupiškio r.) vykusioje pirmojoje Panevėžio apskrities moksleivių amatų šventėje. Teikta rekomendacija Kupiškio etnografijos muziejaus rengtam tautinio ugdymo projektui „Senoji sėlių žemė“, birželio 30 d. dalyvauta šio projekto renginiuose: regiono moksleivių darbų, skirtų sėlių krašto piliakalniams, konkurse bei regiono senujų amatų dienoje. Teikta rekomen-

dacija Panevėžio jaunimo mokyklos tautinio ugdymo projektui, dalyvauta šio projekto renginiuose: pokalbyje „Kalendorinių rudens švenčių papročiai ir jų semantika“, advento vakaroneje „Kučios – susitaikymo ir darnos šventė“. Kovo 7 d. Kamajuose (Rokiškio r.) dalyvauta tautinio ir pilietinio ugdymo šventėje „Bažnyčia ir valstybingumas“, skirtoje poetui Antanui Strazdui; susipažinta su Kamajų mokyklos vykdomu pilietinio ir tautinio ugdymo projektu „Aš – vienmetis su valstybe“. Kovo 30 d. lankytasi Valakėlių kultūros centro (Pasvalio r.) rengtoje III-čioje Aukštaitijos vaikų folkloro šventėje „Vaikų Velykėlės“. Teikta rekomendacija Panevėžio kraštotyros muziejaus muziejinkės Jurgos Milerienės stipendijai edukaciniam projektui „Aukštaitiško muzikavimo mokykla“ gauti. Lankytasi 8-iuose šio edukacinio projekto užsiėmimuose, susipažinta su tiksliniu skirtų lėšų panaudojimu. Teiktos konsultacijos mokytojams, rengusiems vaikus respublikiniam vaikų – liaudies kūrybos atlikėjų – konkursui „Tramtatulis“, dalyvauta šio konkurso atrankiniuose turuose, Panevėžio miesto ir rajono vertinimo komisijų darbe.

Vasario 12 d. surengta paroda ir susitikimas su fotomenininku Juozu Valiušaičiu ir aktore Diana Anevičiūte, pristatytas prof. Liberto Klimkos ir Juozo Valiušaičio sudarytas kalendorius „Nugrimzdusis Vilnius“. Balandžio 11 d. dalyvauta Kupiškio miesto moksleiviams skirtame renginyje „Strazdelis – valnas paukštėlis“. Birželio 3 d. dalyvauta Persitvarkymo sąjūdžio 20-mečiui skirtoje Visuotinėje tautinio ugdymo pamokoje. Lankytasi dienos užimtumo ir vasaros stovyklose, Jurginių, Sekminių ir Advento renginiuose Panevėžio miesto darželiuose. Bendradarbiaujant su Panevėžio kolegija ir Panevėžio miesto Švietimo skyriumi, spalio 29 d. surengta konferencija „Mokinių užimtumas Panevėžio mieste: patirtis ir problemos“, kurioje Vitalija Vasiliauskaitė perskaitė pranešimą „Kultūros ir švietimo įstaigų bendradarbiavimas moksleivių tautinio ugdymo procese“. Regioninės tarybos narė Regina Lukminienė kuravo projektą „Etninis paveldas – Kėdainių krašto jaunuomenei“. Regioninės tarybos narė Vilma Mulevičiūtė organizavo etnografinės ekspedicijos Ukmergės miesto mokytojams ir moksleiviams. Regioninės tarybos narė Rimutė Vitaitė, prisidedama prie jaunimo tautinio ugdymo, birželio 14–15 d. surengė tradicinį, jau šeštąjį, jaunimo folkloro festivalį „Zalvynė“.

ETNINĖS VEIKLOS PROJEKTŲ EKSPERTAVIMAS IR REKOMENDACIJOS

Bendruomenėms, nevyriausybinėms organizacijoms, kultūros įstaigoms padėta parengti 12 etninės kultūros projektų, kurie visi gavo dalinį finansavimą. Įvairiems etninės kultūros projektams, programoms, individualiems prašymams gauti dalinį finansavimą iš Kultūros rėmimo fondo ir Kultūros ministerijos etninės kultūros ir regionų kultūros programų rėmimo parašytos 23 rekomendacijos:

1. Katinų bendruomenės šventė „Saula nusilaidė“ (Katinų bendruomenė, 11. 26).
2. Edukacinė programa „Kelonė laiku“ (Panevėžio kraštotyros muziejus, 11. 12).
3. Projektas „Etnologui Jonui Baliui – 100 metų“ (Kupiškio kultūros centras, 11. 07).
4. Projektas „Nibragalio kaimo etninis paveldas“ (Nevėžio bendruomenė, 11. 12).

5. Mokslinė konferencija „Iš Panevėžio praeities: prie Lietuvos tukstantmečio slenksčio“ (Panevėžio kraštotyros muziejus, 11.26).
6. Projektas „Renginių ciklas „Gabrielės namų šviesa“ Pužiniškio dvare“ (Asociacija „Bitės namai“, 11.11).
7. Projektas „G. Petkevičaitės-Bitės „Karo meto dienoraščio“ leidyba“ (Asociacija „Bitės namai“, 11.27).
8. Projektas „Trakiškio bendruomenės etninio paveldo puoselėjimas ir sklaida“ (Trakiškio bendruomenės namai, 11.13).
9. Projektas „Vaikų Sekminės“ (Smilgių kultūros centras, 12.03).
10. Kompaktinės plokštelės „Nibragalio kaimo dainos“ parengimas (Miežiškių kultūros centras, Nevėžio bendruomenė, 12.05).
11. „Šiaurės Lietuvos kanklių muzikos šventė“ (Krekenavos kultūros centras, 12.02).
12. Seminarų ciklas „Panevėžio apskrities folkloro kolektyvų ugdymas“ (Panevėžio kraštotyros muziejus, 12.08).
13. Respublikinė duonos kepėjų šventė „Visur duona su pluta“ (Miežiškių kultūros centras, Nevėžio bendruomenė, 12.05).
14. Panevėžio apskrities folkloro ir liaudiškos muzikos šventė „Sueisim, sustosim, dainuosim“ (Panevėžio etninės kultūros skyrius, 12.08).
15. Folkloro kolektyvo „Jorija“ kompaktinės plokštelės išleidimas (Kėdainių kultūros centras, 12.02).
16. Folkloro kolektyvo „Lokauša“ kompaktinės plokštelės išleidimas (Krekenavos kultūros centras, 12.04).
17. Edukacinis projektas „Margučių raštai prabyla“ (Panevėžio kraštotyros muziejus, 12.05).
18. Projektas „Nematerialaus kultūros paveldo vertybių fiksavimas Kėdainių rajone“ (Kėdainių krašto muziejus, 12.02).
19. Katalogo, skirto G. Petkevičaitėi-Bitei, leidyba (Panevėžio kraštotyros muziejus, 12.02).
20. Projektas „Etninių edukacinių renginių ciklas“ (Tiltagalių kultūros centras, 12.05).
21. Restauratoriui Stanislovui Grubliauskui profesinei kvalifikacijai kelti (Panevėžio mokslo ir studijų rėmimo fondas, 03.19).
22. Projektas „Senolių kanklės“ (Panevėžio kultūros centras „Linelis“, 02.07).
23. Projektas „Laiko žingsniai“ (Panevėžio bendruomenių rūmai, 02.07).

AUKŠTAITIJOS ETNINIO SAVITUMO IŠSAUGOJIMAS

Rūpestis aukštaitiško tapatumo puoselėjimu – kasdieninis visų Regioninės tarybos narių darbas. Rugsėjo 22 d. inicijuotas Baltų vienybės dienos paminėjimas. Buvo išsiųstas kreipimasis į regiono savivaldybes su prašymu tą dieną iškelti Aukštaitijos regiono vėliavą. Ypač gražų renginį Baltų vienybės diena surengė Kupiškio etnografijos muziejus ir Kultūros centras, pasikviedamas svečius iš Latvijos ir visų Lietuvos etnografinių regionų. Kovo 14 d. vyкта į Kupiškį, kovo 28 d. – į Rokiškį, į tradicinės kasmetinės tautodailininkų darbų parodos vertinimą ir aptarimą, darbų į Panevėžio regiono parodą atrinkimą. Balandžio 11 d. dalyvauta ataskaitinės Panevėžio regiono tautodailininkų parodos atidaryme. Puoselėjant regiono tapatybę liepos 5 d. Kupiškio kultūros centras surengė tarptautinę konferenciją „Lino kelias per Europą“, kurioje aktyviai dalyvavo Etninės kultūros globos tarybos nariai Libertas Klimka, Irena Seliukaitė, Liudvika Trasykytė. Regiono tarybos nariai prisidėjo prie konferencijos organizavimo (Violeta Aleknienė), rezoliucijų parengimo (Vitalija Vasiliauskaitė), Liudvika Trasykytė skaitė pranešimą

„Lininkystės ir audimo tradicijos Aukštaitijoje šiandien“. Liepos 5 d. dalyvauta Panevėžio apskrities meno šventėje Pasvalyje, vertinti regiono folkloro kolektyvų pasirodymai. Liepos 10 d. dalyvauta Upytės eksperimentinio ūkio surengtame seminare „Pluoštiniai augalai Lietuvoje: tradicijos, technologijos ir naujovės“; su mokslininkais, Žemės ūkio ministerijos darbuotojais kalbėta apie tradicinės linininkystės išsaugojimo galimybes. Rugsėjo 6 d. kartu su Panevėžio kraštotyros muziejumi padėta parengti ir įgyvendinti projektą „Linai ir vilna aukštaičio ūkyje“. Regioninės tarybos narė Nida Lungienė ketvirtą kartą Salų dvare (Rokiškio r.) rengė langinių tapymo plenerą. Šiomet pleneras buvo skirtas ir švilpynių gamybai, plenerė dalyvavo menininkai iš Lietuvos ir Latvijos. Liepos 15 d. lankytasi šiame plenerė, aptarti dailininkų darbai, pristatyti Etninės kultūros globos tarybos leidiniai apie tradicinę kaimo architektūrą, dekoratyvias gyvenamojo namo detales. Rugsėjo mėn. kartu su Labanoro, Sirvėtos, Gražutės regioninių parkų darbuotojais surengtos dvi ekspedicijos po Rytų Aukštaitijos kaimus, fiksuojant etninę architektūrą, tradicinius darželius, kryždirbystės paminklus. Parengta medžiaga leidiniui „Rytų Aukštaitijos tradicinė kaimo architektūra“. Regioninės tarybos narys Algis Svidinskas rugsėjo mėn. surengė jau antrąjį respublikinį tarmiškos kūrybos konkursą, prie kurio organizavimo prisidėjo ir kiti Regioninės tarybos nariai. Spalio 24 d. dalyvauta Kupiškio etnografijos muziejaus surengtoje konferencijoje „Seserų Stefanijos, Mikalinos, Elvyros Glemžaičių palikimas Lietuvoje“ ir liaudies tekstilės bei aukštaičių tautinio kostiumo parodoje „Pravėrus seserų Glemžaičių skrynią“, kalbėta apie tradicines šeimos vertybes. Spalio 25 d. Anykščiuose vyko tradicines Utenos apskrities liaudiškos muzikos (romansų) festivalis „Aukštaitijos žiedynai“. Gruodžio 3 d. dalyvauta kalbininko ir tautotyrininko Petro Būtėno premijos įteikime (Lietuvių kalbos institute). Premija buvo įteikta panevėžietei Birutei Goberienei ir kalbininkui Aldonui Pupkiui už atsiminimų knygą apie Panevėžio krašto kalbininką Juozą Balčikonį. Gruodžio mėnesį dalyvauta adventinėse vakaronėse, skaitytos paskaitos „Paslaptingas ir viltingas Adventas“, „Senieji Advento papročiai ir jų prasmė“, „Atbėga elniai devyniaragis“, „Aukštaitiškų Kūčių belaukiant“, „Kūčios – susitaikymo ir darnos šventė“.

Bendradarbiauta su nevyriausybinėmis organizacijomis. Balandžio 14 d. dalyvauta Lietuvos Kultūros fondo, Vydūno, N. Rericho, „Ethos“ draugijų rengtoje tarptautinėje konferencijoje „Kultūra po Aukštaitijos dangumi“, Vitalija Vasiliauskaitė perskaitė pranešimą „Visuomeninių kultūros organizacijų indėlis į regiono kultūrą: siekiai, realybė, problemos“. Konferenciją inicijavo LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto narys Julius Dautartas. Aktyviai bendradarbiauta su sambūriu „Rytų aukštaičiai“. Praėjusiais metais Algio Svidinsko suburtas sambūris galėtų tapti Regioninės tarybos atskiro subregiono branduoliu. Akivaizdžiai matyti, kad Regioninės tarybos pagalba ryškiau juntama Panevėžio apskrityje – ten, kur aktyviau veikia Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato specialistė Aukštaitijos regionui. Labai svarbu, kad naujasis sambūris aktyvintų Rytų Aukštaitiją. Aktyviai buvo bendradarbiauta su asociacija „Bitės namai“ (dėl G. Petkevičaitės-Bitės memorialinio muziejaus), Panevėžio žygeivių klubo (rengtas Baltų vienybės dienos renginys ant Čičinsko kalno Upytėje), Panevėžio miesto bendruomenė „Senamiestietis“ (konsultacijos dėl bendrų projektų), Lietuvių kalbos draugijos Panevėžio skyriumi, Lietuvos tautodailininkų sąjungos Panevėžio skyriumi.

ETNINĖS VEIKLOS SKATINIMAS BENDRUOMENĖSE

Skatinant bendruomenių stiprėjimą etnokultūriniais pagrindais, kaimų bendruomenėms padėta parengti etninės kultūros veiklos projektus: Trakiškio kaimo bendruomenėi – leidžiant leidinį apie krašto kulinarijos paveldą „Trakiškio vaisės“, Katinų bendruomenėi – organizuojant šventę „Saula nusilaide“, „Nevėžio“ bendruomenėi – darant aprašą apie Nibragalio kaimo dainininkės Nematerialaus kultūros paveldo sąvadui. Dalyvauta kaimo bendruomenių šventėse ir etninę kultūrą populiarinančiuose renginiuose: Trijų Karalių šventėje (Pajstrio bendruomenė), liaudiškų romansų šventėje (Valakėlių k. bendruomenė), respublikinėje moterų armonikininkių šventėje „Petronės harmonika“ (Miežiškių bendruomenė), kulinarijos paveldo šventėje „Oi, skanios bobutės vaisės“ (Trakiškio k. bendruomenė), duonos šventėje (Nibragalio k. bendruomenė), šventėje „Saula nusilaide“ (Katinų k. bendruomenė). Tarpininkaujant Regioninės tarybos pirmininkei Liudvikai Trasykytei, gautos lėšos Antašavos (Kupiškio r.) bendruomenės namams iš privatininkų išpirkti ir amatų centrui juose įrengti.

ETNINĖS KULTŪROS SKLAIDA REGIONE

2008 m. pradėta bendradarbiauti su leidiniu „Lietuvos švyturys“, kuriame talpinti Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato specialistės Vitalijos Vasiliauskaitės tekstai apie aukštaičių tradicinius pasninko valgius, advento papročius. Nuolat bendradarbiauta su regionine Aukštaitijos televizija, kuri parengė trumpas laidas prieš kiekvieną kalendorinę šventę, duoti interviu PanTV apie Velykų, Vėlinių, Kūčių papročius. LNK televizija paruošė reportažą apie Joninių šventę ant Burvelių alkakalnio. Vitalija Vasiliauskaitė davė interviu laikraščiu

„Sekundė“ apie rudens lygiadienį („Bobų vasara rudenį“), apie Vėlinių papročius Aukštaitijoje („Vėlinės – gyvųjų ir mirusiųjų šventė“), regiono laikraščiu „Panevėžio rytas“ apie kulinarijos paveldą („Senolių valgiai – palaima gomuriui“), žiniatinkliams Delfi ir AINA apie Kalėdų šventės komercializaciją. Labai aktyviai žiniasklaidoje bendradarbiavo regioninės tarybos narys Jonas Vaiškūnas: „Šventieji medžiai“ („Baltijos miškai ir mediena“, 2008 m. gruodis), „Kai kalbėjo medžiai“ („Baltijos miškai ir mediena“, 2008 m. liepa), „Svetimžodžiai“ („Vydija“, 2008 m. sausis; Delfi, 2008 01 18), „Tarp gegužės žvaigždžių sužibis ir Merkurijus“ („Nalšios žinios“, 2008 05 06), „Kai žvaigždininkai buvo karaliais“ (Delfi, 2008 01 06), „Lietuvos įvaizdis – ar drąsa neįklimps prisitaikėliškume?“ (Delfi, 2008 02 27), „Kur dingo kario dvasia?“ (Delfi, 2008 04 07), „Kai pražysta paparčio žiedas“ (Delfi, 2008 06 23), „Apie paparčio žiedą“ (Delfi, 2008 06 25), „Baltų vienybė“ (Delfi, 2008 09 22), „Etnokosmologija sieks priartinti mus prie Visatos“ (Delfi, 2008 10 11), „Vėl Vėlinės“ (Delfi, 2008 11 02). „Žinių radijuje“ duoti interviu apie Jonines (2008 06 20) ir apie tautinę kultūrą (2008 09 24).

Stiprinant regiono tapatumo išsaugojimo politiką, buvome suplanavę surengti susitikimą su LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros bei Kaimo reikalų komitetų nariais, rinktais Aukštaitijos regione. Bendrauta su atskirais LR Seimo nariais: Juliumi Dautartu, Gintaru Šileikiu, Viktoru Rinkevičiumi, Skirmantu Pabedinsku, Antanu Matulu įvairiausių etninių renginių regione metu, bet susitikimas LR Seime nebuvo surengtas.

*Liudvika Trasykytė,
Aukštaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos pirmininkė*

*Vitalija Vasiliauskaitė,
Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato
specialistė Aukštaitijos regionui*

DZŪKIJA

Užtikrinant etninės kultūros valstybinę globą Dzūkijos regioninė etninės kultūros globos taryba (toliau – Regioninė taryba) 2008 metais tęsė Dzūkijos regiono etninės kultūros strategijos ruošimą, siekė glaudesnio bendradarbiavimo su regiono bendruomenėmis, skatino etninės kultūros gyvosios tradicijos tęstinumą bei sukauptų vertybių saugojimą ir panaudojimą, regiono vietovių savitumo puoselėjimą.

REGIONINĖS TARYBOS POSĖDŽIAI

2008 m. įvyko trys Regioninės tarybos posėdžiai ir trys renginiai, suorganizuoti tarybos iniciatyva. Kaip ir ankstesniais metais, Regioninės tarybos posėdžiai buvo organizuojami skirtingose regiono vietose. Posėdžiuose dalyvavo kviestiniai svečiai – atsakingi savivaldos darbuotojai, etninės kultūros specialistai, bendruomenių atstovai ir kt.

Kovo 18 d. vyko Regioninės tarybos posėdis LR Seime kartu su Dzūkų bičiulių grupe. Buvo aptarta Dzūkijos regiono etninės kultūros strategija, jos kryptys ir finansavimo galimybės. Išreikšta viltis, kad Dzūkijos regiono etninės kultūros strategija toliau

bus svarstoma su naujos kadencijos Seimo nariais. Akcentuota, kad regionui išlieka aktualūs tokie strateginiai klausimai kaip Dainavos (Dzūkijos) krašto istorijos parengimas, III Dzūkų kongreso organizavimas, šiuolaikiško informacinio leidinio apie Dzūkiją išleidimas, Alytaus amatų centro įkūrimas ir kt.

Gegužės 31 d. vyko tarptautinis seminaras „Ažuolas Lietuvoje ir Europoje“. Šį renginį organizavo ne tik Dzūkijos ir Suvalkijos (Sūduvos) regioninės etninės kultūros globos tarybos, bet ir Marijampolės apskrities viršininko administracija, Krašto apsaugos bičiulių klubas, Lietuvos tautinio atgimimo ažuolyno draugija ir J. Basanavičiaus sodyba-muziejus. Tai užtikrino renginiui didesnę dėmesį ir paramą.

Birželio 12 d. vyko Regioninės tarybos posėdis Elektrėnų savivaldybėje. Kartu su savivaldybės atstovais aptartos etninės kultūros tradicijų tęstinumo švietimo įstaigose galimybės ir problemos. Po posėdžio aplankyta Literatūros muziejus ir Kietaviškių mokykla.

Spalio 2 d. Regioninės tarybos pirmininko Vygando Čapliko iniciatyva kartu su Dzūkijos nacionaliniu parku suorganizuotas dailininkės Gražinos Didelytės 70-mečio minėjimas Marcinkonių lankytojų centre. Buvo pristatyta dailininkės kūrybos paroda, išryškinanti Dzūkijos krašto tradicijas ir grožį. Parodyti du videofilmai („Dailininkė Gražina Didelytė“, „Sudie“) apie dailininkės Gražinos Didelytės gyvenimą ir kūrybą, taip pat pristatyta knyga „Gražina Didelytė mūsų atminty“.

Lapkričio 24 d. vyko Regioninės tarybos posėdis kartu su Alytaus rajono savivaldybės atstovais, kuriame buvo aptartas pasirošimas Lietuvos tūkstantmečio paminėjimui. Alytaus rajono savivaldybės meras Algirdas Vrubliauskas ir kiti savivaldybės tarnautojai buvo supažindinti su Regioninės tarybos ruošiamą Dzūkijos regiono kultūros politikos strategija. Aptartos galimybės organizuoti bendrus Regioninės tarybos ir Alytaus rajono savivaldybės renginius Lietuvos tūkstantmečiui paminėti. Diskutuotos galimybės skatinti tradicinių amatų puoselėjimą.

Lapkričio 25 d. Alytaus apskrities viršininko administracijoje suorganizuotas Etninės kultūros globos tarybos iniciatyva išleisto leidinio „Dzūkijos tradicinė kaimo architektūra“ pristatymas regiono savivaldybių atstovams, architektams ir kitiems suinteresuotiems asmenims. Renginio dalyviai buvo supažindinti su šio leidinio tikslais ir rengimo ypatumais. Architektė dr. Aistė Andriusytė supažindino su leidinio struktūra ir medžiagos rinkimo metodika, apibūdino leidinyje publikuojamą medžiagą, informacijos šaltinius ir nusakė pateikiamos informacijos reikalingumą bei panaudojimo galimybes. Taip pat išdėstė savo viltis, kad šis leidinys padės ir paskatins regiono gyventojus labiau saugoti nykstantį medinės architektūros paveldą.

2008 METŲ ETNINĖS KULTŪROS PLĖTROS PRIORITETŲ ĮGYVENDINIMAS DZŪKIJOS REGIONE

1. Bendruomenių etninės veiklos skatinimas, jų vaidmens ir įtakos, saugant regioninį savitumą, stiprinimas.

Siekiant aktyviau įtraukti regiono bendruomenes į aktyvią kultūrinę veiklą, Regioninės tarybos posėdžiai ir toliau buvo organizuojami skirtingose vietose. Esminis pokytis buvo tai, kad Regioninės tarybos posėdžiai vyko dalyvaujančios savivaldybių merams ar jų atstovams. Tokiu būdu Regioninės tarybos veiklos prioritetai ir tikslai buvo pristatyti ne tik už etninės kultūros puoselėjimą atsakingiems darbuotojams, bet ir sprendimus priimančioms asmenims. Tokie Regioninės tarybos posėdžiai vyko Elektrėnų ir Alytaus rajono savivaldybėse.

Posėdžio, kuris buvo organizuotas kartu su LR Seimo Dzūkų bičiulių grupe, vienas iš tikslų buvo aptarti konkrečias priemones, kaip galima padėti bendruomenėms aktyviau dalyvauti tęsiant ir puoselėjant etnokultūrinės tradicijas. Dzūkijos regiono strateginėje veiklos programoje numatyti punktai, kuriems reikalingas ir aukštesnio lygio pareigūnų dėmesys. Stiprinant regiono įvaizdį ir savitumą svarstyti III Dzūkų kongreso organizavimo galimybės. Taip pat aptartas Dainavos akademijos steigimas, Dainavos krašto istorijos parengimas ir kiti regionui aktualūs klausimai. Padedant LR Seimo Dzūkų bičiulių grupės pirmininkui Kęstučiui Daukšui, tikimasi baigti formuoti Dzūki-

jos (Dainavos) strateginę kultūros plėtros programą ir pradėti darbus tęsti šios kadencijos Seime.

Stiprinant regioninį bendradarbiavimą ir siekiant geriau suprasti bei įvertinti regionų savitumus, įvyko bendras Dzūkijos ir Suvalkijos (Sūduvos) regioninių etninės kultūros globos tarybų organizuotas tarptautinis seminaras „Pirmas pokalbis apie Europos ažuolus“ Ūžkabaliuose. Tarptautiniam seminarui talkino aktyvus informacinis žurnalas „Baltijos miškai ir mediena“, kuris net per keturis numerius (balandžio, gegužės, birželio, liepos) spausdino seminaro medžiagą, kuri labai įdomi ir vertinga. Kaip antai, prof. Wolfgang Althof iš Rostoko straipsnyje pateikia įdomią medžiagą apie ažuolus Vokietijos Mecklenburgo-Pomeranijos regione, dr. Bernd Heim – Tiuringijos regione. Politologė Erna Tietz iš Šveicarijos Ciuricho regiono pasakojo apie ažuolų atkūrimą šios šalies kraštovaizdyje. Visa tai labai aktualu, nes ažuolai – svarbi regioninio, ne tik gamtinio, bet ir etnokultūrinio bei mitologinio tapatumo dalis. Bet svarbiausia, jungiantis su įvairiomis giminingomis organizacijomis, galima sėkmingai išeiti į tarptautinį – regioninį bendradarbiavimą.

Tai naujas Regioninių tarybų veiklos bruožas. Tikslinga atei-tyje rengti ne tik bendrus renginius, bet būtų galima surengti bent po vieną metuose bendrą kaimyninių regionų Tarybų posėdį.

Aktyviai bendradarbiauta su regiono vietinėmis bendruomenėmis. Aptarti galimi bendri darbai su Lietuvos Totorių Raižių bendruomene, pasitinkant Lietuvos tūkstantmečiui bei 2010 m. minint Žalgirio mūšio metines. Svarstyta galimybė Raižiuose atidaryti totorių buities daiktų ir kultūros ekspoziciją.

2. Gyvojančių tradicinės kultūros reiškiniių (materialaus ir nematerialaus paveldo) išaiškinimo ir tęstinumo užtikrinimas, jų apsaugos priemonių kūrimas etnografiniuose regionuose.

Įgyvendinant šį tikslą etnologės Onutės Šakienės iniciatyva buvo organizuotas Regioninės tarybos posėdis Elektrėnų savivaldybėje. Regioninės tarybos nariai buvo supažindinti su veikla etninės kultūros srityje. Palyginti jaunoje savivaldybėje, ir dar neturinėjoje etninės kultūros puoselėjimo tradicijų, vyksta gerai ir tikslingai organizuota veikla. Tradicijų tęstinumo garantas yra aktyvus darbas švietimo įstaigose. Pažymėtina Kietaviškių pagrindinės mokyklos kraštotyros muziejaus stipri edukacinė veikla. Gerai prižiūrimi ir tikslingai naudojami muziejaus eksponatai. Ekspozicija nuolat papildoma rengiant moksleivių etnografinės ekspedicijas. Įsteigtas muziejiniškės-etnologės etatas. Labai gerai įrengtas Literatūros ir meno muziejus, kuris ir toliau plečia savo veiklą. Nuoširdus dėmesys istorijai ir etninei kultūrai nepalieka abejingų šių įstaigų lankytojų. Savivaldybės biblioteka nemažai dėmesio skiria ne vien tik informacijos kaupimui, bet ir sklaidai.

Pažymėtina, kad regionų paribio teritorijose yra tam tikrų neaiškumų apsisprendžiant, kuriam regionui save priskirti. Gerinant informacijos prieinamumą reikalinga vieninga regioninė elektroninė informacinė sklaidos sistema.

Regioninės tarybos nario Vytuolio Valūno iniciatyva daugiau dėmesio skiriama etninės kultūros puoselėjimui Alytaus miesto švietimo įstaigose. Regioninės tarybos nario užimamos atsakingos pareigos Alytaus miesto savivaldybėje ir aktyvi veikla Regioninėje taryboje duoda gerų rezultatų. Siekiant užtikrinti etninės kultūros puoselėjimo ir tradicijų tęstinumą, reikia dirbti ne tik suplanuotus darbus, bet ir apie nuveiktus darbus rinkti informaciją, ją sisteminti ir skleisti. Tai galėtų būti pavyzdys kitoms regiono savivaldybėms.

Informaciją apie krašto tradicijas, padavimus ir legendas galima skleisti pasitelkus ir profesionalius menininkus. Kaip

pavyzdį galima pateikti Regioninės tarybos organizuotą renginį, minint Gražinos Didelytės 70-mečį. Dailininkės kūryboje išskirtinis dėmesys skiriamas Dainavos kašto vaizdavimui ir garsinimui. Norint, kad jos kūrybinis palikimas atliktų aktyvų vaidmenį puoselėjant krašto kultūrą, reikia skirti daugiau dėmesio jo viešinimui.

Reprezentuojant regionus ir populiarinant regiono etninę kultūrą, reikia daugiau dėmesio skirti ir šiuolaikiniais menininkams, kurių kūryboje dominuoja charakteringi krašto kultūrai ar kraštovaizdžiui motyvai.

3. Tradicinių amatų ir verslų gaivinimas ir plėtra.

Svarbus vaidmuo puoselėjant tradicinius amatus tenka muziejams. Muziejai, kurie vykdo aktyvią edukacinę programą ir suderina surinktų vertybių eksponavimą su mokymo reikmėmis, sulaukia kur kas daugiau lankytojų. Tuo įsitikino Regioninės tarybos nariai po posėdžio Elektrėnuose, aplankę Kietaviškių mokyklos etnografinį muziejų ir susipažinę su veiklos programa.

Besiruošiant minėti Lietuvos tūkstantmečiui, didelis dėmesys skirtas bendradarbiavimui su regiono savivaldybėmis, aptariant tradicinių amatų pristatymo galimybes. Planuojama Dauguose organizuoti amatininkų dirbinių ir amatų demonstravimo mugę, kurioje atskiro seniūnijos galėtų demonstruoti tam tikro šimtmečio amatus ir tradicijas.

4. Etninės kultūros pristatymas visuomenei (svarba kuriant Lietuvos įvaizdį).

Vykdydami šią veiklą, Regioninės tarybos nariai siekė aktyviau skleisti informaciją apie regiono etninę kultūrą. Pažymėtina Regioninės tarybos narės Alinos Listopadskienės iniciatyva, kuri pažintinėse ekskursijose daug dėmesio skyrė tradiciniam kraštovaizdžiui, senujų kaimų apžvalgai ir tradicinei medinei skulptūrai.

Bendradarbiaujant su regiono savivaldybėmis, pasiekta tam tikrų rezultatų: Alytaus rajono savivaldybės Lietuvos tūkstantmečio programos planuose atsirado Tūkstantmečio ažuolynas, tradicinių amatų šventė ir kiti etninę kultūrą puoselėjantys renginiai.

Reikšmingas vaidmuo apžvelgiant tradicijas ir viešai pristatant regione etninę kultūrą tenka Varėnos Grybų šventei. Regioninės tarybos narė Lina Būdienė, šventės organizacinio komiteto narė, aktyviai prisidėjo ruošiant šventės pristatymą užsienio delegacijoms.

5. Etnoarchitektūros tyrinėjimas, kaimo ir miestelių etnografinių bruožų išsaugojimas.

Šiais metais šiai veiklai buvo skirtas ypatingas dėmesys. Etninės kultūros globos tarybos išleisti rekomendacinio pobūdžio leidiniai apie tradicinę kaimo architektūrą buvo labai reikalingi, siekiant išsaugoti kaimo medinį paveldą ir pritaikyti jį nūdienos gyvenimui. Regioninės tarybos iniciatyva buvo organizuojami šių leidinių pristatymai savivaldybių darbuotojams, architektams ir kt. besidomintiems etnoarchitektūra žmonėms.

Bendrame renginyje su Suvalkijos (Sūduvos) regionine etninės kultūros globos taryba buvo pristatyti leidiniai „Suvalkijos (Sūduvos) tradicinė kaimo architektūra“ ir „Dzūkijos tradicinė kaimo architektūra“. Renginyje dalyvavo Kauno ir Prienų rajonų architektai bei kiti besirūpinantys medinės architektūros tradicijomis ir atsakingi savivaldybių darbuotojai. Regionų paribio teritorijose daug diskutuojama apie charakteringus tradicijų bruožus. Diskusijose paminėta, kad tai rekomendacinio pobūdžio leidiniai, tik reikia leisti gyventojams rinktis išlaikant vieno ar kito regiono būdingus bruožus. Leidinys įvertintas gerai, tik daugelis apgailestavo dėl mažo tiražo.

PASTEBĖJIMAI DĖL REGIONINĖS TARYBOS VEIKLOS

Aktualus klausimas išlieka – neišnaudojamos galimybės turistams patraukliuose miestuose skleisti informaciją apie regioną. Pavyzdžiui, Vilniaus turizmo informacinis centras galėtų tapti aktyviu Dzūkijos regiono reklamuotoju.

Taip pat lieka neišspręstas uždavinys sukurti dzūkiškų suvenyrų. Šiuo klausimu trūksta iniciatyvos iš Tautodailininkų sąjungos Dzūkijos skyriaus. Regione apskritai silpna šio skyriaus veikla, o tokia organizacija galėtų žymiai aktyviau prisidėti puoselėjant ir skleidžiant tradicinių amatų ir verslų tradicijas.

Pastebimas renginių, formuojančių tradicijas ir pristatančių kūrėjus bei jų pasiekimus, regione trūkumas.

Išliko praeitų metų Regioninės tarybos darbo organizacinės problemos: posėdžių metu sunku surinkti kvorumą reikalingiems sprendimams priimti. Reikia rasti priemonių, kurios skatintų Regioninės tarybos narių aktyvumą. Tikslinga būtų, kad Tarybos nariai globotų kokią nors jiems priskirtą sritį.

Reikia siekti geresnio bendradarbiavimo su savivaldybėmis. Tikslinga būtų bent kartą metuose turėti bendrą susitikimą.

Gerų atsiliepimų sulaukta apie Dzūkijos tradicinės kaimo architektūros leidinį. Reikėtų ieškoti lėšų pakartotiniam leidimui, nes yra didelis šio leidinio poreikis. Galbūt būtų galimybė leidinį platinti pasitelkus skaitmenines technologijas.

Daug etninės kultūros specialistų savo veikloje naudojami prof. Liberto Klimkos straipsniais. Būtų tikslinga paruošti populiarų, lengvai skaitomą leidinį – straipsnių įvairiomis temomis rinkinį, skirtą tiek etnokultūros specialistams, tiek jaunimui ir vaikams.

Reikia pagalvoti ir apie regiono sąskaitą banke, tuomet būtų galima ieškoti paramos. Dzūkijoje daug stiprių įmonių ir verslininkų.

Reikia daugiau dėmesio skirti kultūros strategijai, be jos neįmanomas geras darbo planavimas.

*Vygandas Čaplikas,
Dzūkijos regioninės etninės kultūros globos tarybos pirmininkas*

*Arvydas Švirnickas,
Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato specialistas Dzūkijos regionui*

MAŽOJI LIETUVA

Mažosios Lietuvos regioninė etninės kultūros globos taryba (toliau – Regioninė taryba), vykdydama 2008 metų veiklos planą, daugiausia dėmesio skyrė šiems prioritetams: Mažosios Lietuvos regiono etninės kultūros sklaidai regione ir Lietuvoje; vaikų bei jaunimo tautinės savimonės ir regiono pažinimo ugdymui; tradicinės regiono architektūros bei regioninio kraštovaizdžio išsaugojimui; regiono etninės kultūros aktualijoms.

REGIONINĖS TARYBOS POSĖDŽIAI

2008 metais įvyko trys Regioninės tarybos posėdžiai ir vienas pasitarimas.

Kovo 3 d. Klaipėdos miesto savivaldybės Etnokultūros centre vyko posėdis, kuriame buvo aptarti 2008 metų veiklos prioritetai. Numatyta parengti Regioninės tarybos 2008 metų veiklos planą ir priemonės jam įvykdyti.

Iškeltas klausimas dėl bendradarbiavimo ir ryšių palaikymo su Karaliaučiaus krašto lietuvių bendruomenėmis. Tarybos narys Alvydas Dumbliuskas pasiūlė organizuoti susitikimą su Lietuvos konsulato Kaliningrado srityje kultūros atašė Arvydu Juozaičiu. Narūnas Lendraitis ir Eleonora Jonušienė informavo, kad Neringos savivaldybė kultūrinius mainus vykdo su Zelenogradsko savivaldybe. Kultūros darbuotojams suteiktos nemokamos vizos. Su nerimu kalbėta apie Nidos etnografinių kapinių likimą. Šios kapinės pripažintos riboto laidojimo kapinėmis, tačiau paminklai statomi dabar mirusiems yra kaip svetimkūnis. Rimantas Služinskas siūlė išanalizuoti šią problemą ir surengti išvažiuojamąjį seminarą dėl senųjų kapinaičių išsaugojimo ir jose esančių paminklų fiksavimo.

Gegužės 22 d. vyko pasitarimas tema „Klaipėdos krašto nematerialaus paveldo panaudojimas tradicinėse regiono šventėse ir folkloro festivaliuose“. Aptartos tradicijų sklaidos problemos regione rengiamose Joninių, kitose folkloro šventėse bei tarptautiniuose folkloro festivaliuose. Nijolė Služinskienė supažindino su Joninių organizavimo problemomis Klaipėdos mieste ant Jono kalnelio ir tradicijų panaudojimu tarptautiniame festivalyje „Parbėg laivelis“. Narūnas Lendraitis supažindino su tarptautinio festivalio „Tek saulužė ant maračių“ Nidoje programa ir Joninių tradicijų panaudojimu šioje šventėje. Regina Jokubaitytė kalbėjo apie Jonines ant Rambyno kalno. Šios šventės rengėjai apsisprendė Jonines rengti Vydūno laikmečio dvasia.

Rugsėjo 23 d. vyko posėdis, kuriame buvo aptartas Tilžės akto deklaravimo 90-mečio paminėjimo organizavimas. Tarybos nariai supažindino su renginiais, skirtais šiai datai paminėti: lapkričio 25 d. – spaudos konferencija regiono žiniasklaidos atstovams (rengėjas – Regioninė taryba) ir Šilutės rajono moksleivių viktorina „Pažink savo kraštą – Mažąją Lietuvą“ (rengėjai – Regioninė taryba, Šilutės rajono savivaldybės švietimo skyrius); lapkričio 26 d. – būsimos leidinio „Šilutės ir Pagėgių krašto dvarai“ aptarimas (rengėjas – Šilutės kraštotyros draugija); lapkričio 27 d. – viktorinos „Pažink savo kraštą – Mažąją Lietuvą“ dalyvių ekskursija į Mažosios Lietuvos istorijos muziejų ir karinį Jūrų laivyną (rengėjai – Regioninė taryba, Šilutės savivaldybės specialistė karo prievolei); lapkričio 28 d. – XX mokslinė konferencija „Lietuvaininkai ir lietuviai. Pietizmas ir tautinis sąmoningumas“ (rengėjas – Klaipėdos universitetas), paroda „Martynui Jankui atminti“, skiriama Martyno Jankaus 150-osioms gimimo metinėms (rengėjas – Mažosios Lietuvos istorijos muziejus), paroda „Hugo Šojaus dailės kūrinių ko-

lekcija“ ir kolekcijos katalogo pristatymas (rengėjas – Šilutės muziejus), literatūros ir dokumentų paroda „Mažosios Lietuvos prisijungimo prie Didžiosios Lietuvos diena“ (rengėjas – Šilutės F. Bajoraičio viešoji biblioteka); lapkričio 29 d. – konferencija „Lietuvybės išsaugojimas Tilžės akto šviesoje“ Pagėgiuose (rengėjas – Karaliaučiaus lietuvių bendruomenė); lapkričio 30 d. – istorijos pamoka „Tilžės aktui – 90 metų“ prie paminklo, skirto Mažosios Lietuvos prisijungimui prie Didžiosios Lietuvos, Pagėgiuose (rengėjas – Pagėgių kultūros centras); lapkričio 30 d. – folkloro ansamblių šventė „Marš, marš, kareivėli“ (rengėjas – Pagėgių kultūros centras).

Lapkričio 28 d. Klaipėdos miesto savivaldybės Etnokultūros centro salėje vyko iškilmingas Regioninės tarybos posėdis ir konferencija „Lietuvaininkai ir lietuviai“, skirta Tilžės akto deklaravimo 90-mečiui.

VALSTYBINIŲ PROGRAMŲ ĮGYVENDINIMAS

Šiuo metu, kai masinės informavimo priemonės propaguoja užsienio ir lietuvių menkavertę populiariąją kultūrą, yra ypač aktualu išsaugoti tautos tapatumą. Tautos išlikimas, jos testinumas grindžiamas naujos kartos tautinės savimonės ugdymu, kuris turi užimti deramą vietą šalia pilietinio ugdymo. Kokie mes atrodysime margaspalvėje ateities Europos tautų pynėje, daug priklausys nuo to, kaip sukauptomis tautos kultūrinėmis vertybėmis dalinsimės su jaunąja karta.

Regioninė taryba, vykdydama Ilgalaikę pilietinio ir tautinio ugdymo programą, inicijavo ir rėmė mokyklų bendruomenių kuriamus ir įgyvendinamus pilietinio bei tautinio ugdymo projektus, aktyviai bendradarbiavo su regiono savivaldybių švietimo skyriais bei mokyklomis.

Regioninė taryba kartu su Šilutės savivaldybės švietimo skyriumi tęsė 2005 m. pradėtą projektą „Pažink savo kraštą – Mažąją Lietuvą“. Renginys buvo skirtas Tilžės akto deklaravimo 90-mečiui paminėti. Dėl lėšų stygiaus 2008 m. viktorina vyko tik Šilutės rajone. Viktorinoje dalyvavo Kintų vidurinė, Vydūno gimnazijos, Juknaičių pagrindinės ir Saugų pagrindinės mokyklų moksleiviai. Renginys vyko Šilutės savivaldybės didžiojoje posėdžių salėje lapkričio 25 d. Renginyje dalyvavo Šilutės savivaldybės meras Virgilijus Pozingis. Projektas „Pažink savo kraštą – Mažąją Lietuvą“ skatina jaunimą domėtis etninėmis krašto tradicijomis, istorija, papročiais, tarpe, tradiciniais amatais ir kulinariiniu paveldu. Visi viktorinos dalyviai lapkričio 27 d. turėjo galimybę aplankyti Mažosios Lietuvos istorijos muziejų Klaipėdoje ir Lietuvos karinį jūrų laivyną.

Regioninė taryba rėmė mokyklų etninę veiklą. Šilutės Pamaro pagrindinė mokykla išstius metus vykdė projektą „Fotografija mena vakarykščią dieną“. 2008 m. birželio 2 d. vyko baigiamoji konferencija, kurios metu mokyklos moksleiviai pristatė Šilutės krašto senąją architektūrą. Šilutės rajono Juknaičių pagrindinė mokykla – vienintelė rajone, puoselėjanti etninę programą.

Regioninės tarybos nariai dalyvavo vykdam kultūros ir švietimo įstaigų organizuotas edukacines programas. Pirmą kartą Šilutės rajone birželio 25–27 d. Katyčių miestelyje vyko vaikų ir jaunimo liaudies amatų stovykla, kurią organizavo Bikavėnų senųjų kaimo tradicijų kultūros centras. Klaipėdos rajono Dobilų etnokultūros centras sausio–birželio mėn. vykdė edukacinę programą „Zuikių mokyklėlė“. Programa skirta ikimokyklinio ir jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikams, kurie žaisdami susipažino su liaudies dailės, amatų, kalendorinių švenčių tradicijomis, gimtinės istorija. Edukacines programas apie Klaipėdos miesto ir krašto istoriją, tradicijas ir papročius išstius metus organizuoja Klaipėdos Pilies muziejus, Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, Klaipėdos etnokultūros centras.

Mažosios Lietuvos regiono lietuvininkams ypač buvo artima giedojimo tradicija. Regioninė taryba pritarė Šilutės mokytojos metodininkės Linos Lekšienės iniciatyvai antrus metus (gruodžio 5 d.) organizuoti vaikų ir jaunimo sakralinių giesmių šventę „Teskamba giesmė“. Seniausioje Lietuvos liuteronų bažnyčioje (kartinis bažnyčios akmuo padėtas 1419 m.) Rusnėje birželio 7 d. vyko tradicinė giesmių šventė. Giesmėmis pagarbinti Dievą susirinko vieno tikėjimo broliai ir seserys iš Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Tauragės, Šilutės.

Siekiant perteikti gyvąją liaudies kūrybą vaikams ir jaunimui, Šilutės rajono Bikavėnų senųjų kaimo tradicijų kultūros centras gruodžio 5 d. šeštą kartą organizavo regioninį liaudies kūrybos perteikimo konkursą „Vario varteliai“. Nugalėtojai buvo atrinkti į respublikinį 2009 metų vaikų ir jaunimo liaudies kūrybos perteikimo konkursą „Tramtatulis“ Kaune.

REGIONINIO SAVITUMO PUOSĖLĖJIMAS IR ETNINĖS KULTŪROS SKLAIDA

Etninės kultūros globos tarybos ir Regioninės tarybos iniciatyva architektas Martynas Purvinas parengė Mažosios Lietuvos tradicinės kaimo architektūros rekomendacijas apie regionui būdingus pastatus ir jų puošybos elementus.

Regioninė taryba pritarė Klaipėdos rajono savivaldybės iniciatyvai iki 2010 m. rekonstruoti Drevernoje gyvenusio Kuršių marių laivų statytojo Jono Gižo (1867–1940 m.) sodybą, kurią planuojama pritaikyti kultūros reikmėms. Tikimasi, jog atgavinius sodybą vietos bendruomenė galės sėkmingai puoselėti Drevernos kaimo tradicijas, atgaivinti žvejų amatus, senuosius papročius. Taip pat bus rekonstruota Agluonėnų etnografinė sodyba, kurioje jau 25 metus gyvuoja klijimo teatras ir įsteigtas Gargždų krašto muziejaus filialas.

Regioninės tarybos nariai aktyviai dalyvavo konferencijose ir seminaruose.

Šilutės kraštotyros draugijos pirmininkė, Regioninės tarybos narė Regina Meškauskienė ir Šilutės muziejaus istorikas Darius Barasa dalyvavo tarptautiniame seminare Lenkijoje „Dvarai Baltijos jūros regione: jų paveldas ir ateitis tarp Vyslos ir Nemuno“. Seminaro dalyvių pranešimuose atsispindėjo Rytų Prūsijos dvarų architektūrinė raida iki Antrojo pasaulinio karo. Regina Meškauskienė seminaro dalyviams pristatė Šilutės rajone ir Pagėgių savivaldybėje esančius dvarus, priminė jų istoriją. Šis pranešimas – tai dokumentai, kraštotyrinė medžiaga, skirta būsimai knygai, kurią planuoja išleisti Šilutės kraštotyrininkai. Istorikas Darius Barasa seminaro dalyviams pristatė Hugo Šojaus dvaro istoriją ir ateities planus, susijusius su šiuo dvaru.

Regioninė taryba kartu su Žemaitijos regionine taryba spalio 3 d. Plungėje, Žemaičių dailės muziejuje organizavo konferen-

ciją „Esminiai Žemaitijos ir Klaipėdos krašto dvarų bruožai“. Pranešimuose buvo gvildenamos Klaipėdos krašto ir Žemaitijos dvarų praeities tyrimo tapatumo problemos. Pranešimus skaitė Martynas Purvinas (Kauno Technologijos universitetas, „Klaipėdos krašto dvarų ir jų sodybų raidos bruožai XII a.–1944 m.“), Dainius Elertas (Lietuvos Jūrų muziejus, „Klaipėdos valsčiaus dvarai XVI a. I pusėje“), Darius Barasa (Šilutės krašto muziejus, „Dvarų atgaivinimas Klaipėdos krašte: Šilutės Hugo Šojaus dvaro pavyzdys“), Eugenijus Saviščevas (Vilniaus universitetas, „Tarybininkai XVI a. bajoro dvaro socialinėje struktūroje“), Jolanta Skurdauskienė (Žemaičių dailės muziejus, „Dvaro sąvokos problema dabartinėje lietuviškoje istoriografijoje“), Dalė Puodžiukienė (Lietuvos architektūros ir statybos institutas, „Medinė dvarų sodybų architektūra“), Edmundas Mickūnas (Žemaitijos nacionalinis parkas, „Montvydiškių dvarelis Šarnelėje istorijos bruožai“), Algirdas Girininkas (Klaipėdos universitetas, „Dvarininkijos grįžimas prie lietuviškų šaknų XX a. pradžioje“), Vacys Vaivada (Klaipėdos universitetas, „Juzefas Perkovskis – „paslėpto grožio...“ ieškojimai Džiuginėnuose“).

Lapkričio 25 d. Regioninės tarybos ir Klaipėdos apskrities kultūros meno tarybos iniciatyva Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centre buvo surengta spaudos konferencija „Ar Tilžės aktas tebėra svarbus Lietuvai?“ Konferencijoje dalyvavo Regioninės tarybos nariai Alvydas Dumbliuskas, Aksavera Mikšienė, Rimantas Služinskas, Elena Matulionienė, Valerija Jankūnaitė, Nijolė Služinskienė, Klaipėdos universiteto bei Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus istorikai ir filologai Vygandas Vareikis, Dalia Pakalniškieienė, Arūnas Baublys, Zita Genienė, Jonas Genys, Klaipėdos miesto savivaldybės atstovai, apskrities žiniasklaida („Klaipėda“, „Vakarų ekspresas“, radijo stotis „Laluna“ ir kt.). Istorikas Vygandas Vareikis perskaitė pranešimą „Ar aktualus Tilžės aktas šiandien?“ Buvo pristatyti regiono renginiai, skirti Tilžės akto 90-mečiui paminėti.

Lapkričio 28 d. Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centre vyko iškilmingas Regioninės tarybos posėdis ir XX mokslinė konferencija „Lietuvaininkai ir lietuviai“. Ši Klaipėdos universiteto organizuota konferencija skirta Tilžės akto 90-mečiui paminėti. Pranešimus skaitė Arūnas Baublys (Klaipėdos universitetas, „Mažosios Lietuvos dvasinio gyvenimo fenomenas – pietizmas ir surinkimininkai“), Daiva Kšanienė (Klaipėdos universitetas, „Evangelikų surinkimų giedojimai“), Gražina Kadžytė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, „Religiniai vaizdiniai tautosakos tekstuose – tautosakos ir tautiškumo sąsajos“), Arūnė Arbušauskaitė (Klaipėdos universitetas, „Pietizmo įtaka socialiniam lietuvininkų gyvenimui“), Rimantas Služinskas (Klaipėdos universitetas, „Pietizmo įtaka liaudinės kilmės melodikos raidai Klaipėdos krašto liuteroniškose giesmėse), Remigijus Šemeklis (Klaipėdos universitetas, „Klaipėdos krašto lietuvininkų pietizmas“), Martynas Kukulskis (Poznanės universitetas) ir Žavinta Sidabraitė (Klaipėdos universitetas, „Karaliaučiaus universiteto lietuvių kalbos seminaro knygos Poznanės universitete“), Vidmantas Mačiulskis (Klaipėdos universitetas, „Lietuvaininkų šokis prof. J. Lingio archyve“), Arvydas Piepalis (Klaipėdos universitetas, „Jurgio Gerulio biografijos 1933–1945 m. dokumentavimo klausimas“), Marijus Šidlauskas (Klaipėdos universitetas, „Kultūrų ir ideologijų sankryžos J. Zembrickio ir A. Bitenso knygoje „Šilokarčemos apskrities istorija“), Aušra Kavaliauskienė (Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, „Baltų meno atspindžiai lietuvininkų buities bei kulto reikmenų ir aprangos detalių puošyboje“).

Lapkričio 29 d. Pagėgiuose A. Mackaus gimnazijoje konferenciją „Lietuvybės išsaugojimas Tilžės akto šviesoje“ organizavo VšĮ „Karaliaučiaus lietuvių bendruomenė“. Pranešimus skaitė Algirdas Matulevičius (Lietuvos mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, „Tilžės aktas“), Vaclovas Bagdonavičius (Lietuvos kultūros, filosofijos ir meno institutas, „M. Jankaus ir Vydūno kultūrinis bendradarbiavimas“), Algaudė Bukontienė (Uljanovo vidurinė mokykla, „Kraštotyriminkui Viliui Kalvaičiui 160 m.“), Sigitas Šamborskis (VšĮ „Karaliaučiaus lietuvių bendruomenė“, „Eduardui Gizevijui, pirmajam lietuvių etnografinės ikonografijos kūrėjui, – 210 m.“ bei „Lietuvybės veiklos Karaliaučiaus krašte 20-metis“).

Regioninės tarybos ir Klaipėdos etnokultūros centro iniciatyva spalio 23 d. buvo organizuotas seminaras „Vaikas – tradicijos perėmėjas“ regiono mokytojams, dirbantiems su folkloro būreliais. Paskaitas skaitė Valerija Jankūnaitė („Tradicinės kalendorinės šventės ir vaikai“), Elena Matulionienė („Tautinio kostiumo elementai vaikų šventinėje aprangoje“), Rimantas Sliužinskas („Į pagalbą folkloro būreliui: etninės kultūros medžiagos šaltiniai“), Margarita Macijauskienė, Rita Šukienė („Tradiciniai rateliai, šokiai, žaidimai“).

Regioninė taryba pritarė Kintų Vydūno kultūros centro vykdomam tęstiniam projektui „Pamario krašto amatai ir tradicijos“. Lapkričio 19 d. vyko seminaras „Senoji pamario krašto virtuvė“. Parodą „Senoji pamario virtuvė“ pristatė Vydūno kultūros centro muziejininkė Reda Cirtautienė, pranešimus „Lietuvių etniniai patiekalai“ skaitė Klaipėdos turizmo mokyklos dėstytoja Vida Mališauskienė, „Rusnės senoji virtuvė, žuvies patiekalai“ pristatė Rusnės salos etnokultūros centro direktorė, Regioninės tarybos narė Birutė Servienė, ekspedicijos medžiagą „Kulinarinis paveldas Pamario krašte“ pristatė muziejininkė Reda Cirtautienė ir pateikėjai Jadvyga Lučinskienė, Erika Papievienė, Elzė Vendelienė, Zenonas Pivorius.

Rugsėjo 24 d. Regioninė taryba dalyvavo Valstybinio turizmo departamento prie Lietuvos Respublikos Ūkio ministerijos ir Viešosios įstaigos „Menų gatvė“ organizuojuose mokymuose „Kaimo turizmo plėtra ir senieji amatai Mažojoje Lietuvoje“, vykusiuose Pagėgių savivaldybės kaimo turizmo sodyboje (Mociškių kaime). Mokymai organizuoti vykdant Kaimo turizmo ir tradicinių amatų plėtros kaimo vietovėse 2007–2013 metų programos įgyvendinimo priemonių planą. Dalyvavo Mažosios Lietuvos regiono kaimo turizmo sodybų savininkai. Paskaitas skaitė Gintautas Indriūnas (Žemės ūkio ministerija, „Kaimo turizmo veikla ir jos teisinis reguliavimas“), Regina Jokubaitytė (Etninės kultūros globos taryba, „Tradicinių amatų pritaikymas kaimo turizme Mažosios Lietuvos regione“), Audronius Skurvydas (Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Tauragės teritorinis padalinys, „Kaimo turizmo plėtra Mažojoje Lietuvoje“), Dionyzas Varkalis (Restauratorių sąjunga, „Senujų amatų ypatumai Mažojoje Lietuvoje“).

Tarybos sekretoriato specialistės Reginos Jokubaitytės iniciatyva išleistos dvi kompaktinės plokštelės, kuriose skamba Mažosios Lietuvos regiono ir Šilutės krašto folkloras: „Folkloro ansamblis *Verdainė*“ ir „Šilutės krašto muzikantai Petras Agintas, Juozas Urbonas, Stanislovas Gečas“. Kompaktinę plokštelę išleido ir Nidos folkloro ansamblis „Giedružė“.

KONSULTACIJOS ETNINĖS KULTŪROS KLAUSIMAIS

Regioninės tarybos nariai teikė konsultacijas ir rekomendacijas šių renginių ir projektų organizatoriams: Pagėgių kultūros

centro Plaškių kaimo švėtei „Pievininkų šventė“, edukaciniam projektui „Vaikas – tradicijos ir paveldo perėmėjas“, regiono vyresniojo amžiaus žmonių tautinių šokių festivaliui „Pynimėlis“, Ž. Naumiesčio etnokultūros centro Gardame organizuojamai pavienių muzikantų ir pasakorių švėtei „Sugužėkim, suskambėkim“, Šilutės F. Bajoraičio viešosios bibliotekos projektui „Knygos renginių kaleidoskopas: žmogaus ir žodžio sangraža“, Kintų vidurinės mokyklos projektui „Pažink savo kraštą“, Kintų Vydūno kultūros centro projektui „Pamario krašto amatai ir tradicijos“, Klaipėdos rajono Agluonėnų etnografinės sodybos – muziejaus projektui „Lietuvinininko kiemas“. Tarybos sekretoriato specialistė Regina Jokubaitytė dalyvavo Šilutės rajono kultūrinės veiklos projektų svarstyme. Regioninės tarybos nariai klaipėdiečiai nuolat konsultuoja regiono kultūros įstaigas, mokyklas, folkloro kolektyvus Mažosios Lietuvos tautinio kostiumo, tautodailės, kalendorinių, šeimos švenčių bei papročių, tradicinių amatų, muzikinio folkloro perteikimo klausimais.

KRAŠTO ETNOKULTŪRINIŲ TRADICIJŲ PLĖTRA

2008 metai buvo paskelbti iškilių krašto žmonių – Martyno Jankaus (150 metų) ir Vydūno (140 metų) – jubiliejiniais metais. Vienas iš Regioninės tarybos uždavinių – gerbti ir įamžinti kraštui nusipelnčius žmones ir kraštui būdingas tradicijas:

1. Pagėgių savivaldybėje surengtas renginių ciklas. Vienas iš tęstinių renginių – gegužės 15 d. Seimo rūmuose atidaryta Martynui Jankui skirta fotografijų paroda, kuri buvo eksponuojama įvairiose respublikos kultūros ir švietimo įstaigose. Parodą rengė ir pristatė Martyno Jankaus muziejus direktorė, Regioninės tarybos narė Liuda Burzdžiuvienė. Renginių ciklą tęsė Joninės (birželio 24 d.) pagal Vydūną ant Rambyno kalno ir tradicinę sueigą „Pas Martyną Jankū“ Bitėnuose (rugpjūčio 2 d.).

2. „Tautoj aš būsiu tavo kanklės...“ – taip pavadintas Vydūno 140-ųjų gimimo metinių minėjimas vyko kovo 24 d. Bitėnuose ir Kintuose. Jį bendromis jėgomis organizavo Kintų Vydūno kultūros centras, Vydūno draugija ir M. K. Čiurlionio kultūros ir paveldo fondas.

3. Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“ ir klaipėdiečiai tarybos nariai kartu su Klaipėdos etnokultūros centru jau ne pirmi metai Užgavėnių dieną rengė tradicinę Šiupinio šventę. Skleisdami šią tradiciją, konsultavo miesto nevyriausybinės organizacijos, kavinių savininkus, rengė jiems seminarus. Pirmą kartą Šiupinio šventę Šilutėje organizavo folkloro ansamblis „Verdainė“.

4. 2008 m. į regioną atkeliavo trys „Aukso paukštės“. Jas pelnė regiono kolektyvai: Šilutės Žibų pradinės mokyklos tautinių šokių kolektyvas „Žiburėlis“ (vadovė Regina Puodžiuvienė), Šilutės folkloro ansamblis „Verdainė“ (vadovė Regina Jokubaitytė) ir Nidos liaudiškų šokių grupė „Kalnapušė“ (vadovė Rasa Norvilienė).

5. Šilutės savivaldybė turi gražią tradiciją Kovo 11-ąją pagerbti rajono kultūrai labiausiai nusipelnčius žmones. Regioninė taryba pritarė, kad „Sidabrinės nendrės“ premija būtų įteikta H. Zudermano klubui už paribio kultūros puoselėjimą, kraštui svarbių asmenų įamžinimą, literatūrinės kraštotyros objektų tyrinėjimą, knygų leidybą.

6. Klaipėdos rajono savivaldybė „Metų žmogumi“ už krašto tradicijų puoselėjimą ir sklaidą nominavo Regioninės tarybos narę, Dovilų etnokultūros centro direktorę Liliją Kerpienę.

7. „Aukso vainiką“ pelnė Šilutės rajone Balčių kaime gyvenantys ir dirbantys tautodailininkai Angelė ir Vytautas Raukčiai.

8. Kovo 24 d. Rusnėje vyko gilias tradicijas turinti Šaktarpio šventė. Šią šventę rusniškiai švėsdavo potvynio metu, kai salos gyventojus nuo „didžiosios“ žemės atkirsdavo vanduo. Jau penktus metus šią šventę inicijuoja bendruomenė „Rusnės sala“.

9. Rugpjūčio mėn. Rusnėje vyko Laivininkų šventė, Kintuose – Marių šventė, Drevernoje – žvejo šventė „Ant marių krašteliu...“, kuriose prisimenamos senosios žvejiškos tradicijos, laivininkystė ir amatai.

10. Regiono Joninių tradicijos buvo tęsiamos ir gaivinamos Klaipėdos Joninių šventėje, Neringos folkloro festivalyje „Tek saulužė ant maračių“, bei vyduniška dvasia rengiamose Joninėse ant Rambyno kalno.

11. Klaipėdoje Regioninės tarybos narių Valerijos Jankūnaitės ir Nijolės Sliužinskienės iniciatyva sėkmingai buvo gaivinama Klaipėdos jomarkų tradicija. Organizuoti jomarkai – tradicinių amatų šventės.

12. Klaipėdos etnokultūros centras ir Regioninės tarybos nariai liepos 8–13 d. Klaipėdoje organizavo tarptautinį folkloro festivalį „Parbėg laivelis“ ir konsultavo Liudviko Rėzos užrašytų dainų šventės „Pusk vėjuži“ Juodkrantėje rengėjus.

13. Liepos 19 d. Klaipėdos rajono Dovilų etnokultūros centras organizavo folkloro ir tradicinių amatų šventę „Užaugau Lietuvoj“.

14. Rugpjūčio 30 d. Klaipėdos rajono Agluonėnų etnografinėje sodyboje paminėtas Klojimo teatro 25-metis. Dalyvavo regiono folkloro ansambliai, amatininkai. Šventėje buvo pristatytas XIX a. lietuvininkų gyvenimo būdas, veikė fotografijų paroda „Klaipėdos rajono lietuvininkų portretai“.

15. Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centras 2008 m. tęsė šviečiamųjų renginių ciklą „Savitas Klaipėdos kraštas“, kviesdamas klaipėdiečius į seminarus, pokalbius, naujų knygų pristatymus.

16. Vasario 20 d. Šilutės F. Bajoraičio viešojoje bibliotekoje buvo pristatyta knyga „Šilutė. Potvynis ir jo žmonės“. Fotografijose įamžintas nūdienos žmonių gyvenimas potvynio metu.

17. Gruodžio pabaigoje Šilutės kraštotyros draugijos ir Regioninės tarybos narių Reginos Meškauskienės ir Jūratės Pancerosovos iniciatyva buvo išleista į lietuvių kalbą išversta Johano Zembrickio ir Artūro Bitenso knyga „Šilokarčemos apskrities istorija“. Šią knygą iš vokiečių kalbos išvertė Šilutės garbės pilietis Jonas Jonaitis.

Nijolė Sliužinskienė,

Mažosios Lietuvos regiono etninės kultūros globos tarybos pirmininkė

Regina Jokubaitytė,

Etninės kultūros globos tarybos specialistė Mažosios Lietuvos regionui

SUVALKIJA (SŪDUVA)

Suvalkijos (Sūduvos) regioninė etninės kultūros globos taryba (toliau – Regioninė taryba) pagrindinį dėmesį skyrė etninės kultūros, laiduojančios regiono savitumo išsaugojimą, tautinio tapatumo ir savimonės stiprinimui, tradicinių amatų gaivinimui ir plėtrai, etninės kultūros ir tradicinės architektūros rekomendacijų pristatymui Sūduvos etnografiniame regione.

REGIONINĖS TARYBOS POSĖDŽIAI

2008 metais surengti keturi Suvalkijos (Sūduvos) regioninės etninės kultūros globos tarybos posėdžiai:

Vasario 26 d. vykusiame posėdyje patvirtintas Regioninės tarybos 2008 metų veiklos planas. Svarstytas klausimas dėl teorinio ir praktinio seminaro folkloro ansamblių vadovams bei teorinio seminaro „Lietuviškas suvenyras“ Zanavykų krašto pedagogams, kultūros specialistams ir tautodailininkams organizavimo.

Birželio 25 d. Zylpių dvare (Šakių r.) surengtas bendras Suvalkijos (Sūduvos) regioninės etninės kultūros globos tarybos ir Marijampolės apskrities kultūros ir meno tarybos posėdis, kuriame aptarta galimybė glaudžiau bendradarbiauti puoselėjant etninę kultūrą regione, pasidalinta informacija apie Marijampolės apskrities Regiono kultūros plėtros programas ir savivaldybių finansuojamus etninės kultūros projektus. Posėdyje pristatytas Etninės kultūros globos tarybos parengtas rekomendacinio pobūdžio leidinys „Suvalkijos (Sūduvos) tradicinė kaimo architektūra“.

Rugsėjo 24 d. Prienų krašto muziejuje surengtame posėdyje apžvelgta trijų ketvirčių Regioninės tarybos veikla, pristatyta

Tautinio paveldo produktų sertifikavimo tvarka. Regioninės tarybos nariams pristatyta Prienų krašto muziejaus parengta mokomoji programa „Duonos kelias iki stalo“. Prienų, Birštono ir Nemuno kilpų regioninio parko architektams ir kultūros specialistams pristatyti leidiniai „Suvalkijos (Sūduvos) tradicinė kaimo architektūra“ ir „Dzūkijos tradicinė kaimo architektūra“.

Baigiamajame posėdyje, vykusiame **gruodžio 4 d.**, pirminkė Danguolė Micitienė apibendrino Regioninės tarybos 2008 m. veiklos rezultatus. Diskutuota dėl numatomos vykdyti administracinės Lietuvos apskričių reformos ir jos galimų padarinių etninės kultūros raidai. Aptarti 2009 m. numatomi Regioninės tarybos veiklos prioritetai. Tarybos nariai paraginti teikti pasiūlymus 2009 m. veiklos planui.

ETNINĖS KULTŪROS GYVOSIOS TRADICIJOS TĘSTINUMAS BEI TAUTINĖS SAVIMONĖS PUOSELĖJIMAS

Regioninė taryba, vadovaudamasi 2008 metų veiklos plano strateginėmis veiklos kryptimis ir uždaviniais, atliko eksperto, konsultanto ir patarėjo vaidmenį Suvalkijos (Sūduvos) etnografiniame regione. Teikė konsultacijas krašto amatininkams, tau-

todaylininkams, kultūros darbuotojams, pedagogams tradicinių amatų ir tautodailės klausimais, rengė konsultacijas etnografinio krašto tautinio kostiumo kūrėjams ir folkloro kolektyvams, konsultavo folkloro kolektyvų narius ir vadovus etninės kultūros muzikinės raiškos ir repertuaro klausimais.

Siekdami palaikyti gyvybingas ir gaivinti nykstančias liaudies dailės tradicijas regione bei aktyvindami Sūduvos krašto menininkus dalyvauti šalies tradicinių amatų gaivinimo ir tautodailės kūrybiniuose procesuose, Regioninės tarybos nariai ir Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato specialistas Sūduvos regionui Valentinas Jazerskas rengė diskusijas ir konsultacijas tradicinių amatų vystymo regione temomis.

Regioninės tarybos nariai, pasitelkdami savivaldybių kultūros ir muziejų specialistus, prisidėjo rinkdami ir analizuodami etnografinę medžiagą, fiksavo išlikusius ir nykstančius tradicinius amatus, rengė leidinius.

Sausio mėnesį Suvalkijos (Sūduvos) regioniniame kultūros centre pristatytas Vilkaviškio krašto muziejaus specialistės, Regioninės tarybos narės Aušros Mickevičienės parengtas leidinys „Vilkaviškio krašto kryžiai ir kryždirbiai“. Vasario 12 d. pristatytas Marijampolės kraštotyros muziejaus parengtas leidinys „Mažoji medinė Marijampolės krašto architektūra“.

Lapkričio 12 d. tradicinių amatų seminare pristatytas Regioninės tarybos narių Astos Jankeliūnienės ir Rasos Janušienės parengtas leidinys „Kalvarijos krašto senieji amatai: račiai, rimoriai, kalviai“. Projektas pradėtas vykdyti 2007 metais: suburta 17 žmonių darbo grupė rinko medžiagą apie Kalvarijos krašto amatininkus: račius, rimorius, kalvius. Surinkti amatų aprašymai, prisiminimai apie amatininkus ir jų darbą, sudarytas Kalvarijos krašto amatininkų (susijusių su arkliais) vardinis sąrašas. 2008 m. Kalvarijos savivaldybės Viešosios bibliotekos vaikų literatūros skyrius įgyvendino projektą „Etninės kultūros sklaida Kalvarijos krašto bibliotekose“. Įgyvendinant projektą buvo surengta 14 renginių vaikams ir jaunimui etninės kultūros temomis: pasakojamosios tautosakos vakarai „Liaudies pasaka iš pasakorės lūpų“; senųjų fotografijų paroda „Iš mano senelių ir prosenelių gyvenimo“; medžio drožinėjimo pamokėlės „Prakalbink medį“; popietės-diskusijos „Mano šeimos papročiai“; medžio drožėjų pleneras „Medžio drožiny – pasakos dvasia“ ir kt. Užbaigiant šiuos projektus, suorganizuota konferencija „Etninės kultūros sklaida bibliotekose“. Jos metu apžvelgti įgyvendinti projektai, aptarti ateinančių metų etninės kultūros sklaidos planai.

Regioninė taryba, tęsdama etninės kultūros sklaidos programą bei bendradarbiaudama su krašto savivaldybių kultūros ir nevyriausybinėmis organizacijomis, pasitelkdama etninės kultūros specialistus, inicijavo, organizavo ir rengė teorinius praktinius seminarus, plenerus ir konsultacijas.

Vasario 15 d. Jono Basanavičiaus sodyboje-muziejuje surengtas renginys krašto moksleiviams ir kultūros specialistams „Čia stovėjo atgimimo vygė“. Pranešimus skaitė Jono Basanavičiaus premijos laureatai: prof. Libertas Klimka, Irena Seliukaitė, koncertavo Daiva ir Evaldas Vyčiniai.

Įsimintina visa Jono Basanavičiaus sodybos-muziejaus darbuotojų parengta kultūrinė, edukacinė veikla: surengta keturiolika parodų, organizuota Užgavėnių šventė, kurioje dalyvavo Kauno, Ukmergės, Vilniaus ir Bartninkų Jono Basanavičiaus vardo mokyklų moksleiviai – persirengėliai, parengta edukacinė programa „Šv. Velykų belaukiant“, supažindinanti su senaisiais Velykų laukimo papročiais, velykaičių marginimo tradicijomis. Organizuoti du festivaliai: Suvalkijos (Sūduvos) regiono vaikų

ir jaunimo folkloro festivalis „Žalias ažuolėli“ ir mėgėjų teatro festivalis „Atžalynas“.

Kovo 12 d. drauge su Šakių r. Kultūros skyriumi Zyplių dvare surengta metodinė paroda ir seminaras Zanavykų krašto pedagogams, kultūros specialistams ir tautodailininkams „Lietuviškas suvenyras“. Pranešimus skaitė dr. Asta Venskienė, Regioninės tarybos narė Asta Vandytė ir Valentinas Jazerskas.

Regioninė taryba, bendradarbiaudama su Marijampolės laisvalaikio ir užimtumo centru bei Lietuvos liaudies kultūros centru, tęsdama 2006 m. pradėtą vykdyti programą „Išsaugokim Sūduvos krašto etninį paveldą“, kovo 18 d. surengė ketvirtąjį teorinį-praktinį seminarą „Vaikų ir jaunimo folkloro ansambliai: patirtis, problemos ir perspektyvos“, skirtą Suvalkijos (Sūduvos) etnografinio krašto etnokultūros specialistams, kultūros vadybininkams, regiono folklorinių ansamblių dalyviams ir vadovams. Seminare pranešimus („Suvalkijos dainuojamosios tradicijos specifika, repertuaras, atlikimo būdai (teorinė paskaita ir praktinis užsiėmimas)“ ir „Choreografinio folkloro specifika regionuose. Suvalkijos šokių, ratelių bei žaidimų mokymas“) skaitė Lietuvos liaudies kultūros centro Folkloro poskyrio specialistė Loreta Sungailienė ir Audronė Vakarinienė.

Kovo 27 d. surengtas seminaras Zyplių galerijos penkmečio veikle aptarti, pristatyta Šakių krašto tautodailininkų paroda.

Balandžio 28 d. Marijampolės kultūros centre surengtas teorinis seminaras Marijampolės savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų dailės ir technologijų mokytojams „Lietuviškas suvenyras“.

Gegužės 9 d. Zanavykų krašto muziejaus surengta amatų diena, riešinių paroda ir teorinis praktinis riešinių mezgimo seminaras (vedė Asta Vandytė).

Gegužės 31 d., bendradarbiaujant su Etninės kultūros globos taryba, Marijampolės apskrities viršininko administracija, surengtas seminaras „Europos ažuolai ir ažuolynai“ Jono Basanavičiaus muziejuje-sodyboje Ožkabaliuose. Seminare pranešimus skaitė Vygandas Čaplikas, Šarūnas Laužadis, Vitalius Stepulis, Evaldas Vylius Navys ir kt.

Liepos 3 d. Zyplių dvare surengtas tradicinės puodininkystės seminaras (dr. Asta Venskienė, Genovatė Jacėnaitė ir Vytautas Patamsis), liepos 29 d. – kryždirbystės seminaras (dr. Jolanta Zabulytė), seminaras tapytojams (Jonas Rudzinskas), krašto amatininkams, pedagogams ir tautodailininkams.

Regioninės tarybos narės, Vilkaviškio Kultūros centro etnografės Nijolės Skinkienės iniciatyva trečietai Jono Basanavičiaus sodyboje-muziejuje surengtas Marijampolės apskrities drožėjų pleneras „Ožkabalių išdaigos“. Plenere sukurtos ir, papildant ankstesnių metų plenerų kolekciją, pastatytos trys funkcionalios rekreacinės paskirties medžio skulptūros. Ketvirtą metą Vilkaviškio kultūros centre Nijolės Skinkienės vykdomas tęstinis projektas „Mažoji audimo artelė“. Vaizdo priemonėmis nuolat fiksuojami Mažosios audimo artelės sukurti tautiniai rūbai, jų dalys, medžiaga apibendrinama ir naudojama informacijos sklaidai. 2008-aisiais išausti ir pasiūti tautiniai kostiumai Patašinės folkloro ansambliui „Vabališkė“, Šakių kultūros centro ansambliui „Šakija“, Sintautų „Santakai“. Mažosios audimo artelės programą papildė edukacinė programa vaikams ir jaunimui „Ausk, sesele, drobeles“, kuri supažindina su visa audinio technologija nuo siūlų verpimo iki audinių ir juostų audimo. Antri metai Vilkaviškio kultūros centre veikia Jaunųjų drožėjų studija, kurioje vaikus moko tautodailininkas Jonas Zubavičius. Pasisekimo sulaukė folkloro ansamblio „Sūduviai“ parengta ir keliskart parodyta edukacinė advento programa „Saulė eina

ratu“, supažindinanti su advento papročiais, burtais, žaidimais ir tradiciniais valgiais.

Regioninės tarybos narės Rimos Gagienės iniciatyva ir pastangomis įgyvendinta daugelis etninės kultūros projektų ir renginių Vištyčio regioniniame parke. Prieš dešimt metų suburtas Vištyčio regioninio parko folkloro ansamblis „Šilojai“ visus šiuos metus puoselėjo Suvalkijos krašto tradicijas, dalyvavo tarptautiniame folkloro festivalyje „Baltica 2008“. Liepos 26 d. dalyvavo Dzūkijos nacionaliniame parke Marcinkonyse folkloro šventėje „Subatos vakarėly“. Rugsėjo 23 d. ansamblis „Šilojai“ savo krašto dainas, šokius, kulinarinį paveldą pristatė Lenkijoje, Vyžiniuose vykusioje folkloro kolektyvų šventėje. Gegužės mėn. Vištyčio regioninio parko folkloro ansamblis „Šilojai“ surengė romansų popietę „Tarp žydinčių alyvų“.

Rugsėjo 9 d. regioninio parko direkcija pakvietė visus į subuvimą „Vienos dienos kaimiško gyvenimo ypatumai“. Draugėn sukviesti visi šio krašto gyventojai, folkloro kolektyvai iš Dzūkijos, Suvalkijos, Žemaitijos į autentišką suvalkietišką sodybą su išlikusiais drėbtinio molio pastatais, kurių šeimininkai dar saugo senovinius darbo įrankius.

Siekiant puoselėti Sūduvos krašto tradicinius amatus ir išsaugoti regione tautodailės tradicijas, Regioninės tarybos nariai ir ekspertai rengė diskusijas, aptarimus ir konsultacijas Prienų, Marijampolės, Kazlų Rūdos, Vilkaviškio, Šakių parodų organizatoriams ir dalyviams, skatindami etnografinio krašto savivaldybes ir kūrybines organizacijas palaikyti tradicines ir rengti temines krašto etninę kultūrą reprezentuojančias tautodailės ir tradicinių amatų parodas. Antri metai respublikinis baigiamasis „Aukso vainiko“ turas surengtas Sūduvos krašte. Sausio 6 d. respublikinio tautodailės konkurso laureatai vainikuoti Zyplių dvare, Lukšiuose. Suvalkijos (Sūduvos) regioninės etninės kultūros globos tarybos nariai aktyviai dalyvavo rengiant ketvirtus metus Lietuvos liaudies kultūros centro organizuojamas šalies konkursines liaudies meistrų tautodailės parodas geriausių liaudies meistrų „Aukso vainiko“ nominacijoms už vaizdinę, taikomąją liaudies dailę ir kryždirbystę laimėti: atrankines parodas savivaldybėse, regionines – Birštone ir Vilkaviškyje.

Daug dėmesio buvo skiriama krašto etninės kultūros ir tautodailės tradicijų tęstinumo išsaugojimui bei pristatymui visuomenei, koordinuojant bendradarbiavimą tarp krašto muziejų, buvo rengiamos tikslinės, metodinės tautodailės parodos. Suvalkijos (Sūduvos) regioniniame kultūros centre, Zanavykų, Prienų krašto ir Lietuvos liaudies buities muziejuose surengtos šiuolaikinės kryždirbystės parodos (Lietuvos liaudies kultūros centro parengta fotografijų kolekcija). Jono Basanavičiaus muziejuje-sodyboje surengtos Užgavėnių kaukių, lovatiesių, kraitinių skrynų, medžio ir akmens skulptūros, puodininkystės, prieverpsčių, margučių parodos. Paežerių dvare Suvalkijos (Sūduvos) regioniniame kultūros centre ir Zyplių dvare surengtos ir pristatytos Elenos Kniukštaitės tapybos, „Aukso vainiko“ konkursinė Marijampolės apskrities tautodailės parodos. Kauno tautinės kultūros centre Antaninos Didžgalvienės juostų, Elenos Kniukštaitės tapybos, Kauno krašto tautodailininkų peizažo parodos.

Stasio Ugensko iniciatyva Kauno rajone, Garliavos Jonučių vidurinėje mokykloje suorganizuota integruota pamoka „Jurginių papročiai Lietuvoje“, kuri buvo demonstruojama per Lietuvos televiziją. Dalyvauta Lietuvos liaudies kultūros centro vykdytoje apžiūroje konkurse „Tradicija šiandien“. Lapkričio mėn. Jonučių vidurinėje mokykloje surengta integruota pamoka „Javapjūtės papročiai Lietuvoje – rugeli namo“.

Glaudžiai bendradarbiauta su Lenkijos lietuvių etninės kultūros draugija, Punsco valsčiaus administracija ir lietuvių namais; sausio 13 d. Kauno r. Piliuonos tapytojų studijos kūrybos paroda pristatyta „Lietuvių namuose“, kovo 9 d. atidaryta Vytauto Jaručio autorinė „Kalviškosios kryždirbystės“ paroda Vygrių vienuolyne, liepos 9 d. Punsco lietuvių bendruomenei pristatytas architektūros rekomendacinis leidinys „Suvalkijos (Sūduvos) tradicinė kaimo architektūra“, rekomenduoti ir deleguoti tautodailininkai ir amatininkai jubiliejinei Žolinių šventei Punske. Gruodžio mėn. Regioninės tarybos narys Romualdas Povilaitis surengė išvyką į Seinus, Suvalkus, Punską, kurioje dalyvavo Etninės kultūros draugijos Kauno padalinio nariai ir Lietuvos žemės ūkio universiteto Kaimo kultūros instituto darbuotojai. Susitikime su Lenkijos Etninės kultūros draugijos vadovais aptartos bendradarbiavimo galimybės ir perspektyvos.

VALSTYBINIŲ PROGRAMŲ ĮGYVENDINIMAS

Regioninė taryba, remdamasi Etninės kultūros plėtros valstybine programa, glaudžiai bendradarbiavo su krašto kultūros ir švietimo institucijomis ir organizacijomis siekdama aktyvinti etninės kultūros plėtrą regione.

Regioninės tarybos narė Aurelija Papievienė ir Šakių r. savivaldybės Kultūros ir turizmo skyrius, pagal parengtą Etninės kultūros plėtros programą, organizavo ir koordinavo etninės kultūros veiklą, dalinai finansavo reikšmingus projektus: tradicinių amatų dienas „Varpo“ vidurinėje mokykloje ir Zanavykų krašto muziejuje, tautodailės plenerą „Zyplių žiogai“, edukacinę Zanavykų krašto muziejaus programą „Duona mūsų papročiuose“, folkloro konkursus ir šventes: kaimo kapelių šventę „Pašėsupių armonika“ Patašinės laisvalaikio salėje, vaikų ir jaunimo folkloro šventę „Čir vir vir pavasaris“ Jablonskynėje per Sekmines; rengė metodinius seminarus ir tarptautinio projekto „Kaimas kaimui“ konferenciją. Šakių savivaldybės sprendimu 2008 metais buvo skirta lėšų Zyplių dvaro puodžių dirbtuvių įrangai įsigyti.

Regioninės tarybos narė, Prienų krašto muziejaus vyr. muziejininkė Anelė Razmislavičienė drauge su muziejaus dailininke Ernesta Juodsnukyte inicijavo, parengė ir įgyvendino ilgalaikes etninės kultūros gyvosios sklaidos programas: „Duonos kelias iki stalo“, „Lino kelias iki staklių“, užsakomas programos „Krašto buitis ir tautodailė“, „Kalendorinės šventės. Prasmė, papročiai ir tradicijos“ ir kt. Populiariausia ir 2008 m. išliko mokomoji programa „Duonos kelias iki stalo“. Šią mokomąją programą jau galima laikyti regionine, joje dalyvavo ne tik Kauno, bet ir kaimyninių Marijampolės, Alytaus apskričių moksleiviai ir pedagogai, svečiai iš Lenkijos, Estijos ir Latvijos. Mokslo metų pradžioje pedagogų pageidavimu Anelė Razmislavičienė drauge su Prienų rajono švietimo centru parengė programą – paskaitų ir seminarų ciklą – „Etninės kultūros vertybės. Ugdymo turinio kaitos galimybės“. Ekspertų komisija programą aprobavo, seminaruose jau apsilankė Prienų rajono, Birštono miesto, Kėdainių ir Jurbarko rajonų pedagogai, tarptautinio projekto dalyviai iš Anglijos, Belgijos, Slovakijos, Portugalijos, Vokietijos, Rumunijos ir kt. šalių. Tradicinių amatų sklaidai padeda ir muziejuje dirbančios juostų audėjos Marijos Šniokienės mokomoji programa „Auskit, vykit mano rankos“ bei etnografe Rita Balsevičiūtė, pristatanti Stakliškių krašto žolininkystės tradicijas, kaupianti ir fiksuojanti etnografinę medžiagą.

Reikšmingi Marijampolės kultūros centro etninės kultūros specialistės ir Regioninės tarybos narės Onutės Birutės

Surdokienės iniciatyva, bendradarbiaujant su savivaldybės organizacijomis ir bendruomenėmis, įgyvendinti projektai. Populiareja ir vis daugiau moksleivių kasmet pritraukia Užgavėnių šventė. Treti metai Kultūros centre surengtas Vaikų ir jaunimo folkloro festivalis, inicijuotas Sūduvos vid. mokyklos kolektyvo „Klevelis“ vadovės. Parengta ir išleista 17 dainų kompaktinė plokštelė „Dainos iš Sūduvos“. Populiareja jau trečius metus kaimo bendruomenės Dielinės kaime rengiama „Duonos šventė“, „Kirvakalnio“ festivalis, pristatantis ir populiarinantis senuosius amatus. Kultūros centre ketvirti metai rengiami Advento vakarai.

Igyvendinant Marijampolės apskritys 2008 metų Kultūros plėtros programos projektus, skatinančius Marijampolės regiono etninės kultūros paveldo puoselėjimą ir sklaidą, buvo finansuota 15 Sūduvos regiono etninės kultūros išsaugojimui svarbių projektų: Patašinės jaunimo organizacijos „Nova“ projektas „Stovykla jauniems kanklininkams 3“; Šakių tautodailininkų bendrijos „Dailius“ projektas „Zyplių dvaro tradicinių amatų plėtros, etninės kultūros sklaidos ir parodų programa“; Jono Basanavičiaus sodybos-muziejaus projektas – regiono vaikų ir jaunimo folkloro festivalis „Žalias ažuolėli“, Vilkaviškio krašto muziejaus projektas „Senosios suvalkiečių (sūduvių) sodybos. Jų istorinė išliekamoji vertė ir pritaikymas dabarčiai“, Marijampolės kraštotyros muziejaus projektas „Suvalkiečių prijuosčių raštai“, asociacijos Zanavykų seimelis projektas „Šakių krašto kultūros paveldas“, Gelgaudiškio kultūros centro surengtas krašto armonikierių konkursas „Gelgaudiškio armonika 2008“ ir kt.

Krašto visuomenei pristatytas Etninės kultūros globos tarybos išleistas rekomendacinis leidinys „Suvalkijos (Sūduvos) tradicinė kaimo architektūra“: Regioninės tarybos nariams – birželio 25 d. Zyplių dvare, liepos 9 d. – Lenkijos lietuvių bendruomenei Punske, rugsėjo 24 d. – Kauno ir Prienų rajonų, Nemuno

kilpų regioninio parko ir Birštono savivaldybės architektams ir specialistams.

Buvo leidžiamas krašto etnokultūros žurnalas „Suvalkija“, rengiami straipsniai regioninei spaudai, rengiamos regioninės televizijos laidos, pristatančios krašto kūrėjus, etnokultūros renginius.

Regioninės tarybos nariai teikė siūlymus rengiamoms Tautinio paveldo produktų sertifikavimo taisyklėms ir įgyvendinimo tvarkai, dalyvavo Tautinio paveldo produktų konferencijoje „Litexpo“ Vilniuje ir seminare Lietuvos žemės ūkio universitete Kaune.

EKSPERTINĖS IŠVADOS ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS KLAUSIMAI

Regioninės tarybos nariai lapkričio ir gruodžio mėnesiais intensyviai bendravo su etnografinio krašto organizacijomis ir įstaigomis, teikiančiomis etninės kultūros projektus LR Kultūros ministerijos fondams ir programoms, teikė konsultacijas, rengė rekomendacijas dėl projektų finansavimo. Parengta 16 projektų vertinimų, rekomenduota finansuoti aktualiausias etnografinio krašto etninės kultūros plėtros ir sklaidos projektus.

Daug dėmesio buvo skiriama konsultacijoms leidžiant etnokultūrinius leidinius, rengiant tradicinių amatų pristatymus, šventes, kuriose buvo skleidžiamas krašto folkloras, papročiai ir tradicijos.

Danguolė Micutienė,

Suvalkijos (Sūduvos) regioninės etninės kultūros globos tarybos pirmininkė

Valentinas Jazerskas,

*Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato specialistas
Suvalkijos (Sūduvos) regionui*

ŽEMAITIJA

Žemaitijos regioninė etninės kultūros globos taryba (toliau – Regioninė taryba) savo veiklai vykdyti buvo išsikėlusios šiuos prioritetus: etninės kultūros pamokų plėtra bendrojo lavinimo mokykloje; tradicinės architektūros puoselėjimas; tradicinių amatų ir mažosios architektūros išlikimo ir atsinaujinimo globa; sakinio ir dainuojamojo paveldo sklaidos galimybių taikymas mokykloje.

REGIONINĖS TARYBOS POSĖDŽIAI

2008 metais įvyko keturi Regioninės tarybos posėdžiai:

Vasario 8 d. posėdis vyko Tauragės r. savivaldybės kultūros centre. Buvo svarstoma Regioninės tarybos 2007 m. veiklos planui. Posėdžio metu patvirtinti 2008 metų prioritetai. Išklaustas Lijanos Kiltinavičienės, Tauragės r. savivaldybės kultūros centro vedėjo pavaduotojos, pranešimas apie ekspediciją metu surinktą unikalią medžiagą, įgyvendinant projektą „Aš atidarysiu dainų skrynelę“. Apie etninės kultūros veiklą Tauragės rajone kalbėjo Tauragės kultūros centro vedėjas Petras Jokubauskas.

Nutarta 2008 m. balandžio mėnesį surengti susitikimą su Žemaitijos regiono savivaldybių vadovais dėl galimybės savivaldybėse įsteigti etnokultūros specialistų etatus; į susitikimą

pakviesti Etninės kultūros globos tarybos pirmininką Libertą Klimką ir Kultūros ministerijos Regionų kultūros skyriaus vedėją Ireną Seliukaitę.

Balandžio 11 d. vyko išplėstinis Etninės kultūros globos tarybos (toliau – EKG) ir Regioninės tarybos posėdis Telšių rajono savivaldybėje. Posėdyje dalyvavo Plungės ir Telšių rajonų, Rietavo savivaldybės merai bei septyniolika atstovų iš kitų Žemaitijos regiono savivaldybių. Buvo svarstyta etninės kultūros specialistų veiklos būtinybė savivaldos institucijose. Kalbėta apie Tautinio paveldo produktų įstatyme (Žin., 2007, Nr. 77-3043) išskeltus uždavinius, per šimtmečius sukaupto tautinio paveldo išsaugojimo svarbą. Kultūros ministerijos Regionų kultūros skyriaus vedėja Irena Seliukaitė apžvelgė kiekvienos Žemaitijos regiono savivaldybės praėjusių metų etnokultūrinę veiklą, pabrėžė, kad kiekvienas rajono savivaldybės Kultūros skyrius turi turėti etni-

nės kultūros specialistą. Nutarta bendromis pastangomis siekti, kad savivaldybėse dirbtų etatiniai etninės kultūros specialistai. Regioninė taryba įpareigoja siekti, kad prie savivaldybių Kultūros skyrių būtų įkurta Etninės kultūros koordinacinė taryba. Taip pat nutarta kreiptis į Švietimo ir mokslo ministeriją dėl parengto Lietuvių etninės kultūros ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje strategijos projekto įteisinimo.

Lapkričio 6 d. vyko bendras EKG ir Regioninės tarybos posėdis Raseinių rajono savivaldybės Kultūros centre. Kultūros centro direktorius Alfredas Brauklys pasidalino mintimis apie etninės kultūros plėtros vystymo problemas Žemaitijos regione, pabrėždamas pagrindinę problemą – etninės kultūros specialisto etato trūkumą daugelyje Žemaitijos regiono kultūros bei švietimo įstaigų. Jis pastebėjo, kad per mažai dėmesio skiriama tradiciniam teatrui, daug rūpesčių kelia ir gyvosios tradicijos perdavimas vaikams ir jaunimui, nes ne visada pateikiamas gyvas pavyzdys. Vacys Vaivada kalbėjo apie būtinybę spręsti etninės kultūros specialistų ir amatų verslo klausimus savivaldybėse, nes taip būtų lengviau į veiklą įtraukti vienkiemius, nedidelių dvarų kultūros puoselėtojus. Jo nuomone, paieškos, kaip sujungti etninę kultūrą ir verslą, yra labai svarbios, todėl jis siūlė surengti atskirą diskusiją šia tema. Statybos specialistų ir architektų etnokultūrinis specializavimas taip pat turėtų būti inicijuojamas atsižvelgiant į verslo terpe. V. Vaivada pasiūlė tautodailės finansinę situaciją pagerinti aktyviau rengiant tautodailės mugės. Jis taip pat atkreipė dėmesį, kad etninės kultūros reprezentacijai svarbiausias yra profesionalų lygmuo, tačiau siekiant, kad tradicija būtų gyva, reikalingas saviveiklinis lygmuo, kurio dėka atsirastų ir specialistų. Etninės kultūros specialistas reikalingas tarpininkavimui tarp valdžios ir etnokultūrininkų bei bendros veiklos koordinavimui. Dabar šias funkcijas neretai atlieka kultūros centrų vedėjai. Jis pritarė Alfredo Brauklio išsakytai minčiai, kad mokyklose reikalingas privalomas etninės kultūros dalykas. Libertas Klimka reziūmavo, kad etninės kultūros specialistas, rajono etninės kultūros plėtros programa ir visuomeninė koordinacinė taryba būtų kiekvieno rajono etninės kultūros branduolys, kuris yra būtinas tam, kad būtų vykdoma Etninės kultūros plėtros valstybinė programa. Taip pat jis atkreipė dėmesį, kad Raseinius gali globoti Kauno ir Klaipėdos universitetai, ypač jų rengiami etnokultūros specialistai. Libertas Klimka priminė ir šimtmetę lėlių teatro tradiciją, gyvavusią Nemakščiuose, Viduklėje, kur bažnyčioje buvo su lėlėmis vaidinamos misterijos. Jis ragino atgaivinti šią tradiciją.

Posėdyje EKG leidinių „Žemaitijos tradicinė kaimo architektūra“ pristatė architektas Jurgis Bomblauskas, vienas iš pagrindinių leidinio kūrėjų. Jis teigė pastebėjęs, kad Žemaitijoje susidomėjimas etnine architektūra yra labai išaugęs, todėl leidinys labai svarbus ir reikalingas.

Regioninė taryba išpareigojo, atsižvelgiant į posėdžio metu pateiktus pasiūlymus, regiono savivaldybėms parengti raštą dėl etninės kultūros specialisto etato reikalingumo rajone; surengti diskusiją, skirtą aptarti, kaip etninę kultūrą sujungti su verslu; siekti tikslingo etninei kultūrai skirtų lėšų panaudojimo, regione rengiamų projektų aktualumo ir kokybės. Nutarta Kultūros ministerijai siunčiamose užpildytose anketose etnokultūriniais duomenimis rinkti nurodyti ir iškilusias problemas bei teikti savo siūlymus, kas pirmiausiai turėtų būti sprendžiama, kokie dideli darbai turėtų būti įtraukti į naujojo etninės kultūros valstybinę programą. Regioninė taryba prisiėmė 2008 m. gruodžio pradžioje organizuoti susitikimą su Žemaitijos regiono savivaldybių etninės kultūros specialistais (o tais atvejais, kai jo nėra – su asmenimis, įgaliotais koordinuoti etninę kultūrą),

skirtą parengti Žemaitijos regiono etnokultūrinės veiklos planą 2009 metams.

Gruodžio 18 d. posėdis vyko Žemaičių muziejuje „Alka“. Posėdyje buvo svarstyti Regioninės tarybos 2008 metų išpareigojimai. Vacys Vaivada informavo apie gruodžio 11 d. įvykusį susitikimą su Žemaitijos regiono etninės kultūros specialistais, apie susitikime iškeltas problemas, suformuotus problemų sprendimus.

Nutarta nusiųsti kreipimąsi EKG dėl planų reorganizuoti apskritis į regionus; leidiniui „Etninė kultūra 2008“ pateikti Tarybos narės Dalios Činkienės, Kretingos r. savivaldybės kultūros skyriaus vyr. specialistės etninei kultūrai, parengtą informaciją šiomis temomis: „Kulinarinis paveldas Darbėnų kaime ir jo apylinkėse“, „Užgavėnės Grūšlaukėje“, „Kulūpėnų ir aplinkinių kaimų mažoji architektūra“.

ETNINĖS KULTŪROS PLĖTROS VALSTYBINĖS PROGRAMOS ĮGYVENDINIMAS

Matydami, kad skubotas apskričių reorganizavimas į regionus projektas atneš valstybei nepataisomą žalą, **2008 m. lapkričio 24 d.** išsiuntė kreipimąsi EKG dėl planų reorganizuoti apskritis į regionus. Keičiantis Respublikos Vyriausybės atstovų nuomonei, šis raštas buvo sustabdytas. Vykdydami 2008 m. gruodžio 18 d. įvykusio Regioninė taryba posėdžio nutarimą **2008 m. gruodžio 19 d.** išsiuntė pataisytą kreipimąsi, prašydami pritariti išsakytai nuomonei. Taip pat prašėme šį kreipimąsi išplatinti visoms būtinoms Lietuvos Respublikos valdžios ir Vyriausybės struktūroms bei Etninės kultūros globos tarybos padaliniais. Pagrindines kreipimosi nuostatas atspindi jame išsakyti reikalavimai:

- leisti Etninės kultūros globos tarybai bei jos padaliniais, visuomeninėms organizacijoms, savivaldybėms, etnologams, istorikams ir kitiems reikalingiems specialistams ne tik susipažinti su rengiamu apskričių reformos projektu (ar projektais), siūlomų sprendinių kriterijais, paviešinti darbo grupių sudėtis, bet ir sudaryti galimybę dalyvauti šio visai Lietuvai svarbaus projekto rengime;

- regionų formavimo reformą vykdyti tik išanalizavus galimus poveikius istorijos, etnokultūros paveldo raidai, galimybėms užtikrinti sėkmingą Etninės kultūros globos pagrindų įstatymo įgyvendinimą, neišvengiamiems pokyčiams pilietinės sąmonės ugdymui;

- detalizuojant apskričių reformą, kreipti dėmesį į tai, kad ekonominiai valstybės interesai būtų maksimaliai priartinti prie istorinių, etnokultūrinių regionų išsaugojimo ir puoselėjimo poreikių;

- permąstyti ir išspręsti optimalų regioninės savivaldos funkcionavimą regione, o ne siekti jos „koegzistavimo“ su didžiųjų miestų savivaldos institucijomis“.

2008 m. balandžio 11 d. įvykusiame Regioninės tarybos susitikime su Žemaitijos regiono apskričių administracijų atstovais, rajonų savivaldybių merais, Kultūros skyrių vedėjais, kuriame dalyvavo EKG pirmininkas prof. Libertas Klimka ir Kultūros ministerijos Regionų kultūros skyriaus vedėja Irena Seliukaitė, buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad siekiant įgyvendinti Etninės kultūros plėtros valstybinę programą, paremtą Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymu, rajonų savivaldų struktūroje turėtų būti etninės kultūros specialistas. Šiai nuostatai pritarė visų savivaldybių atstovai ir nebuvo pareikšta atskirų pastabų. Vykdydama šio bei 2008 m. lapkričio 6 d. įvykusio

posėdžio nutarimus, Regioninė taryba 2008 m. gruodžio 11 d. Telšių apskrities viršininko administracijos Posėdžių salėje suorganizavo susitikimą su Žemaitijos regiono etninės kultūros specialistais. Į susitikimą atvyko 17 narių iš Telšių r., Šiaulių r., Šiaulių m., Tauragės r., Klaipėdos r., Mažeikių m., Šilalės r., Palangos m., Kelmės r. savivaldybių (Jurbarko ir Kretingos rajonų savivaldybių etnokultūros specialistės į susitikimą neatvyko dėl pateisinamos priežasties). Iš posėdyje dalyvavusių specialistų penki dirba rajonų savivaldybėse, keturi – rajonų savivaldybių kultūros centruose. Posėdžio metu nustatyta, kad blogiausia padėtis yra Akmenės, Tauragės, Raseinių, Plungės, Rietavo, Skuodo savivaldybėse. Susitikimo metu išryškėjo atskirose savivaldybėse vykdomos etninės kultūros globos organizacinis savitumas, kuris, atsižvelgiant į darbo vietos specifiką, pasiteisina. Diskusijų metu nutarta:

- atkreipti Etninės kultūros globos tarybos dėmesį į tai, kad šiuo metu realiai ir dažniausiai sėkmingai Žemaitijos regiono savivaldybėse egzistuoja įvairūs etninės kultūros saugojimo ir puoselėjimo organizaciniai sprendimai. Vienais atvejais ši darba sėkmingai atlieka kultūros centrai, kitais – specialistai pačiose savivaldybėse. Kai kur, ypač didesniuose miestuose, sėkmingai veikia etninės kultūros centrai. Remiantis Žemaitijos regiono savivaldybėse dirbančių etnokultūros specialistų pateikta informacija, šiuo metu negalima būtų pateikti labiau motyvuotos ir argumentuotos rekomendacijos dėl vieno ar kito sprendimo organizuojant etninės kultūros puoselėjimą savivaldybėse pranašumo;

- rekomenduoti savivaldybių administracijoms, numatant ir vykdant Lietuvos Respublikos Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo įgyvendinimo priemones, atsižvelgti į atskirose savivaldybėse esančią etninės kultūros paveldo globos ir puoselėjimo specifiką ir stengtis į šią veiklą įtraukti kuo platesnį entuziastų ratą;

- rekomenduoti savivaldybėse, kultūros centruose ar prie kitų struktūrų dirbantiems etninės kultūros specialistams iš aktyviai etninės kultūros paveldą saugančių ir puoselėjančių entuziastų inicijuoti visuomeninių etninės kultūros globos tarybų formavimą. Šios tarybos savo veikloje ypač aktyviai ir išradingai turėtų taikyti kolegijinio darbo principus, o gal net ir savarankiškai organizuoti savo veiklą;

- atkreipti savivaldybių administracijų dėmesį į tai, kad, siekiant aktyviau įgyvendinti Lietuvos Respublikos Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą, būtų tikslinga parengti Etninės kultūros plėtros programas ir tose savivaldybėse, kuriose dar iki šiol jų nėra. Rengiant programas rekomenduotume atsižvelgti į Etninės kultūros plėtros valstybinę programą;

- organizuoti atskirus susitikimus su savivaldybių merais tose Žemaitijos regiono rajonų savivaldybėse, kuriose nėra etninės kultūros specialistų.

Rugsėjo 18 d. Telšių apskrities viršininko administracijos Posėdžių salėje įvyko Žemaitijos regioninės tarybos susitikimas su Žemaitijos regiono žiniasklaidos atstovais dėl žiniasklaidos vietos ir vaidmens saugant Žemaitijos regiono tradicines vertybes. Susitikime dalyvavo Kelmės, Plungės, Telšių krašto televizijų atstovai bei Žemaitijos radijo laidų vedėjas. Buvo kalbama apie liaudies pasaulėžiūrą atspindinčios medžiagos fiksavimą, senųjų švenčių papročių propagavimą, svarstoma, kaip rajonų ir regionų žiniasklaidai sudaryti sąlygas skatinti visuomenę ir savivaldos institucijas saugoti istorijos, kultūros paveldą, etninę kultūrą, perteikti iškilų asmenybių ir bendruomenės pozityvias idėjas. Buvo analizuojama svarbi fiksuotos medžiagos archyva-

vimo problema. Apsvarstyta galimybė kurti laidas Žemaitijos radijo eterijoje.

TRADICINĖS ARCHITEKTŪROS PUOSELĖJIMAS

Žemaitijos regioninė taryba tarpininkavo ruošiant medžiagą EKGKT leidiniui „Žemaitijos tradicinė kaimo architektūra“. Teikė pasiūlymus, padėjo ieškoti sprandimų architektui Jurgiui Bombauskui, kad kuo labiau sudomintų skaitytoją, sužadintų norą pažinti, domėtis ir puoselėti savitą Žemaitijos regiono etninės architektūros paveldą.

Siekdama atkreipti dėmesį į dvarų formavimosi esminių tendencijų Žemaitijoje ir Klaipėdos krašte panašumus ir skirtumus, norėdama išskirti pagrindines dvarų savininkų tapatybines dominantes, Regioninė taryba organizavo konferenciją „Esminiai Žemaitijos ir Klaipėdos krašto dvarų raidos bruožai“. Konferencija įvyko 2008 m. spalio 3 d. Plungeje, Žemaičių dailės muziejuje.

SAKYTINIO, DAINUOJAMOJO, KULINARINIO PAVELDO POPULIARINIMAS, GYVOSIOS TRADICIJOS TĖSTINUMAS

Regioninės tarybos iniciatyva Mažeikių r. savivaldybės kultūros centro etnografe Jolanta Kaleckienė parengė projektą „Nedieliuos rytėli“. Projektą įgyvendinti padėjo Mažeikių r. savivaldybės kultūros centras. Išleista 68 puslapių knyga ir kompaktinė plokštelė „Nedieliuos rytėli“, kurioje pateikta senųjų Mažeikių krašto tautosakos pateikėjų Kazimiero Sidabro, Justinos Radvilienės ir Julijos Gramalienės dainos, rateliai, pasakojimai. Pavasarį per Sekmines organizuotoje folkloro šventėje Mažeikių rajono folkloro ansamblis „Alksna“ pristatė šį leidinį. Šventės metu buvo pagerbti etnografinės medžiagos pateikėjai. Dalyvavo folkloro ansambliai iš Sedos „Rėmolee“, Platelių „Plateleee“ ir vaikų folkloro kolektyvas „Alksniukai“.

Žemaitijos regioninė taryba teikė pasiūlymus organizuojant Žemaitijos regiono šventę Telšiuose „Žemaičių festivalis 2008“. Birželio 14–15 d. vyko „Didėsės Žemaitiu Juomarks“. Šios šventės proga buvo išleistas leidinukas „Telšių krašto kulinarinis paveldas“. Jame užrašyti 47 neįmantrūs tradiciniai žemaitiški valgiai. Yra pateikta, idomių ne tiek receptūra, kiek šmaikščiais bei taikliais pavadinimais: „morkinyčia“, „švomba su marcapiepeliu“, „makans“, „mizerija“, „burbuzyne“ ir pan. Valgiai užrašyti iš vietinių gyventojų. Knygelės sudarytoja Sigita Dacienė, fotografas Linas Ulkštinas, išangos teksto autorė Lietuvos liaudies kultūros centro papročių ir apeigų poskyrio vyriausioji specialistė Nijolė Marcinkevičienė.

Kelmės mažojo teatro vadovo Algimanto Armono ir EKGKT nario Arno Arlausko kvietimu Žemaitijos regioninės tarybos nariai žiūrėjo spektaklio „Kražių skerdynės“ premjerą, kuri įvyko 2008 m. gruodžio 9 d. Kelmės kultūros centre. Remigijaus Kaškauskio dramos pagal Jono Marcinkevičiaus romaną „Kražių skerdynės“ režisierius Algimantas Armonas, dailininkė Sofija Kanaverskytė. Šis spektaklis – tai geriausias paminklas Kražių įvykiams atminti ir vaizdinga istorijos pamoka.

Vacys Vaivada,

Žemaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos pirmininkas

Sigita Dacienė,

Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato specialistė Žemaitijos regionui

„KASDYNINES MŪSU DŪNAS DŪK MĄ ŠIANDY“

Apmąstymai prie šiukšlių konteinerio

Marcelijus Martinaitis

Nežinau, ar kam nors yra kilusi mintis tyrinėti šiuolaikinius šiukšlynus? Pagal juos būtų galima nustatyti, kokie staigūs pokyčiai įvyko žmonių gyvenime, kultūroje, papročiuose, socialiniuose santykiuose. Juk ir archeologai, tyrinėdami senųjų gyvenviečių šiukšlynus, iš ten randamų šukių, įrankių fragmentų, gyvūnų kaulų atkuria buvusių civilizacijų gyvenimą, papročius, apyvokos daiktus, kokį maistą vartojo, nustato, kokia katastrofa vienu ar kitu metu ištiko gyventojus.

Šiuolaikinių šiukšlynų „archeologo“ atradimai išties būtų išpūdingi. Jis mėgintų paaiškinti, kodėl maždaug prieš dvidešimt metų įvyko toks staigus lūžis gyvenime, iš esmės pakeitęs visą sąvartynų turinį? Kodėl tie šiukšlynai taip netikėtai išaugo? Kodėl juose atsirado tiek iki tol nebūtų daiktų, medžiagų, maisto atliekų? Ir kodėl pastarieji to laikotarpio metai vadinami krize?

Kontrastas akivaizdus, nes daugiau nei dvidešimties metų senumo sluoksniuose būtų aptinkamos visai kitokios atliekos: koks nors sudėvėtas guminis batas, kaliošas, vatinuko skivyčiai, galvijų kanopų kaulai, kažkokių seniai nematytų indų duženos, pageltę skutai laikraščių, kurie skelbia, kad gyvenimas nuolat ir nuolat gerėja ir visi viskuo nepaprastai džiaugiasi. Tikrai ten beveik nerastų jokių maisto atliekų, sužiedėjusių duonos kriaukščių.

Ir štai sąvartyne staiga atsiranda padėvėtų buvusių madingų drabužių bei avalynės, kažkokių elektroninių prietaisų, daugybė spalvotų plastmasinių maišelių, indų, vaikų žaislų ir daug anksčiau nematytų vaisių lupenų ir ypač prabangaus maisto išėdų: paukšties, įvairių delikatesų, kepinų. Ir dar – nemažai knygų, glėbiai laikraščių. Labiausiai stebintų juose nuolat kartojamas žodis krizė, kuri kaip tik tuo metu esą ištikusi valstybę ir žmones, kada taip visko gausu sąvartynuose, šiukšlių konteineriuose. Štai iš kur ta krizė, pagalvotų „archeologas“, nes to krašto gyventojus kažkas privertė kurti tuos brangius šiukšlynus, net ir laidoti juose kilmingus naminius gyvūnus.

Esu gal ne šių laikų žmogus. Dažnai suima liūdesys prie tų konteinerių, kai pamatau, kas į juos nešama ir be gailėsčio verčiama, o ypač – maistas, duona, lyg jau pasaulyje visai nebūtų alkstančių. Tokios mintys kyla karo ir pokario metais pačiam patyrusiam alkį, maisto stygių, rupios duonos skonį.

Matau, kaip išverčiamos ryžių išėdos, kurių būtų užtekę pamaitinti kokį alkstantį Afrikos vaiką. O tie ryžiai, kurie kažkam yra kaip ir mūsų duona, iki šio konteinerio keliavo per pusę pasaulio tikriausiai iš Pietryčių Azijos. Didžiuliame karštyje jų augintojai braidė po vandenį, derlių nešė ant nugaros, paskui tie ryžiai buvo vežami laivais, traukiniais, sunkvežimiais, kol pasiekė štai šį konteinerį.

Dar ir daugybė kitų produktų, daiktų, anksčiau čia niekada nematytų, keliavusių per visą pasaulį, savo gyvenimą baigia štai čia – tarp lietuviškų šiukšlių, lietuviškos duonos atliekų. Atsirado kažkas nebūta, netikėta šiame amžiuje. Kas atsitiko, kad jau nepajėgime suvartoti, panaudoti, pritaikyti, perdirbti, kas mūsų šalyje ir svetur pagaminama? Ar ne tai ir yra krizė? Kokia?

Prie vieno dalyko niekaip negaliu priprasti, t. y. kad maistas, mūsų duona gali būti išmesta ten, kur sklinda baisus puvėsių

tvaikas. Vaikystėje tai būtų didelis nusikaltimas, net per išpažintį turėdavau kunigui pasisakyti, ar be reikalo kur nors neišmečiau duonos riekelės. Mintyse girdžiu, kaip mano motina meldžiasi žemaitiškai karo metų žemineje: *Kasdynines mūsų dūnas dūk mą šiandy*. Kažkodėl ir dabar ne prieš šventuosius paveikslus ar altorių, ne karo žemineje, o prie konteinerio mintimis imu kartoti šiuos motinos žodžius.

Dabar įsigali tokia praturtėjusių mada: palikti lėkštėje nesuvalgyto maisto su suglamžytais servetėlėmis, anksčiau net į duoną ar kotletą išpaustomis nuorūkomis. Nesu mačius, kad labai turtingas koks nors Europos šalies žmogus taip darytų. Tik mūsiškiai didžiuojasi savo nevalyvumu, norėdami parodyti, kad jie esą labai turtingi, gali nieko netaupyti. O juk duona paskui save vedė visus kitus mūsų tautinius valgius, gaminimo būdus. Šiandien pradėdame nepastebėti, kad žmogus net su kaulėmis dalijasi tuo, kas šimtus metų buvo tautos išlikimo garantas. Juk duona būdavo tas paskutinis maistas, kada beveik nieko jau nebūdavo, todėl ją taip gerbė.

O štai dabar mus ištiko perteklius, kurio jau nesugebame suvartoti, panaudoti, pritaikyti, perdirbti, atiduoti ten, kur jo trūksta. Dirbtinai sukeltas ir išpūstas perteklius deformuoja šiuolaikinę vartojimo kultūrą. Ar nepradėjo springti tas visai lepinamas vartojimo monstras, nuolat raginantis vis daugiau pirkti, pramogauti, ryti visokią maistą. Kodėl šiandien prie įvairių atliekų krūvos matomą ką nors vaitojantį, kaip reikės išgyventi metus, du ar tris, o tuo tarpu konteineriye pūva produktai, duona, dėl kurios prieš keletą dešimtmečių tekdavo stovėti ilgiausiose eilėse arba rugius malti su visokiais šiūkiais?

Gana staigiai pakito vartojimo įpročiai, vis labiau nesiejami su resursų taupymu. Naujos technologijos leidžia be didelių pastangų gaminti, perdirbti be atgalinio – atkuriamojo ryšio.

Apima labai blogos mintys. Štai tam vartojimo konvejeriui sutrikus arba nutrūkus, daugybė žmonių neišgyventų, tiksliau – nesugebėtų patys pasigaminti arba pasirūpinti būtiniaisiais buities reikmenimis, maistu ir pan. Nemoka jau net duonos išsikepti. Dabar žmogus priirištas prie parduotuvės, visokių

Rūpintojėlių siena A. Česnulio sodyboje

Liberto Klimkos nuotrauka

marketų ir akropolių, ten nusiperka savo gyvenimo sėkmę. Jeigu ten ko neranda, tai jau krizė. Kad tokia „krizė“ mūsų žmones būtų ištikusi prieš trisdešimt, keturiasdešimt metų „brandaus socializmo“ laikotarpiu!

O juk anksčiau žmogui žemėje buvo visko, kad jis išgyventų, išvertų ne tokias krizes, badmečius, karus ar „socializmus“. Todėl labai keista matyti, kaip koks nors apšepęs kaimo žmogelis sėdi tarp dilgėlių prie suklypusio namo ir keikia iš eilės visą valdžią, kad štai neturi nei ko tinkamai pavalgyti, nei išgerti, net ir duonos neišgali nusipirkti, rodos, jau tik valdžia ir parduotuvės jį privalo maitinti? O apleistos žemės aplink kiek nori. Įkišk į žemę bulvę, paberkl sėklų, grūdų, pasodink vaiskrūmį, ir pats sau turėsi, nereikės kasdien trintis aplink parduotuves.

Štai kas baisiausia – prarandamas žmogaus sugebėjimas išgyventi, net ir tada, kada, rodos, visko pilna. Su tuo, matyt, sietina žmones ištikusi keista neapykanta žemei, apleidžiant buvusius derlingus laukus, teršiant ją visokiomis atliekomis, išparceliuojant gražiausias vietas, kuriose turtingi snobai stotisi savo pilaites.

Šiandien išgalėjo visai kitas valgymo, maisto supratimas. Jis daugumai žmonių reiškia tai, kas nusiperkama ir valgoma. Beveik nieko nereikia gaminti namuose – nei maisto, nei drabužių, nei buitines įrankių, kurie buvo šeimos bendrystės išraiška, reikalavo tam tikro susitelkimo, darnos. Šis vyresnių iš kaimo kilusių žmonių natūrinis ūkis smarkiai skiriasi nuo mūsų gyvenimo miestų butuose ar net gyvenvietėse, kuriose parduotuvė yra gal net svarbesnė nei bažnyčia.

Dabar vieninteliai namų darbai – švarinimasis, poilsis, nusipirktų pufabrikacijų ruošimas, na, dar kokios nors kulinarinės išmonės. Nereikia nei megzti, nei adyti, nei verpti, nei austi, o vyrams vyti pančius, tai ir spokso į TV ekranus. Net ir šnekėti namuose nereikia, nes nėra apie ką, už viską atšneka ta kalbanti dėžė, vietoj šuns aplodama visokias artėjančias bėdas.

Rašydamas apie maisto vartojimą, noriu paryškinti gyvenimo skirtības, kurios yra esminės, pakeitusios žmogaus vietą šeimoje, bendruomenėje, išgalėjus nusiteikimui, kad jis savo gyvenimą gali nusipirkti kartu su duona, kitais produktais, visai nesirūpindamas atkuriamosiomis galiomis, kitaip tariant – ekologija. Juk jam anksčiau nereikėjo jokių aplinkos ministerijų, gausybės valdininkų, baudų, raginimų gyventi be atliekų, taupiai. Dabar jis beveik nieko nedirba savo namams, todėl ir tie namai – ne namai, lengvai išmainomi į kitas šalis ar net į kalėjimo kameras.

Tikriausiai ne vienas esame pastebėję, kaip vyresni iš senojo kaimo kilę miestiečiai dar ir dabar, kada nuo visokių gėrybių lūžta parduotuvės, negali gyventi nekaupdami atsargų ilgesniam laikui. Tačiau dabartiniai vartojimo įpročiai pakeitė net pastatų struktūrą: naujųjų gyventojų būstai jau statomi be rūsių, sandėliukų, visokių užkaborių atsargoms laikyti. Iš tų visų podėlių, kamaraičių, visokių slaptaviečių beliko tik šaldytuvai.

Žinoma, tapo laisvesnis viešas žmonių gyvenimas, galimybė siekti profesinės sėkmės, visuomeninio prestižo, didesnio išlavimo perkant, keliaujant, veikiant kartu su kitais žmonėmis, su kuriais labai artimų asmeninių ryšių gali ir nebūti arba jie nepageidaujami. Suprantu, kad neįmanoma grąžinti tradicinio gyvenimo.

Apskritai valgymas, maistas etninėse bendruomenėse turėjo daugybę reikšmių, susijusių su metų laikais, kalendorinėmis ir bažnytinėmis šventėmis, sutarčių sudarymu, įvesdinimo papro-

čiais. Vaisės, kaime dar neįsigalėjus piniginiams santykiams, buvo svarbus atsisteisimo būdas už padarytas paslaugas, talkinimą. Valgis, valgymas, vaisės reiškėsi kaip vienas svarbiausių šeimos, bendruomenės išlikimo bei savigarbos veiksnių. Jei kas nors būdavo nepakviečiamas į vaises, reiškė, kad jis šalinamas iš bendruomenės, tokiu būdu nurodant jo vietą. Vaisės nereiškė nei persigėrimo, nei persivalgymo.

Šiandien jau pamirštama, kaip veikė ta griežta maisto vartojimo tvarka, kitaip tariant, *valstiečių kulinarinė kultūra*, buvusi gana sudėtinga ir išranki. Dabar, nepaisydami net senųjų tradicinių švenčių, valgom ką norim ir kada norim, kiek išgalim ir kiek leidžia kišenė, ryjam visokius mėsinamus, picas, kebabus, mišraines, net nežinodami, iš ko, kieno ir kaip visa tai padaryta. Negirdėtas dalykas – pradėta kalbėti net apie kai kurių šimtų metų vartojamų savų produktų žalą sveikatai, pavojų keliančius valgius, kuriuos tiek šimtmečių gaminome ir valgėme, juos kirto maži ir šimtamečiai karšintiniai. Be jų mūsų kaimai būtų išmirę.

Mūsų maistas turėjo būti labai koncentruotas, ilgai išsilaiškantis arba išlaikomas. Užsimaņes ko nors ar pritrūkęs būdavo ne už ką kaime nusipirksi, net ir duonos. Už jokių pinigų *sava duona* nebūdavo pardavinėjama, nebent bėdos išiktam ar ubagai atrėždavo nuo kepalo kokią pentį. Ji išreiškė stipriausią namų, artimųjų ryšį, nes reikalavo visos šeimos sutarimo, aprėpė visų metų vegetacinį ciklą, vadinamą *rugio kančia*. Neatsitiktinai rugys, kuris dar yra ir *ziemkentys*, gretinamas su žmonių gyvenimu, kankinyte. Jis dainose ne vien gražiai dygo, žaliavo, bet ir kentėdavo žiemos šalčius, o prinokus varpoms, išbalęs rugys žiauriai dalgiais nukertamas, sumalamas, pašauamas į įkaitusią krosnį. Todėl duona kaip didžiausia kankinė būdavo šventinama, todėl ir neleidžiama, kad tą šventenybę kas nors iš namų išsineštų ar išniekintų. Duona, rugys dar pagerbtas ir dėl to, kad jis nukirstas uždaro metų vegetacinį ciklą, o netrukus pasėtas, grąžintas į žemę, vėl jį atidaro. Dzūkijoje dar giedama daina apie *Jevano tiltą* – vegetacinio ciklo jungtį, reikiančią gyvenimą žemės dvasią. Dar sakoma *javoras, javoras*. A. J. Greimas yra aiškinęs, jog tai esąs sudurtinis žodis *javo išvayymas*, t. y. kai ta žemės galia išvaro, išaugina rugį.

Nenoriu čia per daug išsiplėsti apie rugio istoriją arba epą, kuris apima daugybę papročių, senųjų tikėjimų, tautosakos. Čia tik primenu, kodėl duonos vaizdinys taip yra įaugęs visoje mūsų etninėje kultūroje. Pagaliau minėtina ir jos kasdieninė reikšmė, nes ji buvo svarbiausias mūsų maisto ingredientas, tiko prie visko, kas valgoma, padėdavo taupiai vartoti mėsiškus bei pieniškus patiekalus, gelbėdavo ištikus badmečiumi.

Prisimenu, kaip duona mano tėviškeje buvo džiovinama artėjant karui, laukiant tremties. Artimieji tremtiniams tų džiūvesių siųsdavo į Sibirą, nešdavo į kalėjimus, o mano senelis į Ameriką vyko prisidėjęs maišelį tos džiovinotos duonos.

Tai gi mes turime išskirtinį, visų svarbiausią mūsų tautinį simbolį – duoną šalia kitų tautinių ženklų. Štai prigalvojam visokių švenčių, festivalių, o ar netiktų mums turėti *duonos dieną*, kuri tiktų pagerbti mūsų protėvius, patiems sueiti prie seniausio tautos maisto.

Žinoma, nieko nenoriu grąžinti prie šio natūrinio ūkio ir jo papročių, kas šiandien jau beveik neįmanoma. Vis labiau pamirštami senosios lietuvių kulinarinės kultūros atkuriamieji kodai, belikę tik fragmentai. Todėl ir mūsų juoda ruginę duoną vis rečiau matome mugėse ar šiaip šventėse, kuri gelbėjo mūsų tautą visų sunkiausiais laikais.

Lietuvos Respublikos kraštovaizdžio politikos kryptys ir jų įgyvendinimo priemonės

Rasa Vasiliauskienė,

Aplinkos ministerijos Teritorijų planavimo, urbanistikos ir architektūros departamento Kraštovaizdžio skyriaus vyriausioji specialistė, Etninės kultūros globos tarybos narė

Etninės kultūros plėtros valstybinės programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. birželio 19 d. nutarimu Nr. 793, 3 dalies – puoselėti etnografinių regionų, kraštų, vietovių savitumą – 16 punkte numatyta 2003–2009 metais parengti ir patvirtinti tradicinio kraštovaizdžio gaivinimo programą, už kurios vykdymą yra atsakinga Aplinkos ministerija.

Šių klausimų sprendimas yra numatytas LR Vyriausybės patvirtintuose dokumentuose – LR kraštovaizdžio politikos kryptių apraše ir jo įgyvendinimo priemonėse. Todėl rengti atskirą Tradicinio kraštovaizdžio gaivinimo programą netikslinga.

Kraštovaizdis apima visą šalies teritoriją ir erdvę – miestus, miestelius, kaimų vietoves, miškus ir vandenis, sąlygoja visuomenės gyvenimą ir veiklą, jis yra tautinio identiteto pamatas ir gyvenimo kokybės dalis. Kraštovaizdžio savasties ir sampratos kaip dinaminio reiškinio suvokimas, jo apsauga, tvarkymas ir formavimas tenkinant ekonominius, socialinius, kultūrinius, ekologinius ir estetinius visuomenės poreikius yra vienas iš prioritetinių valstybės tikslų, nurodytų Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje ir kituose strateginiuose šalies plėtros dokumentuose. Suvokdama savo atsakomybę ir pareigas kraštovaizdžio apsaugos, tvarkymo, naudojimo ir planavimo klausimais, LR Vyriausybė 2004 m. gruodžio 1 d. nutarimu Nr. 1526 patvirtino LR kraštovaizdžio politikos kryptių aprašą – nacionalinį teisės aktą Lietuvos kraštovaizdžio politikai suformuoti ir įgyvendinti.

Pastaruosius keliolika metų vykstantys nauji socialiniai, ekonominiai ir informaciniai visuomenės gyvenimo ir veiklos pakitimai kraštovaizdžio politikos, jo tvarkymo ir plėtros klausimais yra labai aktualūs. Kraštovaizdžio tvarkymo ir apsaugos politikoje vienas svarbiausių uždavinių yra teisingai numatyti kraštovaizdžio funkcijų pokyčius ir išaiškinti jų socialinį tikslumą, kartu siekiant, kad kraštovaizdžio erdvinės struktūros kaitoje būtų išsaugotos jo vertybės ir užtikrintos sąlygos darniai plėtrai. Kraštovaizdžio potencialą kraštovaizdžio teritorijų planavimo ir saugomų teritorijų sistemos plėtros kontekste sudaro ne tik gamtinė ir antropogeninė (kultūrinė) aplinka, bet ir socialinė (gyvoji) aplinka. Socialinės aplinkos kaip vieno iš kraštovaizdžio struktūros vektorių apsauga turi būti užtikrinama siekiant palaikyti kraštovaizdžio tvarkymo ir planavimo tradicijas bei istoriškai susiklosčiusias kraštovaizdžio vertybes ir identitetą. Darnus kraštovaizdžio naudojimas gali būti užtikrintas suderinus visų naudojimo rūšių ir funkcijų interesus, palaikant regioninius ypatumus, išlaikant istorinius saitus ir ryšius su paveldu, diferencijavus tvarkomas ir saugomas zonas, pilnai įvertinus žmonių reikmes, kraštovaizdžio naudojimo ūkio reikmėms efektyvumą, racionaliai išdėstant veiklos prioritetus atskiruose teritoriniuose dariniuose.

Vienas iš kertinių kraštovaizdžio politikos teisės aktų yra 2002 m. spalio 3 d. LR Seimo ratifikuota Europos kraštovaizdžio konvencija, kuri siekia išsaugoti kraštovaizdį kaip Europos ir

kiekvienos šalies, kiekvienos valstybės, regiono, vietovės savastį, skatina kraštovaizdžio apsaugą, tvarkymą, planavimą ir Europos šalių bendradarbiavimą kraštovaizdžio klausimais. Europos kraštovaizdžio konvencijos tikslai – skatinti demokratizacijos procesą, suteikti daugiau galių visiems žmonėms dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose, kai svarstomi kraštovaizdžio apsaugos, naudojimo, vystymo ar atkūrimo klausimai, aktyvinti vietos bendruomenes, įpareigoti visų lygmenų valdžios institucijas imtis aktyvių veiksmų kraštovaizdžiui saugoti, tvarkyti, atkurti. Reikalavimai, kurie aprėpia žemę, vandenį, jūrų vietas, taikomi ypatingos vertės ir įprastiniams, net sunykusiems kraštovaizdžiams, todėl aktualūs visiems žmonėms ir visose teritorijose – įteisinti kraštovaizdį kaip svarbią, žmones supančios aplinkos dalį, nustatyti ir įgyvendinti kraštovaizdžio politiką, nustatyti plačios visuomenės, vietos ir regionų valdžios institucijų bei kitų dalyvių dalyvavimo tvarką, integruoti kraštovaizdį kaip reiškinį į teritorijų planavimo politiką ir sektorines programas, didinti visuomenės, privačių organizacijų ir valdžios institucijų supratingumą apie kraštovaizdį, skatinti kraštovaizdžio specialistų rengimą, nustatyti, apibūdinti, įvertinti šalies kraštovaizdžius, suformuluoti jų kokybės tikslus ir imtis konkrečių veiksmų jiems įgyvendinti.

Europos Kraštovaizdžio konvencijoje pabrėžiama vietos žmonių iniciatyvos svarba saugant, tvarkant, planuojant ir vertinant kraštovaizdį. Konvencija siekiama, kad kuo daugiau žmonių atkreiptų dėmesį į artimąją aplinką ir būtų aktyvūs, sąmoningi jos kūrėjai ir puoselėtojai, atsakingi už savo aplinkos tvarumą, estetiką, patogumą šiandien ir ateityje.

Kiekviena šalis, ratifikuodama Konvenciją, įsipareigoja visokeriopai derinti šalies bendrąją politiką su Konvencijos nuostatomis.

Nesutvarkytas Kupos slėnis atrodė taip

Šio dokumento nuostatų kūrybinis pritaikymas mūsų šalyje ir autentiško nacionalinio kraštovaizdžio politikos supratimo išraiška yra Kraštovaizdžio politikos kryptių aprašas, parengtas 2004–2020 metų laikotarpiui, atsižvelgiant į istorinę ir dabartinę kraštovaizdžio raidą, tendencijas, tradicijas, Europos kraštovaizdžio konvencijos ir Europos Sąjungos teisės, normų reikalavimus, darnaus vystymosi principus ir vadovaujantis nacionaliniais teisės aktais.

Kraštovaizdžio politikos pagrindinis tikslas – sudaryti sąlygas išsaugoti įvairaus teritorinio lygmens kraštovaizdžio arealus, užtikrinti jų tinkamą tvarkymą, naudojimą, planavimą ir darnią plėtrą.

Šiame dokumente įtvirtinta kraštovaizdžio samprata ir pagrindinės sąvokos, pateikiama Lietuvos kraštovaizdžio istorinės raidos analizė, išanalizuota kraštovaizdžio apsaugos, naudojimo ir planavimo būklė, pateikiamos LR kraštovaizdžio politikos kryptys, jų formavimo principai ir metodologija. Kraštovaizdis suvokiamas kaip visuomenės gyvenimo reiškinys, integruojantis savyje gamtos, visuomenės kultūrinės raidos, antropogenizacijos ir technogenizacijos procesus, aspektus ir sudėtines dalis, kaip struktūrinę visumą, susietą tarpiais polifunkciniais ryšiais, – tai žemės paviršiaus gamtinių (paviršinių uolienu ir reljefo, pažemio oro, paviršinių ir gruntinių vandenu, dirvožemio, gyvųjų organizmų) ir (ar) antropogeninių (archeologinių liekanų, statinių, inžinerinių įrenginių, žemės naudmenų ir informacinio lauko) komponentų, susijusių medžiaginėmis, energetinėmis ir informaciniais ryšiais, teritorinis junginys.

Išskiriami ir apibūdinami pagrindiniai kraštovaizdžio tipai: gamtinis, kaimiškas, miestiškas. Atskirai išskiriamas kultūrinis kraštovaizdis – tiek kaimiškas, tiek miestiškas – teigiamas žmogaus ir aplinkos darnaus sambūvio rezultatas. Tai kryptingai formuojamas, tenkinantis biologinius, psichologinius, socialinius, ergonominius, ekonominius gyvenamosios, darbo ir poilsio aplinkos kokybės poreikius kraštovaizdis. Dokumente yra pateikiama kraštovaizdžio istorinės kaitos analizė, kraštovaizdžio formavimosi bruožai ir jo tipai nuo paleogeografinių laikų iki šių dienų.

Išsamiai pateikiama kraštovaizdžio apsaugos, naudojimo ir planavimo analizė – pagrindinės stiprybės, silpnybės, galimybės ir grėsmės, suformuluotos pagrindinės kraštovaizdžio politikos kryptys:

- užtikrinti Lietuvos kraštovaizdžio formavimo socialines, ekonomines ir ekologines funkcijas;
- užtikrinti kraštovaizdžio apsaugą, naudojimą, tvarkymą ir planavimą ir krašto saviraiškos bruožus;
- palaikyti ir didinti turimą šalies biologinę įvairovę, kraštovaizdžio erdvinę struktūrą ir jos potencialą;
- optimizuoti kultūrinio kraštovaizdžio kryptingą formavimą;
- suderinti kraštovaizdžio architektūrinę erdvinę kompoziciją.

Svarbiausi kraštovaizdžio politikos kryptių uždaviniai:

- nustatyti ir įvertinti įvairių istorinių laikotarpių požymius išlaikiusius kraštovaizdžio arealus šalies darnios plėtros kontekste, turinčius skirtingą vertę ir plėtros potencialą;

Už Kupos slėnio parko sukūrimą Kupiškio rajono savivaldybė laimėjo pirmąją vietą 2007 m. LR Aplinkos ministerijos organizuotame konkurse

- igyvėdinant šalies bendrojo plano sprendinius: nustatyti šalies kraštovaizdžio struktūrinę įvairovę; numatyti priemones istoriškai susiklosčiusiems kultūrinio kraštovaizdžio erdvinėms struktūroms išsaugoti;

- igyvėdinant Europos kraštovaizdžio konvencijos nuostatas: įteisinti kraštovaizdį kaip svarbią žmonių gyvenamosios aplinkos sudedamąją dalį, gamtos ir kultūros paveldo įvairovės išraišką ir jų savasties pagrindą; tobulinti visuomenės, viešųjų ir privačių asmenų, valstybės institucijų sampratą apie kraštovaizdžio vertę ir vaidmenį visuomenės raidai, atsakomybę už kraštovaizdžio politikos igyvėdinimą; skatinti kraštovaizdžio tyrimo, vertinimo ir tvarkymo specialistų rengimą ir kt.

Kad būtų užtikrintos Lietuvos kraštovaizdžio – gamtinio, agrarinio, urbanizuoto – formavimo socialinės, ekonominės (gyvenamoji, agrarinė, miškų ūkio, rekreacinė ir kitos) ir ekologinės (konservacinė ir kompensacinė apsaugos) funkcijos, reikia laikytis šių principų:

- formuoti kraštovaizdį pagal mokliškai pagrįstus ir siektinus kraštovaizdžio etalonus, diferencijuotus pagal funkcinio naudojimo prioritetus ir darnios plėtros principus;
- formuoti kraštovaizdį remiantis teritorinės erdvinės struktūros, joje vykstančių morfologinių procesų, istorinės raidos ir vertybių pažinimu, gerąja kitų šalių patirtimi, strateginių ir teritorijų planavimo dokumentų galimybėmis;
- siekti, kad kuriamas kultūrinis kraštovaizdis būtų biologiškai visavertis, informatyvus, estetiškas, socialiai priimtinas, patogus ir ekonomiškai;

- formuoti sąmoningą visuomenės požiūrį į kraštovaizdį kaip vieną svarbiausių žmogaus gyvenamąją aplinką formuojančių veiksnių.

Kad būtų užtikrinta tinkama kraštovaizdžio apsauga, išsaugoti krašto saviraiškos bruožai, būtina laikytis šių principų:

- plėtoti ir propaguoti etnografiniams regionams būdingų kraštovaizdžio tvarkymo priemonių įvairovę, skatinti tradicinę kraštovarkos veiklą;
- racionaliai naudoti kraštovaizdžio teritorinį erdvinį potencialą – sudaryti sąlygas atkurti kraštovaizdžio išteklius;
- skatinti pažeistų kultūrinio kraštovaizdžio teritorinių vietų atkūrimą.

Kraštovaizdžio politikos apraše pateikta aiškiai suformuluota siektino (formuotino) kraštovaizdžio etalono paradigma: tai konkrečiam kraštovaizdžio teritoriniam vienetui mokliškai pagrįstas ir visuomenės siekius atitinkantis bruožų ir ypatumų kompleksas. Kraštovaizdžio kokybės tikslams pasiekti numatyti šie kraštovaizdžio formavimo metodai: išsaugojimo, atkūrimo, atnaujinimo, pertvarkymo (formavimo). Kraštovaizdžio kokybės tikslai formuojami individualiais požymiais pasižyminčių teritorinių vienetų pagrindu. Formuojant kraštovaizdžio etalonus, būtina atsižvelgti į kraštovaizdžio teritorinės erdvinės struktūros ypatumus, pagrindinę tikslinę žemės naudojimo paskirtį, kokiam kraštovaizdžio tipui ir arealui yra priskiriama formuojama struktūra. Siektini kraštovaizdžio kokybės tikslai gamtiniam, miestiskajam ir kaimiškajam kraštovaizdžiui yra skirtingi.

Kraštovaizdžio politikos kryptių igyvėdinimas vykdomas jas integruojant į šalies strateginio planavimo dokumentus,

Kupos slėnio parko fragmentas

Nuotraukos iš LR Aplinkos ministerijos archyvo

į įvairaus lygmens ir rūšių teritorijų planavimo dokumentus, kuriuose numatomos formuojamo kraštovaizdžio apsaugos, tvarkymo, naudojimo ir planavimo priemonių išdėstymas.

Kraštovaizdžio politikos įgyvendinimui yra parengtos ir LR Vyriausybės 2005 m. rugpjūčio 22 d. nutarimu Nr. 909 (Žin., 2005, Nr. 103-3808) patvirtintos Kraštovaizdžio politikos įgyvendinimo priemonės, susidedančios iš trijų dalių:

I. Nustatyti ir įvertinti šalies kraštovaizdžio struktūrinę įvairovę, užtikrinti kraštovaizdžio apsaugą, naudojimą, tvarkymą ir planavimą darnios plėtros sąlygomis.

Šios dalies veiksmus sudaro:

- parengti šalies kraštovaizdžio erdvinės struktūros įvairovės ir jos tipų nustatymo studiją (parengta 2006 m., joje pateikti teoriniai tiriamieji darbai – paaiškinta kraštovaizdžio sąvoka, terminija ir samprata, kuri nustato kraštovaizdžio erdvinės struktūros įvairovę, tipus ir jų klasifikaciją bei kraštovaizdžio tipų taikomosios ir kultūrologinės vertės nustatymo metodologinius pagrindus ir kriterijus);

- parengti ir patvirtinti nacionalinio lygmens kraštovaizdžio tvarkymo specialųjį planą (planuojamas parengti 2012 metais, įgyvendinant Teritorijų planavimo įstatymą, kuriame bus nustatyti kraštovaizdžio tipų erdviųjų struktūrų apsaugos, tvarkymo, naudojimo ir planavimo reglamentai ir identifikuoti probleminiai (konfliktiniai) šalies arealai ir situacijos bei jų tvarkymo reglamentai);

- parengti ir patvirtinti savivaldybių teritorijų žemėtvarkos schemas;

- parengti kadastro vietovių ūkinės veiklos apribojimų planus, kuriuose būtų nustatomos žemės ir miško naudojimo sąlygos;

- išplėsti esamą saugomų teritorijų sistemą – parengti saugomų kultūros paveldo vietovių tinklo schemą;

- baigti rengti ir patvirtinti valstybinių parkų ir rezervatų tvarkymo planus.

II. Parengti teisės aktus ir koordinuoti savivaldybių institucijų veiksmus kraštovaizdžio apsaugai, naudojimui, tvarkymui ir planavimui užtikrinti.

Šios dalies veiksmus sudaro:

- parengti želdynų įstatymą (parengtas 2007 m.);

- parengti saugomų teritorijų regioninius architektūrinius reglamentas (2008 m.);

- parengti ir patvirtinti siektinų kraštovaizdžio etalonų formavimo metodiką;

- rekomenduoti savivaldybėms įsteigti kraštovaizdžio architekto ar kraštovaizdžio planuotojo etatą.

III. Skatinti pažinti šalies kraštovaizdį, rengti specialistus ir plėtoti visuomenės suvokimą apie kraštovaizdžio vertę ir vaidmenį.

Šios dalies veiksmus sudaro:

- parengti ir patvirtinti kraštovaizdžio planavimo specialistų atestavimo tvarkos aprašą;

- siekiant išsaugoti Lietuvos etnografiniams regionams (Aukštaitijai, Dzūkijai, Žemaitijai, Sūduvai ir Mažajai Lietuvai) būdingus architektūrinius statybinius bruožus bei kraštovaizdžio formavimo tradicinius metodus ir principus, saugomose

teritorijose parengti ir išleisti tradicinio kaimiškojo kraštovaizdžio išsaugojimui etnografinių regionų tradicinės architektūros katalogus (2008 m.);

- siekiant plėtoti visuomenės suvokimą apie kraštovaizdį kaip svarbią žmonių gyvenamosios aplinkos dalį, išleisti leidinį „Lietuvos kraštovaizdžio įvairovė“.

Europos kraštovaizdžio konvencija numato Europos Tarybos apdovanojimo teikimą už vertingiausius kraštovaizdžio apsaugos, tvarkymo, atkūrimo, planavimo darbus bei kitas priemones, kurios davė puikių socialinių, ekonominių, kultūrinių ir ekologinių rezultatų. Ministrų komitetas nustato ir paskelbia Europos Tarybos apdovanojimo už kraštovaizdį suteikimo kriterijus, priima atitinkamas taisykles, tad šalys, ratifikavusios konvenciją, kas du metus galės pateikti savo kandidatus. Atsižvelgiant į tai, numatyta:

- įsteigti šalyje apdovanojimą už kraštovaizdžio apsaugą, tvarkymą, naudojimą ir planavimą – sukurti apdovanojimo ženklą, vadovaujantis Europos Tarybos rekomendacijomis, nustatyti vertinimo kriterijus ir parengti apdovanojimo skyrimo taisykles (atlikta 2007 m.);

- organizuoti kraštovaizdžio apsaugos, tvarkymo ir planavimo renginius:

- 1) rengiami seminarai kraštovaizdžio apsaugos ir formavimo klausimais valstybės ir savivaldybių institucijų specialistams, jų kvalifikacijai kelti (poriniais metais). Kartu su Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga ar Lietuvos sodininkų draugija miestuose ir rajonuose organizuojami seminarai kraštovaizdžio apsaugos, tvarkymo klausimais;

- 2) rengiami kraštovaizdžio architektūros darbų konkursai, vertinantys ir skatinantys kraštovaizdžio apsaugos, tvarkymo, naudojimo ir planavimo specialistus (neporiniais metais). Kartu su Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga organizuojami tematiniai kraštovaizdžio architektūros darbų konkursai. Skelbiami ir premijuojami laureatai;

- 3) rengiami konkursai, apžiuos, skirtos vertinti kraštovaizdžio politikos tikslus atitinkančių teritorijų pavyzdinę apsaugą, tvarkymą, naudojimą ir planavimą (kas treji metai). Kartu su Žemės ūkio ministerija, Lietuvai pagražinti draugija ar Lietuvos sodininkų draugija skelbiami konkursai – apžiuos geriausiai tvarkomoms Lietuvos sodyboms, ūkininkų sodyboms, kaimo gyvenamosioms vietovėms ar sodininkų bendrijų teritorijoms, sodų sklypams nustatyti.

Vadovaujantis LR Aplinkos ministerijos apdovanojimo už kraštovaizdį skyrimo taisyklėmis, 2007 metais buvo suorganizuotas pirmasis konkursas šiam apdovanojimui gauti. Laureatu išrinkta Kupiškio rajono savivaldybė už Kupos slėnio parką.

- įsteigti lankytojų centrus saugomų teritorijų valstybiniuose parkuose, sukurti lankytojų centrų, vykdančių švietėjišką veiklą, sistemą;

- atlikti kraštovaizdžio stebėseną (monitoringą) – saugomose ir atrinktose jautriausio geopotencialo teritorijose vykdyti numatytas kraštovaizdžio stebėsenos priemones, stebėti pokyčius ir jo išsaugojimui numatyti būtinus veiksmus (kasmet rengiama valstybinio aplinkos monitoringo programos priemonių įgyvendinimo ataskaita).

Apie lietuviškąją meilės deivę

Libertas Klimka,

Etninės kultūros globos tarybos pirmininkas

Įvadas. Pavasaris poetų eilėse prasiskleidžia jausmų žiedais. Prabunda gamta, ir tarsi sugrįžta jaunystė... Įvairių tautų kultūrose būta pavasario švenčių, skirtų švelniems jausmams. Jas globodavo grožio, patrauklumo, meilės ir santuokos dievaitės – graikų Afroditė, egiptiečių Izidė, romėnų Venera. Amžini jų globojami ryšiai, tad ir pavasario meilingos šventės tebėra kalendoriuose.

Lietuvoje kaskart vis populiarsnė darosi šv. Valentino diena. Atvežta žurnalistų iš Vakarų, triukšmingai žiniasklaidos išplatinta, gerokai reklamos sukومercinta, šventė jau beveik užgožė sovietmečio relikta – Moters dieną, kovo 8-ąją. Tačiau šv. Valentino dienos tradicija yra kilusi viduramžių universitetuose, tarp akademinio jaunimo; ogi dabar – ir vaikai širdelėmis puošiasi. Kitados būta papročio rašyti jausmingus laiškelius išrinktajai; dabar mobiliuoju telefonu siunčiami standartiniai logotipai. Kultūros reiškinuose taip visados atsitinka su skoliniais – jie subanalunami, praranda savo giluminę esmę.

O išties įdomu, ar lietuviai senovėje savojoje religinėje sistemoje turėjo deivę, globojusią patrauklumą, meilę, santykius tarp priešingų lyčių, santuoką? Žinoma, mitologinis pasaulis yra realiojo atspindys. Ir dangiškoji šeima yra idealusis modelis pasaulietinei. Taip yra visose pasaulio tautų religijose. Tikėtina, kad nebuvo kitaip ir baltiškos kilties tautų kultūroje.

Istoriografiniai šaltiniai apie Mildą. Populiarioje žiniasklaidoje vis paminima Milda, teigiant būtent ją buvus senovės lietuvių meilės ir piršlybų dievaite. Kitas klausimas, iš kur tos žinios? Ar išliko duomenų apie dievaitę patikimuose rašytiniuose šaltiniuose, ar bėra kiek tokios dievybės atminties tautosakoje ir folklore? XIX a. autorius Teodoras Narbutas savo didžiojo Lietuvos istorijos veikalų pirmajame tome, skirtame mitologijai ir išleistame 1835 m., išties aprašo dievaitę Mildą, globojusią meilės reikalus. Ir netgi nurodo vieną jos šventyklą buvus šalia Vilniaus, Antakalnyje – kitą prie Kauno, Aleksote. Verta pacituoti šį tekstą, nes vėliau ne vienas interpretatorius vis ką nors nuo savęs pridėdavo, pagrąžindamas meilės dievaitės įvaizdį. Taigi T. Narbutas rašo, kad Milda – „meilės ir piršlybų deivė, kitaip Aleksota (*Alexota*). Kronikose apie ją nėra nieko konkretaus, vien šiokie tokie spėliojimai, tačiau padavimai, pasakojimai ir kai kurios liaudies dainos paaiškina tą mitą... Jai buvo skirtas balandžio mėnuo... O tyrimai tik vietiniai ir apima Kauno apylinkes, kur toji deivė, matyt, buvo ypač garbinama; vienas iš to labai seno miesto priemiesčių iki šiol tebesivadina Aleksotu. Antikos laikais buvo žinoma stebėtino gražumo nimfa, vadinta Alexota. Kaip pastebėjau, Kauno apylinkėse tam tikros rūšies kerėtojas ar kerėtojus, padedančius meilėje, kaimiečiai vadina mildauninkais (*Mildawnikas*). Iš tenykščių vietų pasakojimų matyti, kad Lietuvos aukso amžiuje Kaunas su apylinkėmis buvo tikra Lietuvos Kitera. Nuostabi vietovė, marios savaimė augančių gėlių, puošnesnių už kitas laukines. Gausybė erškėtožių, o baltosios pilnavidurės rožės pačios želia brūzgynuose, kur anksčiau turėjo būti sodai, geras žemės derlingumas tai tik patvirtina. Šiose laimingose Nemuno ir Nerios pakrantėse gyvena iki šiol linksmiausi Lietuvoje ir maloniausių papročių žmonės; jų dainos beveik visuomet apie meilę, pulsuoja iš tiesų kiteriška jausmų

jėga; iš jų ne viena apdainuoja Deivės Mildos grožį. Bet kai kas painioja šią patrauklią dievybę su deive Lietuva.

Esama padavimo, kad Vilniaus Antakalnyje, Gedimino sode, buvusiam dabartinio šv. Petro vienuolyno vietoje, stovėjusi Mildos šventykla arba koplyčia. Buvęs Vilniaus universiteto architektūros profesorius ponas Šulcas tarp mirusio architekto Gucevičiaus popierių aptiko vieną rankraštį, patvirtinantį šį padavimą. Atsimenu tik tiek, kad šio padavimo patikimumu neabejota. Remdamasis šio rankraščio aprašymu, dailininkas Petras Rosis nupiešė tą gotiško stiliaus šventyklą“. Kitame knygos skyrelyje T. Narbutas dar rašo apie Kaunį, meilės dievaitę, deivės Mildos sūnų, lietuvių Kupidoną: „Šis nykštukas nuolat gyvena savo motinos, vadinamosios Mildos iščiose, o ji buvo didelė meilikautoja ir valdė tos rūšies kerus: ji apskriedavo visą pasaulį oro vežimu, traukiamu poros baltų kaip sniegas balandžių, todėl jos valdžia visur pažino. Mildauninkai turėjo vaistų, žadinančių ir slopinančių meilę. Mūsų kraštuose dar išliko dainelė, susijusi su tuo dievuku: „Skrido Kaunis iš toli / Kur vasara amžinoji...“

Narbuto samprotavimus apie meilės dievaitę 1847 m. veikale „Tikėjimas“ pakartojęs populiariusis rašytojas Juzefas Ignacas Kraševskis, dargi susiedamas Mildą su laimės deive Laima.

Taigi Narbutas visą istoriją apie meilės dievaitės šventvietę prie Kauno išveda iš antikos dievės vardo sąskambio su priemiesčio Aleksoto vardu. Patį miestą padaro dievaitės sūnumi Kaunium, o iš pirmojo pavasario mėnesio balandžio vardo piešia Mildos oro vežimo įvaizdį. Ir pateiktoji daina tikrai yra ne liaudies, o kokio karčiamos poeto... T. Narbuto žinios apie Mildos šventyklą – iš trečiųjų lūpų. Apskritai matosi, kad istorikas pats iki galo neapsisprendė, kuriai dievaitei, Mildai ar Lietuvai, meilės kerus pripažinti. Tikriausiai jam buvo sunku kūniškąją meilę atriboti nuo meilės Tėvynei. Ką beliko daryti geranoriui lietuvių mitologijos tyrinėtojiui (ar greičiau kūrėjui), jeigu kronikos nieko apie meilės dievaitę nesako. Savo tyrinėjimų „baltų siūlų“ pernelyg neslepia nė pats autorius. Tik keista, kad to nemato mūsų laikais propaguojantys Mildos šventę. Tiesą sakant, galima suprasti ir juos: tokio pobūdžio šventė visuomenei reikalinga, o komercinis Valentinas tikrai išpnyko. Pasikartoją pusšimčio metų istorija, kai Balys Sruoga, skatindamas tautiškumą, sukūrė pjėsę „Pavasario giesmė“. Pagal jos scenarijų romuviečiai šiandien ir rengia Mildos šventę, išdidžiai vadindami „senoviška“.

Meilės dievaitė etnologiniuose šaltiniuose. Kadangi anksčiau istoriografiniai mitologijos šaltiniai informacijos apie dievaitę Mildą nepatvirtina, belieka peržvelgti etninės kultūros lobynus: papročius, tikėjimus, dainas. Deja, ir čia Mildos vardo nerisime. Gal tik su juo sietinas balandžio mėnesio vadinimas mildvyniu, sutinkamas prūsiskose kalendose. Ar tai ne sula, svaigaus pavasario gėrimas? Tiesa, esama Merkio intako Mildupio, sravenančio iš Ašarinio ežero pro Perloją. Tai romantiškos sielos dzūkams suteikė įkvėpimo kurti kunigaikščio Perliaus ir kunigaikštystės Mildos legendą.

Meilės dievaitės „pėdsakų“ reiktų ieškoti tradiciniuose jaunimo papročiuose. Žiemos metą iki pat Užgavėnių kaimo jaunimas rengdavo vakarones su muzika, pasišokimu, rateliais

ir žaidimais. Žemaitijoje jas vadindavo nibrėmis ir zuorėmis, šiaurės rytų Lietuvoje – kuokynėmis, vidurio ir pietų – jaunimu ir gūžnėmis, Dzūkijoje – kalėduškomis. Prisišokus, prisidūkus imdavo žaisti netikras vestuves. Atrodo, kad tai būtų savotiško pasiruošimo tikrosioms. Kuris bus jaunasis ir kuri – jaunoji? Čia tai jau reikia „iškepti gervę“. Vienas iš smakesnių vaikinių susuka rankšluostį žiužiu ir pliekia per krosnies šonus, kartodamas: „Kepi, kepi gervę!“ Nuo krosnies kas nors atsiliepia: „Tegul kepi, kur nekepsi!“ Tas klausia: „Katraš katro?“ Nuo krosnies ir sako du vardus, vaikinai bei merginos. Tuodu ir būtų žaidybinių vestuvių „jaunieji“, jeigu išlaikytų bandymą, – mat pirmiausia reikia patikrinti, ar tinka į porą. Susodina juodu ant suolo nugaromis ir duoda ženklą atsukti vienas į kitą. Jeigu pataiko abu ton pačion pusėn, bus pora, tada gali ir pasibučiuoti. Jei ne, gauna mušti žiužiu. Taip ir visas vestuvinis pulkas suporuojamas. O kas liko vienas, pabus „kunigu“.

Kodėl žaidime „kepama“ būtent gervė? Atsakymą rasime žemaitiškose Užgavėnėse: gervė ten vienas svarbiausių persirengėlių vaikštynių dalyvių. Įdomi jos vaidybinė funkcija: turi pažnaibyti mediniu snapu merginas, ypač tas, kurioms jau oi kaip laikas tekėti. Kad neliktų dar metams „ant pernykščių šiaudų“ – nesuradusios sau poros. Vidurio Lietuvoje gervių pulkelis vaikščiodavo netgi visiškai atskirai nuo kitų persirengėlių, lankydamas tik tuos namus, kuriuose gyvena merginos. Ten numetą joms po plunksną – skriskime kartu iš gimtųjų namų!

Tikroji gervė irgi geba sužadinti jausmus. Kaip būna ilgu, išgirdus rudenį sidabrinis gervių atsisveikinimo trimitus... O pavasarį nustebina gracingieji vestuviniai gervių šokiai, – jokie kiti paukščiai taip nemoka. Vienas paukštis lenkiasi, kaklą išrieties, stveria snapu ką nors nuo žemės, meta į orą, kojas pariečia. Kitas taip pat pašoka iš paskos, raitydamas kaklą. Tai kur kas išraiškingiau nei, pavyzdžiui, burkuojantis ir aplink patelę sparną rėžiantis balandis. Žemaičių dainoje „Lek gervė, lek gervė“ kalbama apie šeimyninius rūpesčius – lizdo sukimą, vaikelių „vedimą“. Taigi aiškėja, kad po gervės plunksnelėmis slepiasi meilės ir piršlybų dievybės atmintis. Gervė yra labai tikėtinas jos įvaizdis senojoje baltų mitologijoje. Tačiau dainose ši praktinė paukštė retai minima. Gal todėl, kad mitinis personažas turi būti nekasdieniškas, švytėti stebuklingomis spalvomis. Toks yra dainų povas, žinomas taip pat ir daugelio kaimyninių tautų folklore. Žinia, gal ir lietuvių matytas kada kurio nors dvaro sode. Povas tikrai dažniau minimas jaunimo dainose. Pavyzdžiui, velykinių lalautojų dainoje girdime: „Tavo dvare didi dyvai, po žaliaisiais jovarėliais povos laksto, plunksnas barsto“. Ir žemaičių vestuvinėje dainoje: „Atliekė povelis į rūtų darželį“.

Taigi meilės deivė į žemę nusileidžia kaip gervė ar povė. Neveltui spalvingoji vaivorykštė kartais pavadinama gervės juosta. Bet meilės deivės vardo tautos atmintis nebeišsaugojo: po Lietuvos krikšto griežtėjant papročiams, pirmiausia teko išmesti jausminės sferos dievybes. Dar įdomu, kad gervės vardu kitados galėjo būti vadinamas ir vienas iš pavasario mėnesių, nes jos atvaizdas išdegingtas tarp kitų baltiškojo Zodiako ženklų ant reto muziejinio eksponato – medinio apeiginio kaušelio, saugomo Baltarusijos Riaubičių muziejuje. Ar tik nebus iš jo gertas tas pavasarinis mildvynis?

Meilės dienos tradiciniame kalendoriuje. O pavasarį Lietuvoje vykdavusios net trys tradicinės šventės, per kurias jaunimas galėdavo atviriau savo jausmus parodyti, švelnius žodžius išsakyti. Tai Pempės diena (kovo 19-oji, Juozapinės, Pusiaugavėnis, Krykštai), Gegutės šventė, antroji Sekminių diena, vadinama rytagonėmis [2]. Tikėta, kad lygiai vidurdienį

Autoriaus nuotrauka

per Krykštus (Pusiaugavėni) miške įvyksta stebuklas – rausvais žiedais apsipilęs lazdynas. Tik žydi jis labai trumpai. Kas lazdyno žiedelį spėja nusirašyti, tam visi norai pildosi. Net patikusią mergaitę galima prisivilioti, jei lazdyno žiedelį pavyktų nemačiom užmesti jai už drabužių. Gegutei pirmą kartą užkukavus, merginos vakarone išsirinkdavo sau po tris brolelius. O per rytagones būdavo žaidžiamos vestuvės, juokais suporavus kaimo jaunimą į jaunųjų palydą.

Jeigu kam atmintyje įsikirto Mildos vardas, tam žinotina, kad gegužės 13-osios ir birželio 7-osios kalendoriaus lapeliuose įrašytas jos vardadienis. Pagal kaimiškąsias tradicijas varduvininkė būdavo pagerbiama išvakarėse, ant klėtėlės durų pakabinant didelį vainiką. Ir tai reikia padaryti slapčiomis... Tegu spėlioją, kam labiausiai rūpėjo pasveikinti, arba visą kaimo jaunimą tekiečia rytdienos vaisių. O tos vaisės kuklios, tačiau linksma ir be gausaus stalo, – muzika ir šokiai, juokavimai ir žaidimai. Kaip paminėtos datos atsirado mūsų kalendoriuje? Lygiai taip, kaip ir kitos tautiškujų vardų. Tarpukariu leistuose kalendoriuose, kurie buvo nemokamas laikraščių priedas, tie vardai surašyti lengva žurnalistų ranka. Mildai skiriant pavasarį, kai žydi sodai, kaštonai ir alyvos. Mitologams yra žinomos apskritai tik kelių baltiškujų dievybių švenčių ar pagerbimo dienų datos. Neturime taip pat ir istorinių asmenybių gimimo datų; nes metraštininkai tik nuo Lietuvos krikšto laikų ėmė užrašinėti valdovų įpėdinių gimtadienius.

Nuo praeitų metų geriausi Lietuvos kino ir televizijos kino kūriniai bus apdovanojami Sidabrinės gervės skulptūrėlėmis. Už talentą ir meilę kūrybai...

Išvados. Meilės, piršlybų ir vedybų dievaitės Mildos vardas sutinkamas tik XIX a. šaltiniuose – T. Narbuto ir vėlesnių autorių raštuose, todėl nelaikytinas patikimu. Tačiau tradiciniuose papročiuose ir folklore išliko neabejotinas jos įvaizdis – tai gervė, vestuvinėse dainose tampanti pove. Tradiciniame kalendoriuje būta trijų pavasarinį jaunimo švenčių – Pempės dienos, Gegutės šventės ir antrosios Sekminių dienos.

Literatūra

1. T. Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, Mintis, 1998. (Vertė Rimantas Jasas).

2. L. Klimka. *Saulės ratu, Mėnulio taku*. Vilnius, Mintis, 2008.

Etnokultūrinės edukacinės veiklos organizavimas Suvalkijos (Sūduvos) muziejuose

Rima Vasaitienė,

Zanavykų krašto muziejaus muziejininkė

Šiuolaikinėje visuomenėje egzistuoja daug institucijų, skirtų švietimui: ikimokyklinės įstaigos, mokyklos, kolegijos, universitetai, profesinio tobulinimosi centrai, bibliotekos ir kt. Muziejai yra viena iš jų. Tačiau muziejai išsiskiria iš kitų institucijų informacijos pateikimo būdais, mokymo metodais, mokymosi juose galimybėmis.

Didžiuosiuose Suvalkijos (Sūduvos) krašto savivaldybių – Marijampolės kraštotyros, Vilkaviškio ir Zanavykų krašto – muziejuose taikomos šios švietimo formos: skaitomos paskaitos, vedamos ekskursijos, organizuojami pokalbiai bei susitikimai su tautodailininkais, amatininkais, liaudies dainų atlikėjais, poetais, rengiami vakarai, prisiminimai apie žymius žmones, švenčiamos kalendorinės šventės, vyksta knygų pristatymai, konkursai, viktorinos, edukacinės programos. Per metus šiuose muziejuose surengiama nuo 18 iki 38 profesionalų, liaudies meistrų bei vaikų darbų parodų.

Daugumoje mažųjų Sūduvos krašto muziejų, pavyzdžiui, literatūros, gamtos, mokyklų, taikomos šiek tiek kitokios mokymo formos. Tai priklauso nuo muziejaus specifikos, muziejuje dirbančio darbuotojo kvalifikacijos ir netgi amžiaus. Dažniausiai juose rengiamos popietės žymių žmonių jubiliejinėms datoms atminti, etnokultūrinės šventės, rašomi ir įgyvendinami edukaciniai projektai, vedamos geografijos, istorijos, biologijos, literatūros pamokos, metodiniai užsiėmimai rajonų mokytojams, priimamos ekskursijos ne tik iš Lietuvos, bet ir iš užsienio šalių, vyksta aktyvi kraštotyros būrelių veikla. Juk kiekvieną mokymo metodą pritaikyti praktikoje galima labai įvairiai, net ir tada, kai mokymo medžiagos turinys yra maždaug toks pats. Parenkant mokymo metodiką, muziejaus darbuotojui labai svarbu suprasti mokymosi proceso ir motyvacijos esmę. Muziejininkas turi išsiaiškinti, ar lankytojai į muziejų atėjo norėdami praplėsti savo akiratį, ar maloniai praleisti laiką, gaunant tam tikrą dalį informacijos.

Psichologai N. L. Gage ir D. C. Darliner teigia: „Iprasčiausias, jau nuo seno naudojamos mokymo formos muziejuje – tai ekskursijos ir paskaitos. Anksčiau paskaitos būdavo naudingos, bet dabar, kai visi moka skaityti ir yra išleista daug knygų, be jų galima apsieiti, nes jei per paskaitą nesugebėjote susikaupti ir praleidote jos dalį, visa paskaita nuėjo niekais.“¹

Daugelyje Sūduvoje esančių muziejų mokomasi iš pirminių kultūros šaltinių. Mokymasis muziejuje unikalus tuo, kad yra tiesiogiai kontaktuojama su realiu objektu, dokumentu, meno dirbiniu, etnografiniu buitės daiktu. Tai galimybės, kurių neturi jokios kitos švietimo institucijos.

Marijampolės kraštotyros, Vilkaviškio, Zanavykų krašto, Vištyčio P. Kriaučiuo vidurinės mokyklos kraštotyros muziejuose bei daugelyje kitų muziejų esančiomis ekspozicijomis atskleidžiama įvairių vietovių kultūra, papročiai, tradicijos. Pavyzdžiui, J. Basanavičiaus sodyboje-muziejuje lankytojus stengiamasi supažindinti su stubos seklyčioje įrengta J. Basana-

vičiaus gyvenimą ir veiklą atspindinčia ekspozicija. Kamaraitės ekspozicija skirta sodybos paveldėtojui, pasakų, dainų rinkėjui J. Basanavičiaus broliui Vincui Basanavičiui ir jo šeimai. Čia eksponuojami Sūduvoje naudoti baldai ir stalo indai. Virtuvės („kuknios“) ekspozicijoje rodomi etnografiniai baldai, valgio ruošimo įrankiai.

Didžiuosiuose Sūduvos savivaldybių muziejuose ir kai kuriuose mažuosiuose, pavyzdžiui, mokyklų (Kriūkų vidurinės mokyklos ir Kriūkų krašto istorijos muziejus, Kidulių pagrindinės mokyklos muziejus ir t. t.) ar kraštotyros muziejuose (Lekėčių kraštotyros muziejus, Širvintos miestelio muziejus ir kt.) vienos iš vertingiausių yra etnografinių eksponatų kolekcijos. Jose saugomi senolių daiktai ateinančioms kartoms. Šie eksponatai sėkmingai panaudojami edukaciniame procese: supažindinama su jų veikimo, pagaminimo ar atsiradimo principais, leidžiama lytėti, mokytis jais dirbti.

Taigi vienas iš muziejų tikslų – siekti būti ne tik eksponatų saugykla, bet ir efektyvia švietimo institucija. Muziejai stengiasi sudaryti galimybes visiems norintiems plėtoti savo žinias. Kiekvienas Sūduvos muziejus turi unikalią auditoriją. Vilkaviškio krašto muziejuje edukacinius renginius dažniausiai lanko Vilkaviškio mokyklų moksleiviai ir to paties miesto bei rajono darželinukai. Marijampolės kraštotyros, Zanavykų krašto, J. Basanavičiaus gimtinėje sodyboje-muziejuje bei kituose visuomeniniuose muziejuose sulaukiama lankytojų iš visos Lietuvos. K. Naumiestyje esanti privati Širvintos miestelio muziejų kasmet aplanko ne tik lietuviai, bet atvyksta svečių ir iš Vokietijos, Amerikos, Rusijos bei kt. šalių.

Reikia pastebėti, kad muziejų aplinkoje yra daug įvairių šaltinių, kurie skatina pažinimą. Jais gali naudotis įvairių mokymo institucijų auklėtiniai, pavieniai asmenys, šeimos. Tačiau autorės tyrimas parodė, kad visų Sūduvos muziejų lankytojų pagrindą sudaro moksleiviai. Muziejuose moksleiviai, studijuodami tam tikras temas, gali naudotis rašytiniais šaltiniais, statistine ir vaizdine medžiaga, amatininkų sukurtais daiktais, knygomis ir muziejininkų bei kvietinių lektorių, amatininkų, liaudies meistrų žodžiu perduodama informacija. Iš surinktos informacijos galima daryti išvadą, kad muziejus kaip tik ir yra geriausia terpė moksleivių ugdymui. Tą pabrėžia ir pedagogai: „Dailės ir kitų dalykų mokyme svarbią vietą užima muziejų lankymas, dailės istorijos pažinimas. Kadangi dauguma dailės muziejų plėtoja edukacines programas, o technikos, gamtos ir kiti muziejai ekspozicijas parengia kaip edukacines, galima teigti, jog visa muziejų lankymo programa kartu yra ir įvairiapusio ugdymo veikla“².

Sūduvos muziejų darbuotojai savo lankytojus informuoja ir moko įvairiais būdais: eksponatų, garsų, vaizdų pagalba ar ištraukdami juos į diskusijas apie praeitį. Pavyzdžiui, Marijampolės kraštotyros muziejaus padalinėje – Tauro apygardos partizanų ir tremties muziejuje vyksta etnopamokėlės moks-

¹N. L. Gage, D. C. Darliner, *Pedagoginė psichologija*, Vilnius, 1993, p. 308.

²D. Šiaulytėnė, *Projektų metodas meniniame ugdyme*, Vilnius, 2001, p. 16.

leiviams: „Dvasinis pasaulis ir tradicijos“, „Partizanų spauda ir kūryba“, „Partizanų buitės ir drausmės užtikrinimas“ ir kt. Iš pateiktų pamokėlių pavadinimų galime teigti, kad šiame muziejuje vykdoma edukacinių pamokėlių veikla apie partizaninį judėjimą Lietuvoje, partizanų gyvenimą ir buitinę, gyventojų trėmimus ir t. t.

Vilkaviškio ir Zanavykų krašto muziejuose kviečiama mokytiš lipdybos iš molio, margučių marginimo paslapčių, Užgavėnių kaukių darymo specifikos, Marijampolės kraštotyros muziejuje mokoma tautinių juostų audimo technikos, mokyklų muziejuose pateikiami istoriniai faktai, rengiami teminiai vakarai, susitikimai, popietės, etnokultūrinės tradicinės šventės ir kita aktyvi edukacinė veikla. Privačiuose muziejuose lankytojams siūlomos tik ekskursijos.

Kūrybingiausi projektai didžiuosiuose Sūduvos muziejuose yra tie, kuriuose su vaikais dirba ne tik muziejininkai, bet kviečiami dalyvauti amatininkai, dailininkai profesionalai, vyksta praktiniai užsiėmimai su moksleiviais ir technologijų, dailės, įvairių būrelių mokytojais. Tradicijų žinovus kviečia ir kai kurių mokyklų muziejų darbuotojai. Pavyzdžiui, skulptoriaus V. Grybo muziejuje vyksta edukacinės pamokos – praktiniai užsiėmimai įvairių kalendorinių švenčių tema, kurias kviečiami vesti etnologai, margučių margintojos, tautodailininkai ir kt.

Edukacinių programų pobūdį visada lemia ekspozicijų, parodų įvairovė. Be jų panaudojimo sunkiai išivaizduojama muziejaus veikla. Tad siekiant pasiekti geresnių rezultatų muziejuose, pertvarkomos senosios bei atidaromos naujos ekspozicijos. Pavyzdžiui, Vilkaviškio krašto muziejuje 1994 metais atidaryta nauja ekspozicija, skirta dailininkei Magdalenai Stankūnienei, kuri gimė Vilkaviškio apskrityje, tačiau didesnę gyvenimo dalį praleido JAV.

Ekspozicijų atnaujinimai vyksta ir kituose Suvalkijos (Sūduvos) muziejuose. Atnaujinami ir netgi atstatomi pastatai, kad ekspozicijos įgautų autentišką dvasią. Pavyzdžiui, J. Basanavičiaus gimtinėje sodyboje-muziejuje 1995 metais buvo atstatytas sodybos tvartas, 1996-iais – kluonas, rūsys ir aliejaus spaudykla, 1998 metais dar buvo atstatytas kito tvarto (kiaulidės) pastatas.

Tuo tarpu mokyklų muziejai dažniausiai yra įsikūrę vienoje, geriausia atveju dviejose patalpose. Kai kuriuose muziejuose ekspozicijos pertvarkomos, papildomos. Panaši situacija privačiuose muziejuose.

Parodos, kurias rengia Sūduvos krašto muziejų darbuotojai – vienas iš mokymosi šaltinių. Tai puiki galimybė pamatyti

Partizano Juozo Lukšos-Daumanto ekspozicija Veiverių krašto istorijos atminties muziejuje

Artūro Kaminskio nuotrauka

muziejininkų sukauptas įvairias kolekcijas (fotonuotraukų, tekstilės gaminių, buitės daiktų, paveikslų, baldų, atsiminimų, knygų ir pan.). Parodų dėka muziejininkai užmezga glaudesnius kontaktus su lankytojais, savaime suprantama, ir su parodų autoriais.

Daugiausia parodų surengiama didžiuosiuose savivaldybių – Marijampolės kraštotyros bei Vilkaviškio ir Šakių krašto – muziejuose.

Mažuosiuose krašto muziejuose parodos rengiamos retai. Priežastis ta, kad jų darbuotojai neturi sąlygų rengti parodų ekspozicijas. Dažniausiai tai būna nedidelės apimties, daug vietos neužimančios vaikų darbų parodėlės. Pavyzdžiui, tokios parodėlės organizuojamos Marijampolės J. Totoraičio vidurinės mokyklos muziejuje. Vištyčio P. Kriaučiūno vidurinės mokyklos kraštotyros muziejuje rengiamos proginės, jubiliejinės, istorinės ir panašaus pobūdžio parodos.

Didžiuosius muziejus sparčiai veja Lietuvos prezidento K. Griniaus memorialinis muziejus, kuriame dažniausiai rengiamos proginės parodos. J. Basanavičiaus sodyboje-muziejuje taip pat nuolat rengiamos tautodailininkų, profesionalių menininkų, meno mėgėjų, moksleivių darbų parodos iš visos Lietuvos.

Daugelyje Sūduvos mokyklų muziejų ne tik vedamos ekskursijos mokiniams ir mokyklos svečiams, bet ir rengiamos kraštotyros ekspedicijos, kurių metu mokytojai kartu su savo mokiniais renka krašto istorinį paveldą, užrašinėja atsiminimus, tautosaką ir pan. Autorės surinkta informacija parodė, kad tokią veiklą vykdo Kriūkų vidurinės mokyklos ir Kriūkų krašto istorijos muziejus (Šakių r.), Sintautų pagrindinės mokyklos krašto istorijos ir literatūros muziejus (Šakių r.), Lukšių skulptoriaus Vinco Grybo muziejus (Šakių r.), „Aušros“ vidurinės mokyklos muziejus (Vilkaviškio r.), Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos muziejus (Marijampolės r.) ir daugelis kitų mokyklų muziejų.

Reikia pastebėti, kad daugelyje krašto muziejų rengiamos šventės vienaip ar kitaip siejamos su muziejaus specifika ir ekspozicijomis.

Visuose didžiuosiuose Sūduvos regiono savivaldybių muziejuose kasmet prisimenamos ir kalendorinės šventės: Užgavėnės, Velykos, Kalėdos.

Kasmet atsiranda vis daugiau fondų, kuriems galima teikti paraiškas norint įgyvendinti įvairias idėjas bei sumanymus. Fondų siūlomus pinigus stengiasi įsisavinti ir muziejų darbuotojai, rengdami projektus etnokultūrinei muziejų veiklai vykdyti. Nemažai paraiškų įvairiems fondams pateikia didieji Suvalkijos (Sūduvos) regiono muziejai. Projektų idėjos gana įvairios, pradedant etnokultūrinių edukacinių programų sudarymu, ekspedicijų organizavimu, parodų rengimu, etninės kultūros materialinės bazės stiprinimu (diktofonai, videokameros, grafoprojektoriai ir pan.), baigiant leidyba.

Vienas iš efektyvesnių švietimo būdų, taikomų dabartiniuose muziejuose, – edukacinės, programos. Visi darbe analizuojami didieji savivaldybių muziejai siūlo programas, susijusias su senaisiais amatais. Daugelis programų tiesiogiai veikia lankytoją, moko vieno ar kito senojo amato paslapčių. Pavyzdžiui, Zanavykų krašto muziejuje vaikai mokosi malti rankinėmis girnomis, austi audimo staklėmis, verpti verpimo rateliu, sijoti rėčiu, lipdyti iš molio, žiesti senosiomis žiedimo staklėmis, patys pasigaminti Užgavėnių kaukes, marginti kiaušinius, drožti ir skaptuoti iš medžio ir kt. Marijampolės kraštotyros muziejuje edukacinių renginių dalyviai supažindinami su drabužio kilmės ir gyvavimo istorija. Užsiėmimo metu aiškinamasi, kaip tradici-

niu būdu buvo paruošiamas pluoštas, kaip austa, supažindinama su tautiniu kostiumu. Užsiėmimo pabaigoje apžiūrimi skalbimui tradiciškai naudoti įrankiai. Baigiama pildant užduočių knygelę. Mergaitės šiame muziejuje mokomos austi juostas. Vilkaviškio krašto muziejuje edukacinių užsiėmimų metu vaikai taip pat mokomi audimo paslapčių, riešinių nėrimo ir jų siuvinėjimo igūdžių.

Tikslingos edukacinės veiklos analizuojamuose didžiuosiuose Suvalkijos (Sūduvos) savivaldybių muziejuose imtasi skirtingu laiku: Zanavykų krašto muziejuje nuo 1997 m., Vilkaviškio krašto muziejuje – 2000 m., Marijampolės kraštotyros muziejuje – 2002 m.

Vilkaviškio ir Zanavykų krašto muziejuose paskutiniaisiais metais etnokultūrinės pakraipos edukacinės programos tapo ypač populiarios. Daugiausia lankytojų dėmesio susilaukė programos „Kaip linas virsta drobe“ (Vilkaviškio krašto muziejus), „Lino kelias“ (Zanavykų krašto muziejus), jaunavedžiams siūlomas edukacinis užsiėmimas „Suvalkietiška veseilia“ (J. Basanavičiaus sodyba-muziejus), kanklių mokyklėlė (Marijampolės kraštotyros muziejus). Pradėjus rengti edukacines programas, išaugo muziejų lankytojų skaičius.

Visuose didžiuosiuose muziejuose vyksta tradiciniai, dažniausiai etnokultūrinio pobūdžio renginiai. Reikšmingiausi jų yra Vilkaviškio ir Zanavykų krašto muziejų rengiamos amatų dienos, Zanavykų krašto muziejininkų iniciatyva kasmet minimos kalendorinės šventės (Užgavėnės, Velykos, Kalėdos), J. Basanavičiaus sodyboje-muziejuje kasmet rengiamos 1990 metų Kovo 11-osios akto signatarų sueigos, Spaudos diena, organizuojami J. Basanavičiaus gimimo metinių minėjimai, moksleivių rašinių ir piešinių konkursai, skirti J. Basanavičiaus vardo apdovanojimui laimėti, kasmet Vasario 16-ąją vykstantys istoriniai ir etnografiniai skaitymai.

Daugiausia projektų parengia didieji Suvalkijos (Sūduvos) krašto savivaldybių muziejai. Dažniausiai paraiškos teikiamos LR Kultūros ministerijai ir Marijampolės apskrities kultūros plėtros programai. Minėtini Marijampolės ir Vilkaviškio muziejų parengti projektai tautosakos ekspedicijoms parengti, Marijampolės kraštotyros, Vilkaviškio ir Zanavykų krašto muziejų projektai nykstantiems mediniams kryžiams restauruoti ir atstatyti.

Pastebėta, kad kai kurie mažieji muziejai tampa gyvenamosios vietovės kultūros centrais: rengiamos bendros šventės, organizuojamos bendruomenės dienos, susitikimai, vakarai. Papildomas vaikų, jaunimo ir bendruomenės narių ugdymas šiuose muziejuose gyvuoja entuziastų dėka.

Visuose regiono mokyklų muziejuose kaupiama kraštotyros medžiaga apie kaimų istorijas, žmonių likimus, žymius žmones, tremtį ir rezistenciją bei šiuolaikinio gyvenimo aktualijas. Daug vietos užima etnografiniai, buitės eksponatai ir meno kūriniai. Kai kuriuose muziejuose (Vilkaviškio „Aušros“ vidurinės mokyklos muziejus, Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos muziejus, Marijampolės J. Totoraičio vidurinės mokyklos muziejus) prioritetine tampa edukacinė veikla.

Trumpai apžvelgus etnokultūrinės edukacinės veiklos organizavimą Suvalkijos (Sūduvos) muziejuose, galime daryti išvadą, kad minėta edukacinė veikla yra glaudžiai susijusi su etninės kultūros sklaida ir puoselėjimu regione apskritai. Išanalizavus teorines ir praktines etnokultūrinės edukacijos galimybes Sūduvos muziejuose, išryškėja šios problemos: mažai dėmesio skiriama naujų technologijų įdiegimui ir jų pritaikymui visuomenės švietimo poreikiams, nesudaromos palankesnės sąlygos savarankiškam mokymuisi muziejuose, muziejuose daugiausia dirba ne specialistai, trūksta edukatorių bei skiriama nepakankamai lėšų eksponatams įsigyti, ekspozicijoms atnaujinti ir etnokultūrinei edukacinei veiklai vykdyti.

Prienų krašto muziejaus lankytojai gali pamatyti, kaip kepama duona

Nuotrauka iš Prienų krašto muziejaus archyvo

Apie tikrąją pagonybę

Libertas Klimka,

Etninės kultūros globos tarybos pirmininkas, Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius

Anotacija. Istoriografiniai šaltiniai apie baltiškąją religiją suteikia kiek daugiau žinių tik XVI a., atsiradus Renesanso idėjų pažadintam domėjimuisi prigimtinė kultūra. Žinia, fiksuojami tebuvo reliktai, sparčiai benykstantys po Lietuvos krikšto. Būtent čia ir kyla klausimas, ką apibrėžtume pagonybės terminu? Viduramžiais krikščioniškųjų valstybių pareigūnai pagonimis pravardžiuodavo tas kaimynines tautas, kurios dar laikydavosi prigimtinės religijos. Lietuvių valstybė taja paniekiančia prasme ir yra paskutinė pagoniška Europoje. Ją krikštijo Mindaugas 1253 metais, bet nesėkmingai; tada Jogaila 1387-iais (žemaičius 1413–17 m.).

Krikščionybė krašte liko gana pasyvi iki pat protestantizmo kilimo bangos, nes mažai rūpintasi skelbti Evangeliją liaudžiai suprantama lietuvių kalba, juolab nesirūpinta Evangelijos inkultūrizacija.

Kadangi naujoji ideologija buvo diegiama „iš viršaus“, ne i tikinėjimo, bet gana formaliu, o kartais ir prievartiniu būdu, jos akceptacija užtruko ilgai. Vyko palaipsnis senosios religijos nykimo ir tautos christianizacijos procesas, užsitęsęs ne vieną šimtmetį. Parapijų iš pradžių buvo nedaug, bažnyčios toli viena nuo kitos. Kunigai, kol nebuvo įsteigta Vilniaus akademija–universitetas, buvo atvykėliai iš Lenkijos, sunkiai suprantantys vietinę kalbą. Dar ir dabar šnekamojoje kalboje daugelis religinių terminų – svetimžodžiai, dažniausiai slavizmai. Šiam laiko tarpsniui – nuo Lietuvos krikšto iki pilnos christianizacijos, kai krikščionybė tapo visų tautos narių savimonės dalimi, pagonybės terminas ir tiktų geriausiai. Adekvaciai atitiktų lotyniškojo žodžio prasme, o tautos prigimtinė religija nebūtų pravardžiuojama.

Senosios religinės sistemos degradacijos procese galima išvelti tam tikrus etapus. Pirmiausia ji neteko krašto kilmingųjų atramos. Valdovo įsakymu buvo panaikintas žynių luomas, griauamos šventvietės. Toli nuo administracinių centrų baltiškasis tikėjimas tebegyveno, kol dar buvo gyva senoji karta; šis procesas galėjo užsitęsti iki XV a. vidurio. Vietomis gal ir dar ilgiau, nes žyniai, tapę kerdžiais ar elgetomis, neprarado visiškai savo buvusio aukšto socialinio statuso. Krikščionybė greitai įsitvirtino miestuose ir parapijų centruose, tačiau provincijoje ją plėtoti tiesiog stigo pajėgų. Kaimo žmonės, likę be dvasinių vadovų, religinėje praktikoje elgėsi, kaip kas išmanė. Todėl įvairių kultūrų, tikėjimų ir prietarų lygmenyje ėmė rasti daugybė dievų, demonų, mitinių būtybių. Juos fiksuoja to meto jau išsamesni istoriografiniai šaltiniai. Taigi XVI a. jau nebebuvo kokio nors vieningesnio panteono, o į dievų rangą galėjo iškilti vietinės reikšmės dvasios. Tačiau ir tada aiškiai išsiskiria du dievybių hierarchiniai lygmenys: žmogaus gyvenimą lydincios ir likimą sprendžiančios dievybės bei jo darbus globojančios mitinės būtybės. Skirtingos yra ir jų pasireiškimo erdvės: pirmosios yra namų, antrosios – sodybos ir laukų dievybės.

Valstiečių terpėje svarbiausias yra žemdirbiškasis religijos matmuo. Kaimiškasis religingumas apima žemdirbystės terminų kalendorines šventes, o religiniuose įvaizdžiuose įtvirtina vaisingumo ir derlumo dievybes. Tokios lokalinės ir nelabai tvarios sistemos galėjo būti gyvybingos iki XVI a. antros pusės. Šie nauji religiniai dariniai bus paveldėję kai kuriuos senosios religijos bruožus, tačiau toliau jau rutuliososi pagal savo vidinius dėsnius. Tuo metu pradėta Valakų reforma įbaudžiavino valstiečius, suformavo gana uždaras kaimo bendruomenes. Ėmus steigtis naujoms parapijoms, o ypač

vienuolių mokykloms, senosios religijos reliktai galutinai išvirto į etnografinius tikėjimus. Pagoniškosios apeigos tada jau nebegalėjo būti viešos, jos užsisklendė šeimos rate, palaipsniui tapdamos tradiciniais papročiais. Tai vyko jau XVIII a. eigoje. Baudžiavos laikotarpis labai pakeitė tautos psichologiją; bajorijai praradus vieną svarbiausių tautinės tapatybės sandų – kalbą, tradicinė kultūra pasitraukė į socialinių užribi. Įdomias metamorfozes tuo metu patyrė ir kalendorius, atneštas kraštui kartu su Lietuvos krikštu. Iš kalendariumo buvo išrinktos ir sureikšmintos tos šventės, kurių datos atitiko žemdirbystės terminus ar gamtos reiškinių virsmus. O jų šventųjų globėjų vardai paplito liaudyje kaip patys populiariausi. Tradicinių švenčių turinio atžvilgiu tai apibūdinama sinkretizmo terminu.

Įvadas. Šio straipsnio akstinas – diskusijos, vykusios su religijotyrininku dr. Gintaru Beresnevičiumi. Stebino menkas žiniasklaidos žurnalistų išprusimas kalbant apie senąją baltų mitologiją bei religiją. Pradedant nuo terminijos; tarsi M. Gimbutienės, A. J. Greimo, o ir paties pašnekovo knygos būtų rašomos ne visuomenei, o tik siauram akademiniam ratui. Štai dažnai tenka išgirsti sakant, kad senoji baltų religija ir mitologija esanti pagonybė, pagonių religija. Ar teisingai vartojamas šis terminas? G. Beresnevičius apie tai parašė nedidelę studiją [1]. Tačiau tai, jo paties vertinimu, tebuvo išvalgos, reikalaujančios ir detalesnio pagrindimo.

Kiekviena tauta kuria ir tobulina savąjį pasaulio modelį, sudėdama į jo bruožus gyvenenos prioritetus. Struktūrizuota erdvė ir laikas, jų dalių paskirstymas atskirų dievybių globai sukuria žmogui saugumo jauseną, būtiną produktyviai veiklai [2].

Garsiųjų mitologijos tyrinėtojų išvalgos labai sureikšmina baltų mitologijos ir religijos vietą indoeuropeistikoje. Mircea Eliade teigia: „Baltų religija yra nepaprastai įdomi, kadangi per etnografiją ir folklorą pasireiškia ypatingas jos archajiškumas“ [3]. Šią mintį praplečia Marija Gimbutienė: „Lyginamajai religijos istorijai lietuvių bei latvių tautosaka ir liaudies menas turi tokią pat vertę, kokią baltų kalbos turi indoeuropeičių prokalbės rekonstrukcijai. Ikikrikščioniškasis sluoksnis čia yra labai senas, ir jis, be abejo, siekia priešistorę, bent jau geležies amžių...“ [4]. Algirdas Julius Greimas pažymi senosios religijos reikšmę tautos išlikimui: „Turint galvoje, kad vėlių valdovas yra tuo pačiu ir karo dievas, visai suprantama, kad kiekviena lietuvių gentis žygiuoja į karą su savo vėliava, su visais savo mirusiaisiais, sėmdamasi iš jų jėgų ir drąsos“ [5]. Juolab stipri ir hierarchizuota religinė sistema buvo reikalinga baltų gentims konsoliduojantis į valstybę. Ir tik stebėtis tenka Lietuvos laisvės gynėjų tvirtybe, atlaikiusia kryžiuočių agresiją, remiamą daugelio Europos krikščioniškųjų valstybių. Be institutionizuotos ideologijos tai būtų neįmanoma. Tad baltiškiosios religinės sistemos realiu egzistavimu netenka abejoti.

Požiūriai į prigimtine religiją. Istoriografiniai šaltiniai apie baltiškąją religiją suteikia kiek daugiau žinių tik XVI a., atsiradus Renesanso idėjų pažadintam domėjimuisi prigimtinė kultūra. Žinia, fiksuojami tebuvo reliktai, sparčiai benykstantys po Lietuvos krikšto. Būtent čia ir kyla klausimas, ką apibrėžtume pagonybės terminu? „Paganus“ lotyniškai reiškia kaimietį. Taigi pagoniškoji religija romėnų, priėmusių krikščionybę kaip valstybinę religiją imperatoriaus Teodozijaus laikais, požiūriu buvo kaimiška, nereglamentuota, neturinti šventraščio, nesudėstyta į nuoseklią liturginę sistemą.

Galima sakyti, pagal šiuos požymius primityvi. Viduramžiais krikščioniškųjų valstybių pareigūnai pagonimis pravardžiuodavo tas kaimynines tautas, kurios dar laikydavosi prigimtinės religijos. Lietuvių valstybė taja paniekiančia prasme ir yra paskutinė pagoniška Europoje. Ją krikštijo Mindaugas 1253 metais, bet nesėkmingai; tada Jogaila 1387-aisiais (žemaičius 1413–17 m.).

Kas gi vyko po oficialaus Lietuvos krikšto? Lietuvos Vyskupų konferencijos 1996 m. laiške bendroji evangelizacijos raida taip apibūdinama: „Lietuvių tautos ir Katalikų bažnyčios santykiai buvo sudėtingi ne tik pradiniam etape, bet ir per visus krikščioniškosios Lietuvos 600 metų. Todėl jie paliko gilius randus lietuvių sąmonėje bei kai kuriuos papiktinimus, apsunkinančius Bažnyčios misiją dabartinėje Lietuvoje... Lietuvos valdovų Jogailos ir Vytauto pastangomis įvesta krikščionybė liko gana pasyvi iki pat protestantizmo kilimo bangos, nes mažai rūpintasi skelbti Evangeliją liaudžiai suprantama lietuvių kalba, nesirūpinta Evangelijos inkultūrizacija senose baltų tautose. O vėliau, lietuviams gyvenant su lenkų tauta vienoje valstybėje, katalikiškasis tikėjimas jau neišvengiamai buvo tapatinamas su lenkų kalbos vartoseną ir lenkų tautine kultūra. Lietuviška kultūra liko tik valstietiška baudžiauninkų kultūra, o lietuviškai kalbančios liaudies apaštalai buvo pravardžiuojami; pavyzdžiui, didysis XIX šimtmečio vyskupas M. Valančius turėjo „mužikų vyskupo“ pravarde. Tai žeidė XIX šimtmečio iš liaudies atgimusių lietuvių tautą, kuri sudaro mūsų šalies katalikų daugumą. Lietuvoje Bažnyčia liko skolinga lietuviškajai kultūrai, nes jai per mažai skyrė dėmesio“ [6]. Dar vienas labai svarbus pastebėjimas šiame laiške: „Evangelijos inkultūrizacijos krašto etninėje kultūroje problemos iki šiol pas mus nenagrinėtos su reikiamu dėmesiu“.

Senajai religinei sistemai instat. Kadangi naujoji ideologija buvo diegiama „iš viršaus“, ne i tikinėjimo, bet gana formaliu, o kartais ir prievartiniu būdu, jos akceptacija užtruko ilgai. Žmonių pasaulėžiūra, ypač brandinta šeimoje, staiga nepasikeičia. Vyko palaipsnis senosios religijos nykimo ir tautos christianizacijos procesas, užsitęsęs ne vieną šimtmetį [7]. Parapijų iš pradžių buvo nedaug, bažnyčios toli viena nuo kitos. Kunigai, kol nebuvo įsteigta Vilniaus akademija–universitetas, buvo atvykėliai iš Lenkijos, sunkiai suprantantys vietinę kalbą. Dar ir dabar šnekamojoje kalboje daugelis religinių terminų – svetimžodžiai, dažniausiai slavizmai. Pavyzdžiui, švenčių pavadinimai Blovieščiai, Zviastavonė, Velykos, Kūčios, net ir pats šventyklos įvardijimas „bažnyčia“. Šiam laiko tarpsniui – nuo Lietuvos krikšto iki pilnos christianizacijos, kai krikščionybė tapo visų tautos narių savimonės dalimi, pagonybės terminas ir tiktų geriausiai [8]. Adekvaciai atitiktų lotyniškojo žodžio prasme, o tautos prigimtinė religija nebūtų pravardžiuojama.

Vis tik senoji religinė sistema istorijos buvo pasmerkta. Jos agonijos, degradacijos procese galima išvelti tam tikrus etapus. Pirmiausia ji neteko krašto kilmingųjų atramos. Valdovo įsakymu buvo panaikintas žynių luomas, griauamos šventvietės. Tačiau reformos eiga nebuvo pernelyg spartinama, vengiant sukelti žmonių pasipriešinimą. Apie tai kalba ir nutikimas su Jeronimu Prahieškiu, nukirtusiu šventąjį ažuolą. Misionieriaus uolumą naikinant senosios religijos šventyklas ir tokiu būdu įrodinėjant krikščioniškojo tikėjimo pranašumą, turėjo pristabdyti pats Vytautas [9]. Kryžiuočiai kartais taip pat nestokojo subtilumu, diegdami krikščioniškąsias elgsenos formas užgrobtose žemėse. Pavyzdžiui, XV a. pradžioje, užėmę pajūrių ruožą ties Palanga, čia praktikuojamą dievačio Ganiklio kultą sugebėjo pakeisti šv. Jurgio adoracija. Buvo pasinaudota datų, nustatomų paleoastronominiu Birutės alko įrenginiu, sutapimu [10]. Tačiau lietuvių valstiečio sąmonėje šv. Jurgis iš riterių patrono tapo gyvulių globėju, taigi perėmė dievačio Ganiklio funkcijas.

Toli nuo administracinių centrų baltiškasis tikėjimas tebegyveno, kol dar buvo gyva senoji karta; šis procesas galėjo užsitęsti iki XV a. vidurio. Vietomis gal ir dar ilgiau, nes žyniai, tapę kerdžiais ar elgetomis, neprarado visiškai savo buvusio aukšto socialinio statuso. Įdomu pažymėti, kad kai kurios svarbios žynių funkcijos – tarpininko tarp dieviškosios sferos ir žemiškojo pasaulio, jaunosios kartos mokytojo – išliko ryškios šių asmenų gyvenenos apibrėžtyse [11]. Krikščionybė greitai įsitvirtino miestuose ir parapijų centruose, tačiau provincijoje ją plėtoti tiesiog stigo pajėgų. Kaimo žmonės, likę be dvasinių vadovų, religinėje praktikoje elgėsi, kaip kas išmanė. Todėl įvairių kultūrų, tikėjimų ir prietarų lygmenyje ėmė rasti daugybė dievų, demonų, mitinių būtybių. Juos fiksuoja to meto jau išsamesni istoriografiniai šaltiniai. Tarp jų yra ir visai nežinomų tautosakoje ar kituose šaltiniuose. Taigi XVI a. jau nebebuvo kokio nors vieningesnio panteono, o į dievų rangą galėjo iškilti vietinės reikšmės dvasios. Tačiau ir tada aiškiai išsiskiria du dievybių hierarchiniai lygmenys: žmogaus gyvenimą lydincios ir likimą sprendžiančios dievybės bei jo darbus globojančios mitinės būtybės. Skirtingos yra ir jų pasireiškimo erdvės: pirmosios yra namų, antrosios – sodybos ir laukų dievybės. Pagrindinės dievybių funkcijos galėjo ilgainiui kisti. Bet koks jų grupavimas, be abejo, yra labai sąlygiškas, – nėra žinomas mitinių būtybių įvaizdžių susiformavimo laikas bei geografinė vieta (gentinė priklausomybė). Įdomu pastebėti, kad tarp jų galima rasti poras; tai atitinka šeimos modelį [12].

Valstiečių terpėje svarbiausias yra žemdirbiškasis religijos matmuo. Kaimiškas religingumas apima žemdirbystės terminų kalendorines šventes, o religiniuose įvaizdžiuose įtvirtina vaisingumo ir derlumo dievybes. XVI a. senąją baltų religiją nebloggerai pažinę autoriai – J. Lasickis, S. Grunau, L. Davidas – išties daug jų sumini. Daug todėl, kad jų žinios surinktos iš įvairių vietovių. Tokios lokalinės ir nelabai tvarios sistemos galėjo būti gyvybingos iki XVI a. antros pusės. Šie nauji religiniai dariniai bus paveldėję kai kuriuos senosios religijos bruožus, tačiau toliau jau rutuliososi pagal savo vidinius dėsnius. Tuo metu pradėta Valakų reforma įbaudžiavino valstiečius, suformavo gana uždaras kaimo bendruomenes. Ėmus steigtis naujoms parapijoms, o ypač vienuolių mokykloms, senosios religijos reliktai galutinai išvirto į etnografinius tikėjimus. Šis reiškinys akivaizdžiai atsiskleidžia vyskupo Merkelio Giedraičio ir jėzuitų ordino veiklos kontekste. Pagoniškosios apeigos tada jau nebegalėjo būti viešos, jos užsisklendė šeimos rate, palaipsniui tapdamos tradiciniais papročiais. Tai vyko jau XVIII a. eigoje. Baudžiavos laikotarpis labai pakeitė tautos psichologiją; bajorijai praradus vieną svarbiausių tautinės tapatybės sandų – kalbą, tradicinė kultūra pasitraukė į socialinių užribi.

Senosios religijos reliktai etnokultūroje. Įdomias metamorfozes tuo metu patyrė ir kalendorius, atneštas kraštui kartu su Lietuvos krikštu. Iš kalendariumo buvo išrinktos ir sureikšmintos tos šventės, kurių datos atitiko žemdirbystės terminus ar gamtos reiškinių virsmus [13]. O jų šventųjų globėjų vardai paplito liaudyje kaip patys populiariausi. Tradicinių švenčių turinio atžvilgiu tai apibūdinama sinkretizmo terminu. Ir kitose Europos tautose valstietiškas religingumas egzistuoja, suteikdamas krikščioniškiesiems ritualams etniškumo spalvą. Tačiau mūsų krašto etnokultūroje tai išreikšta stipriau, nes įsitvirtino tada, kai senosios religijos įvaizdžiai dar nebuvo visai išdile iš tautos atminties [14].

Bažnyčios įtaka kaimo žmogui vis tik nebuvo tokia stipri, kad iš jo sąmonės galutinai iššluotų senosios mitologijos likučius, savitą kosmogoniją ir kosmologiją [15]. Visa tai sakniū, pasakų, tikėjimų forma išliko iki mūsų dienų, perduodant iš lūpų į lūpas. XIX a. viduryje tai ėmė fiksuoti folkloro rinkėjai. Tuo laikmečiu net ir kai kurių apeigų praktika dar tebebuvo išlikusi, pavyzdžiui, apie

tai kalbama vyskupo Motiejaus Valančiaus ganytojiškame laiške, barant už laikymąsi meškininkų tradicijos [16].

Tautinio atgimimo laikais ėmus plačiau ir giliau domėtis tradicine kultūra, radosi žmonių, bandančių praktikuoti baltiškąją religiją. Taip gimė dievturių judėjimas Latvijoje ir Visuomio (Domo Šidlausko) ratelis Lietuvoje. Tokios idėjos gyvos ir šandien Romuvos bendruomenėje, kuri yra registruota kaip oficiali religinė. Savitai senoji baltų religija reflektuojama jaunimo subkultūrose [17]. Tačiau šių praktikų negalima laikyti senosios religijos tęsiniumi, nes jos rekonstrukcija nėra atlikta. Uždavinyms pernelyg sudėtingas, ir turint tik tokius menkus žinių šaltinius vargu ar apskritai išsprendžiamas.

Šandien katalikų bažnyčia toleruoja tautinius papročius religiniame gyvenime, pavyzdžiui, šventinami velykiniai tradiciniai margučiai, Žolinės puokštės ir kt. Tai laikoma tautinių dalykų inkultūracija į krikščionybę. Tautiniais rūbais puošiasi religinių procesijų dalyviai. Unikalus lietuviškojo religingumo paminklas – Kryžių kalnas Šiaulių rajone. Pasaulis gražus ir įdomus savo įvairove...

Išvados. Pagonybės Lietuvoje terminas adekvačiau tinka laiko tarpui nuo Lietuvos krikšto iki pilnos christianizacijos, kol krikščionybė netapo visų tautos narių tautinės savimonės dalimi. Senosios religijos degradacijos procese galima išžvelgti tam tikrus etapus: pirmasis – tai formalioji krašto evangelizacija, antrasis – pagonybė valstiečiams sureikšminus senosios religijos žemdirbiškąjį matmenį, 1387 m. – XVI a. vidury; tretysis – išplitus bažnytinų parapijų tinklui, pagoniškujų apeigų praktikavimas tik šeimos rate, iki XVIII a. pradžios; ketvirtasis – senosios religijos relikvų galutinis virtimas liaudiškais tikėjimais bei tradiciniais papročiais, vykęs XVIII a. eigoje.

LITERATŪRA

1. G. Beresnevičius, „Pagonybė“, *Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės kultūra*, Vilnius, Aidai, 2001, p. 441-453.
2. L. Klimka, „Baltų religijos ir mitologijos struktūriniai bruožai“, *Istorija*, t. 49-50, 2001, p. 56-65.

Religiniai paminklai ir liaudies tikėjimai

Dr. Jolanta Zabulytė

Santrauka. Straipsnyje aptariami iki šiol mažai analizuoti kaimo kultūros klausimai: krikščioniškųjų paminklų vietos reikšmė, su jais susiję įvairūs religiniai papročiai bei tikėjimai, ankstesniųjų medžių ir akmenų kultų liekanų įtaka.

Trumpai išsamus tyrinėjimo reikalaujančią temą galima taip apibendrinti: kryžiai ir kiti religiniai paminklai žymėjo „savos“ teritorijos – parapijos, kaimo, sodybos – centrus, kapines bei jų teritoriją ir išreiškė šventos (pašventintos) erdvės statusą. Statomi gyvenamųjų teritorijų ribose – kryžkelėse, pakele, pamiškėse, paupiuose – pavojingų vietų statusą. Turinio aspektu tai katalikų tikėjimo ir Kristaus kančios ženklai, funkcijos požūriū – riboženkliai, aukos, kulto objektai bei apsaugą teikiantys paminklai. Ribų ir kapinių paminklai susiję ir su

3. M. Eliade, „Religinių idėjų istorija. Baltų religija“, *Lietuvių mitologija*, t. 3, Vilnius, Mintis, 2004, p. 444-447.

4. M. Gimbutienė, „Baltai“, *Lietuvių mitologija*, t. 3, Vilnius, Mintis, 2004, p. 106-107.

5. A. J. Greimas, *Tautos atminties beiškant*, Vilnius, Mokslas, Chicago, AM, 1990.

6. „Lietuvos Vyskupų Konferencijos atsakymas į Lenkijos vyskupų sveikinimą“, *Bažnyčios žinios*, 1996 balandžio 15, Nr. 7.

7. Z. Ivinskis, *Rinktiniai raštai*, t. 2, Roma, 1986, p. 405-406.

8. G. Beresnevičius, *Lietuvių religija ir mitologija*, Vilnius, Tyto Alba, 2004, p. 22-37.

9. E. S. Piccolomini, „Kosmografija, arba Azijos ir Europos aprašymas. 1477“, *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1, Vilnius, 1996, p. 590-596.

10. L. Klimka, „Ant Birutės kalno užkopus“, *Žemaičių žemė*, nr.1, 1997, p. 19-31.

11. R. Apanavičius, „Pirmykštės bendruomenės išrinktas? (Kerdžius ir jo įvaizdis Šiaurės Europoje)“, *Darbai ir dienos*, t. 12 (20), 1999, p. 81-94.

12. L. Klimka, „Senasis baltų tikėjimas ir jo raida“, *Tėviškės metai*, Vilnius, TMID, 2008, p. 67-77.

13. L. Klimka, „Lietuvių kalendoriniai papročiai: tradicinis ir krikščioniškasis aspektas“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 1997, t. 11, p. 117-122.

14. L. Klimka, „Liaudies papročiai ir tikėjimai: semantinis diskursas“, *Lokalių bendrijų tarpdalykinių požiūriū*, Vilnius, VPU, 2004, p. 54-58.

15. N. Vėlius, „Senosios lietuvių religijos ir mitologijos tyrimo metmenys“, *Lietuvių mitologija*, t.1, Vilnius, Mintis, 1995, p. 7-31.

16. M. Valančius, „Nespausdinti vyskupo Valančiaus ganytojiškieji laiški“, *Mūsų senovė*, t. 2, nr. 1 (6), Kaunas, 1937, p. 116-117.

17. E. Aleknaitė, „Metalinė pagonybė“, *Šiaurės Atėnai*, nr. 663, 2003-08-09.

liaudies maginėmis apeigomis, įvairiais tikėjimais. Tai žmogaus sąjungą su Dievu, šventaisiais, taip pat nenuykusius ryšius su mirusiųjų bendruomene išreiškiantys paminklai. Kita vertus, pažvelgus į kaimo kultūroje išlikusį svarbų medžių ir akmenų vaidmenį, galima teigti, kad senųjų kultų liekanos susiliejo su krikščioniškais apeigomis.

Įvadas. Įvairūs su religiniais paminklais susiję papročiai ir tikėjimai yra neatskirama kaimo žmonių pamaldumo dalis, atskleidžianti kulto objektų reikšmę žmogaus gyvenimo erdvėje. Nuo ankstyviausių iki šiuolaikinių tyrinėjimų ši tema nebuvo plačiau analizuota, nes pagrindinis dėmesys buvo skiriamas statymo motyvacijai, atskirais atvejais tik nurodant statymo vietas. V. Milius išsamiausiai aptarė su kryžiais ir koplytelėmis

susijusius papročius,¹ tačiau nelietė aukojimo ir įvairių tikėjimų problematikos. Šią spragą iš dalies užpildo etnografinio pobūdžio publikacijose paskelbti duomenys: fragmentus randame I. Končiaus, B. Buračo, A. Jarmalos, J. Balio, B. Kerbelytės darbuose, R. Balkutės, N. Marcinkevičienės straipsniuose.² Dalis nepublikuotos medžiagos aptikta Istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštyne, Ritos Balkutės asmeniniame bei Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus liaudies meno skyriaus archyvuose.

Šio straipsnio tikslas – aptarti religinių paminklų statymo vietas ir su jomis susijusių aukojimų, įvairių tikėjimų pobūdį ir reikšmę kaimo kultūroje. Siekiant kuo išsamiau aptarti šiuos klausimus, apžvelgiami ir ankstesni šventų medžių bei akmenų kultai.

Paminklai, žymintys centrą. XIX a. – XX a. pradžios mediniai paminklai yra krikščioniškosios religijos simboliai, jos prasminiai ženklai ir šventvietės. Dauguma tyrinėtojų pastebėjo, kad liaudies religijoje ypatingi tam tikri paminklai – stovintys stebuklais garsėjančiose vietose (arba patys esantys tų galių reiškejai), sakraliniuose centruose (bažnyčių šventoriuose, kaimuose) bei ribose – prie įvažiavimų į kaimą, kryžkelėse, kapinėse ar netoli jų. Kodėl šios vietos buvo svarbios?

Pagal religijos fenomenologijos teoriją, tradicinėms kultūroms būdinga mistinio šventojo centro ir jo veikimo zona „irėminančių“ ribų samprata. Pasak M. Eliadės, iš sakralinio centro spinduliuojanti šventybė apibrėžia „mūsų pasaulio“ erdvės ribas ir atskiria jį nuo chaotiško, svetimo „kito pasaulio“.³ L. Stomas (L. Stomma) ir S. Černovskio (S. Czernowski) teigimu, simbolinį mąstymą išlaikiusiam XIX a. kaimo žmogui šis šventas „mūsų pasaulis“ pirmiausia yra parapija su hierofanija – bažnyčia centre, ją apibrėžiančios geografinės ribos ir šio „rato“ viduje esantys lokaliniai centrai – parapijos kaimai (jų viduje – sodybos), dirbami laukai, ganyklos, kaimo kapinės.⁴ Riboms, skiriančioms „savą“ nuo „svetimo“, priklauso parapijos, kaimų ir sodybų geografiniai pakraščiai, nesukultūrinta, natūrali gamta (pelkės, laukymės, vandens telkiniai, miškai), keliai bei kryžkelės. Tai

¹V. Milius, *Kryžiai ir koplytelės lietuvių liaudies papročiuose, LKMA metraštis*, t. 11, Vilnius, 1997, p. 207–217.

²I. Končius, *Žemaičių kryžiai ir koplytelės*, Chicago, Tėviškėlė, 1965; B. Buračas, *Kryžkelių kryžių paslaptis, Sekmadienis*, 1934, kovo 4 d., nr. 9 (313), p. 3; 1937, rugpjūčio 29 d., nr. 35 (406), p. 3; *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius, 1993; Pagarbtieji medžiai (medžių kultas Lietuvoje), *Mūsų girios*, 1944, nr. 1/2, p. 78–83; Stebuklingas šaltinėlis, *Sekmadienis*, 1937, nr. 8, p. 468 ir kt.; J. Balys, *Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje*, Chicago, 1966; Mirtis ir laidotuvės, *Raštai*, t. 5, Vilnius, LLTI, 2005, p. 121–205; Liaudies magija, *Raštai*, t. 2, Vilnius, LLTI, 2000, p. 45–53; Lietuvių kalendorinės šventės, Vilnius, 1993; A. Jarmala, *Čia mūsų šaknys. Veisiejų krašto kryžiai*, Vilnius, 1998; B. Kerbelytė, *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, Vilnius, LLTI, t. 3, 2002; R. Balkutė, *Žemaičių Kalvarijos atlydai*, LK, 2002, nr. 4, p. 34–51; Namų daiktai ir aplinka liaudies gydomojoje praktikoje, *Žmogus ir gyvenamoji aplinka*, (konferencijos medžiaga), Vilnius, LLK, 2007, p. 177–204; N. Marcinkevičienė, *Tradicijų palaikymo šluočiai*, LK, 2004, nr. 2, p. 61–70, Blogio linėjimai pasitelkus Dievą: šaltiniai ir komentarai, LK, 2006, nr. 6, p. 82–87 ir kt.

³Daugiau žr.: M. Eliade, *Amžinojo sugrįžimo mitas: archetipai ir kartotė*, Vilnius, 1996, p. 8–9, p. 85–86; M. Eliade, *Šventybė ir pasaulietiškas*, Vilnius, Mintis, 1997, p. 26; M. Eliade, *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*, New York, 1959.

⁴L. Stomma, *Determinanty polskiej kultury ludowej XIX wieku*, PSL, 1979, nr. 3, p.135; S. Czarnowski, *Podział przestrzeni i jej rozgraniczenie w religii i magi*, *Dziela*, Warszawa, t. 3, 1956, p. 227.

ilustruoja Kunionių kaimo (Josvainių parapija, Kėdainių r.) etnografiniai tyrinėjimai, kur pateikėjų nusakoma, kad kita parapija yra „svetima“ – „ten“ kiti papročiai, kita šnekta, kita tvarka. Antai iš keturių aplinkinių kaimų pats „svetimiausias“ yra kitai parapijai priklausantis kaimas. Toje pačioje parapijoje esantis kaimyninis kaimas gali tapti „svetimas“ dėl skirtingos tautinės sudėties, pavyzdžiui, sulenkęs. „Svetimumo“ statusas ir ribos reikšmė nebuvo svarbi su atokesniais ar skurdžiose žemėse esančiais kaimais, nes su jais nebuvo bendraujama. Natūralūs gamtos objektai – upeliai, miškai ar laukymės taip pat buvo skiriamoji riba tarp dviejų parapijų ar kaimų.⁵

„Mūsų pasaulio“ – parapijos, kaimo ar sodybos centrai žymimi sakraliniais ženklais. Šventykla yra „vartai“ aukštyn, užtikrinantys susisiekimą su Dievu. Ši bažnyčia – Dievo namų, Kristaus kūno ir tikinčiųjų bendruomenės – reikšmė⁶ suvokiama kaip „pasaulio ašis“ ir tampa svarbiausiu šventosios erdvės bei ją supančios aplinkos organizacijos orientyru. Todėl bažnyčių teritorijoje statomų krikščioniškų paminklų turinys tiesiogiai susijęs su šventosios erdvės įprasminimu. Kadangi bažnyčia teritorija nedidelė, ji, kaip šventvietė, turi ir savo ribas – nuo pasaulietinės erdvės ją skiriančią tvorą. Tai, kas egzistuoja aptvaro viduje, priklauso *sacrum* pasauliui, todėl svarbi reikšmė skiriama vartams – slenksčiui tarp *sacrum* ir *profanum*, tarp dviejų gyvenimo būdų.⁷ Šią sakralios ir profaninės erdvės ribos žymens reikšmę turi prie šventoriaus vartų statomi paminklai.

Prie bažnyčių statomo kryžiaus – ribos ženklo – funkciją rodo XX a. pradžios etnografinė medžiaga. I. Končiaus liudijimu, prie Žemaitijos bažnyčių didžiųjų vartų buvę paprastos formos balti kryžiai – tai visos parapijos „mirusiųjų kryžiai“, prie kurių padėtas karstas su mirusiojo palaikais jau nebeprisiklausė žmoneis (gyvųjų pasauliui), o „[...] kryžiai, visų bendram kryžiui, parapijos mirusiųjų kryžiai [...]“. Nuo čia prasideda mirusiojo pomirtinė kelionė [...]. Iš čia ar nuo čia pasiima kunigas ir lydi į bažnyčią“.⁸ Kitaip tariant, toks kryžius ženklina ir slenktį tarp gyvųjų bei mirusiųjų pasaulių. Išlikę ir iki šiol šventorių teritorijoje statomi kryžiai dažnai orientuojami pagal pasaulio šalis, t. y. tarsi „irėmina“ bažnyčią. Tai susiję ir su religinėmis procesijomis, todėl šventorių kryžiai yra apeiginiai – prie jų meldžiamasi, aukojama.

Įvairių tipų paminklai buvo statomi miestelių, kaimų aikštėse. Šie kryžiai išreiškė Dievo globą parapijai – stogastulpiai ir koplytstulpiai buvo skirti nuo gaisrų saugančiam šv. Florijonui, šv. Benedikto kryžiai turėjo užkirsti kelią įvairioms epidemijoms. Miestelių aikštės dažnai buvo pagrindinių kelių sankryžoje, todėl jose stovintys paminklas susijęs su Dievo ir šventųjų globos bei jų apsaugos skleidimu iš centro į ribas. Tai būdinga ir kaimuose bei sodybose statytiems paminklams.

Bažnyčių teritorijose, miestų aikštėse ir prie kaimų statyti kryžiai priklauso krikščioniškai tradicijai, kurios ištakos Lietuvoje siekia XVI–XVII amžius. Iki kryžių statymo tradicijos šiose vietose galėjo stovėti šventi akmenys arba augti medžiai, ką iš dalies rodo daugelio tokių paminklų kaimynystė su senais medžiais (pvz., Paviesių kaimo kryžius, Veisiejų r., analogiški

⁵Plačiau apie tai žr.: J. Kišonaitė, *Kaimo erdvė: Kunioniai, Kėdainių raj.*, LK, 1995, nr. 5, p. 30–40.

⁶H. Vorgrimler, *Naujasis teologijos žodynas*, Kaunas, Katalikų interneto tarnyba, 2003, p. 80–81.

⁷Taip išreiškiama ritualinė funkcija, rodanti erdvės trūkį – tai drauge perėjimo simboliai ir priemonės. M. Eliade, *Amžinojo...*, p. 18.

⁸I. Končius, *Žemaičių kryžiai...*, p. 7–8.

atvejais Ukmergės, Marijampolės r.)⁹ bei mitologinių akmenų „perkrikštymas“ metaliniu kryželiu (pvz., „Mergos akmuo“, Akmenės k., Kaišiadorių r.) ar medine koplytėle (akmuo „Dievo sostas“ Žemaitijoje, koplytėlės ant didelių akmenų sodybose ir kt.). Sodybų teritorijoje medžiai buvo sodinami ne tik dėl estetinio vaizdo, bet ir dėl sakraliųjų funkcijų, kaip antai nurodoma: „[...] maumedį laikėm dievo medžiu. Tas medis padeda tai šeimai, o ažuolas padeda nuo ligų“ (Šakių r.).¹⁰ Sakraliniai akmenys, pvz., Aukštaitijoje „Dievo girnelėmis“ vadinamos malimo girnos, taip pat buvo ne tik sodybų altoriai, bet ir apsauga nuo blogio jėgų,¹¹ kuriuos vėliau pakeitė kryžiai ar stogastulpiai, Žemaitijoje – koplytstulpiai su tas pačias saugos funkcijas atliekančiais šventaisiais.

Iki šiol ypatingą svarbą turi *stebuklingos vietos*. Tai miškuose, laukuose, prie šaltinių, buvusių bažnyčių ar koplyčių vietose esančios paminklų sankaupos, vadinamos kryžių, apžadų kalneliais, šventomis vietomis ir pan. Viena tokių lokalinių šventviečių – iki šiol tikinčiųjų lankomi Apžadų kapeliai ant nedidelės pušelėmis apaugusios kalvelės laukuose (Kairiškių k., Akmenės r.). Nors niekas neatmena, ar yra kas nors ten palaidotas, vietos ypatingumą rodo įvairiomis intencijomis iki šiol statomi kryžiai, daugybė votų – paaukotų kryželių, šventų skulptūrėlių ir paveikslėlių medžiuose. Tai vieta, kur Dievas išklauso: jo prašoma atitolinti nelaimės, sulaukti geresnio derliaus ar atsidėkijama už suteiktas malones. Panaši vieta yra ir Agailių miške (Šiaulių r.)¹² bei kitose Lietuvos vietovėse, iš kurių

⁹A. Jarmala, ten pat, p. 29. Pateikėjų nurodoma: „Kaime buvo 4 kryžiai. 3 kryžiai stovėjo prie namų kieme darželyje, vienas gale kaimo, prie kurio buvo pasodinti 4 klevai.“ Ukmergės aps., Sešuolių v. (LII ES, b. 1429, p. 19). Marijampolės apskrityje medinius kaimo kryžius statė tik prie šimtamečių ažuolų. Pateikėja Leokadija Šipailaitė-Galinienė (g. 1924 m.), gimusi ir augusi Sasnavos r., Molupio kaime (autorės užrašyta 2007 05 20).

¹⁰1987 m. ekspedicija (LII ES, b. 1292, p. 8).

¹¹Plačiau žr.: L. Vasilevičius, Dievo girnelės, LK, 2005, nr. 2, p. 47–52.

¹²N. Marcinkevičienė, Tradicijų palaikymo..., p. 65–66.

Pav. 1. Kryžių vietovė (Lazdijų rajonas, 2004 m.)

žymiausia – visos Lietuvos maldininkų traukos lauku tapęs Kryžių kalnas Jurgaičiuose Šiaulių rajone.

Ypatingomis galiomis garsėjančios vietos susijusios ir su pavieniais paminklais, pvz., koplytėlė, buvusi Dotnuvos kaimo laukuose prie kelio ir stebuklingo šaltinio (Kauno aps., Vilkijos v.) ar Likučių dvaro koplytėlė (Šiaulių aps., Kuršėnų v.) ir daugelis kitų, prie kurių buvo meldžiamasi, dedamos prašymo ir padėkos aukos.¹³ Dažnai tokie paminklai ar jų sankaupos apipinti pasakojimais apie išgijimus, pagalbą nelaimėje. Šį šventumą nulemia Švč. Mergelės Marijos apsireiškimai ar kiti stebuklingi atvejai.

Kryžių sankaupos ar pavieniai paminklai žymi ir buvusių bažnyčių, koplyčių vietas, taip išsaugant šventą vietą ir buvusios šventyklos atminimą. Viena tokių šventviečių – Kryžių vietovė¹⁴ pietiniame Dusios ežero gale tarp Staigūnų ir Zebrėnų kaimų. 1963 m. nugriautos koplyčios vietoje atsirado savaiminis kryžių laukas – iki šiol jie statomi išlikusių pamatų viduje ir aplink juos. Ant kryžių, koplytėlių medžiuose kabinami rožiniai ir kalami kryželiai – padėkos ir prašymo aukos (il. 1, 2).

XIX a.–XX a. pr. kryžių, koplytėlių, koplytstulpių statymo vietos patvirtina jų ryšį su senuoju medžių bei akmenų kultu. Jie dažnai statyti miškuose, ant kalvų, senkapiuose (pvz., Akmenės rajono Apžadų kapeliai yra senkapiuose), laukuose prie stebuklingų šaltinių. Apie tai užsimena jau M. Brenšteinas (M. Brensztejn), spėdamas, kad kaip ir kitose šalyse, po krikšto krikščioniški kryžiai ir skulptūros pakeitė Lietuvos miškuose

¹³Įrašai metrikose: „Koplytėlė Dotnuvos kaimo laukuose prie kelio ir šaltinio (stebuklingo), Vilkijos v., Kauno a. Statė apie 1890 m.“ (NČDM, A. Varno rinkinys, nr. 670); „Šiaulių a., Kuršėnų v., Likučių dvaro koplytėlė. Koplytėlė ir vieta stebuklinga, žmonės daro apžadus toje vietoje, deda į kryžių aukas, pinigus, eina aplink kryžių keliais [...]“ (NČDM, A. Varno rinkinys, nr. 1723). Nemažai duomenų apie tokias kaimo ar parapijos šventvietes pateikia I. Končius, B. Buračas ir kt.

¹⁴Vietovės pavadinimo kilmė susijusi su 1702 m. švedų karo metu šioje vietoje pastatytais 3 kryžiais, kurie turėjo gydomųjų galių – garsėjo kaip stebuklingi. 1815 m. kryžių vietoje buvo pastatyta koplyčia.

stovėjusius senųjų dievų atvaizdus (mini galėjusius būti Perkūno ir Mildos statulas).¹⁵ Šventų miško medžių pritaikymą naujos religijos reikmėms patvirtina apie Žiemgalą rašęs Z. Glogeris (Z. Gloger). Jis nurodo dar 1882 metais miške matęs „[...] ažuolą išpuvusiomis šaknimis, kuriame, pasak vietinių latvių, gyveno dvasios, joms slapta aukodavo maistą ir linus. Kovodami su šiuo pagonišku papročiu dievobaimingi lenkai ant tokių medžių kabino šventus paveikslus, o Švč. Mergelės apsireiškimui atvejais šie medžiai tapdavo ir katalikų maldininkų lankomais objektais.“¹⁶ Panašių pavyzdžių Lietuvoje aptinkama ir daugiau.¹⁷ Minėtų Apžadų kapelių centras – didelė sena pušis, kurios kamiene padaryta dėžutė pinigams, o ant prikauto Nukryžiuotojo kabinamos prašymo aukos – juostelės, kaspinėliai, rankšluosčiai. Jie rišami tose Kristaus kūno vietose, kurias skauda malonės prašytojui.¹⁸ Liaudies pamaldumo formas tyrinėjęs A. Motuzas taip pat nurodo, kad keistai naujus ar didelių medžių garbinimas, prausimasis šventų upelių, šaltinių vandeniu, akmenėlių rinkimas Ubagų kalne (Žemaičių Kalvarijos kryžiaus kelias) yra vietinės tradicijos formos.¹⁹

Kapinių paminklai. Dar viena sakraliniam centrui, o kartu ir riboms priklausanti erdvė – *kapinės*. Kultūrinio ir religinio aspektais kapinių erdvė priklauso dvasinio gyvenimo sričiai, tai bendruomenės ar šeimos mirusiųjų namai, gyvųjų ir mirusiųjų susitikimo vieta, vartai į mirusiųjų pasaulį. Pasak V. Girininkienės, gyvenimo ciklo prasme tai yra gyvųjų ir mirusiųjų kelias: gimimas – gyvenimo kelionė – namas; mirtis – mirusiojo kelionė (laidotuvės) – namas (karstas, kapavietė).²⁰ Kapinės – šventa žemė, kurios teritorijoje galioja kitos taisyklės, nes tai su transcendencija susijęs pasaulis. Šią sampratą rodo kapinių pašventinimas, jos erdvę organizuojantys religiniai paminklai, laidojimo papročiai, įvairūs draudimai (pvz., kapinių žolė, krūmokšniai sudeginami, nes tai mirusiųjų kraujas; nieko iš kapinių negalima imti, kaip ir išniekinti paminklų, nes taip skriaudžiamas mirusysis ir pan.)²¹

Prie kapinių vartų statomas aukštas kryžius žymi ribą tarp gyvųjų ir mirusiųjų teritorijos,²² todėl kai kur, pavyzdžiui, Žemaitijoje, atsisveikinant su mirusiuoju, karstas su palaikais laidotuvių metu pirmiausiai buvo statomas prie jo.²³ Ši tradicija žinoma ir Lenkijoje: prie kapinių vartų kryžiaus padėjus karstą, laidotuvių dalyviai giedodami apeidavo aplink jį tris kartus. Karstais ant kapinių kryžiaus ar koplytėlės kabinavo vainikus – auką mirusiesiems. Pasak T. Severino (T. Seweryn), ši tradicija žinoma

¹⁵M. Brensztejn, ten pat, p. 3.

¹⁶Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, (1 leid. 1900–1903), 1958, t. 1, p. 307–308.

¹⁷Plačiau apie šventus medžius ir juose kabinamus kryžius, koplytėles žr.: B. Buračas, *Pagerbtieji medžiai (medžių kultas Lietuvoje)*, *Mūsų girios*, 1944, nr. 1/2, p. 78–83; V. Milius, *Kryžiai ir koplytėlės lietuvių liaudies papročiuose...*, p. 212.

¹⁸N. Marcinkevičienė, ten pat, nuotrauka p. 69.

¹⁹A. Motuzas, *Katalikų liaudies...*, p. 357, 360, 361.

²⁰V. Girininkienė, *Vilniaus kapinės kultūrinio ir istorinio aspektais*, *Logos*, 2000, nr. 22, p. 126.

²¹Šie bruožai būdingi įvairių šalių kultūroms. Plačiau žr.: J. Balyš, *Mirtis ir laidotuvės*, *Raštai*, t. 5, Vilnius, LLTI, 2005, p. 183, nr. 909–911; S. Sikora, *Cmentarz. Antropologia pamięci*, *PSL*, 1986, nr. 3/4, p. 57–68; *Latvių mitologija*, ten pat, p. 193.

²²Su kapinių vartais susijęs tikėjimas tiesiogiai rodo jų kaip ribos reikšmę – dar XX a. pabaigoje Lenkijos gyventojai tikėjo, kad mirusio žmogaus siela prie kapinių vartų atsiskiria nuo kūno (po mirties ji būna netoli kūno), nes karstas palengvėja. S. Sikora, ten pat, p. 57.

²³J. Kibort, *Gaš paskutinis. Ostatnie chwile życia u Żmujdzinów*, *Wisła*, 1903, t. 17, p. 580.

Pav. 2. Kryžių vietovė (Lazdijų rajonas, 2004 m.)

visoje Europoje ir siekia ikirikščioniškus laikus, kai mirusiajam buvo aukojamos kraujo aukos.²⁴ Lietuvoje buvus toki paprotį liudija 1723 m. jėzuitų raštai, kuriuose minimas kasmetinis mirusiųjų paminėjimas aukojant vadinamąsias permaldavimo aukas: mirus tėvui buvo pjaunamas jautis, motinai – karvė, sūnui ar dukrai – veršis ar avis.²⁵ Šių apeigų liekanos išliko XIX–XX a., kai mirus žmogui ar per mirusiojo paminėjimus buvo pjaunamas gaidys.²⁶ Apie kapinių kryžiaus – aukojimo objekto – funkcijas iš dalies galima spręsti iš L. Kondratovičiaus (L. Kondratowicz) 1857 m. teksto, kur nurodoma, kad vienas Jiezno kapinių kryžių, pagal užrašą „paminklas, pastatytas už Adomo Valatkos sielą“ buvo „[...] apkabinėtas daugeliu blizgučių, skardelių, paveikslėlių ir statulėlių [...]“. Sutikau kitose Trakų pavieto vietovėse panašius kryžius, apkabinėtus paveikslėliais, statulėlėmis, stikluokais ir įvairių spalvų skardelėmis. Tokius pačius kryžius tenka gausiai rasti prie kelių Žemaitijoje.“²⁷ Kadangi nenurodyta papročio motyvacija ir tokių kryžių vieta kapinėse, galima tik spėti, kad aukomis ant bendro kapinių ar atskiro žmogaus kapo kryžiaus buvo prašoma globos ar dėkijama Dievui ir mirusiųjų bendruomenei.

Kapinių kryžiaus – bendro visų mirusiųjų atminties paminklo – funkciją rodo kai kurie žinomi įrašai ir papročiai. A. Jaroševičiaus pieštame kryžiuje (prie kapinių tvoros?) galima išskaityti „Sukalbek praeivi Amzina atlisi. M. O.“²⁸ arba įrašė V. Svirskio kryžiuje: „Poni Dievi domka dussiom amžina pakaju amen“ (Grinkiškio kapai, Kėdainių aps., 1893 m.).²⁹ Tai iliustruoja ir iki XX a. II p. buvęs paprotys Vėlinių, Kryžiaus dienų, kitų religinių, kalendorinių švenčių metu ar tik praeinant pro

²⁴T. Seweryn, ten pat, p. 33.

²⁵BRMS, t. 4, Vilnius, 2005, p. 123.

²⁶J. Balyš, *Mirtis ir laidotuvės...*, p. 159, nr. 593.

²⁷L. Kondratowicz, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, t. 1, Wilno, 1857, p. 171. Pastaba: bendri kapinių kryžiai Žemaitijoje dažnai buvo statomi pakelėse šalia kapinių, todėl autoriaus matyti paminklai galėjo būti kaimo kapelių kryžiai.

²⁸A. Jaroševičius, *Lietuvių kryžiai*, Vilnius, 1912, il. 68. Autorius nenurodo, ar tai kapinių kryžius, tačiau varteliai, tvora ir įrašo tekstas leidžia spėti, kad tai bendras kapinių paminklas.

²⁹Įrašas metrikose, NČDM, A. Varno rinkinys, nr. 741, f. 1924 m.

vartus“ į visas keliavimo puses. Keliais ir pro kryžkeles keliausieji žmonės prie palaidojimo kryžių sukalbėdavo „Amžina atils!“ pagerbdami mirusį, palinkėdami jo sielai ramybės, nes tokių klajojančių vėlių ir jų buveinių buvo vengiama.

Pakelių, kryžkelių bei antkapiniai kapų kryžiai susiję ir su maginiais veiksmais. Antai, norėdamos susilaukti vaikų ar sergant šeimos nariui, Dzūkijos moterys slapta naktimis ant tokių kryžių ar medžių kabindavo juostas, mažas prijuostėles,⁶⁵ o senesnės moterys patardavo rišti jų po 9, kad prašymo galia būtų stipresnė.⁶⁶ Tokių vietų pasirinkimas medicininei magijai taip pat rodo ribos simbolinę prasmę – čia imanoma pereiti iš vienos būsenos į kitą, t. y. iš ligos į sveikatą. Tikėta, kad su paaukota prijuoste ar juosta šventam kryžiui (arba medžiui) paliekama ir liga, nevaisingumas. Šiam Dzūkijos papročiu gali būti artimi Rytų Aukštaitijoje statyti moterų kryžiai. Vienas toks medinis kryžius buvo pastatytas apie 1989 m. prie kelio į Bajoriškių kaimą (Tauragnų sen., Utenos r.) – šio kaimo moterys pačios iškasė duobę, paruošė betoną, o kryžių padariusiam meistru nesakė statymo intencijos ir jokio įrašo paminkle neprašė.⁶⁷ Gali būti, kad tokie moterų kryžiai buvo auka už artimųjų gerovę, o kartu ir maldos objektai šeimos nario ligos ar nelaimės atveju. Liaudies medicinoje ligoms (priemėčiui) gydyti buvo naudojamos ir samanės nuo senų kryžių.⁶⁸ Ši su žmogaus sveikata susijusi aukojimo, ligos perdavimo tradicija susijusi ir su akmenimis – tikėta, kad norint išgydyti nuo drugio, reikia marškinius, kuriuos vilkėjo ligonis, padėti lauke ant akmenų; kas juos pasiims, tas nusineš ir ligą.⁶⁹

Ankstesnių medžių ir akmenų kultų pėdsakai pastebimi ir su ribomis susijusiose tradicijose. Etnografinėje literatūroje nurodoma, kad kaimų jų teritorijų ribas ir kapinių erdvę žymi medžiai, kartais ir akmenys. Šis ypatumas išliko iki mūsų dienų – dauguma senųjų kapinių „aptvertos“ senais medžiais, prie įvažiavimų į kaimą auga ir dideli medžiai, savų laukų ribos nusakymui žmonės naudoja ne tik kryžių, bet ir medžių augimo vietas.⁷⁰ Tenka pastebėti, kad religinėje simbolikoje gyvas medis ir „sausas medis“ – medinis stulpas ar kryžius – išreiškia tas pačias reikšmes, todėl ir archajinio aukojimo prašant ar atsidėkojant Dievui, šventiesiems globėjams bei mirusiesiems perkėlimas į krikščioniškų paminklų kultą yra natūralus reiškinys. Krikščionybėje pasikeitė „adresatas“ (kreipiamasi į Kristų, Dievo Motiną, šventuosius) ir kai kurių aukų forma – be senųjų

⁶⁵A. Kargaudienė, *Lietuvių tautodailės ir etnokultūros metmenys*, Kaunas, 1997, p. 32; *Juostos*, LTSR Dailės muziejaus katalogas, sud. A. Mikėnaitė, Vilnius, 1967, p. 5; Aiškinama: „[Ant kryžiaus] kap žmogus serga, aukoja prijuostes, kad pasveikt. Cik-tai kap niekas nemato. [...] Nu tai sukalbėc reikia poterius, kad pasveiktau, kad padėt. Ir va šit bet jau reikia daryc tep, kad jau niekas nemacyc.“ Varėnos r., Marcinkonių aps., Zervynų k., pateikėja Milienė-Miliūtė Marija, g. 1932 m. (R. Balkutės archyvas, 1999 m.); „[...] sakė ten ty kap mirė vyrai labai, tai tadu jos [moterys] cia visos jau tuos kvartukaicius rišo. [...]riša, kad neregėt niekas.[...] kryžiai švencyci, visa, an kryžių riša.“ Varėnos r., Marcinkonių aps., Zervynų k., pateikėja Danilienė-Tamulaitytė Julė, gim. 1919 m. (R. Balkutės archyvas, 1999 m.).

⁶⁶J. Savickienė, A. Kargaudienė, *Kaišytinės prijuostės iš kapsių ir zanavykių skrynių*, LK, 1994, nr. 4, p. 37.

⁶⁷Pateikėjas kryždirbys Pranas Kazūnas, gyv. Šilinių k., Aleliūnų sen., Utenos r. (autorės pokalbis, 2008-04-14).

⁶⁸E. Dulaitė-Glemžienė, *Kupiškėnų senovė*, Vilnius, 1958, p. 414.

⁶⁹J. Balduis, *Rinktiniai raštai: etnologijos ir tautosakos baruose*, Vilnius, LLTI, 2005, p. 446

⁷⁰J. Kišonaitė, ten pat, p. 37; A. Jarmala, ten pat, p. 29 ir kt.

„buitinių“ aukų (maisto, tekstilės ar smulkių monetų),⁷¹ aukojami ir rožiniai, veidrodėliai,⁷² šventieji paveikslėliai.

Be šventųjų akmenų, buvusių miškuose ir laukuose, žinomi ir pakelių, kryžkelių akmenys. Pasak B. Buračo, seniau tokie akmenys turėjo vardus ir įrežtus ženklus, o prašydami laimingos kelionės, žmonės jiems aukodavo, kūrendavo ugnį, merginos dėdavo vainikus, juostas bei prijuostas.⁷³ Tai liudija ir Gervėčių senieji žmonės, tikėdami, kad prie kelių kaimo ribose esantys akmenys yra šventi ir, „[...] norint, kad kelionė būtų gera, ji reikėdavo labai pagerbt – reikia pabučiuoti“.⁷⁴ Tokie tikėjimai ir apeigos gali būti susiję su rašytiniuose šaltiniuose minimu Kelio dievu (M. Strijkovskis, M. Pretorijus ir kt.), kuriems aukodavo baltas vištas, maldaudami lydėti žmogų, kad sektųsi kelionė. T. Narbuto teigimu, „Kelio dievui buvo skirtas užkeiktas akmuo, niekas ant tų akmenų nesisėdavo, nesukalbėjęs tam tikros maldos“.⁷⁵ Akmenys buvo svarbūs ir medicininėje magijoje – prie jų, kaip ir prie kryžių, aukodavo prašydami sveikatos, į akmenį trindavo skaudamas vietas, akmenis duobutėse buvusių lietaus vandeniui gydė įvairias ligas ir pan.⁷⁶ Taigi senieji medžių ir akmenų kultai be pėdsako neišnyko, tik, G. Beresnevičiaus žodžiais tariant, „arba pasislunko į periferiją – sakmes ar privačius burtus, magines apeigas, arba susiliejo su krikščioniškais dalykais“.⁷⁷

Turint omeny kelio pavojingumą dėl natūralių gamtinių kliūčių ir plėšikavimo, mirtys pakelėse visais laikais nebuvo retenybė. Įsigalint krikščionybei ir bažnyčiai nustačius „normalią“, „teisingą“ mirtį, buvęs tradicinis laidojimas mirties vietoje tapo „blogas“, „neteisingas“, todėl pakelėse, palaukėse, pamiškėse ar kryžkelėse buvo laidojami tie, kuriems uždrausta šventinta kapinių erdvė. Panašiai atsitiko ir su senosiomis kaimų kapinaitėmis – maždaug nuo XIX a. pradėjus steigti parapijos kapines, senieji kaimo kapeliai taip pat tapo pavainikių ir nesava mirtimi mirusiųjų laidojimo vieta. Nors šios kapinaitės buvo šventinamos ir paženklinamos vienu ar trimis kryžiais (šis variantas sutinkamas „maro kapeliuose“), tradicinė laidojimo vieta vis tiek bažnyčios nebuvo toleruojama.⁷⁸

Apibendrinant apžvelgtą išsamaus tyrinėjimo reikalaujančią temą, galima teigti, kad:

1. Kryžiai ir kiti religiniai paminklai žymėjo „savos“ teritorijos – parapijos, kaimo, sodybos – centrus, kapines bei jų teritoriją ir išreiškė šventos (pašventintos) erdvės statusą. Statomi kryžkelėse, pakelėse, pamiškėse, paupiuose nurodė

⁷¹Plačiau apie senosios religijos aukų tikslą ir formas žr.: E. Usaciavaitė, *Baltiškasis aukojimas, Nuo kulto iki simbolio*, ser. „Senovės baltų kultūra“, Vilnius, 2002, p. 59-60, 72-74 ir kt.

⁷²Veidrodėlių dėjimas į kopyltėles nėra susijęs su estetinė priežastimi, t. y. „dėl grožio“, nes kiekvienas elementas turi motyvaciją. R. Balkutės nuomone, veidrodėlis buvo auka, prašant pagelbėti sergant akių ligomis (R. Balkutė, *Namų daiktai ir aplinka liaudies gydomojoje praktikoje*, Mokslinės konferencijos „Žmogus ir gyvenamoji aplinka“ pranešimas, Vilnius, LLKC, 2006 balandžio 20–21 d.).

⁷³B. Buračas, *Kryžkelių kryžių...*, p. 3.

⁷⁴Gervėčiai, Vilnius, 1989, p. 367.

⁷⁵R. Balsys, *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*, Klaipėda, 2006, p. 247.

⁷⁶B. Kerbelytė, *Lietuvių...*, p. 316; R. Balkutė, *Žemaičių Kalvarijos atlaidai*, LK, 2002, nr. 4, p. 43-44 ir kt.

⁷⁷G. Beresnevičius, *Kosmosas ir šventvietės lietuvių ir prūsų religijoje*, *Darbai ir dienos*, 1998, nr. 6, Kaunas, VDU, p. 22.

⁷⁸L. Končius, ten pat, p. 11; J. Kišonaitė, ten pat, p. 30, 31.

žmogui pavojingas vietas. Funkcijos aspektu tokie paminklai buvo ne tik religijos ženklai, bet ir riboženkliai, padėkos bei prašymo aukos. Ribų ir kapinių paminklai susiję ir su liaudies maginėmis apeigomis, įvairiais tikėjimais.

2. Aukojimo apeigos prie paminklų šventose vietose miškuose, laukuose, prie stebuklingų upelių bei kapinėse, pakelėse ir kryžkelėse įprasmino įvairialypius žmogaus santykius su Dievu, mirusiųjų bendruomene, pavojingų dvasių pasauliu.

3. Krikščioniški paminklai statyti tose pačiose vietose, kuriose buvo statomi religiniai paminklai ikikrikščioniškais laikais. Analogiškos krikščioniškų ir ikikrikščioniškų religinių paminklų funkcijos: jie žymi ribas, atlieka tarpininko tarp Die-

vo, mirusiųjų ir žmogaus vaidmenį, yra kulto objektai. Taigi krikščioniškieji paminklai perėmė senesnės religijos paminklų bruožus.

Sutrumpinimai:

LII ES – Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos skyrius;

LK – *Liaudies kultūra*;

NČDM – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus;

PSL – *Polska sztuka ludowa*;

MG – Mokslas ir gyvenimas;

ME – Mitologijos enciklopedija;

BRMS – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai.

Nemuno kilpų regioninio parko Birštono krašto tradicinė kaimo architektūra

Dr. Rasa Bertašiūtė,
Kauno technologijos universitetas,
Architektūros ir statybos institutas

Lietuva nuo seniausių laikų yra medinės architektūros šalis. Dideli medienos išteklių ir senos statybos tradicijos lėmė tai, kad iki XX a. vidurio dauguma kaimo ir dalis miesto statinių buvo mediniai. Statybos tradicijoje užsifiksavo visa, kas geriausia per šimtmečius sukurta, atrinkta, išbandyta, patikrinta ir pritaikyta konkrečioje gyvenamoje aplinkoje. Tačiau šiandien, sparčiai kintant ūkininkavimo ir gyvenamosios būdai, sodyba pritaikoma naujiems poreikiams, tad jai neišvengiamai išskyla grėsmė prarasti savitumą, tapti neįdomiu, nuobodžiu, beveidžiu, standartiniu būstu. Tradicijų pažinimas ir puoselėjimas – tai savasties išsaugojimo garantas, tai drąsus iššūkis šiuolaikiniam kūrybingam žmogui.

Šiuo straipsniu siūloma trumpai susipažinti su Birštono krašto tradicinės architektūros raida, savitumais ir visa tai kūrybiškai pritaikyti savo aplinkoje.

Kaimai. Neparkuojamu kraštovaizdžiu išsiskiriantis Nemuno kilpų regioninis parkas kartu su Birštono savivaldybe patenka į teritoriją, priskiriamą panemunių dzūkams. Kairioji Nemuno pusė priklauso vadinamajai dzūkų Užnemunei, kuri kartu su Suvalkija XVIII a. pabaigoje buvo atskirta nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir prijungta prie Prūsijos, vėliau (nuo 1807 m.) tapo pavaldi Lenkijos administracijai. 1808 m. įsigaliojus Napoleono civiliniam kodeksui, joje panaikinta baudžiava – tai paskatino kaimų skirstymąsi į vienkiemius. Dešinėje Nemuno pusėje esantys kaimai buvo tvarkomi pagal Lietuvos (po paskutiniojo LDK padalinimo atitekusios Rusijai) įstatymus.

Iki XIX a. vidurio šioje teritorijoje vyravo vidutinio dydžio (10–30 sodybų) gatviniai režiniai kaimai. Dauguma jų buvo įsikūrę po XVI a. Valakų reformos, kuri iš esmės pakeitė Lietuvos žemėvaldą ir nustatė griežtą kaimaviečių bei sodybų išdėstymą. Jos metu žemė buvo permatuota, suskirstyta ir išdalinta režiais, o sodybos sukeltos į kompaktiškos ir taisyklingos formos kaimavietes. Kaimai susstatyti kiek pakilėsnėse vietose (dažnai lygiagrečiai Nemuno vagai), gausiai apželdinti lapuočiais medžiais (liepomis, beržais, klevais), aptverti tvoromis. Kiekvienas kaimas turėjo po tris laukus, o kiekvienas valstietis – po režį kiekviename lauke. So-

dybų sklypai, kaip ir režiai, buvo ilgi ir siauri, visų kiemų pirkios išrikuotos palei kelią, šalia jų sustatyti svirnai, atokiau – ūkiniai trobesiai. Prie didesnių kaimų, dažniausiai už kaimo ant kalnelio, buvo įrengtos kaimo kapinaitės, aptvertos akmenine ar medine tvora. Nors ir gerokai praretinti, nemažai gatvinio kaimo bruožų tebėra išlaikę Šiponių ir Jatkonių kaimai.

XIX a. antroje pusėje, skirstantis į vienkiemius, kaimų vaizdas pasikeitė. Užnemuneje buvo formuojami vienkieminiai linijiniai kaimai: dalis sodybų palikta vietoje, kitos – iškeltos į lygiagrečiai senajai gatvei suformuotas linijas. Senoji, išretintoji kaimavietė sudarė vieną liniją, o iškeltos sodybos, eilės tvarka sustatytos prie kito lygiagretaus kelio, sudarė antrą, kartais ir trečią liniją. Panašiai išsidėstęs Naravų kaimas. Linijinių kaimų sodybos panašios į vienkiemius: visa žemė „vienam daitke“ aplink sodybą, kiemai erdvūs, dažniausiai stačiakampio plano.

Gatvinio Škėvonių kaimo sodyba

Vienkieminė Juodaviškių k. 5 ha sodyba

Mažažemio dūminė pirkia ir kluonas Juodaviškių k.

Įvažiavimas į kiemą Škėvonių k. 1926 m.

Dešinėje Nemuno pusėje kaimai pradėti skirstyti vėliau, paskelbus 1910 m. Stolyfino ir 1922 m. Nepriklausomos Lietuvos Žemės reformas. Kaimai išretinti senose kaimavietėse paliekant 4–6 sodybas, kitas išsikeliant į atokiau stovinčius vienkiemius. Kartais jos buvo išrikiuojamos šalia buvusio kaimo, sudarydamos ilgas palei kelią nusidriekusias gyvenvietes. 1910 m. išskirstytas Škėvonių kaimas, 1912 m. – Pelėšiškiai, Šaltinėnai ir Žemaitkiemis. Dauguma kaimų išskirstyti vėliau, 1930–1939 m.

Tarpukaryje susikūrė ir naujų kaimų. Dalis – dvaro žemėse, nes pagal 1922 m. reformą vykdyta dvarų žemių parceliacija, ji išdalinta savanoriams, bežemiams ir kt. Pavyzdžiui, 1925 m. buvo išparceliuotas Žydaviškės dvaras (kairėje Nemuno pusėje), ir visi buvę dvaro tarnautojai (bernai, kumečiai, bežemiai ir mažažemiai) gavo iš dvaro žemių po 8 ha. Per kelis metus buvusioje dvaro žemėje įsikūrė vienkieminis naujakurių Žvyrynų kaimas, kurį sudarė apie 20 sodybų.

Pokario reformos gerokai sunaikino senąjį kaimą, tačiau mažiau derlingose kalvoto reljefo vietovėse (mažiau tinkamose žemdirbystei ar priklausiusioms miškų ūkiui) išliko nemažai prieškaryje įsikūrusių vienkiemų. Iki dabar visoje Lietuvoje vyrauja kolūkinės ir iš prieškario vienkiemų sudarytos gyvenvietės.

Kaimo sodybos. Nemuno kilpų dirvožemiai nėra derlingi, dažniausiai žvyrynai ir smėlynai, todėl pajamos, gaunamos iš žemdirbystės, buvo menkos, sodybos nedidelės. Turtingų ūkininkų sodybas sudarė 4–6 pastatai, jie didesni, puošnesni negu neturtingų valstiečių, kuriose dažnai buvo vos 1 ar 2 trobesiai. Tačiau labiausiai skiriasi gatvinių režinių kaimų ir vienkiemų sodybos.

Baudživos laikais gyventa gatviniuose kaimuose didelėmis šeimomis (vienoje sodyboje gyveno ir tėvai, ir vedę vaikai su šeimomis), vėliau, panaikinus baudžiovą ir ėmus savarankiškai ūkininkauti, ūkiai skaidėsi, mažėjo, atitinkamai smulkėjo sodybos bei pastatai.

Seniausios gatvinių režinių kaimų sodybos buvo kuriamos abipus kaimo gatvės: vienoje pusėje galu į gatvę stovėjo namas,

priešais jį – svirnas, ūkiniai trobesiai stovėjo kitoje gatvės pusėje. Šalia gatvės priešais namą buvo formuojamas svarusis kiemas, statomi kryžiai, koplytstulpiai, įrengiami gėlių darželiai, į gatvę atgręžtas fasadas labiau išpuošiamas. Vėliau, sodybas dalinantis tarp įpėdinių, griežta režinio kaimo struktūra suiro ir dabar net ir senoje kaimavietėje likusių sodybų pastatai išdėstyti laisviau, pavyzdžiui, pirkia pasukta šonu ar perstatyta atokiau nuo gatvės.

Linijiniuose kaimuose sodybos dažniausiai stačiakampio plano, pasižymi taisyklingu perimetriniu statinių išdėstymu bei gausiu apželdinimu. Pasitaiko padriko plano sodybų, kur pastatai išdėstyti laisviau, be aiškios tvarkos, atsižvelgiant į reljefą ir patogius privažiavimus. Tokiose sodybose dažniausiai būna du ar trys kiemai. Vienkiemiu – tiek paskiru, tiek išsidėsčiusių linijiniuose kaimuose – sodybos erdvesnės negu gatviniuose kaimuose, trobesiai statyti pagal keturkampio kiemo kraštines. Kiemą formuoja pirkia, svirnas, tvartas ir kluonas. Kiemo erdvė suskirstyta į gerają ir ūkinę zonas, jas riboja tvoros bei medžių eilės. Paprastai pirkia statyta arčiau kelio. Visuomet stengtasi taip sustatyti pastatus, kad iš gyvenamojo namo būtų matomi visi ūkio trobesiai. Namų orientacija pasaulio šalių atžvilgiu nebuvo atsitiktinė: pirkios durys atgręžiamos į pietus arba pietryčius. Gerajame kieme prie namo telkėsi mažosios architektūros elementai: šulinys, kryžius ar koplytstulpis, suoliukai poilsiui, dailia tvora aptvertas gėlių darželis ir kt.

Sodybos jaukumui daug reikšmės turėjo ne tik tvoros, bet ir atviri priėngiai, priesvirniai, raiziniai išpuošti langai, gražios durys, taip pat ir želdiniai. Lietuvos sodyba neišvaizduojama be medžių. Sodybose sodinami vaismedžiai, už namo įkuriamas sodas, kiemo pakraščiais – lapuočių bei spygliuočių medžių guotai. Jie suteikia užuovėją, pavėsi, saugo nuo perkūnijos, gaisro, smarkių vėjų, valo orą, teikia prieglobstį paukščiams, atskrendančių bičių spiečiams. Gėlių darželiai – būtinas kiekvieno kiemo elementas ir šeiminkės pasididžiavimas – įrengti arba ties pirkios galu, arba prie šono, ties įėjimu į namą. Deja, ši sena graži tradicija sunkiai prigyja miestiečių tvarkomose sodybose.

Gyvenamasis namas. Tradiciniai Birštono krašto gyvenamieji namai beveik tokie pat kaip visai Dzūkijai būdingos pirkios. Seniausios buvę dūminės pirkios (dar vadintos grinčiomis), vėliau, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, statytos dvigalės pirkios, o XX a. antrame ketvirtyje (apie 1930–1960 m.) paplito naujoviški kompaktiško plano gyvenamieji namai.

Seniausias ir paprasčiausias namas – vieno galo dūminė pirkia. Ją sudarė gyvenamoji šildoma patalpa su krosnimi ir panašaus dydžio priemenė. Tolesnėje namo raidoje, iš kitos priemenės pusės pristatčius patalpą, susidarė dviejų galų pirkia. Viename gale buvo įrengiama gyvenama patalpa su duonkepe krosnimi (pirkia), o kitame – siauresnė kamara (joje laikyti produktai, namų apyvokos daiktai, neretai ir miegota) arba seklyčia (švari patalpa). XIX a. tokio plano pirkiose dar nedaryta jokių pertvarų. XX a. pradžioje abu galai dažniausiai perskiriami lentinėmis pertvaromis: nuo pirkios atitveriamas užpečkis, nuo seklyčios – miegamasis kambarelis, nuo priemenės – kamara ar virtuvė.

Pagrindinė patalpa – pirkia – buvo vientisa, erdvi, beveik kvadratinio plano, joje ruoštas valgis, valgyta, miegota ir dirbta nemažai įvairių darbų. Iki XIX a. vidurio dauguma pirkių buvo dūminės, be kaminų. Krosnis stovėjo prie įėjimo iš priemenės taip, kad priešais esantis langas apšviestų jos angą. Lubose buvo padaroma skylė dūmams išėiti, vadinama aukštiniu, o stogo galuose paliekamos atviros angos – čiukurai. Valgomasis stalas su suolais stovėjo tarp galinės ir šoninės kiemo sienos, dažniausiai pietrytiniame kampe. Ši vieta buvo garbingiausia, vadinta

Bežemio dūminė pirkia su čiukuru

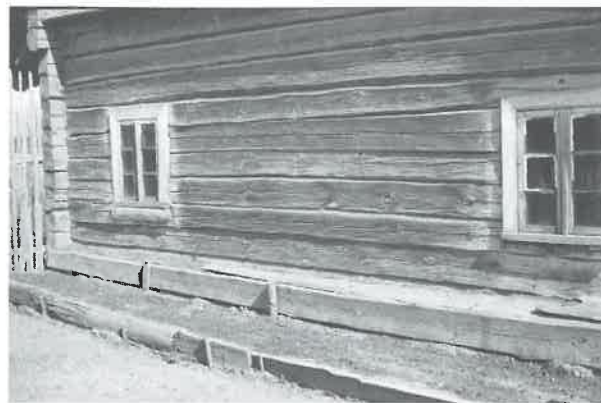
Mažažemio pirkia su tvartu po vienu stogu

Naujesnė dvigalė pirkia su dvišlaičiu stogu ir atviru priėngiu Juodaviškių k.

Pirkios krosnis (pečius) Gelažūnų k.

Namo pamatų apipylimas Škėvonių k.

Priemenės durys ir siena tarp šulų Škėvonių k.

Gyvenamojo namo stogo „skliautas“ (bumblis) Škėvonių k.

krikštasuole. Kertėje kaboję lentynėlė su svarbiais daiktais, šventi paveikslai, arčiau krosnies – rankšluostinė.

Dzūkijoje paplitusi aukštaitiška krosnis, vadinama *pečiumi*, kurioje buvo kepama, verdama, ja apšildoma patalpa, ant jos miegama. Senovėje krosnis buvo plūkiama iš molio, vėliau mūrijama iš plytų ir tinkuojama. Duonkepė krosnis užėmė visą pirkios kampą. Šalia krosnies dažnai buvo primūrijama viryklė bei nuo jos šylantis suolelis. Dabar daugelyje sodybų duonkepės krosnys perstatytos, pakeistos mažesnėmis.

Priemenė buvo skirta namų ruošos, ūkio darbams, vėliau ji tapo tik pereinama patalpa – koridoriumi (su dviem išėjimais į lauką) ar prieškambariu. Antras namo galas, kamara arba seklyčia, buvo rečiau naudojamas, skirtas svečiams ar pobūviams.

XX a. (nuo 1930 m.) paplito kompaktiški gyvenamieji būstai. Jie skiriasi ir proporcijomis, ir vidine sandara. Naujai statytos pirkios kur kas platesnės ir trumpesnės nei senosios (10–12 m ilgio, 7–8 m pločio): pastato viduryje atsirado erdvi virtuvė, neliko tiek vietos priemenei. Įėjimai dažniausiai du: švarusis per priėngį (gonkeles) į svečių kambarį ir ūkinis į priemenę. Prie namo XX a. paplito pristatomi atviri ar uždari priėngiai. Jų vidutiniai matmenys – 2x3 m. Atvirų priėngių, dar vadinamų *gonkomis*, atsiradimas praturtino namo vaizdą, suteikė jam jaukumo. XX a. IV dešimtmetyje paplito uždaros ištiklintos *verandos*.

Statybinės medžiagos ir konstrukcijos. Pagrindine statybine medžiaga Lietuvoje iki XX a. buvo medis. Iš medžio buvo renčiamos sienos, gaminami langai, durys, klojamos grindys ir lubos, daromi ir dengiami stogai, atliekama pastato apdaila. Pamatams naudoti lauko akmenys, vidaus įrangai, aslai, krosnims, kaminams – molis.

Senieji mediniai trobesiai statyti be pamatų. Juos atstojo rentinio statinio kampuose ir ties viduriu padėtos medžio trinkos ar pavieniai akmenys. Kad pro apačią nepraitų šaltis, buvo suformuojamas pašalys: tarpas tarp žemės ir pirmo vainiko apipilamas spaliais, samanomis, žvyru ir apiplūkiamas moliu, jo pakraščiai sutvirtinami tvorelėmis ir netgi apsoadinami daugiametėmis gelėmis. Tik XIX a. pabaigoje kaimo trobose pradėti daryti ištisiniai juostiniai 20–50 cm aukščio akmenų pamatai, pradžioje be rišamosios medžiagos, vėliau surišti molio, kalkių ir smėlio mišiniu.

Pastatų sienos dažniausiai rėtos iš apvalių ar tašytų pušinių, rečiau eglinių raštų. Apatiniams sienojams, polangiams ir šulams naudoti smalingi spygliuočiai, rečiau – ažuolais. Raštai, ypač troboms ir svirnams, buvo parenkami kokybiški, vienodo storio, tiesūs ir sveiki. Statybai naudoti žiemos metu kirsti ir 2–3 metus pavėsyje džiovinti medžiai. Tradiciškai sienas sudarė 11–14 vainikų rentiniai, vyraujantis sienų aukštis – 2,30–2,70 m. Pirkčių sienos statytos iš 16–18 cm pločio raštų, pertvaroms ar priemenės sienoms naudoti plonesni raštai ar pusrąščiai. Tarpuose tarp raštų šilumos izoliacijai ir sandarumui palaikyti buvo klojamos samanos, kartais siulės dar užtepamos moliu. Į išorinę pusę atsukama šiaurinėje pusėje augusi medžio dalis, kur tankesnė mediena. Pastatų pailginimui, sienojų ar rentinių jungimui senovėje buvo naudojami *šulai* – įkasti žemėn arba apatiniame rašte tvirtinti stulpai su išpjautais šonuose grioveliais. Panemunių kaimuose sienojai dažniausiai jungti su išgaubtomis sąlaidomis (pozais), kampuose sunerti į nelygias kertes su išsikišusiais galais, sienos išorėje nebuvo apkalamos. Naujesni namai kampuose sukirsti į lygias spynas ir, kad neperšaltų per kampus, apkalti stačiomis lentomis.

Tarpukaryje gyvenamieji namai dažniausiai statyti iš lentpjūvėse pjautų sienojų ant betono ir akmenų pamato.

Sienos sukirstos į nelygias kertes Sienos sukirstos į lygias kertes [R. Bertašūtės nuotr. 2008 m.]

Senesnės XIX a. pirkios buvo su keturšlaičiais čiukuriniais stogais, XX a. pradžioje paplito dvišlaičiai. Tuomet galines skliautų plokštumas *ščytus* imta apkalti lentomis, o namo galuose atsiradę stogeliai saugojo galines sienas nuo kritulių. Tradiciškai gegnės ilgis buvo matuojamas 2/3 namo pločio, todėl visi stogai turėjo beveik vienodą nuolydį – 42–45°. Mediniam namui darytos plačios, sienas nuo lietaus apsaugančios stogo užlaidos. Paauskštintos pastogės (*artikai*), kokios dažnai daromos šiandien, šio krašto namams nebūdingos. Dėl vienodų stogų nuolydžių ir vienodų medžiagų visi sodybos pastatai gražiai derėjo sodybos ansamblyje.

Stogai buvo dengiami šiaudais, paežerėse – nendrėmis ar meldais, miškingose vietovėse – lentelėmis, malksnomis, skiedromis, vėliau kai kur – ir čerpėmis, dar vėliau paplito skarda ir šiferis. Seniausi šiaudiniai stogai buvo dengiami kūleliais, varpomis žemyn (kiekvienas kūlelis pririšamas šiaudų srugomis prie grebėsto), vėliau – palaidais šiaudais (šiaudai paskleidžiami, prispaudžiami kartimis (*lotomis*), kurios vytelėmis surišamos su grebėstais). Šiaudinio stogo kraigas buvo užpilamas spaliais ir tvirtinamas mediniais *slogščiais*. Stogų briaunos taip pat buvo dengiamos šiaudų kūliais (vadinamais *bumbliais*, *dembliais*), kuriuos XIX a. pakeitė pjaustinės vejalentės.

Keliantis į vienkiemius, medinius trobesius buvo nesunku išardyti ir vėl surinkti naujoje vietoje. Tuo būdu perkelta nemažai senųjų svirnų ir namų.

Apdaila ir puošyba. Lietuviai statė ne tik tvirtus, bet ir gražius namus, puoštus pjaustinėtais ornamentais ar spalvomis. Puošyba didele dalimi priklausė nuo kaimo tradicijų bei šeimninko būdo ar skonio, kiekviename regione ji vis kitokia, savita ir nepakartojama. Gaila, kad šiuolaikiniam kaimo žmogui retai kuriam rūpi sodybos aplinka, dažnas nebepastebi aplink save sukurtą chaosą ir netvarkos. O juk aplinka labai veikia žmogaus charakterį, nuotaiką, gyvenimo motyvaciją ir saviraišką. Seniau kaimo žmonės turėjo subtilų dermės pajautimą (vadinamą skoniu), mokejo derinti spalvas, formas, raštus; iš arčiau matomos detalės (langai, durys) puoštos smulkesniu raštu, stebimos iš toliau (skliautai, lėkiai) – stambesniu ornamentu.

Puošybai naudotos įvairios medžio apdirbimo technikos: skulptūrinė, pjaustymas ir tekinimas. Skulptūrinė – pati seniausia, atliekama peiliu, skaptukais, reljefiškai išpjaustant atskirus elementus. Ja puošti lėkiai, priėngių kolonėlės, sijų, gegnių galai, rečiau durų, langų apvadų ornamentai. Tekinimas ir plokščias kiaurapijūvis ornamentas paplito XIX a. pabaigoje. Juo dekoruoti viršlangiai, skliauto apvada, karnizai, vejalentės. Tekinimo technika vėlyva, kartais naudota kolonėlių ar tvorelių, dažniau baldų gamybai.

Senųjų pirkčių puošti stogo lėkiai, durys, langai, vėliau atsirado puošnūs skliautai ir priėngiai. Senųjų trobų stogai buvo keturšlaičiai, ties čiukuru šiaudus nuo vėjų saugojo lėkiai. Lėkiams buvo suteikiama paukščių, žirgų, augalų, jaučio ragų ar kt. formos. Namu su dvišlaičiu stogu galuose atsirado trikampės skliautų plokštumos, užpildomos įvairiomis kryptimis sukaltų lentelių raštais. Skliauto puošybą papildė vejalentės, skliauto kraštai ir stogelio apačia – karnizėlis išpjaustomas dantukų, lankelių, ratukų ar augalų ornamentais. Pastogės apšvietimui įstatomi dailūs, pjaustinėtais išpuošti langeliai.

Kitas labai svarbus namo elementas – durys. Lauko durys statomos ilgojoje šoninėje sienoje, dvigalėse pirkiose maždaug ties namo viduriu. Ties lauko durų slenkščiu tradiciškai buvo

Pirkios skliauto puošyba

padedamas didelis lygiu paviršiumi akmuo arba iš stambių lauko akmenų sukraunami laiptai. Seniausios durys buvo vieno sluoksnio, vėliau gaminamos sandaresnės, dviejų sluoksnių: viena jų pusė vertikalių lentų, kitoje – lentos sukaltos eglutės, rombų ar kitų pavidalų raštu. Lentelių pakraščiai ir skersiniai varai, kurie matomi iš arti, dailiai profiliuoti. Dekoratyvumo suteikia ir kalvių darbo viny su plačiomis galvutėmis, ir užraktai bei rankenos. Tarpukaryje paplito rėminės konstrukcijos išprūdinės (*filiginės*) durys. Jos yra lengvesnės, bet ne tokios tvirtos, mažiau apsaugančios nuo šalčio, todėl daugiau naudotos vidinėse patalpose. Kartais jos darytos su stiklo langais.

Langai – vienas labiausiai kintančių namo elementų. Senose trobose jie buvo maži, keturių ar šešių dalių. Ilgainiui langų proporcijos ir skaidymas kito; tarpukariu daryti didesni (su „I“ formos rėmu), platesni, 3–4 dalių rėmais. Ištačius langą, plyšiai buvo užkalami lentų apvadais (*lamperijomis*), viršlangiai įvairiai puošiami.

Šilumai palaikyti ir saugumui užtikrinti buvo kabinamos langinės. Kartais jos ištapytos arba išpjaustinėtos nedidelės širdelės pavidalo angos (šviesai matyti), dažytos baltai ar šviesių atspalvių spalvomis. Langinės ryškiai išsiskyrė pilkame sienu fone ir labai puošė namus.

Dabar beveik visų pirkčių langai išdidinti, pakeisti trumpalakis vertės plastikiniais, langinių nelikę, pjaustinėti ornamentai ir kiti pagražinimai nutrupėje. Jeigu sakoma, kad žmogaus akys yra sielos veidrodis, tai namo langai – ten gyvenančių žmonių atspindys...

Senosioms pirkčioms būdingi nedideli atviri priėngiai su dvišlaičiais stogeliais. Dažniausiai jie su keturiomis profiliuotomis kolonėlėmis, puošiami išpjaustinėtais karnizais ir tvorelėmis.

Atviras priėngis dvišlaičiu stogeliu

Nuotraukos iš M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvo

Vėlyvuose kompaktiško plano namuose uždari prieangiai kukliau dekoruoti.

Tradiciskai gyvenamajame name dar profiliuoti sijų, gegnių galai, rąstų jungimai kertėse, stogelių atramos. Nors tai ne iš karto pastebima, bet tai labai tektoniška puošyba.

Tradicinėje architektūroje dažomi langų apvadai, sienų kerčių apkalimas, durys. Tinkami dažai apsaugo medines namo dalis nuo ardančio saulės ir kritulių poveikio. Senajai architektūrai būdingos medžio spalvos: visų atspalvių rudos, gelsvos, pilkšvos. Viršlangiai, langų rėmai ir langinės dažytos baltai, rečiau – kitomis šviesiomis spalvomis. Stogams būdingos natūralios šiaudų arba medžio, pilkšvos, rusvos spalvos. Saikingai pirklių dažymui naudojamų ryškių, netgi kontrastingų spalvų deriniai akies nerėžia, jie gražiai dera pilkų sienų fone.

Sodybos erdvę kartu su gyvenamuoju namu formuoja ūkiniai pastatai (svirnas, tvartas, kluonas, rūsys, pirtis, vasaros virtuvė), jaukumo teikia mažosios architektūros formos (tvoros, vartai, šuliniai, suolai, aviliai ir kt.), želdiniai, gėlių darželis bei kryžius ar koplytstulpis. Visi šie sodybos elementai turi savitus Birštono kraštui būdingus bruožus.

Nuo seno kaimo architektūra yra paprasta, funkcionali, konstruktyvi ir tektoniška. Sodybos išskirtinumą ir savitumą galima sukurti laikantis pagrindinių vietos architektūros principų, kūrybiškai interpretuojant ir tęsiant regiono statybos tradicijas.

Literatūra:

1. A. Andriušytė, R. Bertašiūtė, *Veisiejų krašto kaimo architektūra*, Kaunas, Lututė, 2009.
2. A. Andriušytė, V. Baltrušaitis, I. Burinskaitė, G. Žumbakienė. *Dzūkijos tradicinė kaimo architektūra*, Vilnius, 2008.

Darbėnų apylinkių tradicinis maistas

Nijolė Vasiliauskienė,
Kretingos muziejaus etnografinio skyriaus vedėja

2008 m. etnografinės ekspedicijos metu rinktos žinios apie tai, kokį kulinarinį paveldą išlaikė ir kokius senovinius receptus, maisto gaminių technologijas bei valgymo tradicijas mena Darbėnų apylinkių (Kretingos r.) žmonės.

Vienas seniausių ir pagrindinių maisto produktų – duona. Žemaitijoje dažniausiai buvo kepama ruginė duona: paprasta ar plikyta, tačiau duonos receptūrą kiekviena šeimininkė turėjo savą. Įpilties kaimo gyventoja Adolfina Repšienė pasakoja: „Bova dėdėlis minkitovis. So bruolio reikieję minkitė. Išvėrs bolviu, sokrioš, i bolvės idies mēltus, rauga, vondėns, apmaišis. Mēltā rogenė. Kartās mēizėnė. Iš pētlavuo tu mēltu nākepė. Tik Velikuoms. Iš vākara imaišis, 12 valondū parūgtė. Kėta dėina mīnkīsī. Mama padėrbs, nudailinins kepalus, mietuoms pasūdis. I kėta kėpala idies ēr lašėniū. Mama padėrbs po paukšteli ēr lėips sauguotė, kad naišliektu. Dounelė kepė dvė so posė adinas (do kliebius malku sokūrins). Kepė ož kārta 10–12 kepalū. Dvėm

3. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

4. I. Butkevičius, Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1971.

5. J. Gimbutas, *Lietuvos kaimo trobesių puošmenys*, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Kaunas, Spindulys, 2004.

6. B. Kašeliūnė, *Dainava: Seimų kraštas: istorija, kultūra, žmonės*, Vilnius, DABA, 2002.

7. B. Kviklys, *Mūsų Lietuva: krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*, t. 3, Vilnius, Mintis, 1991.

8. *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964.

9. *Lietuvių liaudies architektūra*, t. 1, Vilnius, Mintis, 1965.

10. *Lietuvių liaudies architektūra*, t. 2, Vilnius, Mintis, 1968.

11. *Lietuvių liaudies menas: architektūra*, t. 1, Vilnius, Vaga, 1957.

12. *Panemunių dzūkai*, Vilnius, Mintis, 1970.

13. M. Pokropek, *Ziemia Sejnenska pod względem etnograficznym*, 1989, p. 73–242.

14. K. Šešelgis, *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai: nuo seniausių laikų iki 1918 m.*, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

15. K. Šešelgis, Užnemunės vienkieminių kaimų genezės klausimu, *Kultūros paminklai*, nr. 5, 1998, p. 89–95.

16. J. Totoraitis, *Sūduvos-Suvalkijos istorija*, Marijampolė, A. Reinikio firma „Piko valanda“, 2003.

nedieliams lioub ožtektė. Iškepė priešininkie ont lėntinā skīpā sostatis. Tievš lioub douna vėsūmet raikīs. Kumet pritrūka duonas, vežė i Lėipuoję mediu, šėina pardoutė“.

Adolfina Repšienė ir pati savo šeimynai duoną visada kepė. Tik du metai jau nebekepa.

Laukžemiškė Petronėlė Gedrimienė-Jonušaitė apie duonos kepimą taip pasakoja: „Mama kepė skanė douna. Padėrbs dėdėlius kepalus, ont dounelės križio išpaus. Ont gala sogrondis ēr padaris pilė – pagrondoka. Keptė lioub neštė i metininku bravuora: bodinkā iš plitu, kūliu, sėinas metrėnės. Tėn vėsė kometė kepė douna ēr kolkuoza laikās dar vežies tēn keptė. Atsivėš malkas, pasikūrins, lauks dvė valondas, kol pečios išdegs. So žarsteklio išstums pelėnus, so pečšloustė (ēlgo kuoto šaka, aprėšta eglīšakės) iššloustė, kad būtu švarė. Mes mēltu ēr vezieš, ar gruob, ar gers ir karštis, ar iškeps duonelė. Ont lėžės

padies tataršku (ajerū), toukart apdailinta kepalā ēr pašaus i pečio. Mama dar lioub iškeps ragaiši iš mēizėniu mēltu“.

Įdomūs Šukės kaimo gyventojos Onos-Angelės Šalnienės prisiminimai apie duonos kepimo papročius: „I minkitovi išėjuos mēltu, idies rauga, so šėlto vondėnio apipėls. Mama vėina pati lioub išmīnkīs, kvīnu idies. Kou geriau išmīnkīsī, tou skanesnė dounelė. Ka išdegs medė, onglis po vėsa pečio išsklės, kad vėinuodā ikaistu. Lėžės apatiuo padies papartiū arba mēltu pabarstīs. Pečšloustė iš eglīšakiu iššluostis pečio. Ont kepalā išpaus križieli ēr paržegnuos. Iškepos so vondėnio apiplaus vėršo. Klīetie bova lėntinas, sostatis nogaro. Prastuojie truobuo stals bova so stalčio, tēn vėina kepalā laikīs. Ka kaimīns prašīs paskuolintė, pasvers so boužė – ēr atidous tēik pat. Lioub ožtektė 2 nedieliem. Kepė po 12 kepalū.“

16 metu išėjau tarnautė pri ūkininku. Gaspaduorė bova senė, prašė iškeptė douna. Gerā, kad bovau isiveiziejosī. Mīnkiau, mīnkiau, vartiau, vartiau, ēr papautus sograužė. Nupėrks pėtlia- vuotu mēltu ēr prirauš. Kalieduoms. Velikuoms rėks iškeptė. Daug piragu. Naujīms metams tēka tēi patis piragā.“

Dažnai kepta *tvilkyta duona*. Pagal šį receptą pusė duonai skirtų miltų užpilama verdančiu vandeniu ir gerai išmaišoma. Tada įdedama duonos raugo ir šiltai uždengus, paliekama pusei paros. Po to tešla stipriai plakama kas kelios valandos bent 4–5 kartus, net naktį atsikeliami permaišyti. Trečią dieną suberiami likusieji miltai, pagal skonį pridedama kmynų, druskos ir minkoma, kol tešla nebelimpa prie rankų. Dar palaukiama šiltai, kol pakyla, tada kepama.

Šventėms, jei išgalėjo, kepė ir kvietinių („pėtliavuotu“) miltų *pyragus*. Dažnai juos paskanindavo į tešlą įdėdami razinų ar aguonų. Salomėjos Jeronimos Raišienės iš Darbėnų pasakojimu, ypatingoms progoms – vestuvėms, krikštynoms – kepė *babkas* (panašų į keksą aukštą pyragą). Dėjo daug kiaušinių, sviesto, grietinės. Tešlą į specialų puodą papildavo, uždengdavo svies-

tinu popieriumi. Babkos viršų papuošdavo išplaktu kiaušinių baltymu.

Visų pateikėjų teigimu, pagrindinis pusryčių patiekalas buvo *pusinė košė* iš bulvių ir ruginių miltų. Kad būtų skani, bulves nusunkus, reikėdavo gerai sugrūsti. Įpylus bulvių nuoviro ar pieno, sudėdavo miltus, išplakdavo ir suvirindavo. Pasak Onos-Angelės Šalnienės iš Šukės kaimo, kuo geriau košę išplaki, tuo skanesnė. Pakėlus samtį, lašas neturi kristi, o turi tįsti. Prie jos padarydavo *mirkalą* (*šmabalą, šmontalą*) iš pieno, taukų ir kvietinių miltų. Mirkalas buvo verdamas keptuvėje. Košę sukrėsdavo į didelį dubenį, viduryje su šaukštu padarydavo nemažą duobutę, ten supildavo mirkalą. Dažniausiai kiekvienas valgytojas turėjo savo šaukštą. Šaukštai buvo mediniai. Kad atskirtų savąjį, kiekvienas šaukšto kote su peiliu išrėsdavo kokį ženklą. Košė buvo kabinama savo pusėje, valgoma pasidazant į mirkalą. Vaikams ir piemenims košės buvo įdedama į kitą dubenėlį.

Kitokios – *grūdų košės* – virtos rečiau. Kelias valandas prieš verdant, kruopos būdavo pamirkomos, kad greičiau išvirtų. Dažnai iš ruginių miltų buvo verdama ir *miltinė košė*. Į šią košę verdant buvo įpilama šiek tiek pieno. *Bulvinė košė* taip pat buvo labai mėgiama. Išvirus iki trūkinėjimo, bulvės menturiu būdavo gerai sugrūdomos. Sugrūsta masė būdavo užpilama nusunktu vandeniu arba pienu ir tol maišant virinama, kol pasidarydavo taši. Miltinė ir bulvinė košės po šiai dienai valgomos su jau minėtu mirkalu, taukais, grietine. Užsigeriama rūgusio pieno. Tradiciškai prie šio tipo košių kartais duodavo prisikąsti *kresnų* (keptų lašinių). Pasninkų metu prie košės prisikąsdavo silkės.

Priešpiečiams lašinukų papjaustys, vasarą agurkų, sūrio, taukų ar kastinio su duona, kartais miltinių *blynų* („plinciu“) iškeps, rūgštaus ar saldaus pieno.

Pietums virė sriubas: bulvienę („bolvinė“), kopūstienę („kopūstinė“), žirniinę („žirninė“), burokienę („batvėninė“), šutynę („šotėni“).

Naminis sūris, duona, medus. Galima praryti liežuvi...

Liberto Klimkos nuotrauka

Bulvieniė verdama su mėsa (kiaulienos, avienos); jei be mėsos – įdedama užtrino. Išvirus mėšai, sudedamos bulvės, kruopos, svogūnas. Dažna šeimninė, išvirus bulvėms, kad sriuba būtų rūgštesnė, įpildavo pasukų ar parūgų.

Vasarą virdavo *šviežių kopūstų sriubą*, dažniausiai su pienu. Įpjaustydavo ir bulvių su morkomis. Labiausiai mėgiama *kopūstienė iš raugintų kopūstų*. Ji visada verdama riebi, su mėsa – kauliukais, kiaulės galva, ausim – ar patirpoma ir įpilama spirgučiu.

Žirniene, jei ne pasninkas, taip pat dažniausiai buvo verdama su spirgučiais, užbalinama grietine.

Burokiene taip pat virdavo su mėsa. Dažna šeimninė į šią sriubą įmėsdavo ir atskirai išvirtų pupelių.

Vasarą dar būdavo verdama *lapynė* – sriuba iš burokėlių kotų bei lapų. Taip pat virta *rūgštyrynė* – sriuba iš rūgštynių ir bulvių. Rūgštyrynė dažniausiai virdavo su rūkyta mėsa ar kaulais nuo kumpio. Šias sriubas užbaltindavo grietine.

Sutyne (*šutiniu*) vadindavo bulviene, išvirtą be kruopų, uždarytą (pagardintą) pasukomis, grietine, kartais užtrinu. Šutyne vadinta ne tik bulvių sriuba, bet ir nusunktos pašutintos bulvės. Į šutyne dedama druskos, svogūnų, krapų. Kartais dar ir pupų, žirnių. Valgoma su taukais, pakepta mėsa (kresnelėmis) ar silke.

Papjovus kiaulę ar avį buvo verdama *skrandynė* – sriuba iš bulvių ir gerai išvalyto, nutvilkyto, išmirkyto, gabaliukais supjaustyto minėtų gyvulių skrandžio. Skrandis, troškintas su prieskoniais, vadintas *plikais*.

Seniau bent kartą savaitėje pietums, kartais ir pavakariams, valgydavo *susas bulves* (*bulves su lupenomis, su kailėliu ar su mundurais*). Tai išvirtos neskustos bulvės. Jas valgydavo su taukais, sviestu, silke, cibulyne, kepta žuvimi, bet dažniausiai – su kastiniu.

Beveik kiekviena šeimninė turi savą *kastinio* darymo receptūrą. Pagal Salomėja- Jeronimą Raišienę iš Darbėnu, darant kastinį, grietinę reikia į vieną pusę sukti, kol ji pradeda virsti į sviestą. Tada indą kišti į karštą vandenį ir maišyti vis po truputį dar įdedant grietinės. Kad kastinis nebūtų per riebus, pilama ir rūgštaus pieno. Kastinis turi atsokti nuo indo sienelių. Baigiant susukti reikia pridėti česnako, kmynų, druskos. Pagal kitas pateiktas, kastinį reikia būtinai sukti moliniame inde. Jo gaminimo būdas gali būti ir toks: į bliūdėlį įdedami keli šaukštai grietinės ir šaukštelis sviesto. Grietinė su sviestu išmaišoma ir sukama. Reikia turėti du indelius: vieną su karštu, kitą su šaltu vandeniu. Kai sukama masė pradeda virsti į sviestą, reikia indą pašildyti karštame vandenyje, o kai sukama masė praskysta, ją reikia vėsinti inde su šaltu vandeniu. Sukant kastinį grietinę į masę dedama mažais kiekiais. Dalį grietinės galima pakeisti rūgštiu pienu. Kastinis bus liesesnis. Valerija Jucienė iš Īpilties į kastinį vietoj rūgštaus pieno deda savo pasigaminto jogurto.

Pavakarius pradėdavo duoti, kai parsikrisdavo gandrai, po Gandrinių. Panašiai kaip ir priešpiečius.

Vakarienei virdavo pieniškas kruopų, makaronų (pačių iš kvietinių miltų pasigamintų); miltinių kukuliukų, pagamintų iš pusiau pikliuotų miltų, sriubą – *kleckynę*. Taip pat *miltinę* putrą. Pasak Danutės Paulauskienės iš Grūšlaukės, prie miltinės duodavo prisikąsti duonos, užteptos taukais. Mažiesiems, jei nebūdavo užpykinę mamos, iš kleckynės prigraibydo kukuliukų („konkuoliukų“). Grūšlaukiškių Birbų šeimoje mažiesiems padarydavo kukuliukų su skyle viduryje ir leisdamo išsikepti išdegusioje krosnyje. Vaikai juos kišdavo į anglis, išsitraukę nusikrapštydavo pelenus ir valgydavo. Vakarienei, pasak Danutės Paulauskienės, mama virdavo ir *tarkuotų bulvių kleckynę*. Kartais

būdavo verdama ir *tarkuotų bulvių košė*. Retsykiais vakarienei virdavo ir pieniškas bulvienes su įvairiomis daržovėmis: morkomis – *morkinė* („markėnė“), sėtiniais – *sėtininė* („sietėnėnė“).

Vakarienei, o kartais ir pietums, buvo verdami tarkuotų bulvių kukuliai („kleckā“). Tokie kukuliai buvo daromi su lašinukų ar varškės įdaru (dažniausiai pietums) arba be įdaro (vakarienei). Tokie kukuliai buvo valgomi pasidazant į taukus ar spigus.

Mėgstami buvo ir tarkuotų bulvių *blynai* („plincė“). Jie, kaip ir miltiniai blynai, daugiausia buvo kepami svečiams užsukus ar šventinėmis dienomis, kartais pavakariams. Valgomi su grietine ar pasaldintomis uogienėmis.

Buvo verdamas šiais laikais jau baigiamas užmiršti valgis – *juka*, gaminamas iš žąsies kraujo, skilvio, kepenėlių, sparnelių, kojų. Iš skilvio, kepenėlių, sparnelių, kojų paruoštos porcijos buvo apvyniojamos žąsies žarnos ir išverdamos. Mėšai išvirus, sudėtos bulvės, kruopos. Baigiant joms virti, buvo supilamas žąsies kraujas.

Vėdarai ir šiais laikais mėgstamas patiekalas. Jis daromas paskerdus kiaulę iš jos kraujo, pridėdant gerai išmirkytų stambesnių miežinių kruopų (dabar daugelis deda ryžių), druskos, pipirų, mėtų, lauro lapų. Kai kurios šeimninės dar įpila kresnelių, gautų ištirpius taukus. Paruošta tyrė pilama į gerai išplautas kiaulės storąsias žarnas ir verdama ar kepama skardoje duonkepėje krosnyje.

Papjovus kiaulę, iš galvos, kojų verdama *šaltiena* („kuosėna“). Verdama ilgai, kol mėsa nukrenta nuo kaulų. Tada mėsa supjaustoma, užpilama nuoviru ir dar paverdama. Po to išpilstoma į indelius ir padedama sustingti. Valgoma su duona ar neluptomis bulvėmis.

Norėdami mėšą išlaikyti ilgesnį laiką, ją stipriai susūdydavo dideliuose mediniuose kubiluose. Prieš verdant mėsa būdavo pamirkoma vandenyje, kad nebūtų labai sūri. Lašinius, kumpius po mėnesio ištraukdavo iš kubilo ir kabindavo į kaminą lėtam rūkymui ar rūkydavo specialioje rūkykloje. Gamindavo ir dešras. Liesesnė mėšą sukapodavo, vėlesniais laikais ir sumaldavo, pridėdavo ir lašinukų, prieskonių, česnako. Gerai suminkydavo ir kimšdavo į gerai išvalytas ir druska ištrintas plonąsias žarnas. Dešras rūkydavo arba džiovindavo.

Šeimninės taip pat užsiaugindavo vištų, žąsų, kalakutų. Kai kuriuose ūkeliuose laikydavo ir triušių. Minėtų gyvūnų mėsa naudota šviežia – papjaudavo tam kartui. Mėšą išvirdavo ir patroškindavo su grietine.

Kaip ir visoje Žemaitijoje, taip ir Darbėnų apylinkėse labai mėgstamas *varškės sūris*. Juo ir svečią pavaišinsi, ir pats kiekvieną dieną užkąsi. Tradicinis sūris – į pakaitintą saldų pieną pilama tiek pat rūgštaus, maišant toliau kaitinama beveik iki virimo. Į sutrauktą varškę įdedama druskos, kmynų ir, supylus į sūrmaišį, paslegiama. Kartais, kad būtų geltonesnis, dar įmaišoma kiaušinio trynio. Kiekviena šeimninė dar turi ir savų sūrio gaminimo receptūrų. Valerija Jucienė su dukra Vida Jagminiene iš Īpilties kaimo daro lydytą varškės sūrį, „medžiotų“ sūrį ir tepamą sūrį. Gamindamos *lydytą varškės sūrį*, jos sumaišo rūgštų ir saldų pieną, kaitina ant silpnos ugnies, kol gerai sutraukia. Pasidaro varškė kaip guma. Tada susidariusį ištisą gabalą varškės gerai išminko, kol pasidaro sausas, be išrūgų. Dedą į katilą, po truputį įpila grietinės ir lydo ant silpnos ugnies, kol išsilydo be gumuliukų. Tada įdeda druskos, kmynų, išmaišo ir pila į dėžes. „Medžiotų“ sūrį daro taip pat kaip ir lydytą, tik įdeda paukštienos prieskonių ir viršų apibarsto tais pačiais prieskoniais. Gamindamos *tepamą sūrį*, į tą pačią lydyto sūrio masę įpila daugiau grietinės; atvėsus įdeda česnako, krapų.

Trūkstant cukraus, buvo verdamas *runkelių sirupas*. Pasak pateiktos Danutės Paulikienės (Grūšlaukė), sirupą virdavo pereinėje (pirtyje) 1–2 paras geležiniame bose. Vaikai neiškęsdavo, apsimaudavo klumpes, kailinius ir eidavo žiūrėti. Prie duonos, pieno vaikai gaudavo ir to sirupo.

Ne vienas pateikėjas minėjo ir saldumynus, vadintus „saldomakais“. Juos padarydavo iš miltų su luobelėmis, ant viršaus stambiąja tarka užtarkuodavo burokų. Prieš kepant išpaudydavo griovelius, iškepus – sulaužydavo. Kazimieros Januškienės (Vaineikių k.) šeimoje tokie pat saldumynai, padaryti iš miežinių miltų ir runkelių, vadinosi – cukoriai („sokuorė“).

Pasak darbėniškės Salomėjos Jeronimos Raišienės, XX a. vid. jau buvo daroma *daržovių mišrainė* iš kubelių supjaustytų bulvių, burokėlių, kiaušinių, pupelių. Pagal skonį buvo įdedama druskos, pagardinama grietine. Taip pat daryta daržovių mišrainė iš raudonųjų burokėlių, pupelių, raugintų agurkų, svogūnų, grietinės.

Seniau buvo gaminamas avižių kisielius, dar vadintas *žiure*, ko šiuolaikinės šeimninės tikrai nebeverda. Apie kilogramą avižinių miltų užpildavo pašildytu vandeniu ir išmaišydavo. Tada įdedavo duonos riekelę ir beržo anglies gabaliuką. Tada šiltai apdengdavo ir palikdavo 10 valandų rūgti. Paskui į įrūgusią masę buvo pilama vandens, išmaišoma ir nusunkinama. Skystis verdamas ant lengvos ugnies, visą laiką maišant. Kai masė pradėdavo tirštėti, buvo baigiama virti. Kazimieros Januškienės (Vaineikių k.) teigimu, reikia šiek tiek ir cukraus įdėti. Tai buvo pasninkų valgis, būtinas Kūčių patiekalas.

Kiekviena šeimyna prisistūdydavo žiemai grybų, prisiraugdavo kopūstų, agurkų.

Pasninkų dienomis vartojo aguonų, kanapių pieną, kanapių ar sėmenų spirgines, cibulynę. Gaminant *cibulynę*, į virintą atvėsusį vandenį dedamos pečiujė žarijose iškeptos ir susmulkintos silkės (kepamos suvyniotos į popierių). Kai kurios šeimninės kepa silkę aliejuje, keptuvėje. Dar pridėdama pakepintų arba žalių svogūnų, pipirų, truputį įpilama acto. Pagal laukžemiškę Petronėlę Gedrimienę, cibulynę skanesnė jei vietoje acto įpilama *runkelių* („batvėnių“) *rasalo*. Išvirtus burokėlius šeimninės paraugdavo, įdėjusios ruginės duonos riekelę. P. Gedrimienė pasakoja: „Iraugs batvėniu – bus raugals. So sausuoms bol-

viems – káp skanė. Lioub anou ér gertė. Pabaigs, ožraugs naujų batvėniu. Kad skanė irūgtu, būtu sáldrūgštė, ont pečiaus padiejė. Iš batvėniu vėrė potra so bolviems – batvėninė“.

Aguonų ar kanapių pienui minėtos sėklos grūdamos medinia-me grūstuvyje, kol pavirsta į košelę. Košelė atskiedžiama virintu vandeniu ir iškošiama. Dar pridėdama šiek tiek cukraus.

Kanapės ar linų sėmenys *spirginei* šiek tiek paskrudinamos keptuvėje, sugrūdamos grūstuvyje, pridėdama druskos. Pagal Kazimierą Januškienę iš Vaineikių kaimo, pridėdavo dar ir miltų. Valgoma su bulvėmis, išvirtomis su lupenomis.

Gėrimai: pienas, raugintas pienas, arbatos (kmynų, mėtų, liepžiedžių ir kt.), cikorijos ar gilių kava, klevų bei beržų sula, šventėms pačių pasigamintas alus, gira, burokų („batvinių“) alus.

Kavai šeimninės cikorijų pasiaugindavo savame darže. Nuskustas šaknis supjaustydavo, išdžiovindavo, paskrudindavo ir grūstuvyje sugrūdavo. Šiek tiek pavirindavo, įpildavo pieno. Gilės taip pat būdavo išdžiovinamos, paskrudinamos, sugrūdamos. Kartais gilės būdavo maišomos su cikorijomis.

Girai, alui ruginė duona paskrudinama, kartu su pavirintomis apynių galvutėmis sudedama į virintą vandenį (gira daroma be apynių). Palaikius pusdienį nusunkinama, sudedamos mielės, cukrus. Šiek tiek palaikoma ir supilama į verpeles (medinės statinaites). Kitą dieną jau galima gerti.

Batvinių alui burokai sutarkuojami stambiąja tarka, padžiovinami ir paskrudinami. Pridėjus apynių, apskrudę burokai apie pusę valandos virinami vandenyje. Tada nukošiama ir įdedama mielių.

Visi maisto produktai buvo gaunami iš savo natūrinio ūkio. Nusipirkdavo tik druskos, retkarčiais cukraus, razinų šventiniams pyragams. Jei, grįžtant iš turkaus, parveš vaikams kokių barankų, tai buvo didelis skanumynas. Kas pirka iš krautuvės, vadino „ražkažio“ valgiais. (S. J. Raišienė). Aišku, skyrėsi pasiturinčių ir vargingesnių mityba, tačiau visi XX a. pradžioje ir viduryje valgė natūralų, sveiką ir gana įvairų maistą. Daug valgyta grūdinių produktų, mėsos, pieno, bulvių patiekalų, neužmirštant daržovių, grybų. Daugelio sodybose augo obelys, kriaušės, vyšnios, slyvos, agrastai, serbentai, tad vasarą valgyta vaisių ir uogų.

PATEIKĖJAI

Vardas, pavardė	Gimimo metai	Gyven. vieta	Gimimo vieta
1. Salomėja-Jeronima Raišienė-Noreikaitė	1933	Darbėnai	Auksodis
2. Bronė Šiaučiuilienė-Kniežaitė	1924	Darbėnai	Peldžiai
3. Danutė Paulikienė-Burbaitė	1948	Grūšlaukė	Darbėnai
4. Bernadeta Galdikienė-Bendikaitė	1935	Grūšlaukė	Darbėnai
5. Zita Paulauskienė-Viluckytė	1941	Grūšlaukė	Darbėnai
6. Elena Rutienė-Leliugaitė	1926	Grūšlaukė	Darbėnai
7. Valerija Jucienė-Vitkutė	1939	Īpiltis	Darbėnai
8. Vida Jagminienė-Judytė	1969	Īpiltis	Darbėnai
9. Adolfinė Repšienė-Piekutė	1933	Kiaupiškės	Darbėnai
10. Irena Želvienė-Jokubauskaitė	1937	Īpiltis	Benaičiai
11. Valerija Vitkuvienė-Jonkutė	1935	Īpiltis	Darbėnai
12. Vičiulienė Stasė-Bieliauskaitė	1935	Laukžemė	Darbėnai
13. Petronėlė Gedrimienė-Jonušaitė	1939	Laukžemė	Darbėnai
14. Vytautas Gedrimas	1938	Laukžemė	Darbėnai
15. Bronislava Anuzienė-Benataitė	1925	Kumpikai	Darbėnai
16. Ona-Angelė Šalnienė-Ruikytė	1932	Kumpikai	Pasertupis
17. Kazimiera Januškienė-Kubiliūtė	1928	Vaineikiai	Darbėnai

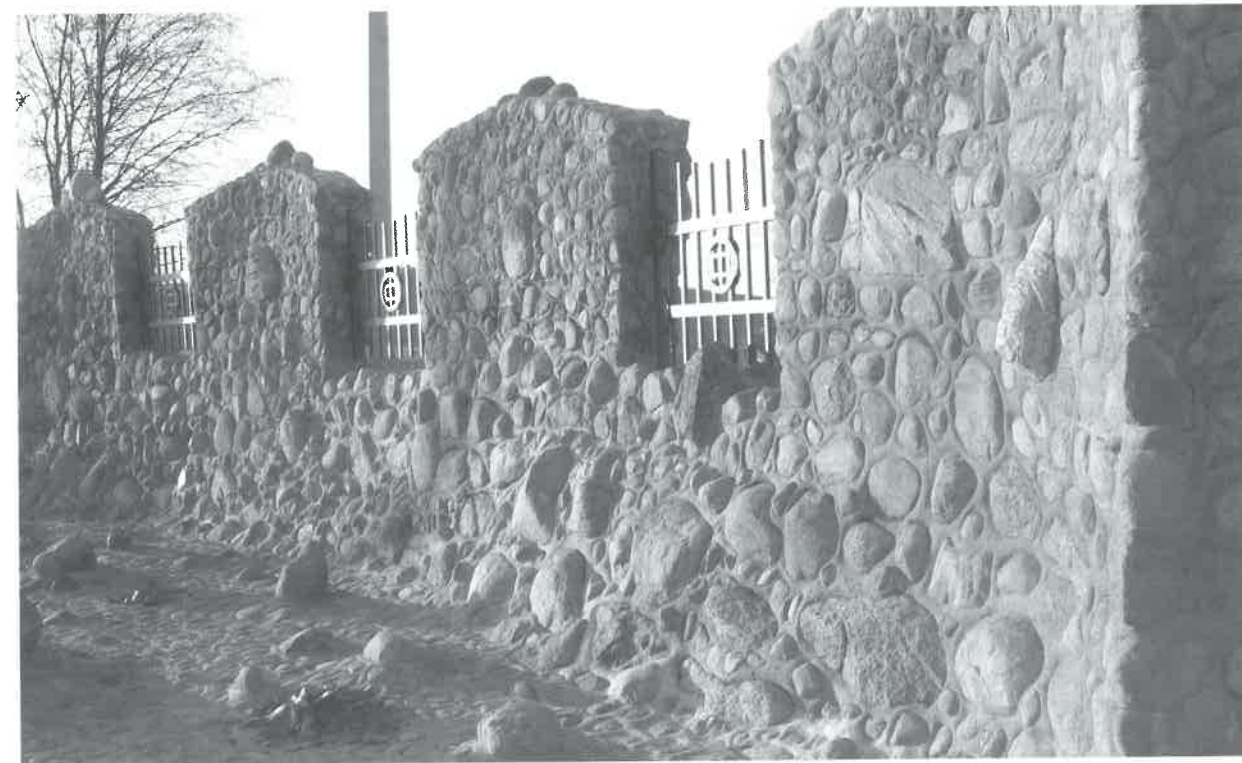

Prakalbinės akmenį: pas dievdirbį Gediminą Radzevičių

Gediminas Radzevičius – skulptorius, dievdirvys, architektas filosofas...

Keliaujant į šiaurę nuo Vilniaus, netrunki pasiekti vaizdingas Dubingių apylinkes. Čia tai ledynų pasidarbuota! Išskobta ryna ilgiausiam mūsų krašto Asvėjos ežerui, sustumtos kalvų keteros, išgulėti duburiai pelkėms ir ežerėliams. Akį džiugina nuo kiekvieno kelio vingio vis naujai atsiveriantys banguojantys gojingu kalvelių ir melsvųjų tolių vaizdai. O senosios sodybos – nuostabiai harmoningai pritampanti peizažė – tai šimtmečiais nugludinta dermė su gamta.

Tvoros stulpai, menininkui įsakius, virsta tarsi pilies kuorais

Miestų gyventojai, o jų jau dauguma Lietuvoje, senokai „atrado“ šias išskirtinio grožio vietas. Tai viena, tai kita kaimo sodyba tapdavo inteligentų, kūrybos darbininkų vasaros prieglobsčiu. Sovietmečiu tik išimties tvarka, kompartijos Centro komiteto sprendimu, būdavo galima įsigyti „kaimą“. Kitaip mūsų laikais: radosi daug turtingų žmonių, mielai investuojančių gautą pelną į nekilnojamą turtą. O kiekvieno lietuvių širdyje, gal ir genuose, glūdi potraukis gamtai. Ir ne palmių giraitėms ar koralinių rifų paplūdimiams, bet tėviškės miškeliams, upelių pakrantėms ir paežerėms; rasotiems vasaros rytmečiams, vaikiškiems rudens popiečiams, žvaigždėtoms žiemos naktims... Tačiau bėda ta, kad miesto patogumai jau prisijaukino šią lietuvių kartą. Antra, įtemptas darbas versle nepalieka laiko sielos paganymui meno lankose. O ir to išprusimo visuotina stoka... Mokykloje mokoma visa ko, bet neišugdoma meilė tėvynei, jos istorijai, kultūros paveldui. Deja, tai skaudai tiesa... Tad ar verta stebėtis, kad ir mūsų kaimo vaizdas dažnai apgailėtinas: tradicinės kaimo architektūros pastatai neremontuojami nyksta, o vietoj jų auga pilaitės ir kitokios „grožybės“. Net ir nauji mediniai statiniai, atrodo, perkelti čia iš Alpių kalnų ar Skandinavijos fiordų. Žinia, į dūmines pirkaites negrįšime. Tačiau akivaizdu, kad architektai akiai vykdo užsakovų pageidavimus, susiformavusius trumpalaikių kelionių po svečias šalis metu. Kita vertus, architektūros studijose lietuviškasis kaimo paveldas išsamiai nenagrinėjamas, apsiribojant paviršutiniška apžvalga. O jis ir turtingas, ir įdomus, ir ganėtinai skirtingas etnografiniuose regionuose. Svarbiausia, nugludintas šimtmečių praktika, pri-

taikytas Lietuvos klimatui, suradęs dermę su supančia aplinka. Šiandien jis taikytinas, žinoma, kūrybiškai.

Būtent apie kūrybiškumą ir tenka kalbėti, susipažinus su dievdirbio ir skulptoriaus Gedimino Radzevičiaus darbais. O pastarųjų metų menininko veikla gražiai sklaidžiasi kaimiškoje sodyboje, kurią prie Gaveikių ežero Dubingių apylinkėse pasistatydino jo bičiulis Algirdas Budreckas. Gediminą 2006-ųjų rugsėjį jis pasikvietė talkinti sutvarkant aplinką. Toji paežerė tikrai nebuvo kuo nors išskirtinė, – pakrantė apaugusi juodalksniais, be atabrado, iš abiejų sklypo pusių užpelkėjusi, su kimsynais pratekančiu upokšniu. Todėl ir buvo leista čia kurtis miesto žmonėms, persikėlus kitur turėtą žemę. Tik kalvelė tiko namui pasistatydinti. Dabar ši vieta labai pasikeitė; galima ją matyti betampant miško parku. Toks jau tas Gediminas – maksimalistas, kūrėjas iš Dievo malonės. Vienuose savo darbuose – dievdirbys, prisilaukęs drožyboje, akmentašystėje giliausių tautos tradicijų. Kitose – architektas filosofas, gebąs išreikšti krikščionybės tiesas šiuolaikine menine kalba. Abi šias puses jungia laisva kūrėja dvasia, varžoma tik meilės gimtinei ir tautai. Ir tokią nuostatą G. Radzevičiui pavyko išlaikyti gūžiais sovietmečio metais, atlaikant represinių struktūrų smūgius: pašalinimą iš Liaudies meno draugijos, uždarytas dirbtuves Užupyje, sunaikintus jau pastatytus kryžius, atimtą galimybę eksponuoti darbus parodose. Stebėtinai ištvėręs ir nenugalimo optimizmo yra meistras. O mokėsi meno technologijų „daraktoriniu“ būdu – iš patyrusių restauratorių, iš kolegų, iš knygų. Savarankiškai studijavo bažnytinį meną, tautodailę ir filosofiją. Kūrybinę mintį aitrino kelionės su ramuviečiais po Lietuvą. Prie to dar reiktų pridėti subtilią prigimtine gamtojautą, tokią būdingą miesto civilizacijos pernelyg nepaveiktam lietuviui. Gediminas juk augo Pavilnyje, o vasaras praleisdavo Dūkšto dvare ar garsiuose Kražiuose. Abi vietovės paliko neišdildomus įspūdžius: dvare ir jo nuostabiame parke tarsi dar tvyrojo filomatų dvasia, o Žemaičių Medžioklės byloje senovės legendomis ir padavimais.

Sioje bičiulio sodyboje Gedimino Radzevičiaus talentas sklaidžiasi tikrai originaliai. Visame kame stengiamasi atskleisti ir pabrėžti gamtos primatą; tiek kūriniuose, tiek ir tvarkant aplinką. Įvažiuojant į sodybą nuo kalnelio atsiveria vaizdas į ežerą ir prigludusią plačiais šlaitiniais stogais namą. Tačiau įvadas į šią buveinę – sodybos vartai. Šis Gedimino kūrinys stebina ir idėjos naujumu, ir darbo inlumu, ir originalia, neturintia analogų menine forma. Vartai ir tvoros stulpai iš natūralių, neskaldytų, stambių ir smulkių lauko riedulių. Kiekvienas jų atidžiai ištyrinėtas, išžiūrint jame gamtos išpaustų ženklų, užmenančių tautos ir krašto istorijos mįsles. Šis statinys – ne tiems, kurie į kūrinių žvelgia pro automobilio langą. Norint pilnai suvokti autoriaus išsakomas mintis, reikia čia pabuvoti sniegui tirpstant, po pavasariško lietučio baloms džiūstant, akmenims šarmojuotam nuo rudeniškos šalnos, apšviečiant tekančiai ar besileidžiančiai saulei. Vartus „saugo“ ažuolinis dvigubas šventojo karaliaus Kazimiero ir šventojo Vladislovo kopyltstulpis. Tai užuomina, kad čia įsikūrę vilniečiai, o šeiminingo krikšto vardas – Vladislovas. Akmeninis grindinys veda į rieduliais įremintus vartelius. Tai Krikšto arka, nes papuošta popiežiaus tiarą primenančiu akmeniu, apjuostu 12 akmenėlių ratu, simbolizuojančiu apaštalus. Vartelių centre – geležies apskritimas, apgaubiantis kvadratu. Labai lakoniškas, bet labai ir daugiaprasmiškas ženklas. Kvadratas – žemė maitintoja, apskritimas – ją globojanti saulė. Ženkla kertanti vertikale sudaro čia ir Vyčio kryžį. Tas pats ženklas pasikartoja ir didžiuosiuose vartuose. Juos atidarant, ženklas

Varteliai „Krikšto arka“, kurių centre – apskritimo įremintas kvadratas: lakoniškas, bet daugiaprasmiškas ženklas

Senos fragmentas su akmenimis, primenančiais gyvūnus, priešistoriniais laikais iškopiusius iš jūros į sausumą

Vartus į G. Radzevičiaus sukurtą sodybą saugo ažuolinis dvigubas šventojo karaliai Kazimiero ir šventojo Vladislavo kopyltstulpis

tampa dviem pusmėnuliais – priešpilniui ir delčia. Puošia jis ir tarpus tarp tvoros stulpų. Prievaratyje šie išplatėja ir tampa tarsi pilies kuorais. Juk netoli Dubingių pilis, kurioje lankydavosi valdovai Vytautas Didysis, Jogaila, Žygimantas Augustas ir Barbora Radvilaitė, didikai Radvilos. Kuorai sudėstyti taip pat iš riedulių, kiekvienas karūnuotas trimis akmenaičiais. Autoriaus fantazija plačiausiai išsiliejo būtent čia. Kuorų sienelė pereina į grindinį, juosiantį žalią plotelį. Jo kontūre galima įžiūrėti vyro ir moters profilius. O grindinyje pūpsa akmenų nugaros, sudarančios vėžlių, gyvačių, žuvų, sraigčių figūras. Tai simboliuoja pirmąją gyvybę, kylantį iš pradžių pradžios, pasaulio sutvėrimo. Išryškintos plastiškos siūlės tarp akmenų – ar ne organikos junginys, pulsuojantis gyvybe? Sienoje – sausumos gyvūnija, iškopusi iš Devono geologinio laikotarpio jūros ir besiformuojančią žemę – drugiai, skruzdėlės, vabalai, vorai, paukščiai. Tada atsiranda žmonija ir ...Lietuvos istorija. Kuorų centre įdėta po ypatingą akmenį, kuriame autorius mato Lietuvos istorijos lūžio momentus. Kaip ir mitologijoje, kur ženklas gali išreikšti idėją, gali reprezentuoti vaizdinį ar sąvoką. Viename kuore tai Mindaugo karališkoji karūna, kitame – kunigaikščių Algirdo ir Kęstučio dviadystė, trečiame – Vytauto didybė...

Nuo vartų į abi puses nueina akmenų stulpų ir geležinių strypų tvora. Vingiuoja ji, organiškai įsipindama į kraštovaizdžio linijas. Gediminas aiškina: kiekvienas jos tarpsnis – tarsi valstybės šimtmečių laikas. Į kairę – praeitis, į dešinę – ateitis. Poraistore nuo istorijos skiria aukštesnis legendinio kunigaikščio Rimgaudo kuoras su paslaptingomis geležinėmis durimis. Šalia jų sienoje iš akmenų suformuotas skrendantis gandrų, nes Gandrinėmis kadaise prasidėdavo kalendoriniai metai. Šis kuoras susiliečia

Autoriaus nuotrauka

G. Radzevičiaus sukurtoje sodyboje yra vietų, kur galima atsiriboti nuo aplinkos ir pabūti vienatvėje

su mindauginiu; sudvejimas simbolizuoja jau žinomesnę Lietuvos istorijos raidą. Įvykęs istorinis lūžis atveda į Lietuvą krikščionybę, palaipsniui pakeičiančią senąją religiją. Toliau seka Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių Gedimino, Kęstučio, Algirdo, Jogailos ir Vytauto laikmečiams skirti kuorai.

Įdomu ne tik apžiūrėti Gedimino darbus, bet klausytis jo komentarų. Akmenyje, medyje, upelio vingyje jis mato daug: krašto geologinę praeitį, baltų kultūros užuomazgas, tautos ir valstybės istoriją. Savo jausmais, gal ir pats to neįvardydamas, reiškia labai būdingą mūsų etnokultūrai bruožą – artumą gamtai. Ypač tai atsiskleidžia vaikštinėjant su Gedimino upokšnio pakrantėmis. Anksčiau visiškai prapuolęs tarp kimsynų, dabar atsiskleidžia nepaprastu grožiu. Ir net garsais; Gedimino darščios rankos taip sudėliojo jo slenkstelių akmenis, kad srovė uždainavo. Vingiuojančia pakrante galima eiti sausu takeliu, grožintis miško natūralumu. Tik artėjant prie namo iškyla galingų apsamanojusių akmenų sienelė, tarsi kokios senovės užmirštos civilizacijos reliktas.

Ir vėlgi pasiklausykime Gedimino komentarų. Jis sako, kad ilsintis šalia pirties esančioje pavėsinėje ar nendrių siena apgaubtoje ugniakuro aikštelėje ežero paviršiumi slystantis žvilgsnis išveda mintis į neaprepiamas erdves. O einant palei upelį nuvingiuojančiu „Žalčio taku“ patenki į pirmąją gamtos ir dvasios jungties būseną. Takelis išveda prie vartų, nustebinančių išryškėjančia didžiule karūna – Lietuvos valstybės simboliu.

Paežerės šlaitelyje – dar vienas netikėtas menininko sumanymas. Kad visai atsiribojus nuo aplinkos ir retkarčiais pabuvus vienatvėje, jo įrengta meditacijų lomalė – „Regykla“. Tylai ir ramybei, tik su vaizdu į ežerą. Čia keletas ažuolo suoliuku, stalėlis knygai ir nedidelis aukurėlis. Vanduo, ugnis, akmuo, žemė – tarsi pirmąją Aristotelio Visatos elementai, susilieję į visumą.

Graži toji sodybos savininko ir menininko draugystė; ją vainikuoja tikrai įdomūs kūrybos žiedai. Tačiau su vienu nepatogumu Budreckų šeimynai teks susitaikyti: daug kas panorės pamatyti čia gimusį grožį. Kūrėjas, pavadinęs savo skulptūrinę kompoziciją „Gaveikių paežerės siena“, kartu su sodybos savininku Algirdu Budrecku paskyrė ją Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui, kad pasiliktų ateities kartoms paliudijimas apie mūsų šiandieninę pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą, požiūrį į savosios valstybės istoriją bei kūrybinį tradicijų tęstinumą.

Libertas Klimka,
Etninės kultūros globos tarybos pirmininkas

Liaudies keramikos tradicijos

Ruošdama vaizdinę medžiagą apie Lietuvos atskirų regionų liaudies meno skirtumus, susidūriau su vienu paradoksu. Labai didelis dar tarybiniais laikais išleistas liaudies meno šakų daugiatomis leidinys kažkodėl netolygiai atspindi atskirų regionų liaudies meną. Kai kurios meno sritys labai išsamiai pristatomos vieno regiono pavyzdžiais, visai neduodant vaizdinės medžiagos iš kitų regionų arba juos iliustruojant vos keliomis nuotraukomis. Pavyzdžiui, mažai medžiagos iš Suvalkijos ir Dzūkijos regionų. Kodėl taip atsitiko? Manau, kad galėjo būti ne viena priežastis. Pirmiausia gal sudėti tie pavyzdžiai, kurie buvo vieno ar kito muziejaus fonduose. Fondus kaupė pavieniai meno rinkėjai, o vėliau ekspedicijos. Turbūt priklausė nuo rinkėjo asmeninių galimybių, ką jis galėjo parvežti. Juk daug paprasčiau transportuoti tekstilės gaminius, neturint savo mašinos, nei dužius puodus. Čia tiktu Tamošaičių pavyzdys. Vėliau organizuotos ekspedicijos apimdavo tai viena, tai kitą regioną, ir nebūtinai kitais metais jos būdavo nukreipiamos į dar neištirtus kraštus. Gal turėjo reikšmės ir pačių ekspedicijos organizatorių noras geriau iširti savos gimtinės aplinką.

Menkas Suvalkijos keramikos atstovavimas minėtuose leidiniuose gali būti paaiškintas Juozo Kudirkos knygoje „Lietuvos puodžiai ir puodai“ pateikta schema. Į Suvalkiją buvo privežama žemaitišku gaminių iš Mažeikių, Vieksnių ir Kuršėnų. Be to, buvo nemažai ir stipresnių, sukepusių, atvežtų iš Prūsijos, indų. Patys suvalkiečiai, matyt, nebuvo linkę verstis sunkiu ir nelabai pelningu puodžių amatu – derlingų žemių gyventojams žemės ūkio darbas buvo pelningesnis ir garbingesnis. Jei ir buvo kur puodžius, tai jis turėjo nedidelės apimties dirbtuvėlę, ką rodo ir paplitusių degimo krosnių schemas. Suvalkijoje vyravo nelabai talpios lauko kubilinės krosnys, kai tuo pat metu ir net anksčiau išgalėjo talpesnės ir ekonomiškės krosnys. Kubilinėse lauko krosnyse buvo degama tik vasarą, o atraminės buvo patalpose ir jomis naudotis buvo galima apskritus metus. Matyt, tos priežastys ir nulėmė mūsų muziejų turimą senųjų puodų pavyzdžių asortimentą.

Atskira kalba būtų apie Aukštaitiją, aukštaičių gamintus puodus ir naudotas krosnis. Aukštaitiškų puodų pavyzdžių yra daug albume „Lietuvių liaudies meno keramika“. Tikrovėje jų galime pamatyti Vytauto Valiušo keramikos muziejuje Leliūnuose. Įsigyti Suvalkijoje puodų formos rodo, kad savo gaminius čia atveždavo ir aukštaičiai, ypač nuo Pasvalio, Biržų, tačiau visgi vyravo daugiau žemaičių puodžių produkcija. Dėl tos priežasties apie charakteringų formų Suvalkijos puodus lyg ir nėra pagrindo kalbėti. Šiame straipsnyje teks ribotis bendromis tradicinių gaminių charakteristikomis, pagrindinį dėmesį kreipiant į daikto funkcionalumą, atskirų dalių proporcijas bei charakterį, dekora, glazūravimą, taip pat ir pačių liaudies keramikos esmę.

Šiuo metu keramika gyvena savo renesansą. Vien tik pažiūrėję į įvairiose mugėse dalyvaujančių keramikų skaičių, matome, kad jis nepaliaujamai auga. Meistrai labai skirtingi savo pasirošimu, skoniu ir požiūriu į šiuolaikinę tautodailę. Dabartinius liaudies keramikus galima būtų skirstyti į kelias stambias grupes. Pirmoji grupė būtų tie, kurie gamina funkcionaliąją keramiką. Tarp jų yra senųjų meistrų, kurie amato mokėsi senuoju metodu – pas meistrus puodžius. Jie gerai įvaldė amatą, puikūs žiedėjai. Jų produkcijos kokybę lemia puikus formų ir tradicijų pajutimas. Tai praeityje žinomi puodžiai: aukštaičiai Narušiai, Valiušis, dzūkai Miliauskas,

Mašala, žemaičiai kuršėniškiai Vilimai, Verteliai, ypač Damkus. Dauguma jų jau Anapily. Tačiau turime puikių amato meistrų ir tarp jaunesniųjų. Pakanka prisiminti nepakartojamą žiedimo ašą, puodžių karalių Vytautą Valiušį. Daug jų paruošė Kauno profesinė technikos mokykla, arba jie mokėsi pas senuosius meistrus. Šiai grupei priskirtini ir kai kurie baigusieji buvusius dailės technikumus. Jie, neturintys aukštojo mokslo diplomo, nebuvo priimami į Dailininkų sąjungą ir respublikines dailės parodas.

Antrajai grupei priskiriama ta technikumiečių dalis, kurie dėl technikumų programų neišmoko gerai žiesti, bet gavo kompozicijos pagrindus. Ne visi sugeba kūrybiškai naudotis mūsų liaudies tradicijomis. Tad ir jų darbai liaudiški tik tuo, kad turi kai kurias liaudies ornamento detales. Paviršutiniškai suprasta tradicija būdinga didžiai daliai autorių, kurių pragyvenimo šaltinis yra masinis gaminių dauginimas, dažniausiai mechaniniu būdu – štampuojant arba liedinant. Tai pseudoliaudiškas kičas, sudarantis pagrindinę mugių produkcijos dalį. Jis dažniausiai yra gerai techniškai pagamintas, tačiau jo gamintojai nėra pasiekę tikrojo amatininko lygio. Dar blogiau, kai šių prekių prototipai yra iš svetur atvežto kičo etalonų vietinis tiražavimas. Pagal Kinijoje tiražuojamus pavyzdžius gaminami angeliukai, gyvuliukai, eglės, nykštukai, fachverkiniai nameliai užgriozdino aplinką ir prekybą nereikalingomis ir beskonėmis puošmenomis. Šita itin populiarų prekių dalis turėtų būti visomis galimomis priemonėmis gujama iš mūsų prekybos bei aplinkos. Šią rinkos dalį turėtų užpildyti tikrąsias liaudies tradicijas išlaikiusi keramika.

Dar vieną grupę sudaro autoriai, kurie neturi nei tradicijų pojūčio, nei žinių, bet, esant plačioms galimybėms bendrauti ir matyti įvairių šalių meną, nori daryti ką nors panašaus ir yra šventai įsitikinę savo genialumu. Tikimasi tuo būdu tapti šiuolaikišku ir madingu. Dirbančiųjų šiuo stiliumi irgi yra gausu. Jų gaminių lygis priklauso nuo autorių pasiruošimo. Pastaruju metu keramiką pradėjo gaminti šiek tiek susipažinę su technika ir technologija, tačiau negavę specialių, kūrybai reikalingų žinių asmenys. Jiems tai įdomus laiko praleidimas, saviraiška. Žinoma, tai nieko blogo, netgi pagirtina, bet tik iki tol, kol nekyla ambicijos skleisti savo abejotinos meninės vertės „kūrinius“, juos dauginti ir pretenduoti į meną. Čia reikėtų prisiminti egzistavusių puodžių cecho statutą. Jame buvo griežtai nustatytos taisyklės, kurie amatininkai turėjo teisę kur ir ką viešai pardavinėti. Žemiausios kategorijos amatininkai galėjo verstis koklių gamyba, kiti gamino tik paprastus puodus. Baltąją ir dekoruotą keramiką turėjo teisę gaminti ir pardavinėti tik aukščiausios kategorijos meistrai. Norint gauti meistro vardą, reikėjo kelis metus būti pameistriu ir pagaminti statute nustatytą aukšto lygio gaminių. Dabar, deja, jokių kriterijų nebeliko. Gamina ma ir platinama viskas, kas papuolė. Devalvuojama pati tautodailės esmė. Nuklystama į beveidžių gaminių tiražavimą.

Apie šią reiškinį, o ypač apie tautodailės ateitį tarytum pranašas 1994 m. savo knygoje „Gyvenimo skrydis“ žymus mūsų keramikos klasikas profesorius Jonas Mikėnas rašė: „Prognozuodamas meno ateitį išivaizduoju mus kaip Europos šeimos narį, palikusį praeityje visas komunizmo prievartos bėdas. Vis dėlto prieš sovietinę okupaciją atsilaukėme. Mūsų dailė liko lietuviška. Atsikratėme visų atsilikimo nuo vakarų kompleksų. Atrodytų, kad mūsų Parnaso padangė pragiedrėjo, tačiau nusiramimui ir pasitenkinimui vietos neturėtų būti. Mes turime ir vakarų šešėlines puses pastebėti, kurios jau ten išryškėjo nuo pokario laikų. Tai

visų pirma komercializacijos grėsmė, kai meno kūriniai pradami tiesiog štampuoti ir dauginti, kad patenkinus rinkos poreikius. Atsiranda daug tobulų techninių priemonių, kurių pagalba meno kūrinį galima mechanizuoti, net kompiuterizuoti. Menas reiškiasi kaip priemonė masiniam naudojimuisi. Jis pajungiamas ekonomikai. Atsiranda geros sąlygos kičo apraiškoms“.

Panagrinėkime, ko šiuolaikiniam liaudies meistrui-keramikui reikėtų pasimokyti iš neišsenkančio liaudies meno šaltinio. Pastudijuokime, kas charakteringa senajai lietuviškajai liaudies keramikai, kas būdinga atskirų regionų keramikos pavyzdžiams, ir į ką šiandien reikėtų kreipti dėmesį, kad išliktume saviti, lietuviški.

Kasmetinių respublikinių liaudies meno parodų kaip seniau nebėra. Dabartinių liaudies keramikos vaizdą matome įvairiausiose mugėse. Liaudies meno kryptis šiandien formuoja nebe parodos, o rinka. Buitinė keramika, buvusi kasdienybės palydovė, šiandien prarado savo reikšmę. Jos vietą užėmė masinės gamybos kokybiškesni ir pigesni indai. Molinė keramika liko puošybos, dekoratyvumo, bet ne pirmojo būtinumo daiktu. Vis tik ją gamina daug kas – mugėse, suvenyrų parduotuvėse pastebime ypatingą keramikos gausybę. Tačiau tikrų meistrų, tęsiančių tradicijas, tėra vienetai. Tam net nėra paskatų: keramikai praradus funkcionalumą, nebeliko išgrynintos formos būtinumo, susiniveliavo autorių savitumai.

Šiandieninės liaudies keramikos kryptis formuoja ir tai, kad skirtingų meistrų ne tik kūrybinės, bet ir technologinės galimybės niveliuoja prieinamos nusipirkti medžiagos. Senieji puodžiai naudodavo vietinę, pigesnę žaliavą, pirkdami tik tas medžiagas, kurių mūsų gamtoj nebuvo, – šviną arba jo oksidus, mangano oksidą ir baltą molį. Dėl vietinių medžiagų įvairovės ir kiekvieno puodžiaus turimų tik savo „technologinių paslapčių“ gaminiai buvo skirtingi. Dabar gi pirkdami iš tų pačių poros tiekėjų, visi naudoja tas pačias medžiagas. Atsirado ir vadinamasis „šaltasis dekoravimas“, kur vietoj glazūros vieną kartą išdegtos molio paviršius nutepamas pridžiūstančiais akrilo dažais. Tokia technika gamintojams labai patraukli, nes atkrenta antras degimas, labai sumažinantis savikainą. Pasakius, kad tai tik pusfabrikačiai, įsižeidęs pardavėjas atkerta, kad ją perka. Tačiau liežuvis neapsiverčia tokius gaminius vadinti keramika. Taip ir plinta kičas, kaip naftos dėmė vandens paviršiuje.

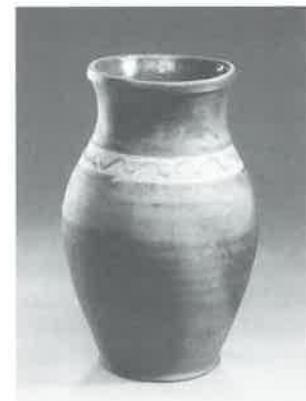
Dar viena priežastis, naikinti mūsų keramikos tradicinę technologiją, yra griežti Europos Sąjungos standartai, draudžiantys naudoti lydingas, turinčias švino glazūras. Šios taisyklės privalo

laikytis visi, turintys verslą ar tik parduodantys keramiką asmenys, dėl esamų glazūros sąstatų nuodingų švino junginių. Tai, žinoma, vienas iš mitų, palankus monopoliams, tačiau žlugdantis individualumą. Teisingomis proporcijomis pagaminta švinine glazūra padengti indai tėra tiek pat nuodingi, kaip ir kristolas. Nuodingi tik glazūros ruošimo ir glazūravimo procesai, kurių metu reikia imtis apsaugos priemonių. Bešvines glazūras primityviomis sąlygomis pasigaminti sunku. Be to, jos būtų be licenzijų kaip ir Lietuvoje gaminami vaistai; todėl jas draudžiama platinti.

Visos aptartos šiandieninės liaudies keramikos bėdos akivaizdžios mugėse. Jei dar pridėsime iš svetur atvežto kičo platinimą bei tų gamintojų, kurie dirba pagal kitų kraštų – Vokietijos, Prancūzijos, Izraelio – duotus etalonus, tiražo likučius realizuodami vietinėje rinkoje, turėsime maždaug pilną masinės produkcijos vaizdą. Išsiskiria tik atskiri vienetai tikrų, puoselejančių tradicijas, meistrų. Deja, jie lieka tik retų pirkėjų pastebimi. Jų darbuose tebeįsivieja tikrojo liaudies meno gija nedažnai įvertinama. Matyt, juos reikėtų visokeriopa remti ir puoseleti, nes kičas, kaip ir piktžolės, net ravimas klesti ir užgožia viską aplinkui.

Gero meistro darbus galima atskirti pagal tam tikrus požymius. Tikro meistro pagrindinis dėmesys kreipiamas į gaminių kokybiškumą. Svarbiausia – daiktas turi būti patogus naudojant, pritaikytas pagal paskirtį, paprastai tariant, turi turėti gerą dizainą. Patogumas glaudžiai siejasi su atskirų dalių proporcingumu, pvz., norint indą gerai išplauti, reikia, kad per jo kaklelį lengvai įtilptų ranka. Dėl to didesnių, talpesnių indų kakleliai būna proporcingai mažesnio skersmens lyginant su pagrindine indo talpa. Tas ypač ryškų ašočiuose. Kuo mažesnis ašotelis, tuo kaklelio ir pilvo skersmenys artimesni. Tas pats dėsnis galioja ir puodynėms, pienpuodžiams. Puodžiaus meistriškumą rodo žiesto gaminių sienelių storis, taigi ir paties daikto svoris. Kuo plonesnės ir vienosios storio sienelės, tuo jo autorius geriau įvaldęs savo amatą.

Į akis krinta indų formos, kurios labiausiai charakterizuoja skirtingus Lietuvos regionus. Skirtingiausi aukštaičių ir žemaičių gaminiai. Aukštaitiški dirbiniai yra labiau išstęti, grakštesni, vyrauja lenktos, plaukiančios linijos. Žemaitiškuose griežčiau atskiriamos indo dalys, pabrėžiama talpa, indai didesni. Dzūkų indai mažesni, jų formos statiškesnės, primityvesnės. Dar vienas ryškus atskirų sričių skirtumas yra tas, kad Aukštaitijoje, ypač rytinėje, ilgiausiai išliko lipdytiniai su žvirgždu puodai, pritaikyti virti krosnyse. Tokių būta ir Dzūkijoje, bet Žemaitijoje ir Suvalkijoje jie nebuvo naudojami. Dzūkijoje, lyginant su kitais regionais, buvo labiausiai

Aukštaitiška puodynė

Žemaitiška dvišė puodynė

Aukštaitiškas ašotelis

Žemaitiškas ašotelis

Žemaitiškas lekas

išplitusi juodoji keramika. Tik vėliau ji paplito ir kitose vietovėse, bet tai jau buvo ne poreikio, o daugiau mados reikalas. Dzūkų indai buvo mažai glazūruoti ir beveik nedekoruoti. Juodos keramikos dekoras atsirado tik po tautodailininkų seminarų.

Puodų ašos yra labai svarbus indo komponentas. Geras meistras kreipia ypatingą dėmesį į gaminio ašas. Jos ne vien funkcionali indo detalė, bet ir papildanti bei užbaigianti siluetą dalis. Masinėje gamyboje ašų gamyba mechanizuota – jos išstumiamos per tam tikrą prietaisą. Žiūrėdamas į tokius gaminius, visada jauti, kad ašos nėra organiškai suaugusios su indu, ar tai būtų ašotis, ar puodelis, ar puodynė. Šave gerbiantis puodžius niekada ašų nedaro mechanškai, jis jas ištempia kiekvienam indui atskirai, prieš tai priklijavęs molio gabalėlį prie indo. Svarbios yra ašų vietos, jų forma, dydis ir plotis. Ištemptos ašos yra stipresnės už suformuotas kitu būdu.

Indo grakštumą pabrėžia kojėlė. Ji rodo ir autoriaus meistriškumą, taip pat dažnai yra skirtinga atskiruose regionuose. Meistro igudimo lygį išduoda ir indo snapas. Jei pilant skystį jis bėga patakiui per ašočio sienelę, palikdamas ant stalo šlapią apskritimą, – meistras prastas.

Dekorui senoji Lietuvos keramika nepasižymi. Buvo dekoruojami tik reprezentaciniai indai, kurie naudoti valgiui patiekti ant stalo. Turtlingiausi dekoru ašočiai, nes jie įvairiuose suėjimuose būdavo stalo puošmena. Puošti ir lauknešėliai, nes juos matydavo daugiau žmonių. Kasdieninio naudojimo indai – dubenėliai ir puodeliai – irgi dažnai dekoruoti. Dubenėlio vidus yra dėkinga puošybai plokštuma: nors naudojant jis uždengiamas maistu, sustatyti induose dubenėliai švyti visu grožiu, nes tada matosi visas ornamentas. Didžiųjų lekų paviršius taip pat labai tinkamas dekoravimui. Jie dažnai ornamentuoti, nes su jais važiuota į žmones – pirkti žibalo, aliejaus. Labai retai pats puodžius dekoravo gaminius. Tam jis neturėjo laiko. Jo tiesioginis darbas buvo prižiūrėti gaminių, juos glazūruoti ir degti. Dekorodavo žmona arba kitos šeimos moterys, dažnai taip pat kilusios iš puodžių šeimos, – motina ar uošvienė. Kartais į tą darbą įsijungdavo ir vyresni vaikai. Yra keli pavyzdžiai su necharakteringu dekoru, labai vaikišku vaizdavimo būdu. Kadangi dekoruoti tekdavo daug gaminių, tai dekoras nesudėtingas, motyvai – bendri savo kompozicija ir reikšme, stambūs. Dekoruojama baltu angobu per tam darbui paruoštą ragą kiauru galu arba specialiu moliniu indeliu su įstatytu žašies plunksnos stagaru. Pienpuodžiai beveik niekada nedekoruoti, kartais nesudėtingai dekoruoti dvišės puodynės.

Jeigu gaminyje glazūruotas žalia vario, gelsva geležies arba ruda mangano glazūra, dekoras – tik baltu angobu, jei bespalve – paryškinta vario bei mangano oksido detalėmis. Tada dekoras gaudavosi spalvingesnis. Kitų spalvų senujų gaminių dekore nepasitaikė sutikti. Tik vėliau, kai puodžiams atsirado galimybė išgyti glazūrą iš dailės kombinato, dekore pasirodė mėlyna ir geltona spalvos.

Dekoro motyvai archajiniai: linijos, vingeliai, lankeliai, taškėliai, spirales ir panašūs. Kai kada ašočiuose ir lekuose – net gyvybės medis, tačiau supaprastintas. Vėliau ji imta kopijuoti nuo skrynių tapybos. Tada jis tapo sudėtingesnis, sunkiau nupiešiamas ir nebe taip organiškai suaugęs su indo paviršiumi. Vėlesniuose puodžių darbuose jau labai daug dekoru, kartais net perkraunama. Kalbant su viena meistrų šeimyna, kur dekoruoja žmona, ji paaiškino priežastį. Sako, dabar mažai bepadirbame, norisi viską, ką žinai, išpiešti, o anksčiau tekdavo skubėti, todėl dekoro būdave mažiau. Jie gražiai paaiškino ir dekoruotų bei spalvotų indų vaidmenį pardavinėjant. Ji sakė: „Marginukai atšviečia ir patraukia pirkėjus“. Dėl to ir naudodavo spalvotas glazūras – vario, geležies, mangano, kad jomis glazūruoti gaminiai kontrastu atkreiptų dėmesį bendroje masėje.

Komponuojami ornamentai įvairiai, panašiai kaip margučiuose, nes dekoravimo priemonės panašios, o ir indų forma dažnai primena kiaušinio paviršių. Jei indas nedalinamas ašomis į dvi simetrines puses, puošiama linijine kompozicija arba išdėstant atskirus motyvus keliais centrais. Jei puodas dalinamas ašomis ar aša ir snapeliu į dvi puses, ornamentai turi dvi tapačias abiejose pusėse kompozicijas. Tada dažnai pasirenkamas augalinis motyvas – pasaulio medis arba gėlių puokštė. Dubenėliai dekoruojami einančiu aplink ornamentu arba centriniu dugnelyje.

Dekoro motyvai, tebeaudojami ir šiandien, mus pasiekė iš gilios senovės. Tada jie turėjo konkrečią reikšmę, gal dėl to tebevadinami raštais. Dabar jų reikšmė pamiršta, jie liko tik puošybiniais elementais, todėl ir vadinami ornamentais. Tačiau jų reikšmę galima bandyti rekonstruoti. Apie puodų ornamentų reikšmę yra rašiusi daktarė Eugenija Šimkūnaitė. Yra išaiškinta margučių kai kurių analogiškų ornamentų reikšmė. Tad taip pat galima aiškinti ir puodų ornamentus. Manau, kad gaminyje bus vertingesnis, jei autorius ornamentą uždės ne tik tinkamo dydžio ir reikiamoje vietoje, bet ir žinodamas, kokia iš amžių glūdumos ateinanti informacija slypi jame.

Šiomis dienomis keramikos gaminių padaugejo net keliolika kartų, nei buvo prieš 50 metų. Kadangi kasdieninėje buityje naudojame standartinius, fabrikinis daiktus, seniau buvusi buitine keramika tapo suvenyriniu gaminiu. Autoriai, siekdami būti naujoviški ir modernūs, kai kada griebiasi užsienietiškų pavyzdžių ir stengiasi padaryti ką nors panašaus. Paradoksu, bet kuo daugiau stengiamasi tapti moderniu ir patraukti turistų bei užsieniečių susidomėjimą, tuo galimybės pasiekti tikslą mažėja. Suvenyras yra toks kūrinėlis, kuris privalo akcentuoti tą vietovę ar proga, kur jis buvo išgytas. Turistas nori turėti tos šalies veidą atspindintį suvenyrą, o ne tokį, kurį galima rasti bet kurioje Europos ar Afrikos šalyje. Dabar, plečiantis kaimo turizmui ir atvykstant vis daugiau svečių iš užsienio, naudinga išlaikyti savo paveldą.

Genovaitė Jacėnaitė, keramikė

Nuotraukos iš leidinio „Lietuvių liaudies keramika“. (Lietuvių liaudies keramika. Sudarytoja Irena Ūdraiūtė. Vilnius, Lietuvos dailės muziejus, 2006).

Iš Kuršėnų molio...

Kaip tai paprasta... Paimi molio gabalą. Jį išminkai ir dedi ant žiedimo rato. Ratas sukasi, o rankos iš to beformio gabalo iškelia daiktą: ašotį, vazą ar dubenį. Besisukantis ratas ir žmogaus ranka suteikia moliumi norimą formą. Bet kol žmogus, paėmęs molio gabalą, sėdo prie žiedimo rato, turėjo praeiti tūkstantmečiai. Pradžią pradžioje, žmogus, panoręs iš molio pasidaryti rakandų, molį voliodavo tarp rankų ir iš gautų volelių lipdydavo indą. Tai buvo seniai seniai.

Kada žmogus Ventos pakrantėje iš Kuršėnų molio nulipdė ar nužiedė pirmą indą, dabar neįmanoma pasakyti. Archeologai, kasinėję Šilėnų piliakalnį, rado degto molio gabalėlių. Bet jie nėra seni – iš viduramžių. Tai ne pradžia, tai kelio etapas, kurį galima net datuoti. O štai kas daroma šiandien.

Stasys Vilimas – puodžius iš Kuršėnų. Jo giminėje buvo daug puodžių. Seniausias Vilimas, minkęs Kuršėnų molį, buvo jo prosenelis Vladas. Puodus žiedė senelis Stanislovas. Stasys negali garantuoti, kad prosenelis pradėjo tą šeimos verslą. Kuršėnų puodžiai žiedimo ratu suko dar senesniais laikais. Gali būti, kad ir jų proseneliai minkė molį. Bet tai buvo taip seniai, kad laikas molio dulkėmis storai užžėrė senųjų amato pradininkų atminimą. Puodus žiedė ir jo tėvas, juos dekoravo mama. Puodžiaus amato paslapčių išmoko brolis Jonas. Nors gyvenimas jį buvo nubloškęs prie jūros, Klaipėdoje garsėjo didžiausiomis puodynėmis.

„Ilgus dešimtmečius minkiau, žiedžiau, lipdžiau molį, iškasčiau Kuršėnų krašte, – pasakoja Stasys Vilimas. – Prabėgę metai padarė savo: pavargo kojos, pavargo rankos, aptemo akys. Bet molis, į kurį įklimpau vaikystėje, manęs neapleidžia ir dabar. Jis bus su manimi iki paskutiniosios dienos“.

Jis prisimena visus puodžius, kurie garsino mūsų Kuršėnus, kurie molį, lipnų ir riebių, paversdavo skambiomis puodynėmis, pilvotais margaspalviais ašočiais, talpiaus lauknešeliais ar dubenimis garuojantiems cepelinams.

Ten, kur dabar yra Lauryno Ivinskio aikštė, kur vyksta miesto šventės ir žmonių susiejimai, prieš sovietų okupaciją buvo didžiulė turgaus aikštė. Į ją turgadieniais suvažiuodavo ūkininkai su kaimo gėrybėmis, savo dirbinius išdėliodavo vietos ir iš toliau atvykę amatininkai. Kuršėnų puodžiai čia turėjo savo vietą – viename turgaus pakraštyje ašočius, puodynes, dubenis, vazonus išrikiuodavo keliolika vietinių puodžių. Kuršėniškiai su savo gaminiiais keliaudavo ir į kitų miestų bei miestelių turgus, jomarkus. Į aplinkinių parapijų atlaidus jie veždavo ir žvakides bei garsiąsias molio švilpynes, kurios buvo geriausios atlaidų lauktuvės vaikams. Pokaryje, prasidėjus antrai okupacijai, privatus verslas buvo draudžiamas. Kuršėnų puodžiai varu buvo varomi į valdiškas arteles ar cechus. Tik retas kuris sugebėjo išlikti savadarbis. Nors ir tie metams bėgant turėjo glaustis prie dailės kombinatų ir tapti namudininkais. Bet jie turėjo teisę dalį

2008 m. puodžių stovyklos Kuršėnuose darbai

dirbinių parduoti turguose, dalyvauti parodose. Nuo senų laikų, susirinkę turguose su savo puodynėmis ir ašočiais, puodžiai surengdavo varžytuves: kurio puodynė garsiausia skamba, kurio dirbinių dekoras gražiausias, kurio ašotis tvirčiausias. Iš tų varžytuvių ir gimė Lietuvos Puodžių karaliaus rinkimai per vėliau atsiradusias Amatų dienas.

Pirmą kartą Kuršėnų puodžiai dėl geriausio vardo susirungė 1971 metų vasarą, kai Šiauliuose įvyko pirmoji Lietuvos Amatų diena. Varžytuvėse dalyvavo ne tik kuršėniškiai – į Šiaulius sualmėjo puodžiai iš visos Lietuvos. Bet kuršėniškiai, nebūtų žemaičiai, niekam neleido per daug pasireikšti. Už etnografinį autentiškumą prizus laimėjo Jadvyga ir Jonas Paulauskai bei jų dirbtuvių žiedėjas Antanas Vitkauskas. Už puodynės dailiausią dekorą buvo apdovanotas Vladas Damkus. Geriausios moters keramikės vardas atiteko Jadvygai Vertelienei. Didžiausią puodynę tada nužiedė Bronius Radeckas. O Lietuvos Puodžių karaliaus ažuolų lapų vainikas atiteko septyniadešimtmečiui Jonui Paulauskui iš Micaičių.

Jonas Paulauskas, dar karo metais puodžių dirbtuves pasistačius ant Kumulšos kranto už Micaičių, visą pokarį dirbo jose, nestodamas į arteles. Jis pirmas 1962 metais buvo pakviestas surengti šeimos dirbinių parodą Šiauliuose. Žmona Jadvyga dekoruodavo dirbinius, uošvė Ona Ničikauskienė garsėjo išmoningais molio švilpukais. Jų dirbtuvės ir didžiulė sodyba buvo tapusi liaudiško meno mėgėjų priebėga. Ten amato paslapčių sėmėsi dešimtys būsimųjų Kuršėnų puodžių.

Po keturių metų Šiauliuose vėl vyko Amatų diena ir vėl buvo renkamas Puodžių karalius. Šį kartą karūna buvo uždėta Vladui Damkui. Fronto keliais praėjęs pusę Europos, Vladas Damkus grįžo į Kuršėnus ir vedė senos puodžių giminės moterį Stasę Vit-

kauskaitę. Pramoko jis žiedėjo amato ir iš jo šeima valgė duoną. V. Damkus neturėjo savų dirbtuvių – dirbo žiedėju dailiosios keramikos gamyklos „Jiesia“ Kuršėnų ceche. Jo žiestos puodynės, ašočiai, vazos, dubenėliai tęsė senąsias formų tradicijas, per amžius susiklosčiusias mūsų krašte. Dirbiniai atrodė tvirti ir patikimi. Jo darbuose nebuvo jokių formos eksperimentų, o ir dekoras buvo grindžiamas tradicine ornamentika.

Visai kitu keliu nuėjo puodžius Bronius Radeckas, 1979 metais tapęs trečiuoju Lietuvos Puodžių karaliumi. Iš senųjų Kuršėnų puodžių perėmęs darbo metodus, dirbinių formas ir glazūras, metams bėgant meistras pasuko naujovių ieškojimo keliu. Jo dirbtuvėse pradėtos žiesti iki tol nematytos, neregėtos aukštos vazos interjerams, pradėtos lipdyti vėlinių kaukės-šviestuvai. Iš atskirų elementų buvo montuojamos šviestuvų piramidės ir oro drėkintuvai. Glazūros suspindo įvairiausiomis varsomis. Šių dirbtuvių gaminiai turėjo didelę paklausą, užsakymai vijo užsakymus, o puodžius savo meistriškumą demonstruoti buvo kviečiamas net į Maskvą. Dirbtuvėse darbavosi ir jo žmona Bronė bei sūnus Bronius. Jų dirbtuvės kiekvieną savaitę sulaukdavo svečių. Lankėsi valdžios vyrai ir jų svečiai, atvykdavo ekskursijos. Tai paskatino įrengti nuolatinę darbų ekspoziciją – Radeckų šeimos dirbinių muziejų.

Trys pirmieji Lietuvos Puodžių karaliai nebuvo amatininkų dinastijų atstovai. Jie – pirmos kartos puodžiai. Tačiau ketvirtasis amato karalius Jonas Vertelis jau galėjo didžiuotis dinastijos istorija. Jo tėvas, taip pat Jonas, tarpukaryje garsėjo savo dirbtuvių gaminiiais, kuriais prekiaavo ne tik Kuršėnuose, bet ir aplinkinių miestelių turguose. Jų ir dabar dar aptinkama Lietuvos muziejų rinkiniuose, jie puodininkystę atstovauja tautodailės albumuose. Jonas ir jo žmona Jadvyga ilgus metus triūsė dailiosios kerami-

Juodosios keramikos meistrė Regina Mataitienė išrinkta 2008 m. Lietuvos puodžių karaliene

kos gamyklos „Jiesia“ Kuršėnų ceche ir tik laisvalaikio sėsdavo savo dirbtuvėse prie žiedimo rato, kad nužiestų ką nors gražaus parodai ar savo malonumui. Verteliai buvo aktyvūs parodų, švenčių dalyviai. 1983 metais Vertelių laisvalaikio kūryba buvo įvertinta Lietuvos kultūros ministerijos Pauliaus Galaunės vardo premija. Vertelių puodžių dinastija nenutrūko ir tėvams iškeliaurus anapus. Ją tęsia sūnus Vidmantas. Prie savo dirbtuvių jis yra įrengęs šeimos darbų muziejų, kuriame sukaupia nemažai ketvirtojo Lietuvos Puodžių karaliaus darbų.

Kai iš laiko nuotolio pažvelgi į pirmosios Lietuvos Amatų dienos apdovanotuosius, įvertintuosius, gražiai matyti kuršėniškių tvirtybę, jų vieta tų dienų puodžių amato viršūnėje. Vėlesniais metais Amatų dienos nebevyko, neliko tam skirtų švenčių, ir Puodžių karaliaus karūnos nebebuvo skiriamos. Bet keramika, puodininkystė Kuršėnuose neišnyko, molis ir toliau buvo minkomas. Dirbo, krutėjo senieji meistrai, savo vietos versle ieškojo jaunimas. Iš to laikotarpio puodžių išsiskiria Antanas ir Elena Sutkauskai, kurių padaryti kavos, prieskonių, alaus, pietų indų rinkiniai pasižymėjo lengvumu, molio galiomybių pajautimu, formos ieškojimais ir išbaigtumu, dekoru ir glazūros darna.

Keramika Kuršėnuose atgimė 2000-aisiais, pradėjus kurtis Etninės kultūros ir tradicinių amatų centrui. Tuo metu aktyvesnis tapo ir Tautodailininkų sąjungos skyrius. Vyksta molio meistrų seminarai, į kuriuos susirenka geriausi Lietuvos puodžiai, atvyksta keramikai iš kaimyninių šalių. Paskaitas jiems skaito, praktinius užsiėmimus veda dailininkai profesionalai. Daug naudos duoda betarpiškas kolegų bendravimas.

Amato karaliai vėl pradėti karūnuoti tada, kai Kuršėnai pasiskelbė Lietuvos Puodžių sostine ir pradėjo švęsti miesto dienas. Pirmą kartą Nepriklausomoje Lietuvoje Puodžių karaliaus rinkimai įvyko Kuršėnų miesto parke 2005 metais. Pretendentų į karūną buvo daug. Vyko atkaklios varžytuvės, bet nugalėtojas galėjo būti tik vienas. Juo tapo puodžius iš Aukštaitijos Vytautas Valiušis.

Po trejų metų Lietuvos puodžiai vėl susirinko į Kuršėnus. Ir vėl atkakli kova, sprendžianti, kas sės į karaliaus sostą. Nugalėtoja pirmą kartą tapo moteris – Regina Mataitienė, juodosios keramikos meistrė iš Gruzdžių (Šiaulių rajonas).

Abu XXI amžiaus Puodžių karaliai – ne kuršėniškiai. Bet vietiniai meistrai tiki, kad karūna, paklajojusi po Lietuvą, dar grįš į miestą prie Ventos. Kai vaikštai po miesto kultūros namuose surengtą tautodailininkų darbų parodą, negali nesidžiaugti spalvingais Virgilijos Silvestros Šufinskienės, Janinos Kinelienės, Žitos Pastaukienės, brolių Stanislovo ir Algimanto Tamašauskų, Sauliaus Barasos, Danutės Vaišienės darbais. Šiaulių rajono Metų tautodailininko rinkimuose yra nugalėję keramikai Stasys Vilimas, Virgilija Silvestra Šufinskienė, Alfonsas Timinskas, Algimantas Tamašauskas. Kitoje Kuršėnų miesto šventėje gal karūna bus uždėta vienam iš jų. Auga ir gražus jaunųjų meistrų būrys. Rolandas Grunskis, Rasa Jakelaitienė, Rita Alkevičienė,

Zigmo Ripinskio nuotrauka

2005 m. Lietuvos puodžių karalius Vytautas Valiušis

Daiva Jokšienė, Vismantas Anglickas, perimdami senųjų patirtį, savo darbuose nevengia eksperimentų ir naujovių, tuo tarsi parodydami, kad amato medis pilnas gyvybės syvų. Tuos syvus, tarsi kraują po žmogaus organizmą, varinėja Šiaulių rajono savivaldybės Etninės kultūros ir tradicinių amatų centras. Čia sukaupiti krašto amatų istorijos fragmentai, veikia puodininkystės dirbtuvės ir dirbinių ekspozicijos.

Kuršėnų krašto molis, sugulęs Ventos senslėnyje, dar ilgai bus duondavys mūsų krašto žmonėms, nebijantiems paimti jį į rankas ir savo mintis paversti dailiu daiktu. Prieš gerą pusšimtį metų menotyrininkas Paulius Galaunė rašė, kad lietuvių liaudies keramika pasižymi giliu medžiagos savybių pajautimu, logiška forma, atskirų dalių proporcingumu ir raštų kuklumu. Šie jo žodžiai tinka Kuršėnų krašto praeities ir dabarties meistrų darbams.

Algimantas Puodžiūnas,
Šiaulių rajono kultūros vertybių sąvado kūrimo komisijos narys, Lietuvos kraštotyros draugijos garbės kraštotyrininkas

Etniniai kurortinio Druskininkų gyvenimo bruožai

Druskininkai – kas metai vis labiau modernėjantis kurortas, siūlantis vis įvairesnes paslaugas čia atvykstantiems svečiams. Miesto vadovai stengiasi imti pavyzdį iš kitų Europos panašaus tipo miestų. Tad kyla pavojus prarasti Druskininkų savitumą, o jį išsaugoti mus įpareigoja jau pati vieta, kurioje išaugo kurortas, šios vietos išskirtinumas.

Dzūkai pasižymi labai švelniu ir maloniu bendravimu ir yra tvirtai prisirišę prie savo gimtinės, tiesiog savo kiemo ir savo senųjų papročių, amatų, dainų. Žinoma, vadinamoje „viešojo erdvėje“ jau nebesigirdi dzūkiškos kalbos – švelnios, pilnos malonybinių žodelių. Bet iš Druskininkų svečių, ypač iš užsieniečių, nuolat išgirstame apie ypatingą vietinių žmonių gebėjimą maloniai bendrauti. Toks išpuolis Druskininkų svečiams lieka pabendravus su sveikatinimo įstaigų aptarnaujančiu personalu ar tiesiog trumpam susidūrus su vietiniais gyventojais gatvėje. Ką gi – net nykstant tarmai, jos kažkada suformuota kalbėjimo maniera žmogaus dvasioje lieka.

Tačiau tradicinių dzūkiškų dainų išsaugojimas, keičiantis laiko dvasiai ir visuomenės skoniui, tampa problema. Tad didžiulį džiaugsmą kelia nuoširdus darbas tokių kultūros žmonių kaip Lina Balčiūnienė. Tikra Druskininkų dvasios šventė tapo jos vadovaujamo folkloro ansamblio „Stadalėlė“ kompaktinės plokštelės – jau antros ansamblio istorijoje – pris-

tatymas. Renginyje vyko Druskininkų miesto muziejuje 2008 m. vasario 11 d. Tikra dzūkiškųjų dainų lobių skrynija yra ši kompaktinė plokštelė žaviu pavadinimu „Gali lauko ežerėlis“. Talentingos vadovės darbas ir ansamblio dalyvių entuziazmas duoda rezultatus.

2007 m. „Stadalėlė“ pripažinta geriausiu folkloro ansambliu ir gavo Lietuvos liaudies kultūros centro išskirtinį apdovanojimą „Aukso paukštė“. Žinoma, dauguma „Stadalėlės“ dalyvių jau vyresnio amžiaus, bet susirinkusių druskininkiečių džiaugsmui renginyje pasirodė ir mokinių folkloro ansamblių „Racilukai“. Puiku! Dzūkų daina pereina iš kartos į kartą, tad gija, rišanti praėjusius amžius ir šiandieną, nenutrūko.

Malonu, kad Druskininkų kurorto šventė suteikia puikią progą priminti miesto svečiams (o ir patiems sau), kad kurortas yra įdomiame Lietuvos etnografiniame rajone. Kitados tai buvo jotvingių genties kraštas.

Šventė ruošiamą kasmet paskutinį gegužės savaitgalį ir labai sparčiai populiarėja. Renginių jos metu galybė. Tai pritraukia svečių iš visos Lietuvos, kaimyninių užsienio šalių, o pirmiausia iš visos Druskininkų apylinkės. Kurortą supančių kaimų gyventojai patys tampa šventės dalyviais, galima sakyti, to linksmo šventiško spektaklio aktoriais. Šventei labai tinka 2008 m. gegužės mėn. 31 d. vakare prie gydyklų įrengtas

Druskininkų tautodailininkai kurorto šventėje 2008 m. gegužės 31 d. menų parke „Mūzų alėja“. Garsusis Antanas Česnulis tarp žiūrovų

Mezgimo ir nėrimo meistrės Alina Listopadskienė, Sigita Abdi ir Alė Kleponienė

menų parkas „Mūzų alėja“. Atskiri kaimai ten iširengia savo kiemelius, demonstruoja amatus, pasiruošia vaišių stalus sau ir visiems pro šalį einantiems. Atgyja senųjų dzūkiskų kaimų pavadinimai, netoli jų esančių ežerų vardai ir, žinoma, skamba dzūkiskos dainos.

Menų parke Druskininkų tautodailininkų grupės kieme lyje pernai buvo galima pamatyti ne tik dailias juostas, lovatieses, medžio skulptūras, bet ir stebėti, kaip tai sukuriami. Daug druskininkiečių (keista, bet toli gražu ne visi) yra buvę garsiojo liaudies menininko Antano Česnulio sodyboje. Ten galima gėrėtis jo sukurtomis skulptūromis, bet štai pamatyti, kaip tos skulptūros gimsta, – tai jau reta sėkmė. Žiūrovų netrūko – Antanas noriai rodė, aiškino, netgi mokė. Didžiulį vyrų susidomėjimą kėlė jo įrankių kompleksas. Kaip paaiškėjo, dauguma jų – paties Antano pasigaminti.

Druskininkų tautodailininkai gali pasigirti tikrai stipria juvelyrų grupe. Jų net keturi – vietinis dzūkas Petras Kleponis ir trys grynai žemaičiai – Regina Baltramonaitienė, Angelė Baranskienė, Zigmontas Jurevičius, jau senokai prigiję Druskininkuose, bet vis dar sava šneka tarpusavyje bendraujantys. Petro Kleponio žmona Alė žinoma kaip subtiliausių nėrinė autorė. Didžiuojamės, kad dvi jaunos tautodailininkės (abi turinčios meno kūrėjo statusą) dirba mokytojoms, vadovauja mokinių būreliams, žadina jiems norą pamilti senuosius amatus. Tai Neringa Akstinienė, senųjų juostų audimo technikų žinovė, ir Vita Jasienė, kurianti karpinius labai aukšta, tiesiog juvelyrine technika. Vitos Jasienės darbai yra atstovavę Lietuvos tautodailės tarptautinėse parodose. Turime du tikrai talentingus tapytojus – Romualdą Povilanską ir Algimantą Štrimaitį. Jų įkvėpimo šaltinis, o ir vyraujanti tema – Dzūkijos gamta.

Algimantas Štrimaitis, tapytojas

Na, o pagrindinė tautodailininkų grupės jėga – mūsų „medinukai“. Esame įpratę šituo švelniu žodeliu vadinti tuos tvirtus, labai stiprių rankų ir taurios dvasios vyrus, kurie savo skulptūromis išpuošė daugybę Lietuvos vietovių. Jų sukurtos skulptūrinės grupės įkūnija viską, kas sudaro tautos esmę – mūsų legendas, pasakas, didvyrius, istoriją. „Medinukų“ Druskininkų grupėje – keturi. Visi nepakartojamai skirtingo braižo. Tai Gintautas Akstinas, Antanas Česnulis, Balys Dabrukas, Pranas Labutis, o tarp jų – visapusiškais talentais apdovanota Monika Lukaševičienė, sugebanti ir medį skobti, ir puikias juostas bei lovatieses išausti.

Visiems šitiems talentingiems žmonėms labai svarbu turėti galimybes saviraiškai. Šio uždavinio sprendimą kažkiek palengvina Druskininkų specifika. Miestas yra populiarus tarptautinis kurortas, tad į tautodailės ateitį žvelgiame su optimizmu.

Alina Listopadskienė, Lietuvos tautodailininkų sąjungos narė

Užgavėnės Grūšlaukėje

Kretingos rajone senąsias Užgavėnių tradicijas labiausiai išlaikęs yra Grūšlaukės kaimas. Ši šventė neįsivaizduojama be „ličynų“ (kaukių). XX a. pr. ir vid. grūšlaukiškiai Petras Rūtė, Antanas Burba, Kazimieras Burba, Juozapas Paulauskas, Valerijonas Viluckis, Adolfas Viluckis puikiai padarydavo kaukes, skirtas konkrečiam Užgavėnių karnavalo personažui: žydėliui, pirkliui, girtuokliui, vestuvių pirsliui, velniui, giltinei, Kanapiniui, Lašiniui ir kt. Kaukės puoštos šiaudinėmis karūnomis, spalvoto popieriaus kaspinais, dažytos ryškiais dažais.

Ši graži tradicija Grūšlaukės kaime ir mūsų dienomis išlaikoma ir puoselėjama. Minėto kaimo pagrindinės mokyklos moksleiviai Povilas Mickus, Tomas Puškorius, Darius Liebus, Rokas Laukys ir kt., patariamą mokytojo Povilo Laukio, išdrožia kaukes. Visa mokykla – mokiniai, mokytojai ir pats mokyklos direktorius – su Užgavėnių vaidinimais aplanko ne tik Grūšlaukės, bet ir aplinkinių kaimų sodybas.

Per 2008 metų etnografinę ekspediciją Darbėnų seniūnijoje pakalbino Zitą Paulauskienę-Viluckytę, gimusią 1941 m., menančią XX a. vid. Užgavėnės. Toliau pateikiami jos prisiminimai apie Užgavėnių šventimą Grūšlaukėje 1945 metais.

„Mesiediu (mėsos valgymo laikui) baigontėis, paskotėnė nedielės (savaitės) dėina pradiejė rieditėis (ruoštis) Ožgavėniems. Nu gėmbė (pakabos) nukabėna liečinas (kaukes), nu truobuos nusiemė žekietus (švarkus), rubaškas (marškinius). Liečinas papoušė poikės puopierės.

Panedieli (pirmadienio) dėina, prieš vakara, po žigiu pradiės etė obagā. Ėjė vėsümet so rokunda (reikalu), vadindamis i veselė. Tumet, kumet pamėslėjė (pagalvojo) – nažanėjies. Par miesiedi – i zalietas (piršlybas), par Ožgavienės – veselė. Bova pėršlis. Pėršlis apsėriedės so šūbo (kailiniais), sosėrėsės so šniūro (virve), pri klepa (atlapo) toriejė rauduona štončka (bantą) prisėsegės, apsimumovės mėlėniems kelniems, so aulėnokās, ont galvuos – cėlindros. Jaunėjė: jaunāsīs bova so šarkās, balta koskelė (skarelė) po kaklo pasiklėitės, so brilio (skrybėlė), jaunuojė kartās bova so jopelė (suknelė) apsivėlkosi, bet daugiau so rubaška ėr so sėjuono. Galva bova apsirešosi balto koskelė (skarele) so štončka ont dešėnė posė. Vainėgsegis bova so šarkās. Bova pasėklėitės (pasirišės) marga koskelė (skarelė). Vainėgsegė bova so rubaška (marškinius) ėr so sėjuono, galva bova aprėšosi marga koskelė, kairie posie so štončka. Apsiaivė: jė sausa – so nagėniem, jė šlapi – so klumpės.

Veselninkā bova dėdelė truopnė (vykė): klumpės pasidiejė ož ongā (užduryje), iėjė i truoba pasilabėna so gaspaduorės. Gaspaduorios paiemė stuopeli (stikliukā), ištraukė iš lėntinas baklagė (aliuminę užsukamą gertuvę), ipilė po stuopeli, gaspadėnė nu kokoli (kepala) atrėikė abrakā (rieķē) dounas, papjaustė vėnzitu (rūkytu) lašėniū, cėbolės (svogūno) ėr bova dėktiausė (stipriausia) ožkonda. Vėsė bova kontėnis (patenkinti): ėr gaspaduorė, ėr obagā. Obagā kvėitė i veselė, pasakidamė, kad rituo bus Ožgavienės, atės židā.

Užgavėnės Grūšlaukėje

Užgavėnių personažai. Grūšlaukė Nuotraukos iš Kretingos muziejaus mokslinio archyvo

Oterninka (antradienio) dėina židā nējė tuokiuoms gaujuoms kap dabā, ējė do, trīs. Priš pėitus veizam pro longa, parlek dvėjau: Baužienės Jozelė ēr Grėciaus Ontė. Apsiriedė bova dėdėlė poikė. Liečinas bova iš avėis kaili sliėpsniu (ka siova kailėnius atlėka, gerāsis kailis – kailėnems), papouštas blėzgotės puopierės, iš šiaudū sopintuom pīnuom (kasomis). Bova išsivertė kailėnius, kopras iš šiaudū prisirėšė, sosirėšė so pontio. Apsėvėlkė mėlėniems kelniems, pakolėnės autās ēr so nagėniems. Ronkuo toriejė: vėns – nagaika (rimba), ontrāsīs – šlouta. Kėimė sotėka gaspaduorio, prašlavė taka, pasilabėna (pasisveikino), soėjė i truoba, pasėlabėna so gaspadėnė. Pėitā dar nabova išvėrtė, gaspaduorios davė po stoupelė iš baklagė, patoncėna (pašokdino) gaspadėnė. Gaspadėnė atpjuovė sūri gabala, vėnzitu lašėniū, cėbolės (svogūno), dounas abrakā. Pavėišiejė, palinkiejė gera derliaus gaspaduoriu, gaspadėnė gerū pėitu ēr išėjė.

Ožgavieniu vakara, pri kuoki gaspaduoriaus bova dėdėsnė truoba, tēn ēr ožgaviejė. Dvilėkta adina (valandā) – vėsė nomėi.

O sereduo (trečiadienį) – Pelėnū dėina. Vėsė ejiem i bažninčė, klebuons po pamaldū, po vėsam, pabarstė krīžiaus žėnklo pelėnū ont galvuos, sakidams: „iš dolkės esi, dolkė pavėrsi“. Lig Veliku – ni grajėnku (muzikos), ni tonciu (šokių) – nieka nabova. Septinės nedielės (savaitės) gavienės, paskiau Velikas.“

Zita Paulauskienė pateikė daug vertingos ir vaizdingos informacijos ne tik apie 1945 metų Užgavėnes Grūšlaukėje. Vertinga etnografinė medžiaga – jos prisiminimai iš 1964 metų šventės. Išpūdingi tais metais pasirodę personažai, pasipuošę Adolfo Vilucko sukurtomis kaukėmis: stiliaga (puošėiva), Palangos Juzė, velnias, smertis, pijokas. Pasakotoja liudija ir apie gyvą Morės gaminimo ir deginimo tradiciją. Išmoningumu stebina Z. Paulauskienės nupasakoti Užgavėnių dalyvių veiksmai: stiliaga vaikšto apsilipdęs popierinėmis širdimis, su sijonu, ant kulnų pasikalęs aukštesnius padus, daktaras visus girdo meilės eliksiuru, valstietis vaišina ilgu cigaru, visus baugina grėsminga kareivio išvaizda: jo švarkas – su antpečiais, ant galvos – juodas cilindras, prie šono – kardas. Pateikėja teigia, kad Užgavėnės kiekvienais metais turėjo vadą ir pagrindinį muzikantą. Ji netgi išvardina, kas kuriais metais buvo vadas ar muzikantas. Užgavėnių reikšmę Grūšlaukėje liudija pateikėjos teiginys, kad kolūkio pirmininkas Stasys Kairys Užgavėnių dieną išleisdavo žmones iš darbo.

Nijolė Vasiliauskienė, Kretingos muziejaus etnografinio skyriaus vedėja

Kūlpėnų ir aplinkinių kaimų mažoji architektūra

Kretingos kraštas nuo seno garsėja kultūros paveldo objektų gausa ir įvairove. Gausiausia dailės paveldo grupė – mažoji (smulkioji) architektūra, kuri apima XIX a. antroje pusėje – XX a. pirmoje pusėje statytas koplytėles, koplytstulpius, stogastulpius, monumentaluosius ir kaltinius kryžius. Šie žinomų ir nežinomų liaudies meistrų darbo mediniai paminklai – labai vertingi mūsų tradicijų liudininkai.

Kai kuriuos negailėstingai nuniokojo gamta, dar kitus sunaikino piktadarių rankos. Tačiau dauguma jų tebestovi prižiūrimi rūpestingų žmonių. Norėdama išsaugoti išlikusius šalia mūsų kultūros paveldo objektus ateities kartoms, vietinė bendruomenė visų pirma turi kuo daugiau žinoti apie juos. Šiame straipsnyje pristatomi šiaudien tebestovintys arba prisimenami Kretingos rajono Kūlpėnų, Asteikių, Šatilgalio, Stropelių, Tintelių, Sauserių, Nasrėnų, Kūlsodžio, Grabšyčių kaimų kryžiai, koplytstulpiai ir koplytėlės. Surinkta kraštotyrinė medžiaga leidžia išsamiau susipažinti su jų istorija ir dabartimi, juose patalpintų skulptūrelių, paveikslų likimu.

Straipsnyje remiamasi knyga-albumu „Kretingos rajono kultūros paveldas“, Kretingos muziejaus vyr. mokslinio bendradarbio Juliaus Kanarsko surinkta informacija, taip pat panaudoti J. Kanarsko sudaryti Kultūros paveldo objektų aprašai. 2008 m. objektus fotografavo ir žmonių pasakojimus užrašė šio straipsnio autorė.

XX a. septintojo dešimtmečio antroje pusėje skulptūras aprašė Lietuvos kultūros ministerijos mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos dailės skyriaus ekspedicija. Lietuvos Kultūros ministerijos kolegijos nutarimu aprašytos koplytėlės ir koplytstulpiai su juose esančiomis skulptūromis paskelbti vietinės reikšmės dailės paminklais, saugomais valstybės.

Viena Kūlpėnų kaimo koplytėlė yra Vaclovo Drakšo sodybos kieme. Joje yra Nukryžiuotojo, Jono Nepomuko skulptūros ir Marijos Sopulingosios paveikslas. Čia ji stovėjo nuo seno. Dabartinę koplytėlę, senajai sunykus, Antrojo pasaulinio karo metais padirbino sodybos savininkas Vaclovas Drakšas. Pasak Daratos Drakšienės-Beržonskaitės, prieš kelis metus koplytėlė buvo apvogta, o praužęs didelis vėjas apgriovė sunykusią koplytėlę. Šiuo metu ieškoma lėšų ir meistro koplyčiai restauruoti.

Kita Kūlpėnų kaimo koplytėlė stovi gyvenvietės pietvakarinėje dalyje, Venckų sodyboje. Koplytėlė buvo pastatyta buvusioje kaimo kryžkelėje XIX a. Jai sunykus, tarpukaryje buvo padaryta ir pastatyta nauja, dabartinė koplytėlė su Marijos ir dviejų angelų skulptūromis. Iki šių dienų koplytėlę prižiūri ir jos aplinkos tvarkymu rūpinasi Ciprijonas Venskus ir jo žmona Magdalena Venckienė. Anot C. Venskiaus, koplytėlė pastatyta jo tėvėlių Juozo ir Kotrynos rūpesčiu. Tačiau netoliese esanti koplytėlė neapsaugojo namo nuo gaisro, kurį sukėlė žaibas.

Asteikių kaimo kapinių koplytėlė yra kaimo kapinių, vadinamų Maro kapeliais, centrinėje dalyje. Senieji vietos gyventojai pasakoja, kad kapinėse buvo laidojami nuo maro ir kitų užkrečiamųjų ligų mirę kaimo gyventojai. Jų atminimui nuo seno kapinėse buvo statomos koplytėlės ir kryžiai. Koplyčiai sunykus, kaimo gyventojų lėšomis 1959 m. buvo pastatyta nauja, dabartinė koplytėlė su Marijos Sopulingosios, dviejų apaštalų ir dviejų angelų skulptūromis.

Asteikių kaimo kryžius, kadaise turėjęs dvi kryžmas, vietinių gyventojų vadinamas Karavyko kryžiumi (mat tradicija statyti

kryžius su dviem kryžmomis atėjo iš Karavyko miesto Ispanijoje). Jis stovi dešinėje kelio Kartena–Kūlpėnai pusėje, priešais Stasės Macienės sodybą. Kryžius pastatytas 1901 m. Jį pastatė apsižadėjęs Asteikių kaimo jaunimas. Kryžiui sunykus, apie 1970 m. platinant kelią, jis buvo nugriautas, dalinai restauruotas ir perkeltas prie Maciaus sodybos. Po restauracijos jis neteko pirminės savo formos: neliko viršutinės kryžiaus kryžmos ir stiebo viršūnės. Šalia kryžiaus stovi dvi koplytėlės. Viena su Marijos Maloningosios ir keturių angeliukų skulptūromis, kita – su skulptūra „Nazarietis“. Jas tuo pačiu laiku kaip ir kryžių pastatė Asteikių kaimo gyventojai. 1945 metais dar tebevykstant karui, abi koplytėles nugriovė piktadariai. Skulptūras pasiėmė ir savo palėpėje ėmėsi saugoti S. Macienė. 1979 m. jos lėšomis abipus kryžiaus vėl pastatyta po koplytėlę. Jas darė kaimo gyventojai Antanas Užuotas ir Ignas Endriūška.

Šatilgalio kaimo koplytstulpis yra apie 50 m į vakarus nuo kelio Kartena–Kūlpėnai (Salantai), šalia keliuko, vedančio į Šatilgalio kaimą. Koplytstulpis su ornamentuotu kryželiu ir Šv. Jurgio skulptūra pastatytas 1935 m. Šatilgalio kaimo ūkininkui Aloyzui Dirmeikiui priklausiusiame žemės sklype. 1950 m. jis buvo remontuojamas. Remonto metu sukalta nauja koplytėlė, o stiebo apačia nupjauta ir sutrumpinta. Pasak Zitės Drungilaitės, koplytstulpį ir jo aplinką prižiūri kaimo gyventojai. 2007 m. koplytstulpį remontavo Kūlpėnų seniūnijos ūkio dalies darbuotojai.

Viena Sauserių kaimo koplytėlė yra kaimo pietinėje dalyje. Koplytėlė su Marijos Sopulingosios skulptūra pastatyta tarpukaryje kaimo gyventojų lėšomis. 1956 m. ji atnaujinta. Anot Irutės Motužienės-Jonutytės, anksčiau koplytėlę prižiūrėjo Vanda Jonutienė. Jai išvykus, koplytėlę prižiūri jos sūnus Juozas Jonutis.

Kita Sauserių kaimo koplytėlė stovi kelio Kūlpėnai–Prystovai dešinėje pusėje, kaimo centrinėje dalyje, pakelėje. Koplytėlė su Marijos skulptūra pastatyta 1947 m. Koplytėlės fondatoriai buvo kaimo gyventojų Latakų šeima. 1990 m. sunykusi koplytėlė buvo nugriauta. Jos vietoje meistras S. Lubys su sūnumis padarė ir pastatė naują koplytėlę. Greta, į vakarus nuo koplytėlės, 1990 m. S. Lubys pastatė aukštą medinį kryžių. Dabar koplytėlę ir kryžių prižiūri Stanislovas Lubys. Jam padeda sūnūs Antanas ir Petras, žentas Steponas Mažeika.

Nasrėnų kaimo koplytėlė yra kelio Kretinga–Salantai kairėje pusėje esančiose kaimo kapinėse, vadinamose Maro kapeliais. Į šiaurės rytus nuo kapinių ir koplytėlės yra vyskupo Motiejiaus Valančiaus memorialinis muziejus. Šiuo metu koplytėlė rūpinasi muziejaus vedėjas Algirdas Česna.

Kūlsodžio koplytstulpis yra kairiajame Blendžiaivos upelio krante, kelio Nasrėnai–Kūlsodis–Stropeliai kairėje pusėje. Koplytstulpis su ornamentuotu kryželiu, šv. Roko ir Nukryžiuotojo skulptūromis kaimo gyventojų lėšomis pastatytas prieš Antrąjį pasaulinį karą, t. y. XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje. Jo autorius – nežinomas vietinis liaudies meistras.

Stropelių kaimo koplytstulpis yra Antano Duoblio sodyboje. Koplytstulpį su Marijos Maloningosios skulptūra tarpukaryje, XX a. trečiajame dešimtmetyje, savo sodybos kieme pastatė dabartinio sodybos šeimininko tėvas Justinas Duoblys. Marijos Maloningosios skulptūra, esanti koplytstulpio koplytėlėje, išliko autentiška iki šių dienų. Magdūtės Duoblienės (Venckutės)

Asteikių kaimo koplytėlė su Nazariečio skulptūra 2008 m.

Autorės nuotrauka

pasakojimu, koplytstulpis 2004 m. naujai perstatytas, nes senoji stogas buvo prakiuręs.

Grabščių kaimo koplytėlė buvo į pietus nuo kelio Nasrėnai–Stropeliai, Grabščių kaimo vakarinėje dalyje. Šiuo metu koplytėlė su Marijos skulptūra visiškai sunykusi. Jos buvimo vietą žymi tik alyvų krūmas.

Tintelių kaimo koplytstulpis yra Antano Pilucko sodyboje. Koplytstulpį su ornamentuotu kryželiu, Šv. Barbaros ir Rūpintojėlio skulptūromis 1845 m. padarė ir pastatė kaimo gyventojas Maksvytis. Fundatoriaus anūkas P. Maksvytis 1964 m. koplytstulpį remontavo: sutrumpino stiebą, atnaujino koplytėlę. Pasak Virginos Trakienės (Piluckytės), apie 1980 m. koplytstulpio koplytėlė buvo apvogta. 1990 m. įdėtas Jėzaus Širdies paveikslas ir Antano Lubio išdrožta Marijos skulptūrėlė.

Kūlupėnų seniūnijos teritorijoje yra ir daugiau mažosios architektūros objektų, kurie nėra paminėti rašytiniuose šaltiniuose. Todėl ateityje bus renkama medžiaga apie juos, apklausiant vis dar menančius jų atsiradimo istoriją žmones.

Džiugu, kad šiandien išlikę senieji kryžiai ir koplytėlės lankomi. Prie jų atnešamos gyvos ir dirbtinės gėlės, koplytėlių vidus puošiamas užuolaidėlėmis, karoliukais, veidrodėliais. Prie kai kurių iš jų renkami kaimo žmonės giedoti giesmių, melstis. Pro šalį praeidamas garbingo amžiaus žmogus nukelia kepurę.

Literatūra

1. *Kretingos rajono kultūros paveldas*, Klaipėda, Libra Meme-sensis, 2005.
2. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 11, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 815.
3. J. Kanarskas, *Kretingos rajono Kultūros paveldo objektų aprašai 1994–1995 m.* Saugoma Kretingos muziejuje.

Rima Galuškinienė,

Kretingos rajono savivaldybės Motiejaus Valančiaus viešosios bibliotekos Kūlupėnų filialo vyr. bibliotekininkė

„Visa, kas gera, paraidavo iš girios“

Arūnas Baltėnas, Ona Drobelenė. *Šilų dzūkai / Forest Dwellers of Dzūkija*. Vilnius, R. Paknio leidykla, 2009, 224 p.

Šilų dzūkų kraštas pačiuose Dzūkijos pietuose – Kapiniškėse, Kašėtose, Marcinkonyse, Margionyse, Musteikoje, Puvočiuose, Zervynose, Žiūruose, – ten ir vyksta šios knygos „veiksmas“: žmonės dirba kasdienius darbus, ilsisi, švenčia, atlieka apeigas, pasakoja istorijas.

Knygoje pateikti 53 pasakojimai. Įžanginiame straipsnyje apibendrinta Šilų dzūkų gyvensena, papročiai ir pasaulėžiūra. Knyga išleista dviem kalbomis: lietuvių ir anglų (išskyrus pasakojimus). Į anglų kalbą vertė Vida Urbonavičius-Watkins. Dailininkas Izaokas Zibucas. Knyga iliustruota 150 spalvotų nuotraukų.

Vienas iš knygos autorių, fotografas Arūnas Baltėnas g. 1956 m. Kaune, 1979 m. baigė Vilniaus universitetą. Fotografijai atsidėjo 1980 m., keliolika metų dirbo Dailės paminklų sąvado grupėje. Daugybė jo nuotraukų paskelbta dailės paveldui skirtuose leidiniuose. Šiuo metu daugiausia fotografuoja įvairių

pasaulio kultūrų, ir pirmiausia Lietuvos, praeities pėdsakus. Svarbiausi nuotraukų ciklai: „Vilnius. Fin de siècle“ (1986–1999), „Prieglobsčiai“ (1984–1994), „Kaimynai. 1998“, „Venecija visada“ (2002, 2003), „Sankt Peterburgas. Be pasirinkimo“ (2004–2005), „Meistrai“ (2003–2007). 2006 m. rudenį lankantis Dzūkijos nacionaliniame parke jį užbūrė archajiška šilų dzūkų gyvensena, taip pradėjo rasti šis darbas.

Etnografė Ona Drobelenė, g. 1957 m. Komijoje, Intoje, augo Anykščiuose. Sankt Peterburge (tuometiniame Leningrade) igijo režisierės specialybę. Dirbo teatre, dėstytojavo. 1991 m. įsteigus Dzūkijos nacionalinį parką, drauge su kitais entuzias-tingais darbuotojais ėmė jį kurti. Subūrė kaimų etnografinius ansamblius, rinko eksponatus ir įsteigė Marcinkonių etnografijos muziejų, užrašinėjo tautosaką, organizavo tradicines šventes, padėjo atgaivinti amatus, rengė koncertus, ekskursijas, skaitė

paskaitas, rašė straipsnius. Šioje knygoje panaudota 1991–2007 m. sukaupta tautosaka.

Dzūkija – labai savita etnografinė Lietuvos sritis tarp Nemuno vidurupio ir Neries. Jos vardas palyginti nesenas, pasirodęs lietuvių literatūroje XIX a. atgimstant tautai. Dzūkai, šių vietų gyventojai, taip vadinami dėl ryškios savo tarmės ypatybės – dzūkavimo. Dzūkuoja ir rytų aukštaičiai, tačiau dzūkais vadinami tik Lietuvos pietiečiai, išsiskiriantys dar ir savitais papročiais, liaudies dainomis, gyvenimo būdu. Daugelis amatų čia išsilaiškė ilgiau negu kitur, o kai kurie darbai – net iki mūsų dienų.

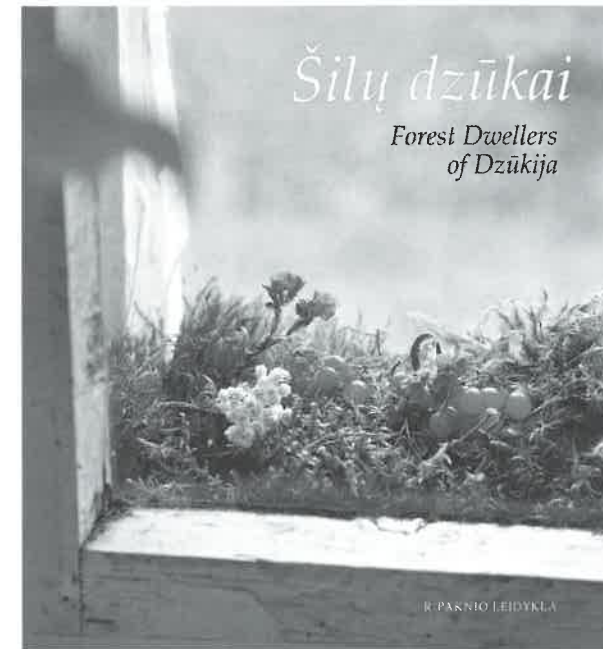
Pietryčių Lietuvoje artimoje kaimynystėje gyvena gruntų, panemunių ir šilų dzūkai. Gruntų dzūkų žemės geresnės, nuo seno jie verčiasi žemės ūkiu. Panemuniškiai tradiciškai buvo žvejai ir sielininkai. Šilų dzūkų kraštas – aplink Marcinkonis, pačiuose pietuose, prasčiausias ūkininkauti; šiliniai save vadina *pieskynų* dzūkais. Čia kraštovaizdis archajiškiausias, lėtai kintantis. Kaimai išsimėtę miškuose, pagal architektūrinį planą – kupetiniai ar gatviniai. Vietovardžiai skambūs, mieli, išradingi – Linaziedžiai, Vidursodė, Vuogeliškės, Nabažėliai, – ar tiesiog pasakantys, kad toje kaimo dalyje gyvena žmonės viena pavarde: Svirnelių, Bakanauskų, Gaidzų „kampus“. Kaimo pradžioje stovi kryžiai, aukšti, dvigubieji. Kodėl tokie aukšti? Kad išsiskirtų tarp medžių, supančių kaimą iš visų pusių, kad būtų galima įkasti iš naujo, kai apatinę dalį „pieskelis suėda“. „Darė tokius, kiek pušelaite tysė“. Kiek mažesni – kaimo vidury, kryžkelėse, vos ne prie kiekvieno pirkios. Kaimo gale – vėl aukštas, dvigubas arba su ietimis. Ir būtinai visi padabinti *žiursteliais* – Lietuvoje juos taip puošia tik dzūkės. *Žiurstelis* užrišamas ant kryžiaus kaip pagarbos, padėkos ženklas, o kai kada atgailaujant, atsisveikinant, kreipiantis pagalbos.

Šimtmečius dzūkų ūkio pagrindas buvo miškinė-dirvoninė žemdirbystė ir verslai, susiję su miško ir jo gėrybių naudojimu: miško kirtimas ir sielių plukdymas; medienos perdirbimas – pelėnų, medžio anglies, dervos, deguto gavybai, statybinėms medžiagoms (raštamams ir malksnoms stogui dengti); balų rūdos gavyba, lydymas ir kalvystė; medžioklė; žvejyba; drevinė bitininkystė; grybų, uogų, vaistažolių rinkimas ir perdirbimas.

XIX a. II pusės šaltiniai teigia, kad čia buvo sėjami žieminiai ir vasariniai rugiai, grikliai, linai, lėšiai. Užklydusiems keliautojams atrodė, kad rugiai čia sėjami „tik todėl, kad toks paprotys“. „Bulbaitių kiek sodzinom, ciek jir kasėm...“, – pasakos senolė, prisiminusi motulės atsidūsėjimus. Tiktai prie upelių driekiasi vešlesnės pievos, derlingesnės žemės ploteliai. Žmonės čia nuolat susidurdavo su gamtos negandomis, nors ir stengėsi su ja gyventi santarvėje. Norėdami dirbti daugiau žemės, jie turėjo iškirsti medžius. Iškirtus didesnius plotus, vėjas imdavo ardyti dirvožemį, pustyti smėlį. Šilų kaimų žemėse sausi pušynai, tarp jų išterpę atviri smėlynų plotai, kuriuose net ir medžiai neišsiskynja.

Didžiosios XX a. nelaimės – trėmimai, kolektyvizacija, melioracija – neaplenkė ir šilinių. Antai šeima iš Zervynų kaimo buvo ištremta Žemaitijon. Moteris pasakojo: „nuvejom su dzieduliu laukų apveizdė, o ty žamelė nor an duonos tėpk, bet kū su juoj daryc – niekas nepasakė... Jau pirmą dieną savo visus padargus palaužėm, o kumelaitė mūs drabnutė vos tįsė medzinį arklų, kol cik viskas patraiškėj jir sustojo, nė krusc...“

Net vaikui buvo aišku, kad be miško išgyventi nepavyks: šeimai, ištremtai į Pakruojo kraštą, atvykus į skirtą vietą, vaikelis išsikorė į medį ir apsidairęs aplink pareiškė: „moma, moma, kap mes ca gyvensma, kadgi ca miško nēr...“ Daugelis šeimų, vos

pasitaikius progai, grįžo į savo gimtąjį kraštą – „geriau radna pieskelė, kap svecima godna žamelė“.

Sovietmečiu, kaip ir visoje Lietuvoje, įkurti kolchozai, bet išsilaiškė vos metus kitus pertvarkyti į žuvininkystės ūkį, miškų ūkius: smėlynai, upelių upeliukų vagos, siauri miškų keliukai, miškuose atokiai kits nuo kito nedideli derlingesnės žemės lopeliai – traktoriai, kombainai ar kiti gremėzdiški mechanizmai tokiam ūkiui visiškai netinkami.

Šiliniai dzūkai konservatyvūs. Į pastabą atkirs: „tep darė mūs dziedai...“ Suprask, išgyveno jie – išgyvensime ir mes. Ir dar pridurs: „mes nikdi an jokios valdžos neatsdėjom, cik an savį, Dzievulio jir gamtos“; „gamtų raikia pažyc, paisyc, jir neskišč in Dzievulio jir gamtos raikalus: kap rada, tep ir palik, tadu viskas bus gerai“. Žmonės gyveno iš to, ką duoda miškas. Miškas rengė, maitino, teikė dvasios ramybę. „Visa, kas gera, paraina iš girios“, – sako senieji kaimų gyventojai. Rankandai, namų apyvokos daiktai, trobesiai – visa pačių padaryta.

Dar išlikę tik kirviu statytų pastatų, šiam kraštui būdingas sodybų išdėstymas. Kruopščiai buvo parenkama vieta namui, o vėliau ir kiekvienam baldui, namų apyvokos daiktui. Namų statybai rengiamasi iš anksto. Mediena ruošama itin rūpestingai. Sako, atėjęs girion, dzūkas jai „pasikloniodavęs“, o paėmęs į rankas kirvį – atsiprašydavęs. Baigęs darbus – padėkodavęs, prižadėdavęs iškirstus medžius atsodinti. Mišką ruošdavo tik žiemą – tada miegančiame medyje mažiausia drėgmė, džiūdamas jis neskilinėja. Rąstus nužievindavo, „suposmuodavo jir per vasarų palikdavo dziūt. Rudenį, nutaikį laiko tarp darbmetės, ovas palengvėjusi, veždavo namo.“ Senieji meistrai tvirtina, kad medis tinkamas tik iki Krikštų (pusiaugavėnio), po Krikštų „medzis jau gyvas. Iš rudenio apmiršta, po Krikštų – atgyja. Atgyjis statybom necinka. Tokį medžį ėda trynia, graicau pūva, dūla...“ Geras meistras „medžį pažįsta da an kelmo“.

Pasirodžius grybams, dzūko namie nerasi. Grybavimas – būdas užsidirbti. Išdygus pirmosioms voveraitėms, kaimynė, paklausta ar jau ragavo „lepeškutių srubos“, taip paaiškino: „vaikeli, kap jų gali valgyc, kap kandzi – ana cypia: aš centas, aš centas...“ Vaikšto senieji kaimų gyventojai dar iš tėvų paveldėtais

Naujovės 2009-ųjų Kaziuko mugėje

Šiomet, laimėjusi Vilniaus savivaldybės skelbiamą konkursą, Kaziuko mugės prekybą organizavo įmonė „Concept events & media“. Meninę mugės dalį rengė Vilniaus etninės veiklos centras, o ją finansiškai parėmė Vilniaus miesto savivaldybė. Atsižvelgiant į koordinacinės Kaziuko mugės tarybos, sudarytos iš įvairių sričių specialistų (tarybos vadovas – Savivaldybės mero pavaduotojas Gintautas Babravičius), rekomendacijas, remiantis istoriniais šaltiniais, pasistengta Kaziuko mugėi grąžinti smagaus pasibuvimo ne tik su amatininkais, o ir su įvairiausių žanrų muzikantais, artistais nuotaką. Tad ypatingai stengtasi išplėtoti kultūrinę programą. Kitas mugės organizatorių tikslas buvo parodyti išskirtinį dėmesį tradicijas puoselėjantiems meistrams.

Kaziuko mugės meistrai

Kičo ir masiniu būdu gaminamos produkcijos daugėjimas Kaziuke jau kuris laikas piktino mugės lankytojus. Iki šių metų su masine produkcija Kaziuko mugėje nebuvo bandoma kovoti. Rankų darbo dirbinius gaminantys amatininkai ir masines prekes atvežantys prekeiviai Kaziuko mugėje dalyvaudavo vienodomis sąlygomis.

Šiomet pabandyta mugės produkcijos prastėjimo tendencijas pakreipti kita linkme. Tradicinio meistro sertifikata turintiems amatininkams buvo be eilės ir nemokamai skirtos komerciškai geriausios vietos.

Sumanytą įgyvendinti iš dalies pavyko – sertifikuotieji amatininkai liko patenkinti parodytu dėmesiu ir suteiktomis privilegijomis. Tačiau dar liko daug tobulintinų aspektų. Pirmiausia – į Gedimino prospektą, kur turėjo būti suburti autentiškiausiais amatais besiverčiantys amatininkai, prasmuko nemažai ir tokių dirbinių, kurie nėra verti autentiško gaminių vardo. Atranką į privilegijuotų amatininkų sektorių ateityje reikėtų vykdyti griežčiau.

Kita vertus, nebuvo tinkamai įvertinti visi tradiciniais verslais besiverčiantys amatininkai. Tradicinių verslų ir gaminių sertifikavimas dar nėra labai populiarus reiškinys – toli gražu ne visi tradicijas puoselėjantys amatininkai iki šiol pasirūpino savo verslo ir produkcijos sertifikavimu. Tad ateities uždavinys – kuo plačiau skleisti informaciją apie tradicinių verslų ir amatų sertifikavimo galimybes.

Bandymai atkurti teatralizuotas mugės eitynes

Kitas Etninės kultūros globos tarybos pasiūlymas buvo daugiau dėmesio skirti teatralizuotoms Kaziuko mugės eitynėms. Kaip liudija istoriniai šaltiniai, ilgą laiką eitynės buvo labai svarbi Kaziuko šventės dalis, paversdavusi ją ne tiek komerciniu, kiek kultūriniu miesto vyksmu.

Eitynes šiemet jau trečią kartą organizavo Vilniaus etninės kultūros centras, sukvietęs apie 60 teatralizuotų grupių – per

Iškilminga teatralizuotų Kaziuko mugės eitynių pradžios akimirka. Ragai pučiami prie dailininkės N. Stunskaitės sukurtos Kaziuko mugės vėliavos

800 žmonių. Eitynių stebėtojai galėjo išvysti pagal istorinius šaltinius atkurtus mugės šauklių personažus, viduramžių Vilniuje veikusių amatininkų cechų koloną, įvairius mitologinius personažus su palydomis, viduramžiškais rūbais apsirežčiusius miestelėnus, karius, pokštininkus. Į eiseną išjungė folkloro ansambliai, Vilniaus teatrai, mokyklos, orkestrai, keletas miesto seniūnijų. Miestelėnai eisenoje galėjo pamatyti netgi pagal praeitų amžių pavyzdį mugėje dalyvaujantį „dresuotą mešką“, o svarbiausia – patį šv. Kazimierą (Senamiesčio teatro lėlė) ir šiais metais dailininkės N. Stunskaitės sukurtą, Vilniaus arkikatedros bazilikos šv. Kazimiero koplyčioje pašventintą Kaziuko mugės vėliavą. Mugės eiseną pražygiavo nuo Kudirkos aikštės Gedimino prospektu, Šventaragio, Pilies, Didžiąja gatvėmis iki Rotušės aikštės, kur buvo paskelbtas oficialus šventės atidarymas.

Organizatoriai tikisi, kad kasmet vis daugiau vilniečių parodytą norą dalyvauti Kaziuko mugės eitynėse, tad jos darys vis išpūdingesniu ir vis labiau Kaziuko mugės lankytojų laukiamu renginiu.

Kaziuko koncertai ir kinas

Kaziuko mugės akcentas, kuriam šiais metais buvo skirtas ypatingas dėmesys – koncertai, įvairių kolektyvų pasirodymai. Be pagrindinės scenos Rotušės aikštėje, kultūrinė programa vyko Tymo kvartale įrengtame vaikų ir ūkininkų pramogų miestelyje bei trijose tarpukario tradicijų pagrindu įrengtose „Šėpos“ pakylose. Prie nacionalinio dramos teatro, Pilies gatvės pradžioje bei prie šv. Onos bažnyčios pastatytos „Šėpos“ pakylos buvo skirtos aktoriams, muzikantams, pokštininkams. Mugės

Eitynių dalyvis – šventasis karalaitis

Viduramžių riteriai ir miestelėnai Kaziuko eisenoje

Dievdirbio kūriniai Kaziuko mugėje

dalyvius šokdino ir linksmino Vilniaus ir kitų miestų folkloro ansambliai, teatrai, kapelos, orkestrai. Tai vienoje, tai kitoje scenoje vyko įvairūs konkursai. Prie Rotušės scenos senoviniu kalimo prietaisu buvo kaldinamos proginės mugės monetos. Čia pat mugės metu buvo eksponuojama tautodailininkų Agatos Granickos ir Danutos Vyšnevskos surišta 370 cm aukščio verba, kuri šventės metu buvo įregistruota į Lietuvos rekordų knygą kaip pati didžiausia.

Visas tris mugės dienas pagrindinėje scenoje Rotušės aikštėje veikė vizualinė projekcija „Kaziuko kinas“. Čia buvo galima išvysti istorinių mugės kadru. Mugės dalyviai turėjo galimybę pamatyti 1936 m. vokiečių kompanijos „Ufa“ sukurtą filmą „Wilna“ (rež. W. Prager), kuriame užfiksuoti to laikmečio Kaziuko mugės momentai. Vaizdo projekcijoje nuolat sukosi fotografų V. Daraškevičiaus, V. Matuolio, R. Augūno, S. Žvirgždo, J. Nor-kūnienės, iš „Marceliukės klėties“, „ELTOS“ ir kitų archyvų surinktos Kaziuko mugės nuotraukos.

Alternatyvioji Maironio gatvė

Šiomet pirmą kartą dalyvauti Kaziuko mugėje pakviesti Vilniaus dailės akademijos (VDA) studentai. Maironio gatvėje priešais VDA rūmus jie sukūrė įdomią erdvę. Čia kiekvienas žmogus galėjo pasijusti ne tik pirkėju, o ir dalyviu. Jaunieji menininkai ne tik pardavinėjo savo darbus bei idėjas, bet ir organizavo kūrybines dirbtuves, parodas, grojo, rodė video instaliacijas, fotografavo, čia pat ryškino nuotraukas, rengė knygų mainus, spaudė atvirutes, dalinosi graffiti kūrimo patirtimi, audimo kūrybinėse dirbtuvėse kiekvienas galėjo išsijungti į trijų

Viduramžių Vilniaus amatų tradicijas gaivinantys amatininkai

skulptūrų kūrimo procesą. Alternatyvioji Maironio gatvė buvo išties naujas ir įdomus, jaunatviškos energijos kupinas Kaziuko mugės projektas.

Pavargusieji nuo įvairių mugės atrakcijų turėjo galimybę susistabdyti važnyčiojotus, bričkomis važinėjusius maršrutu „Katedros aikštė – Tymo kvartalas“.

Kaziuko kavinė ir spauda

Sušalę mugės dalyviai penktadienį ir šeštadienį galėjo pasišildyti proginėje kavinėje „Pas Kaziuką“ (kavinė „Aula“, Pilies g. 11). Penktadienio vakare čia įvyko Vilniaus etninės kultūros centro pastangomis išleistos knygos „Kaziuko mugė. Kaziukas' Fair“ pristatymas, kuriame dalyvavo knygos autoriai – etnologas Libertas Klimka ir fotomenininkas Vytautas Daraškevičius. Knygos „Kaziuko mugė. Kaziukas' Fair“ pasirodymas – taip pat svarbus šventės akcentas. Iki šiol nebuvo išleista didesnio leidinio, skirto šiai gražiai Vilniaus šventei. L. Klimkos parengtuose tekstuose atsiskleidžia ilgaamžės mugės tradicijos, sąsajos su lietuvių kalendorinėmis pavasario šventėmis. Įdomūs mugėje pateikti XIX a. pabaigos – XX a. pradžios fotografų J. Čechavičiaus, J. Bulhako, S. F. Flerio, M. Lebeckio, T. Lopalevskio, L. J. Malinovskio, B. Zdanauskienės užfiksuoti Kaziuko mugės kadrai. Fotografų Vytauto Daraškevičiaus, Romualdo Augūno, Valdo Kopūsto, Gedimino Žilinsko, Kęstučio Vanago, Gedimino Savicko, Linos Petrauskienės, Vladimiro Gulevičiaus 1979–2008 m. pagautos Kaziuko mugės akimirkos atsiskleidžia gaivališka mugės dvasią, neleidusią šventei nunykti sovietiniais metais. Tikėtina, kad ši knyga įkvėps vilniečius ir miesto svečius iš naujo suvokti Kaziuko mugę kaip unikalią tradiciją.

Kalama proginė mugės moneta

Audronė Daraškevičienė,

Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato vyresnioji specialistė

Dresuotos Smurgonių akademijos „meškos“

Liberto Klimkos nuotraukos

Vaikų ir jaunimo tautinis ugdymas Aukštaitijoje

2008-aisiais Aukštaitijoje nuskambėjo keli išpūdingi renginiai, skirti vaikų ir jaunimo etnokultūriam ugdymui. Birželio mėnesį Zarasuose jau penktą kartą surengtas vaikų ir jaunimo folkloro festivalis „Zalvynė“, kurio sumanytoja, ikvėpėja ir pagrindinė organizatorė – Aukštaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos narė, Zarasų kultūros centro etnografė Rima Vitaitė. Respublikinį festivalių organizuoti jai padeda ir du jos vadovaujami Zarasų vaikų folkloro kolektyvai – „Oželis“ ir „Ramtatūris“. Šiais metais gražiai pabendrauti vieni su kitais, susipažinti su vaizdingomis Zarasų apylinkėmis, aplankyti senutėlį Stelmuzės ažuolą susirinko vaikų kolektyvai iš Vilniaus (Jėzuitų gimnazijos folkloro kolektyvas), Kauno (folkloro klubas „Gilė“), Šiaulių (folkloro ansamblis „Čiūto“), Panevėžio (folkloro ansamblis „Sierčikai“), Molėtų (folkloro ansamblis „Kukutis“), Rokiškio rajono (Pandėlio mokyklos folkloro ansamblis „Varpelis“), Kupiškio rajono (Salamiesčio mokyklos folkloro ansamblis „Vijūnytė“) ir Zarasų (folkloro kolektyvai „Oželis“, „Ramtatūris“, „Saulala“, „Vyžėlė“). Prie lietuvių prisidėjo ir du geriausi Latvijos vaikų folkloro kolektyvai – „Raksti“ iš Jekabpilio ir „Ceiruleits“ iš Livane. Dvi dienas trukęs festivalis vaikams neprailgo – surengtas koncertas, sutartinių giedojimo vakaras, prie Lūžų dubenuotojo akmens nuotaikinga gegužinė, pristatytas aukštaičių kulinarijos paveldas. Net ir lietuvi lynojant džiugią festivalio nuotaiką palaike garsus Zarasų krašto muzikantas, dainų autorius ir atlikėjas Gintaras Andrijauskas. Sukant sutartinių ratą prie Lūžų akmens, kepant kiaušiniene ant atviro ugniakuro, virkdant armonikas ir smuikus, sunkoka buvo

nutraukti gegužinę ir pradėti dainų sąšaukas. Vakarai Šavašoje per „Zalvynė“ kiekvieno dalyvio širdyje palieka tai, ko neišmokysi – ryšio su gamta, su krašto istorine praeimi, šventumo jausmus. „Zalvynės“ festivalis jau turi tradiciją – kartą jame dalyvavę kolektyvai panori sugrįžti ir kitamet. Festivalis nebūtų toks pilnas ir kupinas išpūdžių, jei ne partneriai – Gražutės regioninio parko direkcija, Zarasų Pauliaus Širvio pagrindinė mokykla, Antalieptės seniūnija. Festivalių finansavo Lietuvos Respublikos kultūros ministerija ir Zarasų rajono savivaldybė. Sambūrio dalyvius pagerbė etnologė Gražina Kadžytė, Utenos apskrities viršininkė Angelė Kaušylienė, Zarasų rajono meras Arnoldas Abramavičius, mero pavaduotojas Vytautas Sekonas.

Festivalio sumanytoja ir organizatorė R. Vitaitė šiam darbe mato didžiulę prasmę: „Zalvynė“ – neeilinis įvykis folklorinio jaunimo gyvenime. Tokių sambūrių Lietuvoje tikrai mažoka. Po Klaipėdos „Vėlungio“, kuris jungia Klaipėdos apskrities vaikų folkloro kolektyvus, šiais metais tik Zarasuose susibūrė jaunimo kolektyvai. Festivalis pirmiausia mums patiems, zarsiškams, dar vis gausiam vaikų ir jaunimo folklorininkų būriui. Jis – šioks toks atoveiksmis labai dažnai ežero Didžiojoje saloje driksintiems, prabanga kvėpiantiems popso koncertams. Tokie sambūriai neturėtų būti matuojami žiūrovų skaičiumi, tai tautinio ugdymo programa, nevaldiško bendravimo ir bendradarbiavimo oazė.

Jau trečią kartą Atvelykio šventė sukviėta vaikus iš Lietuvos į nuošalų Pasvalio rajono Valakėlių kultūros centrą, kuriame vyko jau tradicine tapusi Aukštaitijos vaikų folkloro šventė „Vaikų

Velykėlės“. Šventę organizuoja folkloro mylėtojai ir entuziastai Lina ir Albertas Bartašiai. Kasmetinė vaikų šventė prasideda Šv. Mišiomis Pasvalio Šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje. Po mišių būrys vaikų pasklinda po šventorių, kur vyksta šventės dalyvių prisistatymas Pasvalio miesto bendruomenei. Šiais metais „Vaikų Velykėlių“ šventėje prisistatė jaunimo folkloro grupė „Spiečius“ iš Vilniaus, Kauno folkloro klubas „Gilė“ ir kapela „Lipk ant sienų“, Šiaulių „Saulėtekio“ vidurinės mokyklos folkloro ansamblis „Vieversėlis“, Biržų „Saulės“ gimnazijos folkloro ansamblis „Saulala“, Pasvalio Svalios pagrindinės mokyklos folkloro ansamblis, Pasvalio kultūros centro Valakėlių filialo vaikų folkloro studija bei respublikinio vaikų liaudies kūrybos atlikėjų konkurso „Tramtatulis“ laureatai Rūta Bartašaitė iš Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos ir Ernestas Juška iš Panevėžio rajono Bernatonių darželio-mokyklos.

Apsukę ratą ir susipažinę su žymiausiomis Pasvalio vietomis, šventės dalyviai persikėlė į Valakėlių kultūros centrą, kur suruošė išpūdingą koncertą. Po koncerto jų laukė smagi vakaronė su tradicinėmis Atvelykio pramogomis ir žaidimais, konkursais bei viktorinomis. Nė vienas kolektyvas ar šventės svečias neliko neapdovanotas pačių vaikų pagamintomis dovanomis. Nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro draugėje išbuve vaikai nenorėjo skirtis ir ruošti kelionei į namus. Jų vaikiški balsai, trunkūs šokiai, džiaugsminga nuotaika tarsi padėjo priausti pavasarį. Tokios šventės džiugina, patvirtindamos etninio darbo su vaikais ir jaunimu prasmingumą, bet kartu ir liūdina žinojimas, kad vaikų folkloro kolektyvų ir tokių švenčių reta ne tik Aukštaitijoje, bet ir visoje Lietuvoje.

Metų pradžioje – sausio 25 dieną – Subačiaus gimnazijoje (Kupiškio r.) buvo surengta pirmoji Panevėžio apskrities moksleivių tradicinių amatų šventė-konkursas „Kas kraitėn sudėta“. Tą dieną vykusio šventės tik vainikavo kelis mėnesius trukusį projektą, kurio sumanytoja – Subačiaus gimnazijos dailės ir technologijų mokytoja ekspertė Genia Vaičiškienė. Į visos apskrities mokykloms išsiuntintus konkurso nuostatus ir kvietimą dalyvauti tradicinių amatų konkurse atsiliepė 15 apskrities mokyklų ir konkursui pateikė per du šimtus darbų. Visi darbai buvo suvežti į Subačiaus gimnaziją ir pristatyti autoritetingai vertinimo komisijai, kuriai teko nelengvas uždavinys – išrinkti nugalėtojus. Absoliučia konkurso nugalėtoja tapo Lauryna Kiškytė iš Panevėžio rajono Ramygalos gimnazijos, geriausiu medžio drožėju pripažintas Andrius Apšega iš Kupiškio Lauryno Stuokos Gucevičiaus gimnazijos, geriausiais keramikais – Domas Piliponis iš Pasvalio „Svalios“ pagrindinės mokyklos bei Aistė Čiplytė iš Ramygalos gimnazijos (Panevėžio r.), geriausiomis tekstilininkėmis – Alizavos (Kupiškio r.) pagrindinės mokyklos merginos, gražiausių karpinių meistrė – Santa Neimontaitė iš Kupiškio Lauryno Stuokos Gucevičiaus gimnazijos, geriausiais grafikai – Subačiaus gimnazijos moksleiviai Žydrūnė Drebeckaitė, Tadas Žilys, Egidijus Mikėnas, Domyka Grucytė bei Noriūnų J. Černiaus (Kupiškio r.) pagrindinės mokyklos moksleiviai Audrius Antanėlis.

Šventės dieną ne tik buvo pagerbti geriausių darbų autoriai. Išbandyti savo jėgas užsiimdami tradiciniais amatais

Bandymas kalti akmenį

Autorės nuotrauka

galėjo kiekvienas Subačiaus gimnazijos moksleivis bei svečiai iš kitų apskrities mokyklų. Tadien Subačiaus gimnazija virto tarsi viena didele artele, kur klasėse buvo įsisteigusios įvairios dirbtuvės: akmenskaldžių, medžio drožėjų, pynėjų iš vytelių, sodų rišėjų, juostų audėjų ir pynėjų, vilnos vėlėjų, keramikų, grafikų. Kiekvieno amato dirbtuvėse vaikų laukė geriausi Panevėžio krašto tautodailininkai ar tiesiog meistrai, kad galėtų pamokyti jaunuomenę amato subtilybių. Gerai padirbėjus visų laukė sotūs pietūs ir šventinis gimnazijos folkloro ansamblio bei šokių kolektyvo koncertas.

Nors pirmąją Panevėžio apskrities moksleivių tradicinių amatų šventę-konkursą suruošti nebuvo lengva, mokytoja G. Vaičiškienė nusiteikusi optimistiškai, nes vaikų entuziazmas viršijo lūkesčius. „Dabar jau galima svajoti ir apie tradicinių amatų stovyklėles“, – vylėsi mokytoja ekspertė G. Vaičiškienė. Iš tiesų tokio pobūdžio renginiai labiausiai turėtų būti remiami vykstant Ilgalaike pilietinio ir tautinio ugdymo programą.

Vitalija Vasiliauskaitė,
Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato
specialistė Aukštaitijos regione

Knygose – žymiausių Žemaitijos krašto tyrinėtojų rašytinis palikimas

Juozas Mickevičius

Nuotrauka iš Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus

Lietuvos muziejų, bibliotekų fonduose, archyvuose sukauptas vertingas daugelio iškiliausių mūsų krašto tyrinėtojų rašytinis palikimas. Visuomeninė organizacija „Regionų kultūrinių iniciatyvų centras“ (RKIC), kuriam vadovauja Lietuvos dailės muziejaus Skaitmeninių leidinių centro vedėja žurnalistė Danutė Mukienė, 2004–2006 m., bendradarbiaudamas su Žemaičių muziejumi „Alka“ (Telšiai), susistemino, spaudai parėngė ir dviejose knygose išleido iškilaus XX a. antrosios pusės archeologo, muziejininko Vito Valatkos (1927–1977) rašytinį palikimą, saugomą Žemaičių muziejuje „Alka“. Tešiant šį bendradarbiavimą, 2008 m. buvo ištyrinėtas, spaudai parėngtas ir atskira knyga išleistas aktyvaus Žemaičių rašytojų sambūrio (1936–1945) nario, dramaturgo, aktorius ir režisieriaus, vieno iš Klaipėdos dramos teatro ir Telsių Žemaitės teatro kūrėjų Petro Gintalo (1908–1971) rašytinis palikimas, kurio didžioji dalis saugoma Lietuvių literatūros ir meno archyve.

2008 m. RKIC kartu su Telsių, Kretingos, Šiaulių muziejaininkais pradėjo įgyvendinti dar ir kitą projektą – rengti spaudai ir leisti itin turtingą ir vertingą buvusio ilgamečio Kretingos muziejaus direktoriaus, istoriko Juozo Mickevičiaus (1900–1984) rašytinį palikimą. 2008 m. lapkričio mėnesio pradžioje pasirodė pirmoji jo darbų, saugomų Lietuvos muziejuose, bibliotekose ir archyvuose, knyga „Tėvų ir protėvių žemė“ (sudarė Danutė Mukienė).

Vienas iškiliausių XX a. Lietuvos muziejininkų ir istorikų – Plungės rajono Platelių apylinkėse (Pamedžių vienkiemyje, Mačiukių kaime) gimęs, Šilalėje, Žemaičių muziejuje „Alka“ (Telšiai) dirbęs, tremtį Sibire atlaikęs, sugrįžęs iš jos ir nuo

1956 m. Kretingos muziejuje moksliniu bendradarbiu dirbęs, vėliau net penkiolika metų (1960–1975) šiam muziejui vadovavęs Juozas Mickevičius. Tai buvo išskirtinio kuklumo ir begalinio darbštumo žmogus, kaip krašto tyrinėtojas pagarsėjęs dar tarpukario Lietuvoje ir nepelnytai kiek primirštas paskutiniais dešimtmečiais.

J. Mickevičius Lietuvos istorijos, etnografijos tyrinėtojų dėmesį patraukė dar 1934 metais, kai, studijuodamas Vytauto Didžiojo universitete, leidinyje „Mūsų tautosaka“ (t. 7) paskelbė vieną iš svarbiausių savo gyvenimo darbų – studiją „Žemaičių vestuvės“, o 1935 m. „Tautosakos darbų“ pirmame tome – „Žemaičių krikštynos“. 1936–1941 m., bendradarbiaudamas su Peliksu Bugailiškiu, nemažai savo darbų jis išspausdino žurnale „Gimtasai kraštas“. Viena kita J. Mickevičiaus publikacija spaudoje pasirodė ir sovietmečiu, tačiau didžioji dalis tuo laikotarpiu jo surinktos ir apibendrintos medžiagos dienos šviesos iki šiol nebuvo išvydę, nes jis, kaip buvęs tremtinys, viešumos tuo laikotarpiu kiek privengdavo. Tuo laikotarpiu jam svarbiausia būdavo surinkti ir užrašyti tai, ką savo atmintyje buvo išlaikę senieji Žemaitijos krašto šviesuoliai.

Apie būtinybę ištyrinėti, susisteminti ir paskelbti vertingiausią J. Mickevičiaus rašytinį palikimą žemaičių krašto istorijos ir etnografijos tyrinėtojai galvojo jau seniai. Pirmieji atmintį apie šį žmogų ir jo darbus pradėjo gaivinti buvę jo kolegos – Kretingos muziejininkai, 2000-aisiais, minėdami J. Mickevičiaus 100-ąsias gimimo metines, išleidę knygėlę „Istorikui ir muziejininkui Juozui Mickevičiui – 100“, kurioje paskelbtas istoriko ir muziejininko Juliaus Kanarsko parėngtas šiame muziejuje saugomų J. Mickevičiaus darbų aprašas, spaudoje paskelbtų publikacijų bibliografija ir dalis jo darbo apie gimtąją Pamedžių sodybą.

J. Mickevičiaus bičiulis, istorikas dr. Adomas Butrimas straipsnyje „Paskutinis susitikimas su Juozapu. 1984 m. spalio 21 d.“ (tekstas saugomas autoriaus asmeniniame archyve) rašo: „Gulėdamas ligos patale jis kasdien rašė savo gimtosios Pamedžių sodybos monografiją (ant pirštų su šypsena suskaičiavo, ką iš sodybos jau aprašė ir ko dar trūksta). Vėl paklausė manęs, ar Lietuvos TSR Istorijos etnografijos muziejus galėtų išleisti dviejų sodybų katalogą. Atsakiau, kad susitarimas tebegalioja, tačiau pats aš jau nebetikėjau, kad Juozapui užteks sveikatos užbaigti tą darbą, kurį pradėjo su Peliksu Bugailiškiu prieš 50 metų.“

J. Mickevičius šio savo darbo užbaigti nespėjo, kaip ir daugelio kitų, kurie po jo mirties, giminėms ir artimiesiems sutikus, buvo surinkti ir perduoti saugoti Žemaičių muziejui „Alka“, Kretingos muziejui bei Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštynei. Didelę dalį anksčiau parėngtų savo darbų šioms institucijoms bei Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai, Šiaulių „Aušros“ muziejui saugoti buvo perdavęs pats J. Mickevičius, kai kas yra ir dingę. Itin mažai išliko jo darbus anksčiau iliustravusių nuotraukų ir piešinių.

J. Mickevičiui gyvam esant, atskira knygute nebuvo išleista nė viena jo studija, nors tokių minčių ir norų jis neabejotinai turėjo. Įvairiais savo gyvenimo laikotarpiais J. Mickevičius tikslingai rengė tekstus kelioms knygoms, dalis iš kurių, kaip matyti iš išlikusių rankraščių, mašinraščių, turėjo tapti solidžiomis

monografijomis. Akivaizdu, kad J. Mickevičius tikėjosi pamatyti savo knygas apie senųjų žemaičių mediciną, Šilalės krašto archeologijos paminklus, Platelių kraštą, Salantus, Kretingą ir Palangą, gimtąją Pamedžių sodybą, Šarnelės bajoro sodybą, tradicinius Žemaitijos amatus ir amatininkus, senųjų žemaičių darbus, kalendorines ir šeimos šventes, papročius ir tradicijas, žymiausias Kretingos, Plungės ir Skuodo krašto žmones.

J. Mickevičius savo gyvenimą buvo paskyręs gimtojo krašto tyrinėjimams. Dirbo daug, tam nei laiko, nei sveikatos negailėdamas. Ką nors naujo sužinojęs, tuoj sėsdavo ir užrašydavo, tad nestebina ir jo rašytinio palikimo gausa. Likimas jam buvo nepalankus tik tuo, kad nesuvedė su leidykla, kuri tuos jo rankraščius, mašinraščius būtų padėjusi užbaigti parėngti spaudai ir išleisti, ypač tuo metu, kai ta jo surinkta, apibendrinta medžiaga buvo itin unikali ir dar mažai kam žinoma.

J. Mickevičius buvo vienas iš tų žmonių, kurie savo darbų po septyniais užraktais nelaikydavo. Ką nors vertingesnio surinkęs ir užrašęs, dažniausiai bičiulių padedamas, rašomąją mašinėlę po kelis egzempliorius atspausdindavo ir lyg kokius savo vaikus paleisdavo į pasaulį. Taip jie atsidurdavo įvairiose bibliotekose, muziejuose, institutuose, mokyklose, laikraščių ir žurnalų redakcijose, pas draugus ir bičiulius. Čia tais darbais, plėsdami savo tyrinėjimus, jau naudodavosi kiti, taip pat ir mokslininkai. Kai kurie J. Mickevičiaus tekstai, kaip ir talentingų poetų eilėraščiai, per daugelį metų tapo savotiškais tautosakos kūrniais, tad nieko nuostabaus, kad kartais šiandien įvairiuose leidiniuose (taip pat ir interneto) gali rasti J. Mickevičiaus tekstus, jų fragmentus, kurie čia pateikiami nenurodant nei autoriaus, nei pateikėjų pavardžių. Tikėtina, kad dažnai tie, kurie taip daro, net ir nežino, kieno šie tekstai, supranta tik tai, kad jie vertingi.

Taigi... Imkit mane ir skaitykit... Aš surinkau, sutvarkiau, o dabar jau jūs naudokitės, ir bus gerai, jei naudositės, nes gali atsitikti ir taip, kad vieną dieną to, kas tiek amžių buvo žmogaus gyvenimo pagrindas, kas jam džiaugsmą ir palaimą teikdavo, niekam nebereikės...

Juozas Mickevičius dar besimokydamas gimnazijoje suprato, kad laikas, nors jis Žemaitijos dideliais miestais, kurie negailėstingai sunaikina tai, kas buvo prieš juos, ir neapdovanojo, gimtajame krašte nesulaikomai nusineša dvasiniu ir materialiniu kultūros paveldu turtingą praeitį ir žmonių atmintį apie ją. Jis bandė tą procesą mažumėlę pristabdyti, fiksuodamas tai, ką dar buvo galima užrašyti iš senųjų šio krašto gyventojų prisiminimų, aprašyti lankant išlikusius krašto istorijos ir archeologijos paminklus, baigiamose sunykty sodybose suradus jau nebe naudojamus žemės ūkio padargus ir namų apyvokos reikmenis.

Daugelio J. Mickevičiaus tyrinėjimų svarbiausiu objektu tapo jo gimtoji Pamedžių sodyba. Prie to prisidėjo ir jo mama Ona Mickevičienė-Každailaitė, plačioje apylinkėje garsėjusi kaip šviesus žmogus, gera liaudies gydytoja, ūkininkė, puiki šeiminkė. Būtent ji tapo ir bene pagrindine savo sūnaus Juozo publikacijų heroje – informacijos apie senųjų žemaičių darbus, šventes, tradicijas ir papročius pateikėja. Skaitydami J. Mickevičiaus studijas, ypač apie žemaičių krašto žemės ūkio darbus, sodybas, kalendorines šventes, tradicijas ir papročius, bene daugiausiai pavyzdžių randame iš Pamedžių. Jei pabandytume surinkti visus J. Mickevičiaus darbus, kurie vienai ar kitais susiję su jo tėviške, susidarytų ne viena solidi knyga.

Mintis surinkti, ištyrinėti, susisteminti ir spaudai parėngti J. Mickevičiaus rašytinį palikimą RKIC gimė prieš keletą metų, Žemaičių muziejaus „Alka“ moksliniame archyve susipažinus su čia saugomu J. Mickevičiaus fondu. Imtis to darbo ragino ir

jau minėtas Žemaičių akademijos rektorius, istorikas dr. A. Butrimas, kuris pats daugelį metų vis tikėjosi tam surasti laiko. Idėjos igavo materialų pagrindą, kai RKIC 2007-ųjų pabaigoje sulaukė žinios, kad bent jau pirmaisiais metais šį projektą remt Lietuvos istorijos ir paveldo įprasminimo komisija. Žemaičių muziejuje „Alka“ saugomo J. Mickevičiaus rašytinio palikimo parėngimą spaudai 2008 m. rėmė ir LR Kultūros ministerija.

2008 m. pradžioje RKIC buvo sukaupta informacija apie J. Mickevičiaus rašytinį palikimą, saugomą Lietuvos muziejuose, bibliotekose ir archyvuose, susisteminta informacija apie spaudoje paskelbtus J. Mickevičiaus darbus bei pabandyta vienoje vietoje sukaupti didžiąją dalį J. Mickevičiaus darbų, kuriuos tikslinga įtraukti į spaudai rengiamas knygas, kopijų. Užbaigus šį darbą, paaiškėjo, kad, norint paskelbti net ir pačią vertingiausią J. Mickevičiaus rašytinio palikimo dalį, prireiks spaudai parėngti ir išleisti bent 4–5 knygas.

Apsispręsti, ką įtraukti į pirmąją J. Mickevičiaus rašytinio palikimo knygą, padėjo neseniai Žemaitijos nacionalinio parko direktcijos atskira knygute išleista J. Mickevičiaus studija „Bajoro sodyba“. Po ilgų svarstymų prieita prie išvados, kad pirmoji J. Mickevičiaus darbų rinktinė skaitytojui turi padėti susidaryti pilnesnį vaizdą apie senųjų žemaičių darbus, šventes, papročius ir tradicijas. Atsižvelgiant į tai pirmoji J. Mickevičiaus knyga, simboliškai pavadinta „Tėvų ir protėvių žemė“, ir buvo sudaryta. Ji – jau knygų lentynose. Noris tikėti, kad šį kartą likimas bus palankus ir artimiausiais metais skaitytojams turėsime galimybę įteikti dar ne vieną šio iškilaus žemaičių krašto tyrinėtojo studiją, ir kad jos šių dienų Lietuvos istorijos ir tradicinės kultūros tyrinėtojams, visiems, kas domisi žemaičių krašto praeitimi, taps geromis bičiulėmis, pagalbininkėmis ir patarėjomis.

Danutė Mukienė,
Visuomeninės organizacijos
„Regionų kultūrinių iniciatyvų centras“ vadovė

Salų dvaras sukvieta Aukštaitijos regiono menininkus

Nuo 2005 metų kasmet Rokiškio kultūros centras senajame Salų dvare organizuoja langinių tapymo plenerus. Jų tikslas – suburti Aukštaitijos menininkus ir atkreipti jų dėmesį į tradicinę liaudies kūrybą – langinių tapybą, tradicinę drožybą, keramiką. Aukštaitijoje gyvenamojo namo langinės – viena gražiausių tradicinės kaimo architektūros detalių, tad langinių tapybai ir skirtas šis pleneras, vienintelis toks šalyje. Šios prasmingos idėjos autorius – dailininkas, Rokiškio dailininkų klubo „Roda“ vadovas, Moksleivių kūrybos ir darbo centro Dailės skyriaus vedėjas Arūnas Augutis, o projekto vadovė – nenuilstanti ir visur spėjanti Rokiškio kultūros centro direktorė Nida Lungienė.

Trijuose pleneruose jau dalyvavo 37 dailininkai ir medžio meistrai iš Lietuvos (Šiaulių, Panevėžio, Zarasų, Dusetų, Rokiškio, Obelių) ir Latvijos. Pleneruose ištapytos 67 langinės ir kraičio skrynios, pagamintos vėjalentės ir lėkiai, kuriais pasipuošė Rokiškio miesto Respublikos, Kauno, Kęstučio, Ažuolų gatvių, Panevėžio miesto Ramygalos gatvės bei Salų miestelio namai.

Ketvirtajame pleneru Salų dvare langines tapė 12 dailininkų: Asta Radvenskienė (Panevėžys), Diana Rudokienė (Panevėžys), Petras Rakštikas (Šiauliai), Arūnas Uogintas (Šiauliai), Reda Uogintienė (Šiauliai), Eugenijus Raugas (Dusetos, Zarasų r.), Alvydas Stauskas (Dusetos, Zarasų r.) ir rokiškėnai Sigutė Klemkaitė, Asta Keraitienė, Edmundas Petrovas, Žilvinas Vaičiūnas ir Sigitas Daščioras.

Plenero iniciatorius dailininkas Arūnas Augutis (dešinėje) su langinių savininku Sigitu Stankūnu

Salų dvare yra įsikūręs UAB „Violė“ žiedimo cechasis, tad 2008 metais pleneru buvo pasiūlyta dalyvauti ir keramikams. Naudodamiesi keramikos dirbtuvėmis ir puikia technine baze, 10 dailininkų lipdė švilpynes. Tad ketvirtasis pleneras buvo skirtas ne tik langinių tapybai, bet ir švilpynių lipdymui. Tokio pobūdžio keramikų pleneras organizuotas pirmą kartą. Jo tikslas – supažindinti su viena iš pačių archajiškiausių lietuvių keramikos tradicijų – švilpynių lipdyba. Meistrų, lipdančių tradicinės molio švilpynes, sparčiai mažėja, mažta ir tradicinių švilpynių tautodailininkų parodose, mugėse įsigali kičinė lipdyba. Pleneras buvo puiki proga sukviesti meistrus, gaminančius šiuos unikalius mažosios keramikos plastikos kūrinėlius ir paskatinti jaunimą tęsti tradiciją bei aktyviau kurti. Švilpynes lipdė Gintaras Martinionis (Šiauliai), Jolanta Kvašytė (Vilnius), Egidijus Radvenskasis (Panevėžys), Artūras Stančikas (Panevėžys), Birutė Žilėnienė (Ukmergė), Romualdas Pučekas (Dusetos, Zarasų r.), rokiškėnai Igoris Kovalevskis ir Arūnas Augutis bei Anda Svarane ir Daina Sauleviča iš Latvijos, Jekabpilio rajono, Zasa miesto.

Per savaitę dailininkai ne tik tapė ir lipdė, bet ir išklauė Lietuvos istorijos instituto vyresn. mokslo darbuotojos Vidos Savoniakaitės paskaitą apie aplinką ir spalvą tradicinėje lietuvių kultūroje, pamatė Rokiškio kultūros centro Liaudies teatro spektaklį „Velniūnė vieną“ (pagal Pauliaus Širvio poeziją), dalyvavo smagioje folkloro ansamblio „Gastauta“ surengtoje

vakaronėje. Keramikų ir tapytojų sukurti darbai buvo demonstruojami Salų dvare. Juos plenero uždarymo šventėje galėjo pamatyti visi norintieji. Rugsėjo mėnesį plenero metu sukurti darbai buvo eksponuojami Rokiškio kultūros centre.

Jeigu norite savo namus papuošti spalvingomis langinėmis, jas Rokiškio kultūros centre galite užsisakyti iš anksto, nes 2009 m. vasarą Aukštaitijos dailininkai vėl rinksis jau į jubiliejinį – penktąjį – langinių tapymo plenerą.

Vitalija Vasiliauskaitė,
Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato
specialistė Aukštaitijos regionui

Ištapytos langinės

Autorės nuotrauka

Užaugau ažuolu Nemuno vingiuos...

Tautiško ir pilietiško ugdymas visada buvo vienas iš svarbiausių Birštono gimnazijos uždavinių. Tai ypač aktualu ruošiantis paminėti Lietuvos vardo tūkstantmetį. Taip ir gimė šio pilietinio ir tautinio ugdymo projekto „Užaugau ažuolu Nemuno vingiuos“ idėja. Ruošiant projektą ir jį įgyvendinant dalyvavo visa Birštono gimnazijos bendruomenė: dramos būrelis vadovas K. Drižilauskas, šokių kolektyvo vadovė V. Bankauskienė, muzikos mokytojos T. Ragienė ir L. Puidokaitė, technologijų mokytojas A. Guobys, taip pat mokytojai vadovaujantys neformaliai ugdymui, dramos, dailės, drožinėjimo būrelių nariai, kapela, vadovaujama A. Jazbučio, Birštono gimnazijos mokiniai. Aukurą gamino, dekoracijomis rūpinosi mokytojas R. Vilkauskas. Scenarijaus autorės – lietuvių kalbos mokytojos I. Montvydienė ir V. Skiauterienė. Projekto vadovė – A. Ferevičienė, direktoriaus pavaduotoja ugdymui. Talkino Birštono vienkiemio moterų klubo „Saulėgraža“ atstovės, darželio bendruomenė. Vaikučiai piešė Vytauto kalną parodai.

XXI amžiaus žmogus skuba, lekia ir, suviliotas vienadienių blizgučių, dažnai pamiršta tai, kas iš tiesų svarbu – skleisti gerą, ramybę, dvasios grožį. Projekto tikslai buvo būtent tokie: tautinio paveldo tyrinėjimas ir puoselėjimas, papročių ir tradicijų pristatymas jaunajai kartai siekiant išsaugoti mūsų tautinį identitetą, pasididžiavimą savo kraštu, savo kultūra.

Projektinė veikla vyko beveik metus. Gimnazijos mokiniai, vadovaujami mokytojų, tyrinėjo šeimos tradicijas ir papročius, juos užrašinėjo. Merginos, padedamos technologijų mokytojų V. Martinaitienės ir N. Juozaitienės, nardamos vąšeliu bei siuvinėdamos, bandė atkurti senuosius drabužių baltiškų motyvus: saulutes, kryželius, pėdeles. Taip pat mokiniai savo piešiniuose įamžino Vytauto kalną, svarbų mūsų miesto kultūrinį palikimą, atnaujino medinę Karžygio skulptūrą (I. Užkurnis), stovinčią kalno papėdėje. Šiems mokiniams padėjo mokytojai L. Kuciauskienė bei A. Guobys. Remdamiesi sukauptais piešiniais ir pasakojimais, siuovėms lininius apdarus, gaminomės žalvario

papuošalus, nagines. Aišku, čia neapsiejome ir be meistrų pagalbos.

Projekto „Užaugau ažuolu Nemuno vingiuos“ preliudija buvo Kartų ažuolo sodinimas Žvėrinčiaus miške. Ažuoliukas – tai tarsi mūsų buvimo šitoje žemėje ant Nemuno kranto

Laumių šokiai

iprasminimo simbolis. Simboliška jau tai, kad sodinant ažuoliuką susivienijo visos kartos. Dalyvavo patys mažiausi darželinukai. Kartu su jais – abiturientai, kurie iš tiesų yra ypatinga karta: gimę 1990 metais, atkūręs Lietuvai nepriklausomybę, ir gimnaziją baigiantys, kai Lietuva mini savo vardo tūkstantmetį. Įsijungė visa gimnazijos bendruomenė, miškininkai, Nemuno kilpų regioninio parko gamtosaugininkai, Birštono ir Prienų sąjūdiečiai. Scenarijų renginiui parašė ir jį vedė direktoriaus pavaduotoja ugdymui A. Ferevičienė. Gimnazijos direktorius A. Urbanavičius perskaitė gimnazijos bendruomenės parašytą laišką naujoms kartoms, kurį užkasė po ažuoliuko šaknimis. Tai mūsų laiškas ateičiai. Taip mes parodėme, kad esame grandis tarp praeities ir ateities, prisilietėme prie savo šaknų, tautos savasties, pajautėme istorijos alsavimą. Šis medelis – tai dar vienas atminimo simbolis, skirtas įamžinti 2005 metais išgriuvusį legendinį, kelių šimtamečių Žvėrinčiaus ažuolą, vadintą Vytauto ažuolu.

Projekto kulminacija įvyko 2008 metų gegužės 23 dieną. Tai buvo reginys-spektaklis tokiu pačiu kaip ir projektas pavadinimu „Užaugau ažuolu Nemuno vingiuos“. Renginiui parinkta vieta ypatingai tiko sumanymo idėjai bei nuotaikai atskleisti: ant Nemuno kranto, Vytauto kalno papėdėje, pilnoje lauko žolynų pievoje. Reginio esmė – atskleisti gyvybės ratą, amžiną gamtos ciklo pasikartojimą, prasidedantį gyvybės atsiradimu ir pasibaigiantį vėl užgimstančia gyvybe. Juk senoji baltų pasaulėžiūra skelbia amžiną gyvybės atsikartojimą.

Spektaklio scena: palydėtuvės į karą prieš kryžiuočius

Skambant ansamblio „Kūlgrinda“ muzikai, užsiliepsnojo aukuras, ir prasidėjo misterija, sukurta ir atliekama gimnazijos mokinių: laumių šokiai, švelnios ir graudžios vestuvių dainos, šurpą keliančios į karą prieš kryžiuočius palydėtuvės. Reginio vedėjai D. Mikelinskaitė ir K. Stankevičius dvasingais, pilnais gilios prasmės tekstais vedė žiūrovus baltų istorijos puslapiams. Įdomi detalė – renginys vyko pliaupiant gana šaltam gegužės lietuvi. Tačiau netrūko nei atlikėjų entuziazmo, nei žiūrovų. Ar gali būti labiau pavykusi tautiškumo ir pilietiškumo pamoka? Pamoka, išmokyti ne iš vadovėlio puslapių, o iškilusi iš mūsų širdžių, iš mūsų savasties.

Renginys „Užaugau ažuolu Nemuno vingiuos“ buvo skirtas Birštono bendruomenei. Į jį atvyko daug gerbiamų svečių, dalyvavo Birštono savivaldybės merė N. Dirginčienė, vicemeras J. Aleksandravičius, LR Seimo narys J. Palionis. Norėtusi tikėti, kad tą dieną visi – tiek dalyviai, tiek svečiai ir žiūrovai – jautė ypatingą vienybę, pasididžiavimą ir džiaugsmą, kad esame čia, savame krašte, kur gyvena, kovoja ir giedoja mūsų protėviai. Renginys leido suvokti, kad esame praeities kartų tąsa dabartyje. Pasak poeto Justino Marcinkevičiaus, žmogus, nejučiantis istorijos savyje, yra aklas ir kurčias. Įgyvendindami šį projektą visi pajutome istorijos prisilietimą.

Iveta Montvydienė,
Birštono gimnazijos mokytoja

Sugrįžimai prie etninių šaknų

Eičiūnai – nuošali vieta, per 30 km nutolusi nuo Alytaus. Gyvenvietė neturi nei parapijos, nei seniūnijos centro teisių. Čia nėra verslo, menkas žemės derlingumas, tačiau galime pasigirti darbščiais, turtingos sielos žmonėmis – audėjomis, dainininkais, nagingais meistrais ir tiesiog išmintingais ir kūrybingais mūsų krašto gyventojais. Tad turime galimybę perimti bei išsaugoti jų gerą patirtį, rinkdami ir fiksuodami etnokultūrinę medžiagą. Į šią veiklą įtraukėme ir jaunimą.

2007 ir 2008 metais vykdėme LR Kultūros ministerijos remtą projektą „Čia mani jaunų gražiai mokino“. Jo metu mokėmės džiūkio dainavimo, klausydami savo karšto senųjų dainų pateikėjų, perimdami patirtį iš Alytaus folkloro studijos „Daulėlio“ bei muzikos akademijos folkloro ansamblio „Lauksna“. Ypač įspūdinga buvo Rasų šventė Jonionių kaime Merkinės apylinkėje su vietiniu folkloro ansambliu „Kukumbalis“. Pasijutome tarsi pakliuvę į kitą pasaulį su senovine dvasia ir tradicijomis.

Vasarą vyko amatų stovykla Veisiejuose, kur mokėmės austi rinktinės juostas, siuvinėti adinuke. Pradėję nuo juostų, toliau merginos mokėsi austi senovinėmis staklėmis. To mus mokė mūsų krašto močiutės. Pačios nuaudė daugybę rankšluosčių, lovatiesių ir kitų gražių dalykų, jos buvo puikios mokytojos. Ekspedicijų metu surinkome ir užfiksavome vaizdus su audimo raštais ir pačių audėjų nuotraukomis.

Dar vienas projekto renginys – tai „Lino kelias“. Jaunimas turėjo progą pamatyti beveik visą linų apdirbimo procesą: mynimą, brukimą, šukavimą, verpimą ir audimą. Pamatę ir išmėginę šiuos darbus, kartu su kitais Alytaus apskrities jaunimo folkloro ansambliais klausėme nuostabių Veronikos Povilionienės dainų, vėliau dainavome ir šokome patys.

Visa ši veikla davė geros naujos etnokultūrinės patirties Eičiūnų ir viso Alytaus krašto jaunimui, projekto svečiams ir

Pažintis su tradiciniu amatu

Arvydo Švirnicko nuotrauka

dalyviams. Labai džiugu išgirdus, kai anksčiau buvę abejingi liaudies menui jaunuoliai dabar pasako, kad tai labai gražu. Vadinas, pastangos nebuvo veltui. Projekto metu susibūręs jaunimas ir toliau dainuoja, šoka, groja, mokosi austi.

Dalis jaunimo neatranda liaudies meno grožio, manau, dėl to, kad tiesiog nepabandė muzikuoti, austi, pinti, neatsirado vadovų, juos uždegančių šiai veiklai. Norėtusi ir TV programose rasti daugiau jaunimą pritraukiančių etnokultūrinių laidų.

Dalia Jusienė,
Eičiūnų laisvalaikio salės kultūrinių renginių organizatorė

Šilutės Hermano Zudermano literatūrinės kraštotyros klubas

Šilutės Hermano Zudermano literatūrinės kraštotyros klubo įkūrimas buvo vietos humanitarų bandymas susiburti ir, siekiant bendrų tikslų, nuveikti kai ką gera savo gyvenamosios aplinkos labui. Ir šis bandymas pavyko. Klubo veiklą, kuri tęsiasi jau šešiolika metų, žymi darbai, turį išliekamąją vertę: tai iškilų asmenybių atminimo įamžinimas, knygų leidyba. Koks šios veiklos konkretus turinys?

Klubas pasivadino Hermano Zudermano vardu, nes šio iš Šilutės apylinkių kilusio rašytojo ryšiai su lietuvių kultūra išsamiau netyrinėti, nors lietuvių ir vokiečių kultūrinių bei literatūrinių ryšių istorijoje H. Zudermanas (1857–1928) užima svarbią vietą. Su Lietuva jį sieja ir gyvenimas, ir kūryba. Rašytojo knygos į lietuvių kalbą pradėtos versti jau prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Daugiausia rašytojo knygų pasirodė tarpukario Lietuvoje (1918–1940). Profesionalusis lietuvių teatras, siekdamas supažindinti žiūrovą su žymiausių Vakarų Europos dramaturgų kūryba, statė H. Zudermano dramas. Ypač didelio susidomėjimo susilaukė apysakų rinkinys „Lietuviškos apysakos“ („Litauische

Geschichten“). Ir sovietmečiu buvo pakartotas šių apysakų leidimas (1960). „Kelionės į Tilžę“ motyvais sukurta televizijos filmas (1976), opera (1980), vaidybinis filmas „Kelionė į rojų“ (1981). Macikuose, rašytojo gimtinėje netoli Šilutės, restauruotas rašytojo gimtasis namas, jame įkurta memorialinė ekspozicija.

Pasivadinti Hermano Zudermano vardu paskatino ir prieštara tarp rašytojo populiarumo tarpukario Lietuvoje bei pastarojo penkiasdešimtmečio, kai rašytojo kūryba jo gimtinėje buvo užmiršta. Klubo vardui turėjo reikšmės ir su H. Zudermano kūryba susijusio Indrės vardo populiarumas ne tik Šilutėje, bet ir visoje Lietuvoje. Šviesios atminties Vilniaus universiteto profesorius Levas Vladimirovas, 1932 m. baigęs Šilutės Herderio gimnaziją, žymus knygotyrininkas, buvęs SNO bibliotekos Niujorke generalinis direktorius, didelis Hermano Zudermano kūrybos gerbėjas, irgi skatino klubą pasivadinti rašytojo, palikusio Šilutės kraštovaizdžio, vietinių gyventojų paveikslus pasaulio kultūrai, vardu, tyrinėti jo kūrybą.

Jau pirmieji klubo veiklos metai parodė, jog būtina teoriškai pagrįsti veiklos idėjas ir jas įprasinti kultūrinio gyvenimo kontekste. Todėl ieškojome tautiškumo sampratos esmės. Nors tautiškumas visada buvo ir yra aktuali problema, tačiau kiekvienas laikotarpis pateikia savąjį tautiškumo sampratą. Priėjome prie išvados, jog klubo veikloje remsimės tautiškumo kaip formos, kurioje atsispindi tautos dvasia, samprata. Tautiškumo turinys – bendražmogiškosios vertybės. Tokia tautiškumo samprata neprieštarauja lietuviškajai tradicijai ir tautiškumo sąvokos raidai, priimtina Lietuvai integruojantis į Europą. Tai buvo ir atsakymas oponentams, išvėlusiesiems rašytojo Hermano Zudermano atminimo įamžinime tariamą germanizacijos pavojų.

Ieškant savo veiklos esmės kultūriniame rajono gyvenime, klube vyko diskusija. Vieningai pritarta nuostatai, jog veiklos tikslas – ne atskiras renginys, o kultūra kaip procesas; ne individualių, o pilietinių, kultūrinių poreikių tenkinimas, patiems aktyviai dalyvaujant kūryboje.

Klubo veikla vyksta keliomis kryptimis. Pagrindinė yra susijusi su H. Zudermano kūryba. Antroji svarbi kryptis – tai šio krašto kultūros žmonių atminimo puoselėjimas ir išsaugojimas. Trečioji klubo iniciatyva – Martyno Mažvydo gimtinės, kurią remdamasis savo ir kitų mokslininkų tyrimais, nustatė akademikas Zigmas Zinkevičius, taip pat lietuviškos knygos kelio iš Mažosios Lietuvos į Didžiąją Lietuvą pažymėjimas, bendradarbiaujant su seniūnijomis, vietos gyventojais. Ketvirtoji kryptis – jaunimo įtraukimas į kultūrinę veiklą.

Surengtos 5 tarptautinės konferencijos. Kartu su Vokietijos draugija Anchen von Tharau 1996 m. atstatytas paminklas H. Zudermanui Šilutėje. Bendradarbiaujant su Šilutės pirmąja vidurine mokykla (dabar gimnazija) ir Šilutės melioratoriais, įvykdytas Šilutės geradarių Hugo Šojaus (Scheu) pageidavimas – pastatytas laukų akmuo ant šio iškilaus žmogaus kapo (2000). 2001 m. klubas inicijavo paminklinio akmens menamoje pirmosios lietuviškos knygos autoriaus Martyno Mažvydo gimtinėje pastatymą, o 2007 m. įgyvendinant Knygos kelio – Mažvydo kelio idėją kartu su Gardamo seniūnija pastatyta skulptūra Mažvydui.

Klubas išleido šias knygas: straipsnių rinkinius „Rašytojas ir gimtinė“ (1999), „Garbusis Šilokarčemos pilietis“ (2000), „Tarp Šilutės ir Berlyno“, „Knygos kelias – Mažvydo kelias“ ir H. Zudermano „Mano jaunystės vaizdų knyga“ (2002, 2009). Knygose spausdinti su klubu bendradarbiavusių mokslininkų: prof. Daivos Kšanienės, prof. Helmuto Arnašiaus, prof. Domo Kauno, doc. dr. Jadvygos Bajariūnienės, doc. dr. Marijaus Šidlausko, doc. dr. Indrės Dirgėlienės, dr. Irene Blankenheim; rašytojų: Juozo Kundroto, Kosto Kauko, Juttos Noak, klubo narės ir rėmėjos Ankos Granobs; klubo narių: dr. Antano Venckaus, doc. dr. Romualdos Dobranskienės, Danos Junutienės, Dalios Žibaitienės, Anatolijaus Žibaičio, Jadvygos Armonienės, Irenos Arlauskienės, Jūrātės Gusevienės, Vitos Stulgienės, Klemenso Stulgos, Dalios Šulcienės, Dalios Solovjovienės, Lijanos Vencienės, Daivos Trijonienės, Nijolės Rimkuvienės, Siegfried Ludzsuweit, Eligijaus Sudeikio, paminklosaugininkės Ninos Lauraitienės, žurnalistės Loretos Mcivor, televizijos režisieriaus

Prie H. Zudermano literatūrinės kraštotyros klubo pastatyto paminklo

Mato Veličkos, kraštotyrininkų Onos Norkutės, Jono Jonaičio straipsniai. Klubo knygų leidybai panaudojamos gautos už laimėtus projektus arba rėmėjų lėšos. Klubo nariai yra išleidę knygų: I. Arlauskienė (2 knygas), K. Blankaitė, R. Dobranskienė (4 knygas, viena jų – monografija), D. Junutienė, Z. Krivickienė, D. Žibaitienė (8 knygas), A. Žibaitis. Klubo nariai padėjo sudaryti ir parengti spausdinimui apie 25 knygas: 9 mokslinės krypties, 10 – kultūros, švietimo temomis, poezijos ir prozos rinkinius.

Nuo klubo įsikūrimo dienos (1992 rugsėjo 30 d.) narių kaita nedidelė. Paliko klubą daugiausia tie, kurie išvyko į kitus miestus, taip pat keletas Vokietijos piliečių. Šilutėje gyvena 25 klubo nariai. Kai kurie klubo nariai ir rėmėjai gyvena Vilniuje, Klaipėdoje, Vokietijoje. Klubo tarybos pirmininkė – doc. dr. Romualda Dobranskienė, pavaduotoja – Dana Junutienė. Kiti tarybos nariai: D. Šulcienė, J. Armonienė, N. Rimkuvienė. Labai kūrybingai daug metų jaunesiems zudermaniečiams vadovavo D. Žibaitienė. Savo gabiausiems mokiniams rengti pranešimus klubo konferencijoms, straipsnius knygoms padėjo I. Arlauskienė.

Klubas bendradarbiauja su Vilniaus ir Klaipėdos universitetų mokslininkais, rajono savivaldybės švietimo skyriumi, Šilutės pirmąja gimnazija, Klaipėdos kolegija, Šilutės F. Bajoraičio viešąja biblioteka, Šilutės Vaikų meno mokykla, Žemaičių Naumiesčio, Gardamo, Švėkšnos, Šilutės seniūnijomis, mokyklomis.

2004 m. J. L. Vynerio labdaros ir paramos fondas apdovanojo H. Zudermano klubą nominacijoje „Metų organizacija“, 2008 m. klubas už savo veiklą apdovanotas Šilutės „Sidabrinės nendrės“ premija, tais pačiais metais už H. Zudermano knygos „Mano jaunystės vaizdų knyga“ trečiąjį pataisytą ir papildytą leidimą gavo Vokietijos ūkio apdovanojimą.

Doc., dr. Romualda Dobranskienė,
H. Zudermano klubo pirmininkė

Dalia Šulcienė,
H. Zudermano klubo narė

Nuotrauka iš klubo archyvo

Šilutės kraštotyros draugijos veikla

Šilutės kraštotyros draugija (įsteigta 2001 balandžio 18 d.) yra savarankiška ir savanoriška visuomeninė organizacija. Draugija vienija visus, besidominančius krašto istorija, jo kultūrinio palikimu, tai – mokytojai, kultūros darbuotojai, istorikai. Draugijos nariai yra tokie garbūs Šilutės krašto žmonės, kaip Šilutės miesto garbės pilietis Jonas Jonaitis, Algirdas Červinskas.

Draugija bendradarbiauja su mokslo, kultūros ir kitomis visuomeninėmis organizacijomis ne tik Lietuvoje, bet siekia bendravimo ir su panašiomis draugijomis užsienyje. Draugijos pirmininkė Regina Meškauskienė palaiko ryšius su klaipėdiškiais, gyvenančiais Vokietijoje.

2008 m. draugijos nariai buvo pakviesti dalyvauti tarptautiniame seminare tema „Dvarai Baltijos jūros regione: jų paveldas ir ateitis tarp Vyslos ir Nemuno“. Seminaras vyko Lenkijoje, Olštynėje. Jį organizavo Academia Baltica iš Liuneburgo (Vokietija) ir visuomeninė organizacija iš Olštyno „Borussia“ (Lenkija). Seminaro metu siekta pažinti dvarų kultūrinę ir meninę istorijos reikšmę, paskatinti dvarų dokumentacijos (duomenų apie juos rinkimą) procesą, pristatyti bei aptarti jų išsaugojimo problemas, naujas panaudojimo galimybes. Į seminarą buvo sukviesti mokslininkai, specialistai, kraštotyrininkai, entuziastai iš buvusios Rytų Prūsijos teritorijos – dabartinės Varmijos, Mozūrijos, Kaliningrado srities ir Klaipėdos krašto. Pranešimą apie Klaipėdos krašto dvarų praeitį ir dabartį perskaitė Šilutės kraštotyros draugijos pirmininkė Regina Meškauskienė. Jos pranešimas buvo iliustruotas skaidrėmis apie Šilutės ir Pagėgių krašto dvarus, jų dabartinę būklę. Skaidrėse – kraštotyros draugijos narių ekspedicijos metu surinkta medžiaga, taip pat duomenys, rinkti iš įvairių spausdintinių šaltinių, leidžiamų ne tik Lietuvoje, bet ir Vokietijoje, žmonių pasakojimai. Šilutės muziejininkas ir draugijos narys Darius Barasa savo pranešime pristatė Šilutės dvaro istoriją, papasakojo apie jo savininką H. Šojų kaip apie miesto įkūrėją ir kolekcininką. Pranešime akcentuota dabartinė dvaro padėtis ir iškilusios problemos saugant ir restauruojant dvaro rūmus ir ūkinius pastatus.

Draugijos tikslai – rinkti, kaupti, propaguoti ir padėti išsaugoti vietinių gyventojų materialinės ir dvasinės kultūros vertybes, atsiminimus apie istorinius įvykius, faktus, vykdyti edukacinę veiklą. Draugijos folkloro ansamblis „Ramytė“

Šilutės kraštotyros draugijos nariai prie pasodintos tujos

(vadovė Giedrė Pocienė) kasmet rengia edukacines programas, kuriose pristato Klaipėdos krašto papročius, tautosaką bei tautinį kostiumą.

Kraštotyros draugijos nariai rengia ir medžiagą spaudai krašto etninių tradicijų bei istorijos temomis. 2003 m. gegužės 6 d. Šilutės rajono „Šilokarčemos“ laikraščio skaitytojams buvo pristatytas laikraščio priedas „Šilainė“, skirtas krašto praeičiai prisiminti ir svarbiausiems įvykiams įprasinti. Šio puslapio idėjos autorius yra laikraščio korespondentas, kraštotyros draugijos narys Saulius Sodonis. Pirmuosius straipsnius puslapiui rašė ir talkino, formuojant puslapio koncepciją, redakcinę kolegiją, sudaryta iš draugijos narių. Nuo 2006 m. „Šilainė“ išaugo į „Šilainės sodą“ (puslapio redaktorius S. Sodonis). Jis tapo kultūros priedu, kuriame be įprastų istorinių temų daug dėmesio skiriama ir šių dienų kultūriniam procesams. Leidinyje skelbiama įvairi medžiaga, stengiamės atskleisti šio krašto istoriją, pristatyti šių dienų kultūros aktualijas, čia dirbančius ir kuriančius žmones. Keletas iš jų – žinomi mokslininkai E. Bacevičius, Marija ir Martynas Purvinai, Silva Pocyte, Dainius Elertas ir kt. Šiandien istorinis laikraščio puslapis tapo didesnės apimties ir išėina kas dvi savaites. Jį galima rasti ir internetinėje erdvėje (www.silaine.lt).

Vienas iš draugijos uždavinių – propaguoti kraštotyros veiklą, bendradarbiauti su vietos muziejais, mokyklomis. Ypač reikšmę šiuolaikinėje visuomenėje igauna jauno žmogaus ruošimas sąmoningam ir atsakingam dalyvavimui visuomenės gyvenime. Siekiant įtraukti į kraštotyrinę veiklą moksleivius ir jaunimą, 2002–2003 m. draugija surengė Šilutės rajono moksleivių referatų konkursą, skirtą Klaipėdos krašto prisijungimo prie Didžiosios Lietuvos 80-osioms metinėms paminėti. Konkursui buvo pateikta daugiau nei trisdešimt moksleivių kraštotyrinių darbų-referatų apie krašto architektūrinę, istorinę paveldą, krašto spaustuves, papročius ir kt. temomis. 2004 m. moksleiviai fotografavo Šilutės senuosius pastatus ir dalyvavo akcijoje „Senoji Šilutės architektūra nuotraukose ir piešiniuose“ (Šilutės muziejuje vyko fotografijų, kalendorių ir piešinių paroda). Tais pačiais metais buvo paskelbtas referatų konkursas „Mažosios Lietuvos raštijos darbuotojai“, o konkursui-akcijai „Fotografija mena vakarykščią dieną“ (2007–2008) moksleiviai pristatė

Jaunieji kraštotyrininkai fotografijų parodoje Agluonėnuose

Nuotraukos iš draugijos archyvo

pačių fotografuota Šilutės ir Pagėgių krašto senąją architektūrą skaidrėse. Šio projekto tąsa – 2008–2009 m. vykdomas projektas „Kultūros paveldas ir dabarties vertybės Šilutės ir Pagėgių krašto vietovėse“. Jame dalyvauja nemažas būrys Pamario pagrindinės mokyklos moksleivių. Konkursai, projektiniai darbai skatina jaunimo saviraišką, ugdo pilietinę ir tautinę savimonę saugant kultūrinę paveldo vertybes.

2003–2005 m. buvo rengiami paskaitų ciklai, istorinės po pietės Šilutės muziejuje. Pranešimus skaitė V. Bagdonavičius, B. Aleknavičius, A. Enzinas, A. Červinskas, J. Balčiauskas, V. Mačiulis, R. Šikšnienė, D. Barasa, L. Burzdžiuvienė ir kt.

2006 m., naudojant ekspedicijos medžiagą, buvo parengtas ir išleistas leidinys „Šilutės rajono dvarai“ (leidinio rėmėjai: LR Kultūros ministerija, Šilutės rajono savivaldybė). 2008 m. buvo išleista kraštotyros draugijos Garbės nario Jono Jonaičio išversta J. Zembrickio ir A. Bitenso „Šilokarčemos apskrities istorija“ (leidinio rėmėja – Šilutės rajono savivaldybė). 2009 m. bus išleista knyga „Šilutės ir Pagėgių krašto dvarai“ (leidybą remia Klaipėdos apskrities viršininko administracija, LR Kultūros ministerija), taip pat almanachas „Šilainė“, kuriame bus pateikti

Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“

Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“ įkurta Sąjūdžio metais. Steigiamasis susijimas įvyko Klaipėdoje 1989 m. gegužės 27 d. Tikslas – suburti Mažosios Lietuvos senbuvius, puoselėti jų meilę gimtinei, jos žmonėms, protėvių sukurtoms dvasinėms, medžiaginėms, kultūros bei istorijos vertybėms, rūpintis paveldo ir regiono kultūros specifikos išsaugojimu. Bendrijos branduolį sudaro istorinio Klaipėdos krašto žmonės ir jų palikuonys. Centras – Klaipėdoje, skyriai – Šilutėje, Kaune, Vilniuje, Palangoje, Kretingoje, Tauragėje. Lietuvininkų bendrijos vėliava – tradicinė Mažosios Lietuvos trispalvė: žalia, balta, raudona. Steigimo iniciatoriai: Eva Labutytė, Bernardas Aleknavičius, Jurgis Plonaitis, Arvydas Kybrancas. Vyriausias valdymo organas – visuotinis bendrijos narių susijimas. Veiklai vadovauja 16 asmenų seimelis, renkamas 3 metams narių susijimuose. Pirmininkai: Viktoras Petraitis (1989–1999), Rūta Kėkštaitė-Mačiūnienė (1999–2004), Silva Pocyte (2004–2007), Jonas Jogutis (nuo 2007 m.). Sekretorės: Rūta Čigienė, Rūta Paplauskienė. Išdalininkės: Rūta Mačiūnienė, Ieva Biržienė (nuo 1999 m.). Garbės nariai: Ansas Lymantas, Vilius Pėteraitis, Fricas Skėrys, Jurgis Plonaitis, Vilius Trumpjonas, Kurtas Vėlius. Fotografas buvo Albinas Stubra, dabar – Giedra Pakers.

Siekdama įgyvendinti tikslus, bendrija vykdo įvairius uždavinius: rengia kultūrinius projektus, dalyvauja bendruose projektuose su partneriais Lietuvoje ir užsienyje, dokumentais ir spaudoje išreiškia savo poziciją krašto architektūrinio, kultūrinio paveldo, gamtos ir kraštovaizdžio išsaugojimo klausimais, bendrijos nariai liudija krašto istoriją teikdami informaciją ir asmeninių archyvų medžiagą mokslininkams ir visuomenei, patys remia Mažosios Lietuvos kultūrą skleidžiančius projektus, juos populiarina. Bendrijos veikla įvairi: konferencijos, šviečia-mojo pobūdžio paskaitos, išvykos, talkos, tradicinės šventės, koncertinė veikla, parodos, leidyba. Bendrija vengia uždarumo, ji siekia sudominti savo veikla naujosios kartos Klaipėdos krašto žmones, skatina giliau pažinti Mažosios Lietuvos istoriją ir

įdomiausi straipsniai, spausdinti „Šilainėje“ 2003–2008 metais (leidinio rėmėja – Šilutės rajono savivaldybė).

Artimiausiu metu planuojamas leidinys apie Šilutės krašto senąsias kapines. Draugijos archyve sukauta daug 1997–2006 metų laikotarpiu fiksuotos medžiagos, kuri ir sudarys rengiamo leidinio pagrindą.

Draugija parengė daugiau nei dvidešimt kultūrinių projektų Šilutės rajono savivaldybės, LR Kultūros ministerijos, Spaudos rėmimo fondo rengiamiems projektų konkursams. 2003–2005 metais surengta nemažai ekspedicijų, kurių metu buvo renkama medžiaga apie krašto dvarus, senąsias kapines, mokyklas, bažnyčias, girininkijas, geležinkelius.

Per aštuonerius draugijos gyvavimo metus nuveikta išties nemažai: surengta gausybė parodų, vykdytos ekspedicijos, susitikimai su įžymiais žmonėmis, ekskursijos, rinkta ir tvarkyta kraštotyrinė medžiaga, leistos knygos, dalyvauta įvairiuose regione ir valstybiniuose projektuose.

*Regina Meškauskienė,
Šilutės kraštotyros draugijos pirmininkė*

kultūrą, kad nauji kultūriniai reiškiniai darniai įsikomponuotų į tradiciją ir turėtų regiono ženklų. Todėl bendrija yra atvira visiems, besidomintiems šiais klausimais.

Kaip savarankiškas padalinys prie bendrijos veikia vaikų ir jaunimo folkloro ansamblis „Vorusnėlė“ (vad. D. Kiseliūnaitė), nuosekliai ir aktyviai populiarinantis Mažosios Lietuvos folklorą ir sakralinės muzikos paveldą. Jo veiklą tiesiogiai remia Klaipėdos savivaldybės etnokultūros centras.

Bendrijos veiklos partneriai yra Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčia, Klaipėdos universitetas, Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, rajonų muziejai, Klaipėdos etnokultūros centras, kūrybinės sąjungos, tautinių mažumų bei etninės draugijos.

Lietuvininkų suėjimai vyksta kasmet, paskutinį gegužės šeštadienį. Dalyvauja lietuvininkai iš visos Lietuvos, atvyksta svečių iš Vokietijos, JAV, Kanados. Pirmajam susijimui Klaipėdos mokytojų namuose vadovavo dailininkė Eva Labutytė ir

Ažuolų atsodinimas Agluonėnuose 2007 m.

Nuotrauka iš bendrijos archyvo

Tautvydas Brakas. Buvo išrinktas seimelis ir pirmasis pirmininkas Viktoras Petraitis. Kitą dieną buvo aplankytas Rambynas, Šilutėje Lietuvininkų gatvėje atidengta memorialinė lenta lietuvininkams. Per kitus susijimus dalyvauta pašventinant Dovilų bažnyčią, iškilmingose pamaldose Vanagų bažnyčioje (minint jos 90 metų sukaktį), laivu plaukta į Juodkrantę, Nidą, Rusnę, dalyvauta pamaldose Nidos evangelikų liuteronų bažnyčioje, sodintas ažuolynas Agluonėnuose. IX susijimą, kuris vyko Liudviko Rėzos gimtinėje Karvaičiuose, pakviesti svečiai – Ostsee Akademie vadovai. XIV suėjimas sutapo su Klaipėdos 750 metų jubiliejumi. Jį pradėjo folklorinių ansamblių „Vorusnėlė“ ir „Alka“ spektaklis „Jau saulelė...“ (pagal K. Donelaičio poemą „Metai“, režisierė D. Kiseliūnaitė). Kasmet minint Tilžės akto pasirašymo dieną (1918 m. lapkričio 30 d.) kartu su Klaipėdos universiteto Baltistikos centru rengiamos mokslinės konferencijos, skirtos Mažosios Lietuvos istorijai, kalbai, etninei kultūrai. Konferencijų temos: „Mažoji Lietuva ir lietuvininkai amžių būvyje“ (1989), „Lietuvininkų kalba“ (1990), „Mažosios Lietuvos tautosaka“ (1991), „Mažosios Lietuvos etnografija“ (1992), „Senieji Didžiosios ir Mažosios Lietuvos ryšiai“ (1995), „M. Mažvydas. Pirmoji lietuviška knyga“ (1996), „Jūrės marės lietuvininkų gyvenime“ (1997), „Mūsų išeiviai“ (1998) ir kt.

Nuo 1989 m. lietuvininkai sodina atminimo medelius. Bendrijos rūpesčiu į krašto kapines perkelti Vydūno (1991), Erdmono Simonaičio (1991), Martyno Jankaus (1993), Viliaus Gaigalaičio (1994) palaikai. Lietuvininkai globoja Bitėnų-Rambyno kapinaites, Lūžų, Vėveriškių-Gvildžių ir kt. kapines. Kartu su Mažosios Lietuvos kraštotyros draugija ir Savanorių kūrėjų sąjunga sutvarkytas Jurgio Lėbarto kapas. Mažosios Lietuvos paveldui išsaugoti daug dirba architektai Marija ir Martynas Purvinai. Lietuvininkų pastangomis Klaipėdoje Liepų gatvėje atidengta žymaus visuomenės veikėjo Endriaus Režulaičio atminimo lenta, o 2008 m. – paminklinė lenta Plikiuose prie

Zyplių dvaras – besiformuojantis Sūduvos krašto amatų centras

Zyplių dvaro kultūrinė veikla, prasidėjusi 2003 metais dvaro arklidėje Šakių krašto tautodailininkų kūrinių parodos atidarymu, igauna vis didesnį pagreitį – vystosi į daugialypį kultūros židinį, kuriame dera klasikinė ir liaudies muzika, conceptualioji ir liaudies dailė, gaivinami ir vystomi tradiciniai amatai. Zyplių dvaras neabejotinai Sūduvos krašto amatų centras, žinomas ne tik regione, bet ir toli už Lietuvos ribų. Tai glaudaus darbo rezultatas, bendradarbiavimo tarp Lukšių seniūnijos, Šakių rajono tautodailininkų bendrijos „Dailius“, Šakių savivaldybės, Lietuvos tautodailininkų sąjungos, Lietuvos dailininkų sąjungos, Suvalkijos (Sūduvos) regioninės etninės kultūros globos tarybos, Pažaislio muzikos festivalio rengėjų ir Marijampolės apskrities viršininko administracijos vaisius. Dvaro galerijoje nuolat eksponuojamos fotomeno, dailės, tautodailės žanrinės ir personalinės parodos, organizuojami kūrybiniai plenerai, teoriniai ir praktiniai seminarai, veikia akmentašystės, kalvystės, keramikos dirbtuvės.

Drauge su Lietuvos tautodailininkų sąjungos Kauno bendrija nuo 2004-ųjų vykdomi tarptautiniai kalvystės plenerai ir

mokyklos, kurioje mokėsi Eva Labutytė. 2009 m. balandžio 15 d. bendrijos rūpesčiu P. Domsaičio galerijoje Klaipėdoje atidaryta jos darbų paroda „Palikimas“.

1992 m. pradėtos rengti kasmetinės vaikų ir jaunimo evangelikų giesmių šventės „Giesmių giesmelė“ (iniciatorė D. Kiseliūnaitė). Minėtini ir kiti tradiciniai renginiai: kapinių šventė Bitėnų kapinėse, K. Donelaičiui atminimo pamaldos Tolminkemyje, lietuvininkai dalyvauja Klaipėdos inteligentijos inicijuotame poeto gimimo metinių paminėjime sausio 1 d. 12 val. prie paminklo Klaipėdoje. Kartu su Klaipėdos visuomene sausio 15 d. minimas 1923 m. sukilimas.

Bendrija kartu su Etnokultūros centru ir Turizmo mokykla atgaivino tradicinę Šiupinio šventę. Lietuvininkai organizuoja pažintines keliones po Mažąją Lietuvą, kuriose aplankomi su garsiais asmenimis susijusios vietos, istoriniai ir gamtos paminklai. Lietuvininkų būstinėje reguliariai rengiamos paskaitos ir diskutuojama apie krašto kultūros veikėjus ir organizacijas, aptariamos knygos. Visuose renginiuose siekiama į veiklą įtraukti ne tik senbuvius, bet ir jų vaikus bei vaikaučius, skleisti informaciją per žiniasklaidą. Organizuojami susitikimai su Mažosios Lietuvos išeiviais, pagal išgales teikiama pagalba Mažosios Lietuvos enciklopedijos kūrėjams.

Bendrija „Mažoji Lietuva“ per 20 metų nuveikė daug ir tapo žinoma bei vertinama nuosekliai dirbančia visuomenine kultūrine organizacija. Didžioji dalis jos tikslų įgyvendinta: nemaža dalis naujųjų Klaipėdos krašto gyventojų, jo vadovybė suartėjo su lietuvininkais, suprato jų rūpesčius ir perėmė uždavinį – išsaugoti krašto savitumą, atkurti ir puoselėti penktąjį Lietuvos etnografinį regioną – Klaipėdos kraštą.

*Ieva Biržienė,
Lietuvininkų bendrijos „Mažoji Lietuva“ išdalininkė*

skaitomos paskaitos sulaukia vis didesnio susidomėjimo ir palaikymo, gaivinamas ir populiarinamas tradicinės kalviškosios kryždirbystės žanras.

Zyplių dvare įrengus puodžių dirbtuves, nuo 2007 m. rengiami puodininkystės plenerai, žanrinės tradicinės puodininkystės parodos. Siekdamį gaivinti ir populiarinti tradicinės liaudies puodininkystės amatą Sūduvos krašte, rengiame teorinius seminarus. Terminas *gaivinti* nėra per stiprus, kadangi pasidarius po etnografiniame krašte (o ir visoje Lietuvoje) rengiamas mugės, keramikos dirbinių dar rasime, tačiau nužiestų pagal lietuviškas tradicijas – reta. Galbūt įpratome mokytis ir semtis patirties ne iš pirminių šaltinių – muziejų eksponatų (juolab, kad ir tradicinės keramikos pavyzdžių mūsų krašto muziejuose labai nedaug), bet iš perkurtų, stilizuotų ar adaptuotų keramikos dirbinių, taip nutoldami nuo tradicinio palikimo, nuo paveldo šaknų. Todėl pagalbos kreipėmės į muziejus. Dėkojame Puodžių puodžiui Vytautui Valiūšiui, leidusiam, rengiantis plenerui ir seminarams, pasinaudoti jo įsteigto Keramikos muziejaus Leliūnuose kolekcija.

Į 2007 m. rengtą plenerą buvome pasikvietę keramikus iš Lenkijos Polesės regiono. Įdomu buvo pasidalinti senosiomis puodininkystės tradicijomis, išryškinti skirtumus tarp tradicinių formų ir dekoru, supažindinti mūsų krašto puodžius su trečios ar ketvirtos kartos lenkų puodžiais, dirbančiais senelių įkurtose dirbtuvėse, žiedžiančiais ir dekoruojančiais puodus taip kaip ir jų tėvai, degančiais keramikos dirbinius kelių šimtų metų krosnyse – vienu žodžiu, neišradinėjančiais dviračio ir nedirbančiais „kad ir ne žmoniškai, bile kitoniškai“. Nors jų amatas, puodynių formos ir siluetai per pastarąjį šimtmetį lyg ir nesivystė, tačiau dirbiniai nestokoja paklausos Lenkijoje rengiamose mugėse ir yra modernūs savo archajiškumu. 2008 metų plenerė dalyvavo jauni keramikai iš Vengoržovo, besigilinantys į senosios prūsų keramikos formų ir technologijų subtilybes. Rengdami parodas, seminarus ir tradicinių amatų plenerus, siekiame suaktyvinti visuomenės domėjimąsi tradicine regionine liaudies dailė, skatinti ne tik tautodailininkų ir amatininkų, bet ir pedagogų, savivaldybių kultūros darbuotojų etninės kultūros pažinimą.

Zyplių dvaras – etnokultūros sklaidos židinys

Zyplių dvaras šiandien yra ne tik istorinis paveldas, praeities reliktas, bet ir reikšminga erdvė šiandienos kultūros sklaidai. Nepriklausomai nuo metų laiko Zyplių dvare šurmuliuoja žmonės, vyksta įvairūs renginiai, rodantys dvaro gyvybingumą, jo kultūrinę reikšmę vietos bendruomenei, Suvalkijos (Sūduvos) kraštui bei visai Lietuvai. Nors dvaro rekonstrukcija dar nebaigta, tačiau jame vykdoma įvairiapusiška veikla yra puikus istorinio paveldo integravimo į šių dienų kultūrą pavyzdys. Šios daugiaplanės veiklos iniciatorius ir visų renginių siela yra tautodailininkas, Lukšių seniūnas Vidas Cikana.

Dvarų kultūra lietuvių sąmonėje ilgą laiką nesietama su tautiniu paveldu ir buvo priešpriešinama valstietiškos kultūros palikimui. Šiandieninė kultūrinė veikla Zyplių dvare aiškiai rodo kompleksinį, integralų požiūrį į dvarų ir valstietiškąją kultūrą. Šiuo metu Zyplių dvaras yra tiek profesionalių, tiek liaudies menininkų raiškos vieta. Jame vykstantys renginiai pasitarnauja mažinant priešpriešas tarp profesionalaus meno ir tautodailės, padedant suvokti šių skirtingų

Puodininkystės seminaras Zyplių dvare

2009 m. balandžio 30 d. Zyplių dvaro „Arklidės galerijoje“ atidaryta Tautodailės paroda Lietuvos vardo tūkstantmečiui paminėti, kurioje visų žanrų tautodailės kūrinius eksponavo per 150 autorių iš Kauno ir Marijampolės apskričių. Tą dieną duris atvėrė dar viena dvaro „Svirno galerija“, kurioje eksponuojamos P. Galaunės premijos laureatų Vytauto Jaručio kalviškosios kryždirbystės ir Antano Jusevičiaus skulptūros parodos.

Zyplių dvaras, kuriame jau septinti metai rengiami kūrybiniai plenerai, nuolat eksponuojamos parodos, rengiami koncertai, konferencijos ir seminarai, tampa neabejotinai viso regiono kultūros sklaidos ir tradicinių amatų gaivinimo centru.

*Valentinas Jazerskas,
Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato
specialistas Suvalkijos regionui*

meno sričių kūrybos specifika. Dvaro kultūrinė veikla atspindi požiūrį, kad dvaras visada įtakojo valstietiškosios kultūros raidą, veikė kaimo žmonių gyvenimą, jų meninės išraiškos formas. Zyplių dvaro teritorijoje vykdoma labai įvairi veikla: populiarinamas Suvalkijos (Sūduvos) bei visos Lietuvos liaudies menas bei etnokultūrinės tradicijos, gaivinami atskiri liaudies meno žanrai, vykdoma edukacinė veikla, socialiniai projektai, vis dažniau apsilanko ir savo kūrybą pristato profesionalūs menininkai. Čia vyksta Pažaislio festivalio koncertai, kameriniai spektakliai, barokinės muzikos koncertai ir kt.

Zyplių dvaro išsaugojimas kartu su jį supusia istorine aplinka, t. y. ūkiniais pastatais, didžiuliu parku, sukuria palankią terpę įvairių renginių organizavimui. Išlikę pastatai buvo labai sumaniai pritaikyti Zanavykų krašto tradicijai, amatų, liaudies meno puoselėjimo ir populiarinimo reikmėms. Restauruotose dvaro komplekse arklidėse 2003 m. buvo įkurta dailės galerija. Joje rengiamos ilgalaikės ekspozicijos, žanrinės ir personalinės parodos. Galerijoje eksponuojamos

kūrybos geografija labai plati, ji apima tiek vietinių, tiek visos Lietuvos tautodailininkų darbus. Joje eksponuojama ir kaimyninių šalių liaudies menininkų kūryba. Zyplių dvaro galerijos lankytojai, tiek iš Lietuvos, tiek iš užsienio turi progą susipažinti ne tik su lokaliais vietovės, vienos etnografinės srities, bet ir su visos Lietuvos liaudies menu. Parodų pobūdis, tikslai taip pat labai įvairūs. Žanrinėse parodose, pvz., tokiose kaip „Sūduvos krašto tradicinė keramika“, „Kalviškoji kryždirbystė“ ir pan., siekiama supažindinti su Suvalkijos (Sūduvos) etnografinio regiono tradicijomis, atskleisti būdingiausius bruožus. Personalinėse parodose, pvz., O. Jazerskienės audinių parodoje ir kt., supažindinama su individualiais liaudies menininkų darbais, per personalijas atskleidžiama šiuolaikinio liaudies meno būklė, tendencijos. 2008 m. buvo surengta ir Šakių tautodailininkų bendrijos „Dailius“ jubiliejinė darbų paroda. Tai Zyplių dvare veikianti aktyvi bendrija, kuri rengia tiek atskaitines visų savo narių kūrybos, tiek žanrines parodas. Jas dažnai derina su seminarais, į kuriuos kviečiami etnologai, smulkaus verslo atstovai.

Galerijoje eksponuojami Zyplių dvare vykstančių plenerų metu sukurti darbai. Tokiose parodose apibendrinami renginio rezultatai, meistrai gali įvertinti vienas kito kūrybiškumą, meistriškumą. Galerijoje jau ne pirmi metai vyksta ir respublikinės „Aukso vainiko“ tautodailės parodos – konkursai, į kuriuos meistrai sunėša geriausius savo darbus. Todėl galerijos lankytojai gali pamatyti pačių talentingiausių Suvalkijos (Sūduvos) ir Lietuvos liaudies menininkų kūrinius. Zyplių dvaro galerijoje eksponuojami ir profesionalių menininkų darbai. Šiuo metu tai gana retas reiškinys, kai po vienu stogu darniai sugyvena profesionalūs menas ir tautodailė. Šiais metais galerija pažymi savo gyvavimo penkmetį. Jubiliejaus proga eksponuojami nuo galerijos gyvavimo pradžios sukaupti menininkų darbai. Galerija atvira visiems norintiems. Joje eksponuojami kūriniai rodo didelį mūsų žmonių kūrybiškumą, norą išreikšti save, atskleidžia liaudies meistrų talentą.

Jaukioje Zyplių dvaro aplinkoje vyksta tautodailininkų kūrybiniai plenerai – stovyklos. Į juos susirenka vietiniai meistrai bei tautodailininkai iš visos Lietuvos. Organizuojami atskiri plenerai pagal tautodailės žanrus (keramikams, kalviams, dailininkams ir kt.) ir bendri – sukviečiant įvairių žanrų liaudies menininkus (tapytojus, medžio drožėjus, akmens skulptorius, kalvius, keramikus, vytelių pynėjus, tekstilininkus ir kt.). Tokių plenerų metu Zyplių dvare šurmuliuoja 20-40 liaudies menininkų. Čia jie turi galimybę pasidalinti patirtimi, pademonstruoti savo amato išmanymą ir kūrybinį potencialą. Plenerų metu vyksta kelių lygmenų edukacinė veikla: meistrai mokosi vieni iš kitų, juos konsultuoja menotyrininkai ir etnologai; liaudies meistrai supažindina su savo amatu vaikus ir plačiąją visuomenę.

Pleneruose dalyvauja įvairaus amžiaus, skirtingą darbo patirtį turintys liaudies meistrai. Jų susitikimai – tai savotiška kūrybinė dirbtuvė bei puiki galimybė vieniems iš kitų pasimokyti amato gudrybių. Plenerų metu taip pat rengiami teoriniai seminarai, skirti tautodailininkams, pedagogams, kultūros specialistams ir plačiajai visuomenei. Jų metu menotyrininkai, etnologai skaito paskaitas, drauge su visuomene diskutuoja aktualiomis liaudies meno, etninės kultūros sklaidos, tęstinumo temomis. Plenerų metu mokslininkai būna ne tik konsultantai, tačiau atlieka ir tiriamąjį darbą. Analizuojant plenerų metu sukurtus kūrinius, klausantis tautodailininkų minčių, jų problemų, tyrinėtojas atsiskleidžia šiuolaikinio liaudies meno tendencijas, etninės kultūros tęstinumo, sklaidos problemas ir kt. Taigi Zyplių dvaras yra puiki erdvė ne tik etnokultūros sklaidai, bet ir jos tyrimams. Čia sudaromos palankios sąlygos betarpiškiems liaudies menininkų ir tyrėjų susitikimams bei bendravimui.

Tradicinio kūrybinio plenero – stovyklos „Zyplių žiogai“ metu sukurti tautodailininkų darbai puošia įvairias dvaro erdves bei kasmet papildo Lukšių miestelio skulptūrų parką. Taip vietos gyventojai ir svečiai gali akivaizdžiai susipažinti su Zyplių dvare vykdomos etnokultūrinės veiklos rezultatais. Meniški tautodailininkų darbai gražiai išlieja į aplinką, džiugina praeivių akį ir tai yra vienas iš paveikių būdų supažindinti visuomenę su etnine kultūra. Grožis pažadina žmonių estetinius jausmus, suteikia pagrindą didžiulius savo kultūrą.

Plenerai atviri visuomenei. Jų metu gyvai stebimas kūrybinis procesas bei galima patiemis išmėginti savo jėgas pasigaminant keramikinį, metalo ar kitokį dirbinį. Liaudies meistrai mielai pasakoja lankytojams apie savo amato subtilybes, jo tradicijas Zanavykijoje ir Lietuvoje. Dvaro ūkiniuose pastatuose įrengtos keramikos, metalo ir akmens apdirbimo dirbtuvės pagerino plenerų dalyvių darbo sąlygas bei sukūrė palankią terpę plėtoti edukacinę, švietėjišką etnokultūrinę veiklą. Šiuo metu Zyplių dvare išstisus metus demonstruojamas kalvystės amatas bei galima mokytis tradicinės puodininkystės. Nenuilstantis Lukšių seniūnijos seniūnas Vidas Cikana savo planuose yra numatęs ir medžio, audimo bei kitas dirbtuves. Jų paskirtis galėtų būti ne tik edukacinė ar pritaikyta kultūriniam turizmui. Bendromis lokaliais tradicijas tęsiančių liaudies menininkų ir etnokultūros specialistų pastangomis Zyplių dvaro smulkiųjų amatų dirbtuvėlės galėtų užsimiti savito Suvalkijos (Sūduvos) paveldo priežiūra ir restauravimu. Sparčiai vystantis modernioms technologijoms, tokių dirbtuvių paskirtis būtų išlaikyti pusiausvyrą tarp naujų technologijų ir tradicinių amatų.

Zyplių dvaro etnokultūrinė veikla neapsiriboja vien savo krašto kultūros pažinimu. Pleneruose dalyvauja ir liaudies meistrai iš kaimyninių šalių – Latvijos, Lenkijos. Su tradiciniu lenkų tautodailės žanru – tapyba ant stiklo – Zyplių galerijos lankytojus supažindino lenkų liaudies menininkė Cecilija Buczynska-Buza. Dvaro erdvėse vyko ir kiti tarptautiniai renginiai, tokie kaip: Lenkų tautodailės paroda, tarptautinis folkloro festivalis „Šešupės malūnai“ ir kt. Zyplių dvaro veiklos organizatoriai pasižymi plačiu akiračiu, jie neužsisklendžia, neapsiriboja siaurais interesais, bet domisi ir kitų kraštų etnokultūra bei perima jos puoselėjimo, integravimo į šiuolaikinę visuomenę patirtį. Tarptautinis bendradarbiavimas ne tik supažindina su kitų šalių tradicine kultūra, bet ir išryškina lietuviškosios kultūros skirtumus, ugdo pagarbą tiek savoms, tiek kitų tautų tradicijoms. Zyplių dvaro kultūrinė veikla atliepia Europos Sąjungos paveldo politiką, kurios tikslas yra kultūrinės įvairovės išsaugojimas ir tarpkultūrinio bendravimo skatinimas pažinimo tikslais.

Labai svarbu, kad Lukšių seniūnas Vidas Cikana savo entuziazmu atkurti Zyplių dvarą ir vystyti nuolatinę kultūrinę veiklą užkrečia vietos bendruomenę, ypač pagirtina, kad tame procese dalyvauja moksleiviai. Supratimas, kad dvaras gali duoti žmonėms ekonominę ir dvasinę naudą, prisideda prie paveldo išsaugojimo. Seniūnas turi aiškia ir pagrįstą Zyplių dvaro integravimo į dabartinę visuomenę viziją. Gyvosios etninės kultūros populiarinimas dvare reikšmingas Zanavykų krašto tradicijų išsaugojimui, patrauklus kultūrinio turizmo plėtojimui, kuris prisidėtų prie Suvalkijos (Sūduvos) regiono atgimimo ir klestėjimo. Zyplių dvare kuriama ypatinga kultūrinė erdvė pažintinei, tiriamajai, švietėjiškai veiklai. Šis darbas nusipelnė ne tik pagarbos, bet ir visapusiško palaikymo.

Dr. Asta Venskienė,

Vytauto Didžiojo Universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros lektorė

Jurginės Raudėnuose

Šaltas ir vėjuotas 2009 m. pavasaris netikėtai padovanojo ypatingai gražią balandžio 23-ąją visiems, o ypač švenčiantiems Jurgines – žemdirbių naujuosius metus. Jau dešimtą kartą ši šventė švėsta ir Šiaulių rajono Raudėnų miestelyje, o devintąjį mūsų – Jovitos ir Vidmanto Lubių – sodyboje. Jurginės, kurias draugiškai organizuoja visos kaimo institucijos, kaimo bendruomenė, Šiaulių r. savivaldybės Kultūros centras ir Šiaulių r. administracijos Kultūros skyrius, visada sutraukia ir pradžiągina didelį būrį namiškių ir svečių, o šiais metais sulaukėme ir dangaus dosnumo – tiek žmogui, tiek gyvuliui, tiek augalui saulė šypojosiu visu gražumu.

Pačios pirmosios Jurginės Raudėnų krašte buvo suorganizuotos 1999 m. balandžio mėn. ūkininko A. Briko sodyboje. Renginio iniciatorė ir organizatorė – tuometinė Šiaulių r. savivaldybės Kultūros skyriaus vyr. folkloristė Birutė Jarošienė ir jos vadovaujamas kultūros darbuotojų folkloro ansamblis „Indraja“. Mes, raudėniškiai, tuomet lyg ir pirmą kartą dalyvavome Jurginių šventėje. Tačiau jau 2000 m. Raudėnų seniūnijoje vykusios respublikinės kompleksinės kraštotyros ekspedicijos medžiaga patvirtino, kad Jurginės būdingos apeigos praityje būdavo atliekamos ir mūsų krašte: „Šventintu kadagiū smilkydavo ir gyvulius, pirmą kartą po žiemos išleidami į ganiavą. Dažniausiai tai būdavo apie Jurgines (balandžio 23 d.). Kitados tai būta samdinių persikėlimo meto, reglamentuoto carinės Rusijos įstatymais. Dar ir dabar pasakoma, pamačius ką kraustantis: „Tam jau Jurgis“. [...] Kad išperintu viščiųukų vanašas neišgaudytu, išleidžiant pirmą kartą į kiemą, juos reikia pavartyti į pietų pusę. Jeigu pučia šiaurys – geriau palaukti kitos dienos arba prakišti pro tekinių skylę, sudėjus į krepšį, aprūkyti šventintu kadagiū“.¹ Šiandien senieji raudėniškiai teigia, kad tai greičiau buvusi ne šventinė, o darbo diena, kuomet didesnis dėmesys skiriamas gyvuliams, paukščiams, javų laukams.

Nors žmonių gyvenime minėtos dienos papročiai ir apeigos likę tik prisiminimų nuotrupoje, Raudėnų pagrindinės mokyklos mokytojai, Šiaulių r. Kultūros centro Raudėnų filialo bei Raudėnų seniūnijos darbuotojai prieš devynerius metus nusprendė atgaivinti Jurginių tradicijas. Mano vyras Vidmantas ir mudvieju tėvukai – Danutė ir Juozas Vaikasai, Stasė Lubienė tuokart ūkininkavo – vertėmės pienininkyste ir javų auginimu. Mes gyvename atokiau nuo kaimo įsikūrusioje sodyboje, tad turėjome tinkamas sąlygas ir vietą šventės organizavimui. Apklausę seniausių vietos gyventojus, išanalizavę tautosakinę medžiagą, jau pirmojoje pas mus organizuotoje Jurginių šventėje stengėmės atlikti kuo autentiškesnes ir mūsų Žemaitijos kraštui būdingesnes pavasario šventės tradicijas. Jau dešimtmetį kviečianti tradicinė Jurginių šventė kasmet yra vis ta pati, o kartu vis kitokia. Tradiciškumas – renginio esmė ir prasmė: apeiginis gyvulių išginimas, laukų apėjimas ir smagus jurginėjimas.

Šv. Jurgis visoje Lietuvoje laikomas gyvulių globėju, tad „per šv. Jurgį negalima arti lauko arkliams ar kuo kitu, reikia jiems duoti pailsėti“², – teigiama Papilėje, Akmenės r. Nors patys arklių nelaiROME, į Jurgines visada mieliai arklių atjaja vienas ar kitas kaimynas. Šventės dalyviai noriai ristūnus šeria, šukuoja, dažnas pirmą kartą ir pajodinėja. Raudėnuose, kaip ir visoje Žemaitijoje, Šlapijurgis reiškia blogą orą, Sausjurgis – stojusią

¹ Raudėnų kraštas, 2007, Vilnius, p. 147–159.

² J. Balys, Lietuvių kalendorinės šventės, Vilnius, 1993, p. 161.

„pagadą“: „Kai pavasariū esti blogi keliai ir orai, tai žemaičiai sako: „Dabar pats Šlapijurgis“. O kada pavasariū sausas vėjas pradeda džiovinti dirvas arimui, sako: „Grynas Sausjurgis prasidėjo“. Viena svarbiausių Jurginių apeigų – gyvulių išginimas į pirmą pavasario žalumą. Ir Raudėnuose manoma, kad visai nesvarbu, koks oras ir kiek jau žolės pažėlė – reikia bent trumpam apie tą metą gyvulius į lauką išleisti. Netoli Raudėnų esančioje Ūbiškėje, Telšių r., užfiksuotas toks paprotys: „Kai avis pirmą kartą gena į lauką, po slenksčiu padeda kiaušinių, per kurį turės visos avys perbėgti. Jei kiaušinis pasiliks sveikas, tai ir avys išliks sveikos iki rudens“³. Iš tvarto gindami karves, po slenksčiu padedame du dažytus kiaušinius. Kadangi mano mama Danutė Vaikasienė garsėja kaip kiaušinių margintoja, tai jos pareiga ir jurgučius numarginti. Dar po slenksčiu dedame spyną su raktais – „tai gyvuliai ganykloje nesiskirstys“, dalgi (arba pjūkla) – „vilkai nepjaus“.⁴ Jau minėjau, kad išgenamus gyvulius, raudėniškių teigimu, reikia pasmilkyti šventintu kadagiū – „kad blogos akys nenužiuirėtų ir karvėms pienu neatimtų, t. y. jos nesirgtų, – dažniausias aiškinimas; dar kad vilkas nepapjautų, gyvatė neįkirstų, griausmas neužmuštų, – žodžiu, toks smilkymas apsaugos bandą nuo visokių nelaimių, – gyvulių apšlakstymas ta proga švėstu vandeniū irgi dažnai užtinkamas.“⁵ Aš, kaip gaspadinė, kaskart išgenant gyvulius kartoju Šiaulių apylinkėje Pilvelių kaime užrašytus žodžius: „Išleidžiu visus savo gyvulius sveikus, diktus ir piemenį smagū, linksma, kad rudenį vėl sulaukčiau pereinant iš lauko visus sveikus ir linksma piemenį“, o „piemenėlio rykštelę išmeigus tvarte, buvo sakoma, kad iš jos pienas bėga“.⁶ Gaspadorius Vidmantas „pirmą kartą išgenamus gyvulius apmuša arba paglosto jų nugaras žilvičio šaka su „kačiukais“, kad jie būtų apvalūs, riebus ir sveiki, saugūs nuo vilkų“.⁷ Piemens pareigas iki šiol atlikdavo sūnus Kazimieras: jam, kaip ir Papilės apylinkėse, įduodu „užkulo – duonos su taukais ir lašiniams, kad niekas pienu karvėms negalėtų atimti“ (Duonos su druska duodame ir karvėms, nes taip darome ir karvėms apsiveršėdavus.) Kaip ir „Mažeikių apskrityje pienu, apnešes tvarto užraktą ir rykštę aplink bandą, meta juos į vidurį gyvuliū, kad vilkai jų nepapjautų“.⁸ Taip ir mūsų jau visos pienu Kazimieras (pagal amžių) stengiasi sugaudyti bandą. „Piemeniū pirmą kartą išgenant, kad gerai sektųsi ganyti, įduodavo šermukšninę vytį. Jeigu pienu pameta tą vytį, tai praganyš karves, o jei išvaikščioja visą dieną su vytimi, tai pargena su onaru ir padeda tą vytį po kūtės slenksčiu, kad ta vytis ganytu gyvulius“⁹ – sakoma Papilėje, Akmenės r. Pargenantį piemenį aplaistome vandeniū – „kad karvės tais metais daugiau pienu duotu, būtų pieningos“.¹⁰ Nirtulingai pro tvarto duris išpuolę galvijai, atlikus visus išvardintas apeigas, lieka kelioms valandoms ganytis pirmojoje žolėje. Jeigu jau turime viščiuukų, stengiamės suteikti apsaugą ir jiems: jeigu pučia ne šiaurės vėjas, paleidžiame į žolę per tekinių stebulę,

³ J. Balys, ten pat, p. 166.

⁴ A. Vyšniauskaitė, Mūsų metai ir šventės, Kaunas, 1993, p. 74.

⁵ J. Balys, ten pat, p. 178.

⁶ Lietuvos liaudies kultūros centras, Lietuvių kalendorinės šventės, Vilnius, 1990, p. 54.

⁷ P. Dundulienė, Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos, Vilnius, 1991, p. 130.

⁸ P. Dundulienė, Lietuvių etnologija, Vilnius, 1991, p. 270–271.

⁹ J. Balys, ten pat, p. 185.

¹⁰ J. Balys, ten pat, p. 186.

Gaspadorius Vidmantas apeina javų laukus su duona, lašiniams ir alumi

Stiprybės semiamės iš senolio ažuolo

kaip darydavo raudėniškiai, arba vyriškų kelnų klešnę, kaip tai darė telšiškiai.¹¹

Kita nemažiau svarbi veikla – žieminių javų apėjimas. Raudėniškiai mena tik javų apžiūrėjimą, tad šventėje atliekami iš įvairių tautosakos ir papročių šaltinių rekonstruoti veiksmai. „Alsėdiškiai aplink savo lauką apnešdavo duonos ir lašinių, kuriuos paskui namie šeima suvalgydavo, ir tikėjo, kad tada bus geras derlius, o žvėrys gyvuliū ir naminių paukščių nekludys“.¹² Kitas šaltinis teigia, kad „Jurginių rytą buvo paprotys vieną ar du kepalikus, kuriuose įkepta po penkis kiaušinius, apnešti aplink lauką tris, o kartais ir dvylika kartų. Po to vienas kepalikas buvo užkasamas į žemę, prašant gero derliaus, saugant gyvulius nuo žvėriū ir ligų. Likusį kepalikuą sulaužydavo į tiek daliū, kiek yra šeimoje nariū, ir suvalgydavo“.¹³ Šių užrašymų pagrindu gaspadorius Vidmantas apeina javų laukus su dviem duonos kepalikuais, lašiniams ir alaus ašociū. Apėjus laukus, vienas kepalikas užkasamas lauko kampe, užliejamas alumi. Kitą duonos kepalikuą ir lašinius pasidalija visi šventės dalyviai – kad lydėtų skalsa ir sutarimas. Kol gaspadorius apeina javus, šventės dalyviai nenuobodžiauja – verčiasi kūliais, dainuoja dainas, klausosi, ką žemelė sako, kokiais ratais rudenį derliaus atvažiuoti kviečia – mediniais ar geležiniais.

Dar per Jurgines, vyresniųjų raudėniškių patarimu, pasodiname jurginus: sako, kad tuomet pasodinti gražiai žaliuos ir žydės, tik per šalnas reikia nepamiršti pridengti. „Tadien pasėtos rūtos – vaistas nuo dantų skausmo“.¹⁴ Nors ir ne mūsų krašto tikėjimas, susijęs su svogūnais, bet jį pasiskolinę iš vidukliškių visada kitiems pasakome ir patys noriai atliekame: „kad cibuliai būtų laimės (pilni), reik anuos sodinti šv. Jurgio dieną“.¹⁵ Sėjimas ir sodinimas – dukros Karolinos veikla. Ko nesuspėjame atlikti, stengiamės kartu su Raudėnų vaiku, jaunimo ir suaugusiųjų folklorinio ansamblio „Gerviki“ nariais gimtą raudėniškių tarmę ir namiškiams, ir svečiams apipasaoti ar net apdainuoti. Jurginių šventės tradicijos labai gausios ir įvairios, tad kasmet

¹¹ J. Balys, ten pat, p. 180.

¹² A. Vyšniauskaitė, ten pat, p. 74.

¹³ Lietuvos liaudies kultūros centras, ten pat, p. 52.

¹⁴ A. Vyšniauskaitė, ten pat, p. 75.

¹⁵ J. Balys, ten pat, p. 172.

šventę galime praturtinti vienoj ar kitoj Žemaitijos vietoj užfiksuotu šios šventės papročiu.

„Būtinai kiaušiniams vaišino piemenuką, vaišinosi suaugusieji laukus apėję. Toks vaišinimasis gamtoje vadintas „jurginėjimu“, o dažyti kiaušiniai – „jurgučiais“.¹⁶ Ir išties, Jurginių šventėje šalia apeiginės ypatingai laukiama ir „linksmoji“ dalis – jurginėjimas. Visų pirma, tai piemenų kiaušinienes kepimas ant laužo – iškepame po kelis šimtus pačių skaniausių (anot, valgiusiuju) kiaušinių. Ragaujame kastiinio su tik ką virtomis bulvėmis, užgeriame pienu ir klevū ar beržū sula. Visi šventės dalyviai noriai ir aktyviai ridena bei muša jurgučius, žadina beldimu sodo obelis ir kitus vaismedžius, apdainavimu ir prisilietimu semiasi stiprybės iš sodybos pakraštyje augančio ažuolo, supasi supynėse, mokomi ir vadovaujami mano tėtės Juozo Vaikaso, drožia birbynes iš žilvičio ar žaidžia piemenų žaidimą „Kerepėža“, pina juosteles, dalyvauja įvairiose varžytuvėse: eitynėse su kojūkais, vasaros slidėmis, muštynėse ar šokinėjime su maišais ir kt. O kur dar dainos, rateliai, folkloriniai šokiai ir kitos linksmybės!

Šventė yra žinoma ir laukiama ne tik raudėniškiū. Jau ne vienerius metus balandžio 23 dieną į Jurgines susibėga svečiai iš Kuršėnų, Šiauliū, Mažeikiū, Kauno, Kelmės, Plungės, Telšiū miestų ir rajonų mokyklų, darželiū, klubų, ansamblių, kultūros įstaigū, visuomeninių organizacijū ir net neigaliųjų draugijų. Svečiai visada padovanoja smagias pavasariškas temines koncertines programas, o patys išsiveža gerą nuotaiką, naujas patirtis, pažintis, išpūdzius ir žinojimą, kad kitais metais būtinai reikia vėl atvykti į Jurgines Raudėnuose.

Per devynerius metus Jurginės išaugo į edukacinį teorinės ir praktinės veiklos projektą. Kasmet dalyvaujanti Pedagogų profesinės raidos centro (PPRC) organizuojamuose projektuose, vadovaujami jo vyr. metodininkės etninei kultūrai O. Versekienės, kartu su Jurginėmis Raudėnuose organizuojame seminarus rajono ir apskrities etnokultūros mokytojams, kultūros darbuotojams, ansamblių vadovams bei visiems besidomintiems minėta veikla. Šiūmetinio seminaro tema – „Žinių ir gebėjimų integravimas į etninės kultūros ugdymo turinį“. Kiekvienais metais seminarų metu temines paskaitas skaito ir praktinius užsiėmimus veda ži-

¹⁶ A. Vyšniauskaitė, ten pat, p. 74.

Per Jurgines Raudėnuose daug kas suranda buvimo gamtoje ir bendruomenėje džiaugsmą

Autorės nuotraukos

nomi ir kvalifikuoti lektorai, mūsų mokyklos mokytojai – etninės kultūros ugdymo turinio konsultantų komanda, ir net vyresnieji senieji raudėniškiai moko tradicinio dainavimo bei amatų, organizuojamos pavasarinės mugės-pardavimai, kuriose noriai savo produkciją pristato ir vietos ūkininkai, ir tautodailininkai, ir sodininkai. Pirmosios agrarinės pavasario šventės veikla pradeda šiltojo metų laiko apeiginių švenčių ciklą – visada Raudėnų šv. Baltramiejaus apaštalo bažnyčioje švenčiame Sekmines, o nuo praėjusių metų jau stengiamės atgaivinti dar gerai Raudėnuose prisimenamas Devintinių,¹⁷ arba Dievo Kūno, šventės apeigas tiek bažnyčioje, tiek ūkininkų namuose, tiek laukuose.

Šiandienos Jurginių šventėje stengiamės ne tik atgaivinti senuosius papročius ir tradicijas, bet ir integruodami ją į nūdienos žmogaus gyvenimą leisti prisiliesti ir iš naujo atrasti buvimo gamtoje, buvimo kartu ir aktyvaus dalyvavimo džiaugsmą ir pilnatvę.

*Jovita Lubienė,
Raudėnų pagrindinės mokyklos lietuvių kalbos,
etikos, etnokultūros mokytoja*

Žemaitijos kaimo muziejus džiaugiasi solidžiomis investicijomis

Sumanymas Telšiuose įkurti Žemaitijos kaimo muziejų po atviri dangumi gimė dar prieš II pasaulinį karą. Tada planuota įsteigti vadinamąjį „oro“ muziejų. Tačiau Žemaitijos kaimo muziejaus įkūrimo planą pradėta realizuoti tik 1963 m. Muziejininkus, kultūros veikėjus taryk parėmė Lietuvos Ministrų taryba – 1963 m. Lietuvoje buvo numatyta sukurti Liaudies buities muziejų (Rumšiškų) prie Kauno marių ir tris regioninius muziejus (Telšiuose, Rokiškyje ir Alytuje). 1967 m. gegužės 6 d. Žemaičių buities muziejui paskirtas 15 ha plotas pietvakarinėje Masčio ežero pusėje, būsimo Telšių miesto parko teritorijoje. 1963 m. gegužės 15 d. Kultūros ministerijos pavedimu sudaryta komisija, kuriai buvo patikėta atrinkti trobesius ir kitus eksponatus, skirtus Telšių kaimo buities muziejui. Pagal planą Žemaitijos kaimo muziejuje turėjo būti pastatytos trys sodybos: stambaus ūkininko, vidutinio valstiečio ir mažžemio, suformuotas visuomeninis sektorius: vėjo ir vandens malūnai, kalvė, milo vėlykla, kapinaitės su koplyčia, bažnytelė ir keletas kitų pastatų. Pagal 1966 m. balandžio mėnesį sudarytą Žemaičių kaimo muziejaus teminį planą iš viso į šį muziejų buvo numatyta perkelti ir pastatyti trisdešimt penkis gyvenamuosius bei ūkinės-buitinės paskirties statinius. Statybos darbai prasidėjo 1967 m. Jiems iš pradžių vadovavo Žemaičių muziejaus „Alka“ vyr. mokslinis bendradarbis Petras Snarskis, vėliau – Vitas Valatka.

Šiuo metu Žemaitijos kaimo muziejuje yra tik dalis tų pastatų, kuriuos čia buvo planuota perkelti sudarant muziejaus įkūrimo planą. Pagrindinė priežastis, kodėl iki galo neįgyvendinamas projektas, – lėšų trūkumas. Žemaitijos kaimo muziejus šiuo metu yra Žemaičių muziejaus „Alka“ filialas. Jam vadovauja Gediminas Šatkauskas. Iš viso Žemaitijos kaimo muziejuje, kuris Masčio ežero pakrantėse užima 15 ha plotą, šiuo metu yra 16 autentiškų XIX a. pabaigos – XX a. pradžios pastatų, kurie suskirstyti į tris sodybas ir visuomeninį sektorių. Muziejaus ekspozicija įrengta šiose sodybų sekcijose: turtingo ūkininko sodyboje (gyvenamojo pastato interjeras su apyvokos daiktais); svirne (atitinkama patalpa

įranga); biednioko ūkininko sodyboje (gyvenamojo namo įranga ir apstatymas); vidutinio valstiečio sodyboje (1999 m. įrengta teminė ekspozicija „Lino kelias“).

Papildomai muziejaus lankytojai dar gali susipažinti su vėjiniu malūnu, kalve, jauja ir šių pastatų įranga. Pastatuose įrengtose ekspozicijose rodomi to meto buities apyvokos reikmenys, ūkio padargai, baldai.

Pastaraisiais metais itin jaučiamas visuomenės susidomėjimas tradiciniais amatais. Nuo 2004 m. vykdomi projektai „Senųjų Žemaitijos amatų integravimas į rajono mokyklų technologijų disciplinos programą“ ir „Arklių priežiūros pradžiamokslis“, gaunantys finansavimą iš daugelio respublikinių ir rajono fondų. Visi susidomėję turi galimybę susipažinti su tradiciniais Žemaičių amatais, juos įvaldyti, pritaikyti gražinant Žemaitijos kaimo muziejaus aplinką, o ateityje perduoti kitoms kartoms. Nuo 2001 m. muziejuje auginama genofonduose gyvūnų – žemaitukų veislės arkliai banda. Su šia gražia iniciatyva atsirado poreikis ugdyti jauno žmogaus suvokimą apie arklių priežiūrą, išsaugoti nykstančią veislę. Projektas „Arklių priežiūros pradžiamokslis“ sulaukia didelio žmonių susidomėjimo. Kiekvienais metais pavasarį gimstančio kumeliuko vardo rinkimo konkursas ir vardynų šventė tampa gražia ir džiugia tradicija Telšių miesto gyventojams. Atvykę svečiai turi galimybę pasivažinėti arklio traukiama puskariete ar pajodinėti autentiškoje senoviško žemaitiško kaimo aplinkoje.

Muziejaus ekspozicijoje esantis senoviškas skiedrų gaminimo įrenginys iki šiol tarnauja keičiant autentiškus Žemaitijos kaimo muziejaus pastatų stogus.

Žemaitijos kaimo muziejuje gausu įvairiausių kultūros renginių, tradicinių švenčių: kasmet šimtai persirengėlių atvyksta į žiemos palydėtuvių šventę – Užgavėnes, vasarą iki paryčių švenčiamos Joninės. Jau tradiciniais renginiais tapo „Gegužinės pamaldos“, „Jau ir Jurgis“, Kalėdinė savaitė vaikams ir kt.

¹⁷ Raudėnų kraštas, ten pat, p. 147–159.

Žemaitijos kaimo muziejaus jaujoje kasmet naujai atgyja klotimo teatras, kuriame vyksta klotimo teatrų festivaliai. Taip pat autentiškoje aplinkoje ne vieną kartą buvo organizuotas tarptautinis vaikų folkloro festivalis „Aš pasiejau vėina popa“, liaudies instrumentinės muzikos festivalis „Rėktingiausė mozėkontaa“.

Muziejus gana dažnai savo lankytojams pasiūlo vis naują programą, tad lankytojų ir svečių sulaukiama ne tik iš Telšių rajono, bet ir iš visos Lietuvos bei užsienio. Jiems ne tik mielai pristatoma muziejaus ekspozicija, bet ir sudaroma galimybė savo rankomis prisiliesti prie tradicinių amatų, pajodinėti tikrais žemaitukų veislės arkliais ir pamatyti gražias tradicines šventes. Tokį svarbų ir išskirtinį Telšių rajonui objektą norisi kuo labiau skatinti plėstis ir klestėti, kviesiti visus besidominčius susipažinti su žemaitiško kaimo tradicijomis.

Nors Žemaitijos kaimo muziejus pritraukia nemažai lankytojų, tačiau apsaugoti ir nuolat restauruoti pastatus neužtenka lėšų. Per kelis dešimtmečius statiniai, veikiami atmosferos ir kitų aplinkos reiškinių, susidėvėjo. Nustatyta, kad kai kurios Žemaitijos kaimo muziejaus komplekso statinių dalys susidėvėję nuo 30 iki 100 proc. Juos būtina kuo skubiau konservuoti ir restauruoti. Siekdamas išsaugoti Žemaitijos kaimo muziejaus eksponatus – vertingus medinės architektūros pavyzdžius – ateities kartoms, Telšių rajono

savivaldybė parengė projektą bei pateikė paraišką Europos ekonominės erdvės ir Norvegijos finansinių mechanizmų fondui.

Pagal šį projektą numatyta restauruoti stambaus ūkininko gyvenamąjį namą ir malūną, muziejaus teritoriją aptverti etnografinio tipo tvora, įrengti skelbimų ir atminimo lentas ir kt. Bendra šio projekto vertė – 1393,7 tūkst. Lt. Europos ekonominės erdvės ir Norvegijos finansinių mechanizmų fondas projektui skyrė 975,6 tūkst. Lt paramą. Likusi dalis bus finansuojama iš Telšių rajono savivaldybės administracijos ir valstybės biudžeto lėšų.

Kiti pastatai – stambaus ūkininko svirnas, kiaulininkas, tvartas, daržinė, žardinė, pirtis, jauja, vidutinio valstiečio gyvenamasis namas, jauja – klotimo teatras, tvartas ir svirnas, mažžemio valstiečio gyvenamasis namas bei tvartas, kalvė, tarnybinės patalpos ir informacinis namelis – planuojami restauruoti iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų pagal priemonę „Viešosios turizmo infrastruktūros ir paslaugų plėtra regionuose“. Numatoma, kad šioms projektams reikės 1 505 882 Lt, iš kurių ES parama bus 1 280 000 Lt.

*Eva Stonkevičienė,
Telšių rajono savivaldybės administracijos
Kultūros skyriaus vyr. specialistė*

Koks miestas be amatų ir amatininkų?

Viena iš nacionalinės programos „Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009“ Gyvosios istorijos programos dalių – projektas „Vilniaus amatų paveldas“. Šis vėlyvųjų viduramžių ir renesanso Vilniaus amatų, menų ir cechų tradicijas gaivinantis edukacinių renginių ciklas tęsis visus 2009 metus. Kartą per mėnesį visuomenei pristatomas vienas iš senajame Vilniuje veikusiu amatų cechų. Kiekvienas amatas demonstruojamas istorinėje cecho vietoje arba netoli jos. Projekto kulminacinis renginys – rugpjūčio 21–22 d. vyksianti Baltramiejaus mugė. Taip pat numatoma išleisti leidinį „Amatai Vilniuje: tradicijos ir šiandiena“.

Pirmasis projekto „Vilniaus amatų paveldas“ renginys įvyko paskutinąją sausio dieną. Sugrįžta prie Vilniaus amatininkų cechų kūrimosi ištakų – skvere Visų Šventųjų, Karmelitų ir Arklių gatvių sankirtoje atkartotas pirmasis rašytiniuose šaltiniuose minimas Vilniaus amatininkų viešas aktas – Kailiadirbių madaus brolijos susirinkimas. Ta proga prof. A. Ragauskas pasakojo apie Vilniaus miesto stačiatikiškos kultūros fenomeną – viduramžiškas Madaus brolijas, o prof. L. Klimka aptarė kitas senąsias Vilniaus amatininkų tradicijas.

Antrajame – vasario mėnesio – renginyje sostinės gyventojai bei svečiai galėjo gyvai susipažinti su auksakalyste, mat pirmieji Vilniuje į cechą susibūrė auksakaliai. Jų cecho statutą 1495 m. rugpjūčio 23 d. Trakuose patvirtino Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras. Renginys vyko K. Sirvydo skvere, nes seniausio ir turtingiausio auksakalių cecho namai kadaise buvo įsikūrę šalia esančioje Gaono gatvėje. Iškilmingai buvo perskaityta Vilniaus auksakalių cecho privilegija, auksakalystės paslaptimis dalinosi eksperimentinės archeologijos klubo „Pajauta“ meistrai K. Barišauskas ir E. Babenskas. Smalsuoliai galėjo pamatyti, kaip viduramžiais buvo sveriamas metalas, kaip ruošti lydiniai, kaip

buvo nustatoma sidabro kokybė. Meistrai demonstravo istorinę metalų liejimo, kalstymo, vielos tempimo, graviravimo, emaliavimo, akmenų inkrustavimo ir kitas technologijas. Vilniaus universiteto Schola Cantorum Vilnensis (vadovaujama R. Gražinio) Vilniaus universiteto Šv. Jonų bažnyčios Auksakalių cecho (Šv. Barbaros) koplyčioje pagal seną tradiciją giedojo lotyniškus mišparus už koplyčios ikūrėjus ir auksakalių cechą.

Kovo mėnesio renginyje vilniečiai turėjo galimybę susipažinti su siuvimo tradicijomis, nes po auksakalių išskirtinė teisė versti amatu, ruošti naujus meistrus ir kontroliuoti jų darbą buvo suteikta Vilniaus siuvėjų cechui. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras 1495 m. rugpjūčio 25 d. patvirtino jų cecho statutą.

Pagal istorinius duomenis, Vilniaus siuvėjų cecho namas (1530–1743 m.) buvo Pilies gatvėje, Nr. 34. Kita žinoma Vilniaus siuvėjų cecho vieta – Didžioji g. Nr. 24. Nuo XVII a. vid. siuvėjų cecho būstinė buvo ir Bokšto g. Nr. 1. Siekiant apjungti šiuos tris adresus, edukacinis renginys vyko K. Sirvydo skvero dalyje, kuri yra arčiau Pilies ir Didžiosios gatvių. Istorines siuvimo amato tradicijas gyvai pristatė eksperimentinės archeologijos klubo „Pajauta“ siuvėja ir drabužių modeliuotoja A. Salatkaitė. Buvo galima pamatyti, kaip istorijos bėgyje keitėsi rūbo konstrukcija, medžiagos, mados, stebėti siuvėjų dirbtuvėje kasdien atliekamus darbus. Kiekvienas norintis galėjo pabandyti siūti rankomis ir prisidėti prie bendro siuvinio – šalio, kuriame atsispindėtų audinių, siūlių kaita laikui bėgant, sukūrimo.

Po auksakalių, siuvėjų ir barzdaskučių 1516 m. rugpjūčio 4 d. bendrą cechą ikūrė kalviai, katiliai ir šaltkalviai. Tad ketvirtajame – balandžio mėnesio – edukaciniame projekto „Vilniaus amatų paveldas“ renginyje buvo pristatomas kalvystės amatas.

A. Versecko nuotrauka

Keramikas V. Vasaitis apsirengęs rekonstruotu viduramžių amatininko kostiumu

U. Gedaitės nuotrauka

Kalvystės amato tradicijas demonstruoja kalvis E. Kapčius

Nors minimam cechui 1538 m. priklausė namas Arklių gatvėje ir tik apie 1666 m. Vilniaus kalvių, katilių ir šaltkalvių cechas persikėlė į Vilniaus gatvę, siekiant apimti kuo daugiau buvusių istorinių Vilniaus cechų vietų, renginiui pasirinkta vieta greta Vilniaus gatvės – skvere šalia Radvilų rūmų. Istorines kalvystės amato tradicijas demonstravo Vilniaus krašto tautodailininkų – meno kūrėjų bendrijos meistras E. Kapčius. Susidomėjusieji patys galėjo nusikalėti specialiai projektui „Vilniaus amatų paveldas“ sukurtą monetą ir išgirsti lietuvių, airių ir graikų pasakų apie kalvius ir kalvystę. Visa tai vyko po iškelta Vilniaus kalvių cecho vėliava.

Gegužės mėnesio renginyje vilniečiai ir sostinės svečiai galės susipažinti su senaisiais miesto batsiuviais, birželį – su odiniais, liepą – su Vilniaus miesto audėjų cechu, rugpjūtį – su senuoju medžio apdoravimo amatu, rugsėjį – su sostinės puodininkystės tradicijomis, spalį – su stikliais, lapkritį – su knygrišiais, o gruodį – su viduramžių maisto gamtinimo papročiais.

Projekto „Vilniaus amatų paveldas“ idėjos autorė, istorikė Indrė Rutkauskaitė sako, kad tyrinėti ir gaivinti senąsias Vilniaus amatų tradicijas labai svarbu. Tai leidžia suvokti Vilnių kaip seną, viduramžius siekiančią istoriją turintį Europos miestą. Tai ypač aktualu šiandieninėje situacijoje – plėtojant kultūrinį turizmą. Projektą pristato VšĮ „Amatų gildija“. Organizatorių nuomone, praeities rekonstravimas nėra savaiminis tikslas; kur kas svarbiau rekonstruojant praeitį, kurti dabartį.

Ypač svarbi projekto dalis – rugpjūčio 21–22 d. Vilniaus Rotušės aikštėje numatoma Baltramiejaus mugė. 1495 m. šv. Baltramiejaus dienos (rugpjūčio 24-osios) išvakarėse Didžiajam

Lietuvos kunigaikščiui Aleksandriui patvirtinus pirmąjį Vilniaus cecho statutą, ji Vilniaus amatininkams tapo atmintina diena.

Baltramiejaus mugė prasidės iškilminga amatininkų eiseną su Vilniaus cechų amatininkų vėliavomis, teatriniais elementais, gaivinant Vilniaus elgetų, muzikantų cechų tradiciją, organizuojant žaidimus, spektaklius. Numatoma galimybė pristatyti visuomenei tokius išnykusius Vilniaus amatus kaip odininkystę ir ginklakalystę. Į mugę siekiama pritraukti tautinių mažumų (karaimų, totorių, žydų) atstovus ir taip atskleisti Vilniaus miesto ir senujų Vilniaus amatų istorinį daugiakultūriškumą.

Specialiai Vilniaus amatų paveldo projektui sukurtas personažas „meistras“. Rekonstruotu viduramžių amatininko kostiumu apsirengusį žmogų bus galima sutikti visuose projekto renginiuose. Remiantis moksliniais Vilniaus amatininkų cechų tyrimais, pasiūtos sostinės amatininkų cechų vėliavos.

Projektu „Vilniaus amatų paveldas“ siekiama ne tik populiarinti viduramžiškas Vilniaus amatininkų tradicijas, bet ir stiprinti šiandieninę sostinės amatininkų bendruomenę. Į projektą stengiamasi įtraukti kuo daugiau šiandien Vilniuje kuriančių, senąsias technologijas gaivinančių, tradicijas puoselėjančių amatininkų. Edukaciniuose renginiuose pasirodyti kviečiami pagal senąsias amatininkų tradicijas dirbantys Vilniaus miesto amatininkai, neturintys atvirų dirbtuvių, taip pat ir kitais amatais užsiimančios įstaigos bei įmonės.

Audronė Daraškevičienė,

Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato vyresnioji specialistė

Apie etninės kultūros pamokos perspektyvas

2009 m. kovo mėnesį buvo sudaryta LR Švietimo ministro patvirtinta darbo grupė, kurios tikslas – parengti galutinį Etninės kultūros ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose strategijos variantą. Į šią darbo grupę įsiliejo Švietimo ministerijos, Etninės kultūros globos tarybos, Lietuvių etninės kultūros draugijos atstovai ir mokytojai entuziastai. Viena iš šios grupės narių – Lietuvių etninės kultūros draugijos pirmininkė, Etninės kultūros globos tarybos narė, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos docentė dr. Dalia Urbanavičienė. Su ja kalbamės apie etninės kultūros ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose perspektyvas.

– Kokia forma etninės kultūros yra mokoma bendrojo lavinimo mokyklose šiandien?

– Etninės kultūros ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose kaip būtinas dalykas yra paminėtas daugelyje LR įstatymų: Saugumo, Švietimo, Etninės kultūros. Bet kai prieinama prie konkrečių priemonių – metinių planų, standartų – jų pasigendama. Kiek man teko susipažinti su šiandieniniais mokymo planais, etninė kultūra į mokymo planus kaip pasirenkamas dalykas nėra įrašyta, kai tuo tarpu kaip pasirenkamas dalykas yra įrašyta, pavyzdžiui, grafinė fotografija. Dabartinėje situacijoje viskas priklauso nuo mokyklos direktoriaus geranoriškumo. Net jei atsiranda mokytojas entuziastas, kuris nori dėstyti etninę kultūrą kaip pasirenkamą dalyką, direktorius formalistas gali jam tiesiog pasakyti, kad tokio dalyko mokymo planuose nėra.

Bendrojo lavinimo mokyklų paskutinėse klasėse galima rinktis profesinį rengimą, bet ten eina kalba apie turizmo organizavimą, viešbučių administravimą. Visiškai nėra kalbos apie tradicinius amatus, kas tikrai galėtų būti.

Paprastai sakoma, kad etninė kultūra yra pakankamai integruota į kitus dėstomus dalykus. Iš tikrųjų ta integracija – vis blogesnė. Vis labiau auga daugelio mokomųjų dalykų krūvis, tad etninės kultūros integravimui tiesiog nebelineka laiko. Kitas dalykas – kad mokytojas galėtų integruoti etninę kultūrą į savo dėstomą dalyką, jis turi būti labai išprusęs etninės kultūros srityje. O rengiant įvairių dalykų mokytojus, toks išprusimas jiems nesuteikiamas. Išspręsti šias problemas būtų žymiai paprasčiau paruošiant tam tikrą kiekį etninės kultūros mokytojų ir įvedant etninę kultūrą kaip atskirą dalyką, o ne absoliučiai visus, gaunančius pedagoginį išsilavinimą, bandant supažindinti su etnine kultūra. Kad būtų užtikrintas pilnas krūvis šioms mokytojams, galėtų būti dvigubos specialybės. Pavyzdžiui, galėtų būti rengiami etninės kultūros – lietuvių kalbos arba etninės kultūros – geografijos mokytojai.

Kai nėra atskiro etninės kultūros dalyko, nėra rengiami ir vadovėliai ar kita metodinė medžiaga.

– Papasakokite plačiau, kokia forma etninė kultūra, Jūsų nuomone, turėtų būti dėstoma bendrojo lavinimo mokyklose?

– Manau, kad privaloma etninės kultūros pamoka turi būti visoms klasėms: nuo mažiausių iki vyriausių. Tik tokiu atveju įmanomas nuoseklus supažindinimas su etnine kultūra. Viename iš paskutiniųjų rengiamos strategijos variantų dėstyti etninę kultūrą kaip atskirą ir privalomą dalyką buvo numatyta nuo penktos iki dešimtos klasės; vienuoliktose, dvyliktoje klasėse – kaip pasirenkamą, o pradinėse – kaip integruojamą dalyką. Per diskusijas išaiškėjo, kad būtent pradinėse klasėse daugiausia pasirenkama etninės kultūros kaip atskiro privalomo dalyko dėstymui. Daug pradinėjų klasių mokytojų etninę kultūrą

integruoja į įvairias pamokas, tačiau visada geriau, kai yra atskiros pamokos. Mokytojai praktikai pateikia svarių argumentų, kad integracijos ir papildomo (neformalaus) ugdymo tikrai neužtenka. Integruojant dalyką į skirtingas pamokas, vaikai nesugeba suvokti visumos.

Dabartiniame strategijos variante etninė kultūra yra numatyta kaip atskiras ir privalomas dalykas nuo pirmos iki paskutinės klasės. Tiesa, vienuoliktoms ir dvyliktomis tai būtų tik privalomas modulis: 36 valandų kursą būtų galima išklausti per vienus arba per kitus metus.

Norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad negalima dėstyti etninę kultūrą vien tik teoriškai. Jei bus tik „plikos“ pamokos, jos gali duoti neigiamą efektą. Manau, prasmingas būtų modelis, koks yra taikomas Kauno „Ažuolo“ vidurinėje mokykloje, susidedantis iš trijų dėmenų: pamokos, gyvosios tradicijos renginių ir veiklos tam tikrame kolektyve. Čia visa, su kuo susipažinama per teorines etninės kultūros pamokas, pritaikiama ir praktiškai patikrinama per gyvosios tradicijos renginius – vakarones, kalendorinių švenčių šventimą, talkas, žygius ir t. t. Trečiasis dėmuo – tai „Ažuolo“ mokyklos klubas „Gilė“, į kurį ateina tie mokiniai, kurie nori etninę kultūrą gilintis labiau. Toks klubas (gali būti ansamblis ar kt.) tampa vedančiuoju per renginius, etninės kultūros patirties skleidėju visoje mokykloje.

Beje, naujas strategijos pavadinimas yra toks: „Etninės kultūros plėtros švietimo įstaigose strategija“. Taigi truputį išsiplečiame: kalbame ne tik apie bendrojo lavinimo mokyklas, o ir apie papildomo ugdymo – dailės, muzikos – mokyklas (planuojama, kad mokinio papildomo ugdymo krepšelis galėtų būti atsinešamas ir į šias mokyklas). Stengiamės paliesti net ir profesinio mokymo mokyklas.

– Kokias problemas padėtų išspręsti etninės kultūros privalomas mokymas?

– Kaip rodo sociologinių tyrimų rezultatai, etninės kultūros mokymas yra puiki prevencijos priemonė prieš nusikalstamumą. Etninę kultūrą pažįstantys vaikai auga visai kitokie negu kitose mokyklose – su visai kitokiomis moralinėmis vertybėmis, žymiai patriotiškesni, nelinkę emigruoti. Kalendorinių švenčių šventimas, įvairūs tradiciniai amatai – puikus būdas didinti vaikų užimtumą.

LR Saugumo įstatyme kalbama apie tai, kad būtent dėstant etninę kultūrą mokyklose būtų įvykdytas pagrindinis vidaus politikos uždavinys – suteikti tautinio identiteto suvokimo pagrindus ir tokiu būdu išugdyti jaunų žmonių patriotizmą. Kiek man žinoma, per pilietinio ugdymo pamokas apie lietuvių etninę kultūrą nėra suteikiama žinių, nes šio dalyko programos parengtos daugiau pagal amerikietišką modelį.

– Daug diskusijų kelia klausimas, kas etninę kultūrą mokys. Juk tokių mokytojų šiuo metu niekas neruošia.

– Labai daug etninės kultūros mokytojų nuo etninės kultūros mokymo yra pabėgę, nes tai daryti yra labai sudėtinga. Jiems nesudaromi krūviai, todėl jie priversti turėti tik porą etninės kultūros pamokų ir dar dėstyti etišką, lietuvių kalbą ar pan. Iš kiekvieno dalyko reikia atestuoti, rengti programas ir kt. Reikia išvaizduoti, koks tai yra krūvis.

Yra pradėjęs formuotis kvalifikacijos kėlimo etninės kultūros srityje tinklas. Yra parengta priemonių, metodikų, aprobuota programų, kuriomis remiantis galima mokyti etninės kultūros, kelti kvalifikaciją. Visa tai suaktyvins etninės kultūros moky-

tojus parengti tikrai įmanoma. Reikėtų sukurti duomenų bazę, kurioje būtų galima kaupti visus gerus pavyzdžius, programas, metodines priemones, naudojamas etninės pakraipos mokyklose (pvz., Kauno „Ažuolo“, „Šilo“ ir kitose). Pagrindas tikrai jau yra sukurtas.

Kol kas tik nėra bendros sistemos – maži žinome apie vieni kitų darbus. Pati dirbu Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje, esame išleidę daugybę garso įrašų su liaudies dainomis (greitai pasirodys DVD „Metų ratas“ – apie papročius). Kitos institucijos taip pat rengia ir leidžia daugybę dalykų, kurie gali būti panaudoti kaip mokymo priemonės.

Aišku, jei staiga, pagal nurodymą iš aukščiau, kiekvienoje mokykloje privalėtų atsirasti po etninės kultūros mokytoją ir visa metodinė medžiaga, gali būti padaryta daug klaidų. Dėl to siūlome veikti etapais. Juos reikia labai gerai apmąstyti. Galbūt reikėtų pradėti nuo privalomo dalyko pradinukams ir ribinėms klasėms – penktajai, devintajai, toliau eiti palaipsniui ir prie kitų klasių.

Kai buvo parengtas pirmasis strategijos variantas, buvo numatyta ją įgyvendinti 2007–2012 m. Tačiau strategija porą metų pragulėjo ministerijos stalčiuose. Dabar būtų logiška užsibrėžti iki 2012 m. parengti strategijos pagrindus, o nuo 2013 iki 2016 m. – juos įtvirtinti.

Beje, klausimas, kas ateis mokyti, turėjo iškilti įvedant ir etiką, tikyba, nes niekas nebuvo parengęs nei etikos, nei tikybos mokytojų.

– *Kas vėliau, etninei kultūrai kaip privalomam dalykui mokykloje įsitvirtinus, rengs etninės kultūros mokytojus: Vilniaus pedagoginis universitetas?*

– Ne tik. Pavyzdžiui, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos etnomuzikologijos studentai turi labai daug žinių ne tik apie muzikinius dalykus. Jie puikiai gali dirbti etninės kultūros mokytojais, jei pasirenka pedagoginę specializaciją. Taip pat ir Vytauto Didžiojo universiteto absolventai etnologai puikiai galėtų tuo užsiimti, kaip ir baigusieji kitas etninės kultūros specialistus rengiančias aukštąsias mokyklas.

Istatymu turi būti įteisinta, kad kai kurių etnokultūrinių dalykų, pavyzdžiui, tradicinių amatų galėtų mokyti liaudies meistrai. Sakoma, kad ir dabar niekas netrukdo į technologijų pamokas pasikviesti drožėją, bet mokytojais dirbti jie negali, nes neturi pedagoginio išsilavinimo. Bet juk savo amato patirtį drožėjas puikiai galėtų mokiniams perduoti.

– *Dažnai žmonėms kyla klausimas, ką įmanoma dėstyti per etninės kultūros pamokas 12 metų?*

– O ką įmanoma dėstyti 12 metų per etiką? Etika – kur kas siauresnė sritis. Galbūt tiems, kas nėra artimai susipažinęs su etnine kultūra, išties gali atrodyti, kad tai siaura sritis. Tačiau mes turime daugybę kūrybinių išraiškos priemonių – dainas, šokius, žaidimus, tautodailę, amatus. Dar platesnė yra tradicinė žinija:

kiek yra sukaupta duomenų apie etnokosmologiją, pasaulėžiūrą, mitologiją, kalendorinę sistemą ir kitus dalykus! Šu mažiukais reikėtų pradėti nuo paprastų dalykų – dainavimo, šokio igūdžių formavimo, o su vyresniais galima pereiti prie pasaulėžiūros, filosofinio vertybių aiškinimo, kultūrologinių palyginimų.

Beje, 2002 metais buvo atlikta abiturientų, o 2004-aisiais įvairaus amžiaus žmonių apklausa. Paaiškėjo, kad labai daug kas pasigenda mokykloje mokymo apie papročius, mitologiją, pasaulėžiūrą (ypač vyresnėse klasėse). Nereikėtų suvokti, kad etninės kultūros pamokose bus skatinamas nacionalizmas. Vyresnėse klasėse etninės kultūros pamoka būtų skirta ne tik savo, bet ir kitų kultūrų pažinimui.

– *Daug kas įžvelgia grėsmę, kad privalomas dalykas taps formaliu: jį mokiniai atmes vien dėl to, kad jis privalomas.*

– Apie tai nemažai diskutavome. Klausimas iškyla, ar neatsitiks taip, kaip atsitiko su tikybos mokymu. Žmonės, kurie nesugeba dalyko pateikti patraukliai, sukelia neigiamą efektą. Tačiau juk kiekvieną dalyką bedėstant atsiranda blogų mokytojų – blogų matematikų, blogų biologų. Neatmestina tikimybė, kad bus ir blogų etninės kultūros mokytojų. Iš tikrųjų reikėtų labai atidžiai rengti programas, siūlyti metodines priemones. Juk etninė kultūra nėra kažkas nesuvokiamo, nesuprantamo, ko negalėtų patraukliai išdėstyti, pavyzdžiui, lietuvių kalbos mokytojas, gavęs geras metodines priemones. Dėl to ir reikalinga duomenų bazė apie geriausius pavyzdžius.

– *Jei Strategijoje bus numatyta, kad etninė kultūra turi būti dėstoma ne tik per teorines pamokas, bet ir popamokinėje veikloje, ar bus numatytos konkrečios lėšos, pavyzdžiui, ekskursijoms?*

– Jau ir dabartinės galimybės leidžia organizuoti ekskursijas, kuriose būtų susipažįstama su etnine kultūra. Kiekviena klasė turi valandų ekskursijoms, kurias galėtų išnaudoti būtent tam, o ne kelionėms į „Akropolį“. Tais resursais galima pasinaudoti. Tačiau tų lėšų šiam tikslui turi būti numatyta daugiau. Jei Vyriausybė siekia užtikrinti vidinį saugumą ir tautos neišsivaikščiojimą, turėtų būti numatytas papildomas biudžetas. Reikia žiūrėti prioritetų. Labai neprotinga strategija, kai leidžiama per kelias minutes fejerverkais į orą išmesti milijonus, o patriotizmo ugdymui tokių pinigų jau pasidaro gaila.

– *Ar nepadidės vaikams krūvis?*

– Vėl reikia svarstyti prioritetus – ar tikrai reikia 12 metų mokyti etikos, tiek daug skirti laiko kitiems dalykams, kurių svarba žymiai menkesnė negu etninės kultūros – juk ne veltui įvairiuose Lietuvos įstatymuose jos reikalingumas paminėtas ne tik siekiant išugdyti brandžias asmenybes, bet ir užtikrinti tautos saugumą. Bet čia jau Švietimo ministerija turėtų nuspręsti, iš ko reikės tas valandas „nukirpti“, kad krūvis mokiniams per daug neišaugtų.

Kalbino Audronė Daraškevičienė

Visuomeninių kultūros organizacijų indėlis į regiono kultūrą: siekiai, realybė, problemos

Tiek šalies, tiek Panevėžio apskrities mastu niekas nenagrino nevyriausybinų organizacijų (NVO) veiklos, neapibendrinu jų indėlio į regiono kultūros plėtrą¹. Šia tema nėra atlikta jokių tyrimų. Šis straipsnis nepretenduoja į tyrimus, tai tik eilinio kultūros darbuotojo žvilgsnis šia kryptimi. Tikėtina, kad situacija visoje Lietuvoje panaši – tinklalapyje www.on.lt visai nėra skyriaus „Kultūra“, net nenumatyta vietos kultūrinėms organizacijoms. Tarp įvairių laisvalaikio, profesinių, tautinių organizacijų kultūrinę veiklą vykdančių tėra tik apie 5%. Panevėžio mieste situacija dar sudėtingesnė. Panevėžio miesto savivaldybės tinklalapyje (www.panevezys.lt) nurodoma, kad mieste veikia 499 nevyriausybines organizacijos. Šis pritenkiantis skaičius, regis, turėtų sakyti: kokia pilietiška brandi yra miesto bendruomenė, nes NVO aktyvumas, apčiuopiami jų veiklos rezultatai – vienas išraiškiausių visuomenės demokratijos ir pilietiško rodiklių. Deja, tai tik regimybė. Tik 4 iš visų organizacijų nurodo kultūrinę veiklą kaip savo veiklos prioritetą, tuo tarpu sportine veikla Panevėžio mieste užsiima net 115 organizacijų. Taigi toks santykis... Be abejo, galima sakyti, kad rūpestis kūno kultūra – taip pat viena iš sudėtingo daugiasluoksnio kultūros proceso dalių. Galima sakyti, kad visuomeninės organizacijos buriasi savanoriškai, pagal poreikį. Vadinasi, tokie mūsų poreikiai – deja, ne kultūriniai. Kadangi aiškios kultūros strategijos bei politikos neturime nei šalyje, nei Panevėžio apskrityje, nėra paskaičiuota, kokią grįžtamąją vertę sukuria litas, įdėtas į kultūros plėtrą. Dar neišmokome realiai įvertinti kultūrinės veiklos naudos, todėl turime tokį netolygų rezultatą.

Taigi apsisitokime prie Panevėžio regiono nevyriausybinių organizacijų kultūrinės veiklos². Galima būtų išskirti šias nevyriausybinių organizacijų kultūrinės veiklos kryptis:

- 1) profesionalaus meno saviraiška ir sklaida;
- 2) mėgėjų meno saviraiška ir sklaida;
- 3) krašto (regiono) istorijos pažinimas, kultūros paveldo globa ir etninės kultūros veikla;
- 4) bendruomenių veikla.

Labiausiai organizuoti ir struktūrizuoti respublikinio lygmens nevyriausybinių organizacijų regioniniai padaliniai – Lietuvos tautodailininkų sąjungos Panevėžio bendrija, Lietuvių kalbos draugijos Panevėžio skyrius, Lietuvos kraštotyros draugijos Panevėžio rajono skyrius, menininkų organizacijų regioniniai skyriai. Šių organizacijų veikla ryškiausiai matoma ir visuomenei – vyksta menininkų kūrybos plenerai, rengiamos parodos, leidžiami albumai, katalogai, knygos. Šias organizacijas, sakydama, tradicines, sukurtas iš viršaus ar paveldėtas

iš sovietmečio, labiau remia ir valstybės institucijos, Kultūros rėmimo ir kiti fondai. Kai kurios jų netgi turi etatinius darbuotojus visuomeninei kultūrinei veiklai vystyti, tačiau jos nėra tikrosios visuomenės pilietiško reiškes. Prie bendruomenės pilietiško ir demokratijos stiprinimo labiau prisideda pačių piliečių iniciatyva sukurtos organizacijos. Dar didesnę pagarbą jos nusipelno, jeigu vykdo savo kraštui, savo bendruomenei svarbią kultūrinę veiklą. Tokių organizacijų mūsų regione nedaug, tad kai kurių jų veiklą verta apžvelgti plačiau.

Viena iš seniausių (įkurta 1989 m.) ir autoritetingiausių regione – Žiemgalos draugija. Jos tikslas – tyrinėti savo krašto pirmieji (buvusių žiemgalių) kultūrinį palikimą: archeologiją, istoriją bei šiandien šiame krašte gyvenančių gyventojų tarmę, etnografiją, liaudies meną. Šios draugijos veiklos sėkmė – iš šio krašto kilusių intelektualų – mokslininkų, menininkų – atsakomybė ir įsipareigojimas gimtinei bei vietos žmonių aktyvus domėjimasis savo krašto istorine praeitimi, etnine kultūra. Žiemgalos draugija kasmet rengia kraštotyros ekspedicijas ir kraštotyros darbų konkursus, kuriems krašto moksleiviai pateikia darbus apie tarmę, vietovardžius, tautosaką, kryždirbystę, kaimų istorijas ir kt. Kasmet rengiami Žiemgalos dailininkų plenerai, folkloro šventė „Žiemgala“, neformaliai bendradarbiaujama su Latvijos Zemgalos regionu. Ypač pavydėtina Žiemgalos krašto kultūros ir istorijos sklaidos galimybė – leidžiami net 2 istorinio kultūrinio pobūdžio žurnalai „Žiemgala“ (red. V. Didžpetris) ir „Šiaurietiški atsivėrimai“ (red. S. Tumėnas), o kur dar mokslo tyrinėjimų leidiniai, pavyzdžiui, „Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas“ (2004 m.). Žiemgalos draugijos veikla išryškina šio krašto specifinį regioniskumą, stiprina šio krašto žmonių etninį tapatumą ir jų savimone.

Panašių tikslų siekė ir „Aukštaičių akademija“, įkurta 1995 m. Rokiškyje. Akademija iš tiesų gražiai pradėjo: kasmet rengė mokslines konferencijas, kurias palydėdavo leidiniu (išleista 8 konferencijų medžiaga: „Aukštaitija ir kalba“, „Aukštaitija ir knyga“, „Aukštaitija ir muzika“, „Aukštaitija ir šokis“, „Aukštaitija ir tautodailė“, „Aukštaitija ir Sėlija“ bei kt.). Akademija vykdė projektą „Aukštaitijos baroko kelias“, rengė seminarus, šventes, tačiau pastaruosius 5-erius metus „Aukštaičių akademija“ tyli. Pasak organizacijos įkūrėjo Petro Blaževičiaus, organizacija išsikvėpė. Ne vienam visuomenininkui bendraminčių komandos subūrimas ir gera vadyba – ypač aštri problema.

Neatsitiktinę (nuo šventės iki šventės), o nuoseklią kultūrinę veiklą vykdo Pasvalio literatų klubas „Užuovėja“ bei Vilniaus pasvaliečių klubas, kuris 2 kartus per metus išleidžia puikų savo krašto kultūrai skirtą leidinį. Pastaraisiais metais rengdamas parodas, kūrybos vakarus, kultūrinę veiklą ėmė plėsti Vilniaus rokiškėnų klubas.

Panevėžio miesto bendruomenės „Senamiestietis“ (seniausios miesto gatvės bendruomenė) iniciatyva iškilo paminklai Panevėžio miesto įkūrimui bei pirmajai bažnyčiai, atsirado knyga „Senamiesčio gatvės bei Panevėžio miesto bažnyčių istorija“, senamiestiečiai miesto bendruomenei rengia parodas, konferencijas, knygų pristatymus ir kt. kultūrinius renginius. Už aktyvią visuomeninę veiklą puoselėjant kultūrinį ir istorinį paveldą ši bendruomenė 2008 m. nominuota nacionalinės ver-

¹ Tarptautinės kultūros dienos proga 2008 metų balandžio 14 d. Panevėžyje LR Seimo Kultūros ir švietimo komitetas, Vyduono draugija, Rericho draugija, „Ethos“ draugija bei Panevėžio miesto savivaldybė organizavo tarptautinę konferenciją „Kultūra po Aukštaitijos dangumi“. Šiai konferencijai ir buvo parengtas šis pranešimas.

² Kalbėti apie visos Aukštaitijos visuomeninių organizacijų kultūrinę veiklą būtų pernelyg platu, tad šiame tekste regiono sąvoka susiaurinta iki Panevėžio apskrities ribų – Panevėžio, Pasvalio, Biržų, Kupiškio, Rokiškio rajonų ir Panevėžio miesto savivaldybių.

tybės statusui gauti. Šia pilietiškai aktyvia bendruomene dažnai remiasi ir Panevėžio miesto savivaldybė.

Gera piliečių iniciatyva, paremta valdžios supratimu ir palaikymu, gali duoti puikių rezultatų. Gražus tokios sąveikos pavyzdys – Lietuvai pagražinti draugijos Kupiškio skyriaus ir Kupiškio rajono savivaldybės bendradarbiavimas. Draugija talkomis, medelių sodinimu, gėlynų puoselėjimu, krašto įžymių žmonių gimtinių, senų kapinačių tvarkymu prisideda prie krašto aplinkos kultūrinimo. Per 9-erius draugijos gyvavimo metus neatpažįstamai pasikeitė miestu tekančios Kupos slėnis: išvalyta upelio vaga, sutvarkyti krantai, įrengtos poilsio zonos. Iki Lietuvos vardo 1000-mečio paminėjimo draugija išpareigojo sutvarkyti visus rajono piliakalnius ir prieigas prie jų. Lietuvai pagražinti draugijos Kupiškio skyriaus sėkmės formulė paprasta – aktyvūs draugijos nariai yra savivaldybės administracijos darbuotojai. Kai aukščiausia valdžia rodo asmeninį pavyzdį, jos iniciatyvas palaiko ir miesto bendruomenė.

Gražių NVO kultūrinės veiklos pavyzdžių regione yra ir daugiau. Lietuvos pilių ir dvarų asociacijos aktyvių narių dėka iš griuvusių kyla Alančių, Antašavos, Bistrampolio, Taujėnų ir kiti regiono dvarai. Kaimų bendruomenės (Šukionių – Biržų r., Antašavos – Kupiškio r., Daujėnų, Valakėlių – Pasvalio r., Kupreliško, Kamajų, Salų – Rokiškio r., Krekenavos, Miežiškių, Trakiškio – Panevėžio r. ir kt.) puoselėja etninę kultūrą – kulinarijos paveldą, tradicinius amatus, rengia kalendorines šventes.

Nemažai renginių, kitų kultūrinių projektų rengia filantropinės, socialinės, jaunimo organizacijos (Rotary klubas, Gausių šeimų bendrija, moterų politikų klubas „Veikliosios moterys“, Maironiečių draugija, Žygeivių klubas ir kt.). Gražių visuomeninių organizacijų kultūrinės veiklos pavyzdžių galima minėti dar daugiau. Tačiau privalu išvelgti ir keletą kultūrinę veiklą vykdančių visuomeninių organizacijų problemų:

Nevyriausybinių organizacijų, vykdančių kultūrinę veiklą Panevėžio apskrityje, didžiulė įvairovė ir jų veiklos lokalumas. Kad būtų ryškesnė šių organizacijų įtaka ne tik vietose, bet ir visame regione, reikėtų vienijančios ašies. Tai galėtų būti apskrities (regioninis) kultūrinio pobūdžio leidinys (Panevėžio apskritis – viena iš nedaugelio šalyje, kuri neturi savo kultūrinio leidinio). Šias organizacijas labiau burti, vienyti bendrai regioninei veiklai galėtų seniai numatytas, bet vis neatsirandantis regiono kultūros centras. Tokie regiono kultūros centrai veikia Žemaitijoje, Suvalkijoje, Mažojoje Lietuvoje. Akivaizdu, kad šių regionų kultūrinės organizacijos yra stipresnės ir aktyvesnės.

Nevyriausybinių organizacijų kultūros projektų rengimas, organizacijų kultūrinės veiklos finansavimas. 2008 m. NVO rėmimo fondas finansavo 129 projektus, deja, tik 9 iš jų buvo iš Panevėžio apskrities: 2 iš Kupiškio rajono, 5 iš Rokiškio rajono, 2 iš Panevėžio miesto nevyriausybinių organizacijų. Akivaizdu, kad regiono nevyriausybinių organizacijos prastai parengia projektus, gauna tik menką finansavimą, tad ir jų veikla siaura – apsiribojama renginiais pačios organizacijos nariams. Pastebėtina, kad nepakankamai išnaudojami kiti finansavimo šaltiniai – Regionų kultūros programų rėmimo, Norvegijos paramos, Kultūros

rėmimo fondai ir kt. Regiono kultūrinę veiklą vykdančios nevyriausybines organizacijos nepakankamai išnaudoja lobizmo galimybę. Kultūriniai mainai, kultūrinės paslaugos gali būti naudingos ir rėmėjams, ir lėšų valdytojams.

Eurointegracijos problema. Kultūrinės veiklos organizacijoms, ypač vykdančioms kraštotyros, vietos kultūros paveldo, etninės kultūros globos darbą, sunku surasti partnerius ar koofinansuotojus, reikalingus teikiant projektus į tarptautinius fondus.

Nevyriausybinių organizacijų ir valdžios institucijų sąveikos problema. Ši problema labai opi, susijusi su žmogiškais tarpusavio santykiais. Dažnai kultūrinė nevyriausybė organizacija sukuriama kokiam nors neapgalvotam valdžios žingsniui stabdyti (pavyzdžiui, 2006 m. visos Panevėžio miesto kultūrinę veiklą vykdančios organizacijos susivienijo ir įkūrė asociaciją „Bitės namai“, kad apgintų namą, kuriame yra rašytojos Gabrielės Petkevičaitės–Bitės memorialinis muziejus, nuo privatizavimo). Tuomet neišvengiama priešiško ir nesuskalbėjimo. Jeigu dažniau būtų laikomasi dėsnio: gerą piliečių iniciatyvą palaiko valdžios institucijos, turėtume kur kas džiugesnių rezultatų.

Pilietinės visuomenės ugdymo problema. Nevyriausybines organizacijas turėtų neužsidaryti savo profesijos ar pomėgio kiaučiuke, aktyviau reikštis žiniasklaidoje, bendrauti su valstybinėmis institucijomis, dažniau reikšti viešas iniciatyvas, akcijas. Nevyriausybines organizacijas, o ypač vykdančias kultūrinę veiklą regione, turi būti matomos ir girdimos.

Kūrybinių nevyriausybinių organizacijų narių senėjimo problema. Panevėžio regione ypač jaunimo trūksta Tautodailininkų sąjungoje: beveik nebėra jaunu audejų, medžio drožėjų. Panevėžio tautodailininkų bendrijos parodose sutikti jauno kūrėjo darbus – retenybė.

Istatymų paimavos problema. Šiandien veikia Visuomeninių organizacijų, Asociacijų, Viešųjų įstaigų, Labdaros ir paramos fondų įstatymai, kuriuos, registruojant draugiją, reikia derinti tarpusavyje, taip pat reikia laikytis Mokesčių įstatymo. Be teisininko konsultacijos sunku įregistruoti visuomeninę organizaciją. Įstatymuose trūksta iniciatyvos laisvės.

Taigi visuomeninių organizacijų, vykdančių kultūrinę veiklą Panevėžio regione, siekiai išties kilnūs ir gražūs – rūpintis savo krašto istoriniu ir kultūriniu palikimu, puoselėti etninę kultūrą, sudaryti sąlygas saviraiškai, tačiau realybė skurdoka – šios organizacijos mažai finansuojamos, jų veikla uždara, rezultatai ne visada viešai matomi ir vertinami.

Išėtis matyčiau dvi. Pirmą, visuomeninėms organizacijoms dar reikia bręsti – dauguma jų įsikūrė prieš 7–10 metų, tik viena kita skaičiuoja 15 ir daugiau metų. Antra, reikalinga artimesnė sanglauda tarp visuomeninio ir valstybinio sektorių, didesnis pasitikėjimas vienu kitais ir bendro tikslo matymas.

*Vitalija Vasiliauskaitė,
Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato
specialistė Aukštaitijos regionui*

Atgimimo ažuolyno 20 metų sukaktis

Per Lietuvą ritantis žaliajai augmenijos atbudimo bangai, balandžiui baigiantis, didelis būrys žmonių, apie trejetą šimtų, suvažiavo į Ožkabalius, dr. Jono Basanavičiaus gimtinę. Susirinko paminėti Lietuvos tautinio atgimimo ažuolyno 20-ies metų sukaktį. Šis Ažuolynas – neįtikėtinas reiškinys mūsų nelengvais kultūrai ir gamtos globai laikais: trisdešimties hektarų plote pavasarį sužaliuoja per 7000 ažuoliukų. Drūčiausio jų apimtis jau viršija 100 centimetrų.

Ažuolyno tapsmas iš nebūties prikėlė ir tautos patriarcho gimtąją sodybą: tebuvo likę tik pamatų akmenys. Ir visi šie stebuklai atsitiko ne valdžios institucijų ar aukštųjų pareigūnų rūpesčiu, bet vien tik pilietinės iniciatyvos dėka. Septyni vyrai – Vyngandas Čaplikas, Algimantas Kepežėnas, Rimantas Krupickas, Kęstutis Labanuskas, Vladas Markauskas, Vitalius Stepulis ir Romualdas Survila – labai skirtingų specialybių ir užsiėmimų žmonės: inžinieriai, ekonomistai, dėstytojai – sumanė Ažuolyną, paskleidė jo idėją visuomenėje, ėmėsi pirmųjų įgyvendinimo žygių. Rūpesčių būta daug: išskirti žemę, parengti projektą, pasirūpinti transportu, sodinukais ir t. t. O juk J. Basanavičiaus gimtinė Vilkauskio rajone – atstumas nuo Vilniaus nemažas... Tačiau viskas įveikiama, kai veda Sąjūdžio dvasia ir visuotinis pritarimas. 1989-ųjų balandžio 1-ąją, šlapdriškai krintant, vėjui blaškant tautines vėliavas, klampoje molyne, čia pasodinti pirmieji medeliai. Ir dar porą savaitgalių medelių sodintojai iš įvairių Lietuvos regionų važiavo niekieno neragunami, su didžiausiu entuziazmu, pakiliu nusiteikimu; šeimomis, giminėmis, kolektyvais. O kitais metais jau sodinti „proginiai“ medeliai, dažniausiai į neprijusiujų vietas.

Palaiptai klostosi Ažuolyno tradicijos: čia lankosi jaunavedžiai, pažymimos šeimos šventės, jubiliejai, sukaktys. Tautinio atgimimo ažuolyno idėja gražiai sujungia asmens siekius ir troškimus su tautos bei valstybės ateities vizija. Viskas tarsi labai paprasta. Sodindamas ažuoliuką savo sūniui ar anūkiui, dažnas mintyse kartoja: „Auk, medeli, į ažuolą, šakomis dangų remiantį; auk, vaikeli, į dorą ir garbingą žmogų, mylintį šeimą ir tėvynę!“ Tad ažuolas skiriamas ateities Lietuvai, kurioje gyvens jaunoji mūsų tautos karta. Sodinant tikriausiai galvojama – kaip būtų gerai, kad vaikai ir anūkai Tėvynėje rastų savo laimę... Gal kada pasodins ažuoliuką ir savo senelių atminimui... Poetas Petras Vaičaitis, kilęs iš netolimo Šakių rajono, kitados taip sueiliavo: „Aukie, aržuole, šakokie ik pačių dausų. Mūs anūkams pasakokie apie vargą bočių jų...“

Visi medeliai Tautinio atgimimo ažuolyne sodinant paglostyti nuoširdžiausiais jausmais. Net valstybės veikėjai, aukšti pareigūnai čia nusimeta oficialumo ir susireikšminimo kaukes, atlieka šį darbą kaip maloniją ir būtiną priedermę lietuviui. Įkūrėjai projektavo Ažuolyną kaip Lietuvos parką, krašto puošmeną, kultūros paminklą. Jis turėtų atspindėti ir tautos bei valstybės istoriją. Šią nuostatą toliau įgyvendina 1992-aisiais įkurtoji Ažuolyno globos bendrija. Puiku, kad jai labai daug padeda Kėdainių ir Marijampolės urėdijos, vietiniai miškininkai.

Ažuolyną šiandien sudaro 14 giraičių. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, ant aukščiausios apylinkės kalvos, nuo kurios taip gražiai atrodo Basanavičių sodyba, buvo pasodinta 11 ažuoliukų. Represijų aukų giraitė mena po pasaulį išblaškytuosius, Sibire kalintuosius ir be kaltės nužudytuosius. Čia taip pat auga

2009 m. kovo 13-ąją tautos patriarcho tėviškėje vyko Valstybinės J. Basanavičiaus premijos laureatų klubo steigiamasis susirinkimas

13 ažuoliukų ir viena liepaitė Sausio 13-osios aukoms atminti. Pasodinti medeliai ir žuvusiesiems liepos 31-ąją Medininkų munitinėje; lauko akmenyse iškalti jų vardai. Šiomet ten atidengtas ir didžiulis atminimo akmuo, jo paviršius tarsi suvarpytas kulkomis. Greta – brolių latvių, žuvusių už laisvės atgavimą garbei, – aštuoni ažuoliukai.

Tautos atminties giraitėje kiekvienas medelis turi kurio iš mūsų didžiavyrių vardą: Simono Daukanto, Dionyzo Poškos, Motiejaus Valančiaus, Antano Smetonos, Vydūno. Ir vienas stelmužiukas; gal jis sulauks antrąjį Lietuvos tūkstantmečio sukakties.

Ošia Tautos vienybės, Jaunimo, valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatų giraitės. 1998-aisiais buvo pasodintos Vasario 16-osios nepriklausomybės ir Kovo 11-osios nepriklausomybės atkūrimo aktų signatarų giraitės. Pažymint spaudos atgavimo, kalbos ir knygos metus, medeliai sodinami didelėje Knygnešių giraitėje. Pasodinti ažuoliukai ir Lietuvos įstojimui į Europos Sąjungą bei NATO organizaciją. Kiekvienas istorinis krašto žingsnis Ažuolyne palieka savo ženklą. Parko takus pajvairina simboliniai vartai į Ažuolyną, kiti mažosios architektūros, plastikos elementai.

Po sodinimo, tvarkymo talkų įprasta susirinkti prie laužo ant kalvelės šalia Aukuro akmens. Didžiulio riedulio paviršiuje iškalti ratu ženklai, atspindintys amžinuosius dangaus šviesulių diktuojamus gamtos ritmus. Tai kitados senolių užkoduota

grafinė pasaulio modelio išraiška, šitaip suvoktos erdvės ir laiko struktūros. Lietuvio sąmonėje archetipinis ažuolo vaizdinys – tai Pasaulio medis, Visatos ašis. Štai kodėl M. K. Čiurlionio paveiksle jo šakos dangų remia! O apglėbęs medžio galiūno kamieną, pajunti stiprybės ir energijos srautą...

Į ženklių ratą ant Aukuro akmens įterptos taip pat ir dr. J. Basanavičiaus gimimo bei mirties datos. Nuo kalnelio su Aukuro akmeniu toli matyti: tautos patriarchas regėjo nepriklausomą Lietuvą, lygiateisę tarp kitų Europos tautų, iškilį savo etnine kultūra. Sodinantys ir kuriantys Ažuolyną šiandien savo darbu tarsi linki ateities Lietuvai – tebūna saugu ir miela čia gyventi, teskamba čia amžiais lietuvių kalba; tevyksta šventės, turinčios tūkstantmetes tradicijas. Ilgainiui Ažuolynas tikriausiai taps Lietuvos Romuva – vieta, kurioje lengva susikaupti, gera atgavinti sielą, apmąstyti kelią iš praeities į ateitį, rasti sudėtingiausių problemų sprendimus.

2009 m. Ažuolyno draugija visuomenei pristatė gražią knygą – tai „Tautos ažuolynas“, šio išskirtinio reiškinio mūsų kultūros gyvenime tapsmo kronika. Knygos sutiktuvės vyko J. Basanavičiaus sodyboje. Šiandien tai Marijampolės apskritys muziejus, priimančias daug ekskursijų iš visos Lietuvos ir rengiantis prasingus ir įdomius projektus.

Libertas Klimka

Nuotraukos iš autoriaus asmeninio archyvo

J. Basanavičiaus premijos laureatai: Libertas Klimka, Irena Seliukaitė, Daiva ir Evaldas Vyčiniai

Lietuvos tautinio atgimimo ažuolyno šiandiena

Lietuvos tautinis atgimimo ažuolynas šiandien yra ne tik didingas parkas, bet ir išskirtinis bei unikalus atgimusios Lietuvos ir lietuvių vienybės simbolis. Jono Basanavičiaus sodybos-muziejaus lankytojai dažnai pageidauja išsamesnės informacijos apie šį kultūros paveldo objektą, todėl muziejaus darbuotojai yra paruošę specialų maršrutą po Ažuolyną, kurio metu visi norintys yra supažindinami su Ažuolyno sodinimo istorija, vardinais ažuolais, išskirtinėmis ir istoriją liudijančiomis Lietuvos tautinio atgimimo ažuolyno vietomis. Muziejų lankantiems moksleiviams siūloma ir speciali edukacinė programa „Kai žemė šildo ažuolai“. Programos metu vaikščiodami po Lietuvos tautinio atgimimo ažuolyną kalbamės ne tik apie jo sodinimo idėją, ją lėmusias istorines aplinkybes, bet taip pat apie Ažuolyne augančias ažuolų rūšis, jų sodinimą, ažuolo naudą, jo vaizdavimą lietuvių liaudies tautosakinėje, etnografinėje ir mitologinėje medžiagoje. Po pasivaikščiojimo po Ažuolyną moksleiviams siūlomos praktinės užduotys: viktorina-žinių patikrinimas (moksleiviams užduodami klausimai apie tai, ką jie išgirdo pasivaikščiojimo metu), taip pat visi norintys gali pasigaminti įvairių darbelių iš Ažuolyne surinktų ažuolų lapų ir gilių, pasiklausyti dainų apie šį medį, paskanauti Ažuolyne surinktų gilių kavos. Toks atraktyvus moksleivių supažindinimo su Lietuvos tautinio atgimimo ažuolynu būdas yra išties efektyvesnis nei paprastas muziejaininko pasakojimas.

Bendruojant su muziejų lankančiais vaikais bei moksleiviais, nesunku suvokti, jog informacijos sklaida apie Ažuolyną tarp jaunosios kartos išties būtina. Retas Ažuolyną lankantis jaunuolis suvokia, ką simbolizuoja šis kultūros paveldo objektas. Visuomenėje susilpnėjęs pilietiškumui bei patriotizmui, jausmai,

kuriuos Ažuolynas kelia jį sodinusiems, išties gerokai skiriasi nuo tų jausmų ir emocijų, kurias jis šiandieną kelia jų vaikams bei anūkams. Lietuvos tautinio atgimimo ažuolynas ir Jono Basanavičiaus sodyba-muziejus yra ta erdvė, kurioje kiekvienas gali permąstyti, kas yra krašto nepriklausomybė jam asmeniškai.

2009 metais, švenčiant Ažuolyno 20-metį, Jono Basanavičiaus sodyboje-muziejuje bus surengtas ciklas renginių, skirtų šiai sukakčiai paminėti, pristatyta nauja edukacinė programa visai šeimai, surengtas medžio skulptorių pleneras, kurio metu skulptoriai kurs meniškų suolelius, medines šiukšliadėžes, pagamins informacinį stendą, tiltelį.

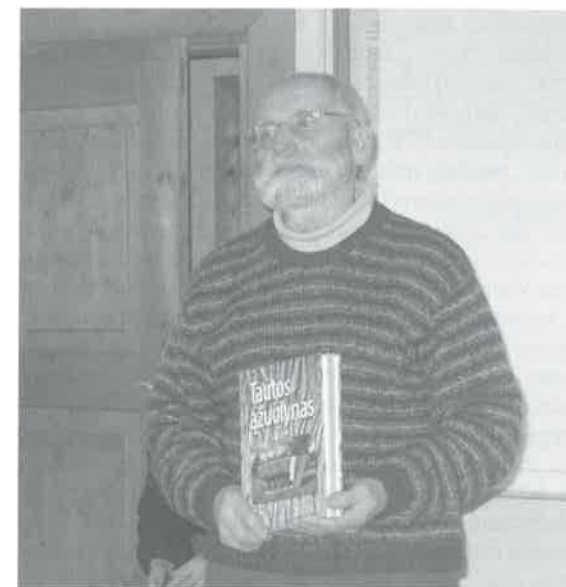
Dar sodinant pirmuosius ažuolus buvo mąstoma, jog Lietuvos tautinio atgimimo ažuolynas turėtų tapti ne tik lietuvių bei tautiško simbolio, bet ir didingu parku, jaukia rekreacine erdve. Švenčiant Ažuolyno dvidešimtmetį norėtuši šias idėjas pagaliau realizuoti.

Visus šiuos metus Lietuvos tautinio atgimimo ažuolynas buvo ir yra ta vieta, kurioje žmonės semiasi išminties, stiprybės bei ramybės, gali pamąstyti apie savo tautos vienybę, jos ateitį. Ir net po daugelio metų didingi ažuolai primins, koks beribis ir nepalaužiamas buvo lietuvių tautos laisvės siekis, kaip lengvai gali materializuotis gera idėja, kai ją įgyvendinti susiburia visa tauta. Lai šiandien, švenčiant Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį, Lietuvos tautinio atgimimo ažuolynas bus tas simbolis, kuris mums vėl padės susiburti.

Agnė Miliauskaitė,
etnologė, Jono Basanavičiaus sodybos-muziejaus muziejaininkė

Tautos ažuolynui šakas suskliaučiant

Jaunystėje daugumas turime gražių svajonių ir didelių lūkesčių. Tačiau nedažnam lemta sulaukti jų išsipildymo – juo labiau visu mastu, kaip apie tai svajojome... Mums septyniems, galima sakyti, tai su kaupu pavyko. Sakydamas mums, turiu omeny sumaniusius pasodinti Lietuvos tautinio atgimimo ažuolyną (toliau – LTA ažuolynas), o vėliau subūrusius Tautinio atgimimo ažuolyno draugiją. Esu įsitikinęs, kad LTA ažuolyno sumanytojai – Vitalius Stepulis, Vygandas Čaplikas, Algimantas Kepežėnas, Romualdas Šurvila, Rimantas Krupickas, Vladas Markauskas ir šių eilučių autorius Kęstutis Labanauskas – turime jaustis laimingi, jog sulaukėme Lietuvos valstybės atsikūrimo 1990 m. kovo 11 d., dar išvakarėse įgyvendinę gražią svajonę – pasodinę LTA Ažuolyną. O dabar ypač džiugu, kad visi sveiki švenčiame jo 20 metų sukaktį. Ažuoliukai jau gražiai ūgtelėję ir žymioje želdyno dalyje šakomis susiskliautę. Labai malonu, kad sukaktis pažymima leidiniu „Tautos ažuolynas“, kuris parengtas bendromis pastangomis mūsų ir vienminčių rėmėjų – Marijonos Danutės Antanavičienės, Barbaros Baumstark, Vytauto Bražiūno, Valdonės ir Evaldo Darškų, Linos ir Alvydo Miliauskų, Romano Raulinaičio, taip pat Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos, Marijampolės apskrities viršininko administracijos, Regionų kultūros plėtros programos, Vilkaviškio rajono savivaldybės ir

Liberto Klimkos nuotrauka

Vienas iš Tautinio atgimimo ažuolyno iniciatorių Vitalius Stepulis pristato knygą „Tautos ažuolynas“

Vilniaus Vytautų klubo. Jiems visiems už tai esame nuoširdžiai dėkingi.

Gražiai sutapo, kad šiemet minime ir Lietuvos vardo tūkstantmetį, galėdami didžiuotis mūsų – 35-ajai per tūkstantį metų ir Sąjūdžio kartai tekusia garbe. Švenčiame šią sukaktį, kartu dalyvavę gražinant Lietuvos laisvę ir garbę Sąjūdžio gretose. Tiesa, dabar dažnas padūsaujam dėl pasitaikiusių klaidų ir nesklandumų. Jų neišvengėme įgyvendindami valstybingumo idėjas. O dar prisidėjo visą civilizuoatą pasaulį kreciantis sunkmetis... Bet, senolių posakiu, nevykime Dievo į medį. Argi palyginsi mūsų sunkumus su ankstesniųjų kartų išgyventais? Kokias aukas jie patyrė per siaubingus karus, okupacijas ir trėmimus, kokie badmečiai ir epidemijos yra siaubę, kurių metu Lietuva netekdavo iki trečdaliu gyventojų, o kai kur ištisi kaimai likdavo visai be gyventojų ar su saujele invalidų... Turėdami savigarbos – o ypač vardan mūsų protėvių ir pirmtų garbės – prisiminkime jų sudėtas neįkainojamas aukas, kad mes šią šventę šiandien turėtume. Kiek šimtmečių jie karta po kartos gynė Lietuvos garbę ir teisę gyvuoti pasauly! Teisę kalbėti sava kalba, senoviškiausia indoeuropiečių kalbų šeimoje, gyventi jau prieš 500 metų Lietuvos Statutuose užfiksuotais papročiais ir teisėmis. Protėvių nuveikti darbai skatino lietuvius savarankiškai siekti žinių ir mokslo pagal dar XVI a. mūsų švietėjų nužymėtus kriterijus: M. Mažvydo „Katekizme“, M. Daukšos „Postilėje“, K. Sirvydo pamoksluose, Radvilų leidiniuose, K. Semenavičiaus „Didžiam artilerijos mene“, kuriame išdėstyti raketų technikos pradai, „Lietuvos metrikijoje“, Vilniaus universiteto veikaluose ir t. t. Ginant lietuvių teises ir savitumą, gimė Lietuvos epas – Palemono legenda apie lietuvių kilmę iš romėnų. Vėliau buvo pažintos lietuvių kalbos sąsajos su lotynų ir kitomis Antikos kalbomis, unikalūs jos senoviškumas. Visa tai žadino ir Rusijos sprespaudoje po Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės padalinimų atsidūrusios lietuvių tautos atgimimą, domėjimąsi mokslais ir istorija. Atgimimas nuosekliai vedė prie Lietuvos valstybės atkūrimo idėjos, ugdytos „Aušroje“ ir „Varpe“, knygnešiu kovoje už lietuvišką žodį ir mintį, J. Basanavičiaus su bendražygiais inicijuotose Didžiam Vilniaus seime 1905 m. gruodžio 4–5 d., 1917 m. konferencijoje ir jos išrinktoje Lietuvos Taryboje. Pastaroji po ilgų svarstymų 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktu, priimtu J. Basanavičiui pirmininkaujant, apsisprendė atkurti „Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje“, atskyrus „nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis“. Deja, šis didžiū nuopelnų lietuvis mirties sulaukė Vilniuje, atplėštame J. Pilsudskio klasta nuo Lietuvos... Kokiais skaudžiais pančiais, mūsų tautoje randus įrėžusiais, buvo virte minėtieji ryšiai mums vėl skaudžiai parodė XX a. patirtis. Virtine ultimatumų Lietuvai buvo pažertas kančių maratonas: Lenkijos 1938 m. kovo 17 d., prievartaujant atsižadėti mūsų amžinosios sostinės Vilniaus bei senobinės Trakų Vokietijos 1939 m. kovo 22 d., kad atsižadėtume Mažosios Lietuvos ir išėjimo prie jūros; galiausiai, 1940 m. birželio 14 d. sovietinės Stalino imperijos ultimatumo, laidojusio Lietuvos valstybingumą, tytomis laiminant tai pačiai Hitlerio Vokietijai susimokėliškame Molotovo – Ribentropo pakte...

Su šiomis klautomis lietuvių tauta nesusitaikė, vėl savo teises didžiomis aukomis gindama, kiekviena istorijos proga jas skelbdama – nesėkmingai 1941 birželio 23 d. sukilimo laikinosios vyriausybės, 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos laisvės kovotojų sąjūdžio tarybos aktais ir pagaliau pasisekusiu 1990 m. kovo 11 d. aktu, kurį parėmė tauta šimtatūkstantiniais mitingais, sutramdžiusiais sovietijos degradavusius smurtininkus.

Reikšdama savo ilgai slopintą valią, lietuvių tauta pasiskelbė pasauliui dainuojančia revoliucija, neregėto masto peticijomis ir Baltijos kelio iniciatyva. Tarp jų buvo ir mūsų sumanytoji idėja Ožkabaluose, šalia Tautos patriarcho J. Basanavičiaus gimtinės, pagerbiant jo atminimą ir simbolizuojant jo iškeltas nemarias idėjas, pasodinti unikalų ažuolyną visos lietuvių tautos jėgomis. Tarp kelių tūkstančių, įsijungusių į talkas ar jas parėmusių, buvo ne tik visų Lietuvos regionų atstovų, bet ir Lenkijos, Seinų ir Punsko krašto, Gudijos, Gervėčių ir Pelesos, Latvijos lietuvių bei tolimesnės išėivijos atstovų. Sodinome LTA ažuolyną, žinodami ažuolų svarbą lietuvių tautos savimoneje, ekologinę reikšmę, o svarbiausia – ilgaamžiškumą, laiduosiantį šios iniciatyvos tvarumą daugeliui mūsų palikuonių kartų. Pirmojoje talkoje simboliškai pasodinam LTA ažuolyno garbingoje vietoje paskutinį sodinuką iš kelių dešimčių, kuriuos buvau prieš keliolika metų sudaiginęs iš surinktų Stelmužės ažuolo gilių. Šis medis – lyg estafetės lazdelė iš garsiausio Lietuvos pirmojo tūkstantmečio ažuolo būsimoms Antrojo tūkstantmečio kartoms...

Lygiagrečiai tuo metu su dideliu entuziazmu Kauno „Drobės“ susivienijimo iniciatyva buvo atkuriamas J. Basanavičiaus gimtinės sodyba pagal architektės restauratorės Živilės Mačionienės projektą. Būtent tomis progomis atliktus darbus ir sukauptą patirtį primins Lietuvos visuomenei – ir visų pirma Suvalkijos-Sūduvos kraštui, kurio našioje žemėje LTA ažuolynas suvešėjo ir kurio žmonėms pirmiausia esame dėkingi už pritarimą ir paramą sodinant jį, – leidinys „Tautos ažuolynas“. Ačiū nemažam autoriui būriui, sudarytojui V. Stepuliui, leidyklai „Versus Aureus“ už pastangas ir operatyvumą. Gausiai iliustruota knyga 1000 egz. tiražu pasirodė pačiu laiku, sukakties renginių išvakarėse. Leidinyje autoriniais straipsniais LTA ažuolyno sumanytojai bei suburtos Tautinio atgimimo ažuolyno draugijos entuziastai ir rėmėjai aptaria tiek LTA ažuolyno visumą, jo vietovę, istoriją ir gamtos sąlygas, tiek ir susijusių aspektų įvairovę – ekologijos, mitologijos, kraštotyros bei tolesnės plėtos perspektyvas. Kaip reziumuojama draugijos tarybos 2007 m. balandžio 25 d. patvirtintoje LTA ažuolyno plėtos koncepcijoje, jau atliktų darbų visuma įpareigoja „nepaliaujamam LTA ažuolyno ugdymui, jo apsaugai ir priežiūrai“. To reikalauja ir LR Vyriausybės 1998 m. gegužės 19 d. nutarimu Nr. 612 LTA ažuolynui kartu su memorialine sodyba ir kapinaitėmis 67,4 ha plote suteiktasis kultūros paminklo statusas. Sumanymo ištakas ir įgyvendinimo eiga aptardamas, leidinio sudarytojas, draugijos tarybos pirmininkas, didelės patirties inžinierius statybininkas ir puikus organizatorius V. Stepulis reziumavo, jog „Ažuolynas tapo Lietuvos žmonių savastimi“; 1997 m. iš esmės baigus jį formuoti, jo visumos jau nereikėtų keisti – „naujadarai gali tik papildyti, plėtoti pagrindinę idėją – tautinį atgimimą“. Ribotai dar sodinami medeliai tęstinio sodinimo giraitėse: Lietuvos prezidentu, J. Basanavičiaus premijos laureatu, Kovo 11-osios akto signataru, jiems patiems dalyvaujant; taip pat įprasminant ypatingus įvykius.

Leidinio įvadinėse mintyse žymus filosofas ir mokslo istorikas Juozas Algimantas Krikštopaitis įžvalgiai mato LTA ažuolyno idėjos užuomazgą mite apie Pasaulio medį, sublimuoja ją S. Daukanto Sengirės, Vydūno regėtų misterijų šventųjų ažuolų paunksmėje, Antano Baranausko apdainuoto Anykščių šilelio vaizdiniuose, susiedamas su čia gimusio J. Basanavičiaus tautos praeities vizija bei ateities perspektyva. O visuomenėje šiam leidiniui paplitus, įžvelgia jo paskirtį – kad „taptų dokumentu, įamžinančiu mūsų kultūroje jau žaliuojanti Tautos monumentą...“

LTA ažuolyno gamtos aplinką, žemėnaudos raidą jame aptaria, pagrindžia jo suformavimą keliolika giraičių, susijusių su lietuvių tautos istorija, Ažuolyno plano sudarytojas, patyręs žemėtvarkos inžinierius, daugelio projektų autorius R. Survila.

LTA ažuolyno vidury pastatyto lietuvių mitologijos esmę išreiškiančio *Aukuro akmenis* motyvus apibūdina Etninės kultūros globos tarybos pirmininkas, Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius Libertas Klimka ir architektė restauratorė Vitalija Stepulienė.

Ažuolo įvaizdį kaip lietuvių etnoekologijos fenomeną argumentuotai pateikia filosofijos daktaras profesorius Česlovas Kalenda, pagrįsdamas gausia istorine medžiaga, iliustruojama gyvais pavyzdžiais, kaip B. Brazdžionio „Ažuole“ – „Prieš šimtmečius įaugo mano šaknys šiton žemėn, / Ir šimtmečių juoda audra jų neišraus“; Maironio – „Idėjos, jei svarbios, nemiršta kaip žmonės“ bei kitais. Pažymi puikiai filosofo Juozo Girniaus pastebėtą ažuolo simbolio tvarumą kaip atramą lietuvių istorinės egzistencijos pavojams „slavų ir germanų pasaulių“ paribyje. Ir baigia svarių apibendrinimu, jog „etnoekologijos požiūriu tėvynės gamtą laikant tautos namais, ažuolą galima tituluoti tų namų sargu“.

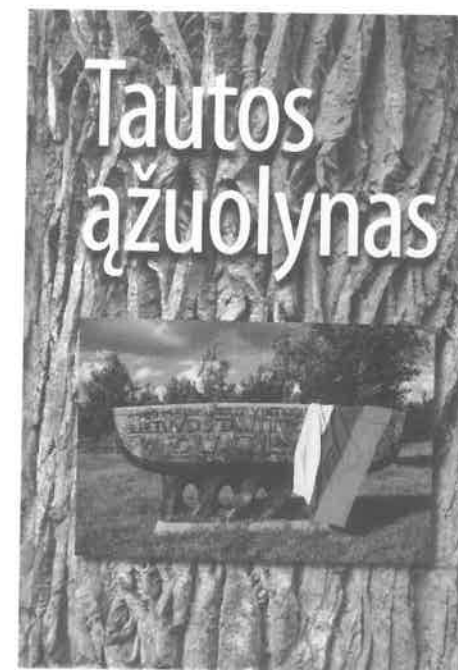
Etnoekologinių lietuvių santykių su ažuolais vaizdžiai pratęsia Juozas Algimantas Krikštopaitis, dar palygindamas su kitų tautų pavyzdžiais, o „tautos stiprybės simboliu“ ažuolą įvardina jau mus palikęs išnykus tautosakos ir mitologijos tyrinėtojas Norbertas Vėlius (1938–1996).

Ažuolų atsiradimą ir paplitimą Lietuvoje aptaria akademikas gamtininkas Algirdas Gaigalas, savo straipsnį baigdamas priminimu, kad „ažuolai savaime atauga sunkiai, juos reikia ne tik sodinti, bet ir globoti taip pat kaip atgimstančią Lietuvą“.

Ir toli svetur gyvenant išlaikytą tvirtą jausmą Lietuvos ažuolams išsako pokalbyje su leidinio sudarytoju Vaclovas Dargužas, Šveicarijos lietuvių bendruomenės garbės pirmininkas, Vilniaus universiteto garbės daktaras; o Lietuvoje ažuolų keliamus jausmus ir kilnias idėjas išdėsto vienas LTA ažuolyno sumanytojų, etninės kultūros puoselėtojas, Etninės kultūros globos tarybos narys, Dzūkijos regioninės etninės kultūros globos tarybos pirmininkas Vygandas Čaplikas, mintyse apie ažuolą, draugus ir Ažuolyną priminęs, deja, taip nelaukta išėjusios, talentingos dailininkės Gražinos Didelytės (1938–2007) didelį indėlį vaizduojant ažuolus ir apskritai gamtą mene.

Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų klubo prezidentė, miškininkė Birutė Valionytė aprašo Signatarų giraitės sodinimą LTA ažuolynė, to darbo žymiausių dalyvių ir rėmėjų, vildamasi, kad „Ažuolynas gyvuos ilgus šimtmečius ir ateinančioms kartoms primins 1990-ųjų Atgimimą“.

J. Basanavičiaus gimtosios sodybos atkūrimą išsamiai nušviečia projekto autorė architektė restauratorė Živilė Mačionienė, vildamasi, jog netolimoje ateityje pavyks užbaigti viso sodybos

komplekso atkūrimą su aliejinyčia (jos vienintelis pavyzdys bėra išlikęs Vištytyje) ir jauja, taip įtvirtinus „visą istorinę tiesą, kokią sodyboje gimė ir augo Lietuvos patriarchas Jonas Basanavičius“.

Sodybą, Ažuolyną ir apylinkes kaip turistinio lankymo įžymybes knygos pabaigoje aptaria vienas sumanytojų, geografas, keliautojas ir žygeivis, Vilniaus pedagoginio universiteto docentas R. Krupickas, daug nusipelnęs Lietuvos pažinimo populiarintojas.

Knyga gausiai iliustruota išsamiai anotuotomis fotografijomis – tuo dar patrauklesnė tūkstančiams neužmirštamų LTA ažuolyno sodinimo talkų dalyvių bei istorinių želdynų entuziastams visoje Lietuvoje. Tai paliudijo knygos pristatymas Vilniaus visuomenei 2009 m. kovo 26 d. Signatarų namų salėje. Joje vargiai tilpo susirinkusieji į renginį, sumaniai pravestą Tautos namų santaros tarybos pirmininko Antano Gudelio. Jame gyvai pasidalijo prisiminimais apie LTA ažuolyno ištakas, sodinimą, knygos sudarymą bei ateities perspektyvas nemaža jo sumanytoju, dalyvių ir rėmėjų, pasveikino atvykę Marijampolės apskrities administracijos ir jos dabar kuruojamo Jono Basanavičiaus sodybos-muziejaus atstovai.

Kęstutis Labanauskas,
parkotylininkas, kultūrinio kraštovaizdžio ekspertas

2008 m. Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatas – profesorius Stasys Skrodenis

2008 m. Valstybinė Jono Basanavičiaus premija už reikšmingą mokslinę, kūrybinę ir visuomeninę veiklą etninės kultūros srityje paskirta folkloristui Stasiui Skrodeniui. Už taupios formulotės slypi ne tik premijos nuostatuose įvardintų „pastarųjų penkerių metų darbai“, bet ir kryptingai brandi viso gyvenimo veikla. Kaip pats laureatas pašmaikštavo – kas gi būtų tie penkeri metai: geras stogas viso gyvenimo statiniui... Taigi, kas slepias tame statinyje, kaip jis kilo?

Stasys Skrodenis gimė 1938 m. sausio 16 d. Padvarių kaime, buvusios Dionizo Poškos dvaro žemėje prie garsiųjų Baublių (Šilalės r.). Ne tik istorija persisunkusi aplinka, bet ir gyvas tradicinio kaimo gyvenimas buvo ta terpė, kurioje nereikėjo specialių pamokų formuoti tautiškumą. Devynerių metų jau grojo kaimo vakarėlyje, o kaimo muzikanto „stažas“ – net aštuoneri metai!

Po studijų Vilniaus universiteto Istorijos-filosofijos fakultete 1960 m. pradėjo dirbti Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos sektoriuje. 1968 m. sėkmingai apgynė disertaciją „Lietuvių kalendorinių apeigų tautosaka“, o 1973 m. mirus disertacijos vadovui Z. Slaviūnui, pradėjo dirbti jo vietoje Vilniaus pedagoginiame institute (dabar – universitetas). Šioje aukštojoje mokykloje dirba 35 metus. Per juos atsiskleidė daugiašakė S. Skrodenio veikla ir platūs interesai. Čia dėstyta lietuvių tautosaka, specialūs kursai „Etnografiniai lietuvių liaudies meno pagrindai“, senoji lietuvių literatūra, XIX a. pirmosios pusės lietuvių literatūra. 1992 m. S. Skrodenis apgynė habilituoto daktaro disertaciją „Baltai ir jų šiaurės kaimynai: lietuvių-estų-suomių senieji kultūriniai folkloriniai ryšiai“.

Visuomeninė profesoriaus veikla susijusi su Lietuvos kraštotyros draugija, ypač aktyviai dalyvavo šiame judėjime 1966–1974 m. – viename iš rezultatyviausių draugijos laikotarpių, kai vyko kompleksinės ekspedicijos, išleistos lokalinės monografijos, kai visam kraštotyros judėjimui Vilniaus miesto skyrius padėjo pamatus. O S. Skrodenio kraštotyrinė patirtis persikėlė į universitetą, organizuojant studentų tautosakines praktikas. Jas profesorius organizavo itin rūpestingai, kad praktikos ar individualaus darbo metu būtų lengviau rinkti tautosaką, parengė „Tautosakos rinkėjo vadovą“ (išleistas net trys laidos). Tai ne šiaip sau klausimynas – kadangi pats nuosekliai gilinosi į kalendorinių apeigų tautosaką ir papročius, todėl ir metodiniame leidinyje pateikta nuosekli anketų sistema, padedanti net nepatyrusiam rinkėjui mokytis kompleksiskai aprašyti kiekvieną etninės kultūros reiškinį. Šios veiklos rezultatas išpūdingas – nuo 1973 m. iki 2005 m. Vilniaus pedagoginiame universitete sukaupia daugiau kaip 1000 rinkinių, kuriuose yra per 70 000 vienetų tautosakos. Šis turtas, atspindintis XX a. pabaigos etninės kultūros situaciją, perduotas į Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto archyvą, kuriame įregistruotas kaip atskiras fondas.

S. Skrodenio mokslo tyrinėjimų objektas – ne tik jau minėtoji apeigų tautosaka, bet ir lyginamieji lietuvių ir suomių liaudies dainų tyrinėjimai. Suomių kalbos mokėjimas leido išversti ir išleisti suomių folkloristo A. R. Niemio darbus – „Lietuanistiniai raštai: lyginamieji dainų tyrinėjimai“. Iš suomių kalbos išvertė, parašė komentarus ir išleido suomių rašytojos Mailos Talvio raštus „Dvi meilės“ ir „Nemuno krašto aidai: laišakai Mailai ir Josepui Mikkoloms“. Ypač reikšmingas dar vienas darbas – iš

Profesorius Stasys Skrodenis

Liberto Klimkos nuotrauka

Suomijos archyvų parvežta lituanistinė medžiaga, dar laukiantys publikavimo 500 lietuvių liaudies dainų įrašų, kuriuos į fonografo volelius apie 1910–1911 m. įrašė A. R. Niemis.

Per pastaruosius penkerius metus S. Skrodenio veiklos aprašą papildė dar keletas svarbių darbų. Parengta ir išleista monografija „Folkloras ir folklorizmas“, kurioje analizuojami šių laikų procesai, ieškoma atsakymo, kaip sąveikauja tradicinis ir profesionalus menas, kaip tradicinė kultūra transformuojasi masinėje kultūroje, svarstomi kiti aktualūs klausimai.

Reikšmingi darbai skirti lietuvių tautosakos mokslo istoriografijai: S. Skrodenis parengė spaudai J. Baldžiaus „Rinkinius raštus“ (2005), Z. Slaviūno „Raštų“ dvitomį (2006, 2007), A. Mockaus knygą „Broliai Juškos: lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai“ (2005). Profesoriaus solidi bibliografija per 5 metus pasipildė 50 pozicijų.

Prie išvardintų darbų dar reikėtų pridėti darbą su doktorantais, daugybę kitų visuomeninių įsipareigojimų. Iš jų ryškiai išsiskiria dėmesys gimtinei, didelis rūpestis Bijotais, Poškos Baublių ateitimi. Gražiai bendradarbiaujant su Šilalės r. savivaldybe, Bijotų seniūnija, pasiekta, kad Poškos Baubliai sugrįžo į Šilalės r. savivaldybės žinią. O profesorius žinių ir atkaklumo dar reikės, kad šis ypatingas Žemaitijos kampelis susigrąžintų praeities šlovę ir taptų svarbiu kultūros centru.

Ne visi S. Skrodenio darbai čia paminėti, bet ir pristatytieji liudija, kiek daug gali nuveikti susitelkęs, nesiafišuojantis, darbštus žmogus.

25-asis garbingiausias valstybinis etninės kultūros srityje dirbančių įvertinimas atiteko tikrai to nusipelnusiam!

Irena Seliukaitė,

LR Kultūros ministerijos Regionų kultūros skyriaus vedėja,
Etninės kultūros globos tarybos narė

„Aukso paukštė“ – apdovanojimas ir įpareigojimas

Šiomet jubiliejinį – dešimtąjį – kartą daugiausia reikšmingų darbų nuveikusiems mėgėjų meno kolektyvams ir jų vadovams įteiktos metų nominacijos „Aukso paukštė“. Šios Lietuvos liaudies kultūros centro ir Pasaulio lietuvių dainų šventės fondo įsteigtos nominacijos kasmet susilaukia vis didesnio visuomenės dėmesio. Kiekvienas miestas, miestelis ar kaimas „Aukso paukštės“ atskridimą laiko didžiausiu pasiekimu ir garbe. Skaitant „Aukso paukštės“ atgarsius rajoninėje spaudoje, tampa aišku, jog dėl šios nominacijos ne vienas kolektyvas yra pasirėngęs kalnus nuversti. Kalbiname „Aukso paukštės“ folkloro nominacijų skyrimo komisijos narę, Lietuvos liaudies kultūros centro folkloro poskyrio vadovę Jūratę Šemetaitę:

– Koks įspūdis liko „Aukso paukštės“ rengėjams, išdalinus 2008 metų nominacijas?

– Uždavins išrinkti geriausius metų kaimo, miesto, vaikų ir tradicinės instrumentinės muzikos muzikantus išties nėra lengvas. Ansamblių nuopelnai yra labai įvairūs. Vieni turi nuostabių repertuarus, kiti – ypatingi bendruomenės švenčių kūrėjai. Pavyzdžiui, šiųmetis kaimo folkloro ansamblių laureatas – Panevėžio r. Miežiškių kultūros centro folkloro ansamblis „Ringis“ (vadovė Valerija Bartulienė) – stebina ypatingu gebėjimu burti bendruomenę. Tikriausiai nėra nė vieno kito ansamblio Lietuvoje, kuris gebėtų taip apjungti žmones. Praktiškai visi miežiškiai – nuo mažo iki seno – yra susiję su „Ringiu“.

Šiaulių miesto ansamblio „Salduvė“ (vadovai Violeta ir Darius Dakniai) didžiausias pasiekimas – nepaprastai įdomus repertuaras. Kadangi jie, kaip patys sako, yra nei aukštaičiai, nei žemaičiai, renkasi visų regionų dainas. Kas buvo „Aukso paukštės“ įteikimo ceremonijoje ir išvydo „Salduvės“ paruoštą programą, visapusiškai susipažino su šiauliečiais ir jų tradicinės kultūros ypatybėmis.

Vaikų folkloro ansamblių kategorijoje 2008 m. laureatais pripažinti Vilniaus Žvėryno gimnazijos vaikų folkloro ansamblis „Dolija“ (vadovai Vilija Vaitkienė ir Arvydas Kirda) mums teikia ypatingai daug džiaugsmo. Mat Vilniaus mieste dėl vieno ar kito priežasčių kryptingai dirbančių vaikų folkloro ansamblių yra labai mažai – tik 4. Pavyzdžiui, Kaune tokių yra 15. Daugelį Vilniaus mieste kylančių iniciatyvų suburti vaikus dainuoti folklorą būtų galima pavadinti tik būreliais. „Dolijoje“ miesto vaikai išmoka dainuoti įvairių regionų dainas ir netgi sugeba pajauti kiekvieno regiono folkloro dvasią. Išties tai vadovų nuopelnas. Suaugusiųjų folkloro ansambliuose daug lemia susirenkantys žmonės, o vaikų ansamblyje visada svarbiausia yra vadovas.

Nominacija „Geriausis 2008 m. tradicinės instrumentinės muzikos atlikėjas ir vadovas“ paskirta Zarasų rajono savivaldybės kultūros centro Salako kultūros namų kapelai „Salako muzikantai“ (vadovas Osvaldas Macijauskas). Tai puikūs muzikantai, perėmę savo krašto tradicijas, jaučiantys tradicinio muzikavimo niuansus. Beje, tai buvo pirmoji „Aukso paukštė“, nuskridusi į Zarasų rajoną.

– Nominacijų „Aukso paukštė“ skyrimo nuostatose skelbiama, kad nominacijos teikiamos už reikšmingą, aktyvią pastarųjų metų veiklą. Pakomentuokite plačiau laureatų atrankos kriterijus. Kiek čia lemia aktyvus bendruomenės telkimo darbas, vietinių tradicijų puoselėjimas?

– Renkant geriausią metų kaimo folkloro ansamblių, visuomet pirmumas tenka tiems, kurie puoselėja ir tęsia vietos tradicijas. Pavyzdžiui, pernai ši nominacija buvo įteikta Druskininkų miesto ansambliui „Stadalėlė“. Miesto ansambliui geriausio kaimo an-

Šiaulių miesto ansamblis „Salduvė“

Liberto Klimkos nuotrauka

samblio nominacija atiteko būtent dėl to, kad „Stadalėlė“ atitiko kaimo ansamblių vertinimo kriterijus. Visi „Stadalėlės“ nariai yra susirinkę iš netolimų apylinkių, tikri dzūkai, puikūs pateikėjai ir savo gimtų vietų tradicijų tęsėjai.

Miesto ansambliams taikomi visai kiti kriterijai. Daugeliu atvejų miestus suvažiuoja žmonės iš įvairių regionų ir kiekvienas jaučia priklausomybę savo kraštui. Čia dėliojasi visai kitokie repertuarai, tad iš miesto ansamblių ir nereikalaujame, kad repertuaras būtų pririštas prie konkretaus miesto.

Kaimų ar mažų miestelių vaikų ansamblius skatiname, kad jie tęstų vietines tradicijas. Net jei vaikų tėveliai atvažiuoja iš kito krašto, sakome, kad visgi vaikai tegu dainuoja vietinį folklorą. O miesto vaikų ansambliams tokių rekomendacijų jau neteikiame.

Sudėtingiausia su instrumentine muzika. Instrumentiniai kūriniai keliavo iš vienos vietos į kitą be jokių suvaržymų. Dauguma jų pasisavinta iš kitų tautų. Muzikantai instrumentininkai visada buvo labai kūrybingi, jie susėmė iš įvairiausių kanalų atklystančias idėjas. Vertindami tradicinės muzikos instrumentinius ansamblius, didžiausią dėmesį atkreipiame į tai, ar išlaikoma tam kraštui būdinga instrumentų sudėtis ir ar yra perimtos geriausių vietinių muzikantų muzikavimo tradicijos.

Kriterijai šiek tiek kinta vertinant kiekvieną konkrečią situaciją. Jei ansamblis gyvuoja jau 30 metų, pagalvojame, kad jis jau nusipelnė pagarbos. Tačiau svarbu, kad jis būtų gyvybingas. Bent jau kol kas „Aukso paukštės“ teikiamos ne už praeities, o už dabarties nuopelnus, nes turime daugybę ansamblių, kurie yra nepaprastai veiklūs.

– Ar daug pretendentų siekia gauti „Aukso paukštės“ folkloro nominacijas?

– Daug. Kai kurie saraše vis laukia savo eilės. Kartais tikrai taip atsitinka, kad eilė ateina. Štai „Dolija“ kelis metus buvo nominantų saraše ir tik aštuoniolika metų po to gavo „Aukso paukštę“.

Visgi komisijos tikslas – kad visos „Aukso paukštės“ nenusėstų viename mieste. Siekiame, kad jos pasklistų po įvairius regionus. O kadangi didmiesčiuose įvairių ansamblių yra daug, taip atsitinka, kad didieji miestai kasmet pagauna po vieną „Aukso paukštę“.

Kelios ansamblių vadovės yra labai gražiai pasakiusios, kad „Aukso paukštės“ apdovanojimas – ne tik dovana, bet ir įpareigojimas. Gavusieji šią nominaciją dažnai pajunta, kad jie savo veikloje privalo siekti ypatingos kokybės.

Kalbino Audronė Daraškevičienė

2008 m. Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatas – profesorius Stasys Skrodenis

2008 m. Valstybinė Jono Basanavičiaus premija už reikšmingą mokslinę, kūrybinę ir visuomeninę veiklą etninės kultūros srityje paskirta folkloristui Stasiui Skrodeniui. Už taupios formulotės slypi ne tik premijos nuostatuose įvardintų „pastarųjų penkerių metų darbai“, bet ir kryptingai brandi viso gyvenimo veikla. Kaip pats laureatas pašmaikštavo – kas gi būtų tie penkeri metai: geras stogas viso gyvenimo statiniui... Taigi, kas slepias tame statinyje, kaip jis kilo?

Stasys Skrodenis gimė 1938 m. sausio 16 d. Padvarių kaime, buvusios Dionizo Poškos dvaro žemėje prie garsiųjų Baublių (Šilalės r.). Ne tik istorija persisunkusi aplinka, bet ir gyvas tradicinio kaimo gyvenimas buvo ta terpė, kurioje nereikėjo specialių pamokų formuoti tautiškumą. Devynerių metų jau grojo kaimo vakarėlyje, o kaimo muzikanto „stažas“ – net aštuoneri metai!

Po studijų Vilniaus universiteto Istorijos-filosofijos fakultete 1960 m. pradėjo dirbti Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos sektoriuje. 1968 m. sėkmingai apgynė disertaciją „Lietuvių kalendorinių apeigų tautosaka“, o 1973 m. mirus disertacijos vadovui Z. Slaviūnui, pradėjo dirbti jo vietoje Vilniaus pedagoginiame institute (dabar – universitetas). Šioje aukštojoje mokykloje dirba 35 metus. Per juos atsiskleidė daugiašakė S. Skrodenio veikla ir platūs interesai. Čia dėstyta lietuvių tautosaka, specialūs kursai „Etnografiniai lietuvių liaudies meno pagrindai“, senoji lietuvių literatūra, XIX a. pirmosios pusės lietuvių literatūra. 1992 m. S. Skrodenis apgynė habilituoto daktaro disertaciją „Baltai ir jų Šiaurės kaimynai: lietuvių-estų-suomių senieji kultūriniai folkloriniai ryšiai“.

Visuomeninė profesoriaus veikla susijusi su Lietuvos kraštotyros draugija, ypač aktyviai dalyvavo šiame judėjime 1966–1974 m. – viename iš rezultatyviausių draugijos laikotarpių, kai vyko kompleksinės ekspedicijos, išleistos lokalinės monografijos, kai visam kraštotyros judėjimui Vilniaus miesto skyrius padėjo pamatus. O S. Skrodenio kraštotyrinė patirtis persikėlė į universitetą, organizuojant studentų tautosakines praktikas. Jas profesorius organizavo itin rūpestingai, kad praktikos ar individualaus darbo metu būtų lengviau rinkti tautosaką, parengė „Tautosakos rinkėjo vadovą“ (išleistas net trys laidos). Tai ne šiaip sau klausimynas – kadangi pats nuosekliai gilinosi į kalendorinių apeigų tautosaką ir papročius, todėl ir metodiniame leidinyje pateikta nuosekli anketų sistema, padedanti net nepatyrusiam rinkėjui mokytis kompleksiskai aprašyti kiekvieną etninės kultūros reiškinį. Šios veiklos rezultatas išpūdingas – nuo 1973 m. iki 2005 m. Vilniaus pedagoginiame universitete sukaupia daugiau kaip 1000 rinkinių, kuriuose yra per 70 000 vienetų tautosakos. Šis turtas, atspindintis XX a. pabaigos etninės kultūros situaciją, perduotas į Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto archyvą, kuriame įregistruotas kaip atskiras fondas.

S. Skrodenio mokslo tyrinėjimų objektas – ne tik jau minėtoji apeigų tautosaka, bet ir lyginamieji lietuvių ir suomių liaudies dainų tyrinėjimai. Suomių kalbos mokėjimas leido išversti ir išleisti suomių folkloristo A. R. Niemio darbus – „Lituanistiniai raštai: lyginamieji dainų tyrinėjimai“. Iš suomių kalbos išvertė, parašė komentarus ir išleido suomių rašytojos Mailos Talvio raštus „Dvi meilės“ ir „Nemuno krašto aidai: laišakai Mailai ir Josepui Mikkoloms“. Ypač reikšmingas dar vienas darbas – iš

Profesorius Stasys Skrodenis

Liberto Klimkos nuotrauka

Suomijos archyvų parvežta lituanistinė medžiaga, dar laukiantys publikavimo 500 lietuvių liaudies dainų įrašų, kuriuos į fonografo volelius apie 1910–1911 m. įrašė A. R. Niemis.

Per pastaruosius penkerius metus S. Skrodenio veiklos aprašą papildė dar keletas svarbių darbų. Parengta ir išleista monografija „Folkloras ir folklorizmas“, kurioje analizuojami šių laikų procesai, ieškoma atsakymo, kaip sąveikauja tradicinis ir profesionalusis menas, kaip tradicinė kultūra transformuojasi masinėje kultūroje, svarstomi kiti aktualūs klausimai.

Reikšmingi darbai skirti lietuvių tautosakos mokslo istoriografijai: S. Skrodenis parengė spaudai J. Baldžiaus „Rinktinis raštus“ (2005), Z. Slaviūno „Raštų“ dvitomį (2006, 2007), A. Mockaus knygą „Broliai Juškos: lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai“ (2005). Profesoriaus solidi bibliografija per 5 metus pasipildė 50 pozicijų.

Prie išvardintų darbų dar reikėtų pridėti darbą su doktorantais, daugybę kitų visuomeninių įsipareigojimų. Iš jų ryškiai išsiskiria dėmesys gimtinei, didelis rūpestis Bijotais, Poškos Baublių ateitimi. Gražiai bendradarbiaujant su Šilalės r. savivaldybe, Bijotų seniūnija, pasiekta, kad Poškos Baubliai sugrįžo į Šilalės r. savivaldybės žinią. O profesoriaus žinių ir atkaklumo dar reikės, kad šis ypatingas Žemaitijos kampelis susigrąžintų praeities šlovę ir taptų svarbiu kultūros centru.

Ne visi S. Skrodenio darbai čia paminėti, bet ir pristatytieji liudija, kiek daug gali nuveikti susitelkęs, nesiafišuojantis, darbštus žmogus.

25-asis garbingiausias valstybinis etninės kultūros srityje dirbančių įvertinimas atiteko tikrai to nusipelnusiam!

Irena Seliukaitė,

LR Kultūros ministerijos Regionų kultūros skyriaus vedėja,
Etninės kultūros globos tarybos narė

„Aukso paukštė“ – apdovanojimas ir įpareigojimas

Šiomet jubiliejinį – dešimtąjį – kartą daugiausia reikšmingų darbų nuveikusiems mėgėjų meno kolektyvams ir jų vadovams įteiktos metų nominacijos „Aukso paukštė“. Šios Lietuvos liaudies kultūros centro ir Pasaulio lietuvių dainų šventės fondo įsteigtos nominacijos kasmet susilaukia vis didesnio visuomenės dėmesio. Kiekvienas miestas, miestelis ar kaimas „Aukso paukštės“ atskridimą laiko didžiausiu pasiekimu ir garbe. Skaitant „Aukso paukštės“ atgarsius rajoninėje spaudoje, tampa aišku, jog dėl šios nominacijos ne vienas kolektyvas yra pasirėngęs kalnus nuversti. Kalbiname „Aukso paukštės“ folkloro nominacijų skyrimo komisijos narę, Lietuvos liaudies kultūros centro folkloro poskyrio vadovę Jūratę Šemetaitę:

– Koks išpuolis liko „Aukso paukštės“ rengėjams, išdalinus 2008 metų nominacijas?

– Uždaviny išrinkti geriausius metų kaimo, miesto, vaikų ir tradicinės instrumentinės muzikos muzikantus išties nėra lengvas. Ansamblių nuopelnai yra labai įvairūs. Vieni turi nuostabius repertuarus, kiti – ypatingi bendruomenės švenčių kūrėjai. Pavyzdžiui, šiųmetis kaimo folkloro ansamblių laureatas – Panevėžio r. Miežiškių kultūros centro folkloro ansamblis „Ringis“ (vadovė Valerija Bartulienė) – stebina ypatingu gebėjimu burti bendruomenę. Tikriausiai nėra nė vieno kito ansamblio Lietuvoje, kuris gebėtų taip apjungti žmones. Praktiškai visi miežiškiai – nuo mažo iki seno – yra susiję su „Ringiu“.

Šiaulių miesto ansamblio „Salduvė“ (vadovai Violeta ir Darius Dakniai) didžiausias pasiekimas – nepaprastai įdomus repertuaras. Kadangi jie, kaip patys sako, yra nei aukštaičiai, nei žemaičiai, renkasi visų regionų dainas. Kas buvo „Aukso paukštės“ įteikimo ceremonijoje ir išvydo „Salduvės“ paruoštą programą, visapusiškai susipažino su šiauliečiais ir jų tradicinės kultūros ypatybėmis.

Vaikų folkloro ansamblių kategorijoje 2008 m. laureatais pripažinti Vilniaus Žvėryno gimnazijos vaikų folkloro ansamblis „Dolija“ (vadovai Vilija Vaitkienė ir Arvydas Kirda) mums teikia ypatingai daug džiaugsmo. Mat Vilniaus mieste dėl vieno ar kitų priežasčių kryptingai dirbančių vaikų folkloro ansamblių yra labai mažai – tik 4. Pavyzdžiui, Kaune tokių yra 15. Daugelį Vilniaus mieste kylančių iniciatyvų suburti vaikus dainuoti folklorą būtų galima pavadinti tik būreliais. „Dolijoje“ miesto vaikai išmoksta dainuoti įvairių regionų dainas ir netgi sugeba pajusti kiekvieno regiono folkloro dvasią. Išties tai vadovų nuopelnas. Suaugusiųjų folkloro ansambliuose daug lemia susirenkantys žmonės, o vaikų ansamblyje visada svarbiausia yra vadovas.

Nominacija „Geriausis 2008 m. tradicinės instrumentinės muzikos atlikėjas ir vadovas“ paskirta Zarasų rajono savivaldybės kultūros centro Salako kultūros namų kapelai „Salako muzikantai“ (vadovas Osvaldas Macijauskas). Tai puikūs muzikantai, perėmę savo krašto tradicijas, jaučiantys tradicinio muzikavimo niuansus. Beje, tai buvo pirmoji „Aukso paukštė“, nuskridusi į Zarasų rajoną.

– Nominacijų „Aukso paukštė“ skyrimo nuostatose skelbiama, kad nominacijos teikiamos už reikšmingą, aktyvią pastarųjų metų veiklą. Pakomentuokite plačiau laureatų atrankos kriterijus. Kiek čia lemia aktyvūs bendruomenės telkimo darbas, vietinių tradicijų puoselėjimas?

– Renkant geriausią metų kaimo folkloro ansamblių, visuomet pirmumas tenka tiems, kurie puoselėja ir tęsia vietos tradicijas. Pavyzdžiui, pernai ši nominacija buvo įteikta Druskininkų miesto ansambliui „Stadalėlė“. Miesto ansambliui geriausio kaimo an-

Šiaulių miesto ansamblis „Salduvė“

Liberto Klimkos nuotrauka

samblio nominacija atiteko būtent dėl to, kad „Stadalėlė“ atitiko kaimo ansamblių vertinimo kriterijus. Visi „Stadalėlės“ nariai yra susirinkę iš netolimų apylinkių, tikri džūkai, puikūs pateikėjai ir savo gimtųjų vietų tradicijų tęsėjai.

Miesto ansambliams taikomi visai kiti kriterijai. Daugeliu atvejų į miestus suvažiuoja žmonės iš įvairių regionų ir kiekvienas jaučia priklausomybę savo kraštui. Čia dėl įvairių kitokių repertuarų, tad iš miesto ansamblių ir nereikalaujame, kad repertuaras būtų pririštas prie konkretaus miesto.

Kaimų ar mažų miestelių vaikų ansamblius skatiname, kad jie tęstų vietines tradicijas. Net jei vaikų tėveliai atvažiuoja iš kito krašto, sakome, kad visgi vaikai tegu dainuoja vietinį folklorą. O miesto vaikų ansambliams tokių rekomendacijų jau neteikiame.

Sudėtingiausia su instrumentine muzika. Instrumentiniai kūriniai keliai iš vienos vietos į kitą be jokių suvaržymų. Dauguma jų pasivinta iš kitų tautų. Muzikantai instrumentininkai visada buvo labai kūrybingi, jie susedavo įvairiaisiais kanalais atklystančias idėjas. Vertindami tradicinės muzikos instrumentinius ansamblius, didžiausią dėmesį atkreipiame į tai, ar išlaikoma tam kraštui būdinga instrumentų sudėtis ir ar yra perimtos geriausių vietinių muzikantų muzikavimo tradicijos.

Kriterijai šiek tiek kinta vertinant kiekvieną konkrečią situaciją. Jei ansamblis gyvuoja jau 30 metų, pagalvojame, kad jis jau nusipelnė pagarbos. Tačiau svarbu, kad jis būtų gyvybingas. Bent jau kol kas „Aukso paukštės“ teikiamos ne už praeities, o už dabarties nuopelnus, nes turime daugybę ansamblių, kurie yra nepaprastai veiklūs.

– Ar daug pretendentų siekia gauti „Aukso paukštės“ folkloro nominacijas?

– Daug. Kai kurie sąrašė vis laukia savo eilės. Kartais tikrai taip atsitinka, kad eilė ateina. Štai „Dolija“ kelis metus buvo nominantų sąrašė ir tik aštventusi dešimtmetį pagavo „Aukso paukštę“.

Visgi komisijos tikslas – kad visos „Aukso paukštės“ nenusėstų viename mieste. Siekiame, kad jos pasklistų po įvairius regionus. O kadangi didmiesčiuose įvairių ansamblių yra daug, taip atsitinka, kad didieji miestai kasmet pagauna po vieną „Aukso paukštę“.

Kelios ansamblių vadovės yra labai gražiai pasakiusios, kad „Aukso paukštės“ apdovanojimas – ne tik dovana, bet ir įpareigojimas. Gavusieji šią nominaciją dažnai pajunta, kad jie savo veikloje privalo siekti ypatingos kokybės.

Kalbino Audronė Daraškevičienė

Folkroko grupė „Atalyja“ švenčia dešimtmetį ir pristato naują albumą

Simono Gutauto nuotrauka

„Atalyja“

Griaudžiant pavasarinei 2009-ųjų perkūnijai, lietuvių folkroko grupė „Atalyja“ pristatė savo naują albumą „Saula riduolėla“. Trečiasis „Atalyjos“ kūdikis skiriamas Saulei. Užtat jame tiek daug šviesos – ne tik giedrame skambesyje, bet ir dainų tematikoje.

Albumo pavadinimą atitinkanti, grupės multiinstrumentininko Ernesto Jepifanovo aranžuota sutartinė – tai rytinio Saulės šokio muzika. To paties kompozitoriaus savaip perteikta žemaitiška daugiabalsė „Ėjė panas“ – Saulės dukrų pasivaikščiojimas upės pakrante. „Atalyjos“ bosininko ir idėjinio lyderio Gedimino Žilio sukurta „Saulės ašara“ – baltiškais mitologiniais simboliais paremta sakmė apie Saulės dukros vestuves. Iš kalėdinio – saulės sugrįžimo – laikotarpio ataidi kito „Atalyjos“ lyderio Eirimo Veličkos aranžuota „Už girių girių“ ir lietuvių folkloro atlikimo meistro Ryčio Ambrazevičiaus improvizuojamas „Genelis“.

Trijuose iš simboliškai dvylikos trečiojo „Atalyjos“ albumo kūrinių kalba *motušė*. Tai tvirtai stovinti ant žemės, galinti pasirūpinti savo gentimi *Pramotė*. Toks moters įvaizdis koduojamas visoje „Atalyjos“ kūryboje. Antrajame grupės albume *Ji* – sakralines genties paslaptis sauganti vaidilė. Trečiajame – savo giminės gyvybines jėgas kurstanti ugnis, genties vienybės ašis. Dainoje „Žemaitiu ruoks“ *Ji* budina sūnus, ragindama vytiš pagal archajinių vogtinių vestuvių papročius pagrobtą seserį. Aukštaitiškoje „Šiaurum vėju“ *Ji* kalbasi su sūnum, išėjusiu anapus ir virtusiu ažuolu. Galiausiai *Ji* – legendinės Eglės Žalčių Karalienės vaidmenyje. Pasak šios dainos autoriaus G. Žilio, dainoje „Eglės užkeikimas“ telpa visa Lietuvos istorija: karai su kryžiuočiais, XIX amžiaus sukilimai, tremtys, pokario rezistencija. Eglė – motina Lietuva – sudeda į šią

dainą visą savo sielvartą. Jos skausmas išsilieja kaip prakeikimas, reikalingas harmonijai gentyje atstatyti.

Albumo išleidimą parėmė Lietuvos 1000-mečio fondas.

Neseniai savo kūrybinį dešimtmetį atšventusi „Atalyja“ archajiską lietuvių muzikinį folklorą jungia su roko muzikos išraiškos priemonėmis. Tokiu būdu grupė populiarina senąsias lietuvių dainas. Per „Atalyjos“ kūrybą šiuolaikiniai žmogui skleidžiasi subtilus praeitin nuskendusio baltiškojo pasaulėvaizdžio grožis. Ne tiesmukai, o jautriai ir atsargiai „Atalyja“ bando prisiliesti prie sakralinės sutartinių prigimties, kalendorinių dainų paslapties, vestuvinių dainų rituališkumo.

„Atalyjos“ atsiradimas netiesiogiai siejasi su latvių grupe „Ilgi“. Ilgos Rieznicos suburta ir drašius, tačiau subtilius eksperimentus su latviškuoju folkloru pradėjusi 1981 metais grupė „Ilgi“ davė stiprų postūmį panašia linkme improvizuoti ir lietuviškojo folkloro temomis. Juolab, kad grupės „Ilgi“ veikla iššaukė didžiulį susidomėjimą folkloro muzika tarp Latvijos jaunimo, kas puikiai jaučiama iki šiol.

Tuo metu Lietuvoje bandymai atsitraukti nuo autentiškos folkloro atlikimo tradicijos buvo labai atsargūs. Žinoma, ilgainiui jų atsirado. Pirmieji improvizuoti folkloro tema ėmė folkloro ansamblių „Ratilio“ su roko grupe „Antis“, Rytis Ambrazevičius su projektu „Namo“, „X Ženklas“, „Vydraga“ su Skirmantu Sasnausku ir t. t. Tai vyko aštunto-devinto XX a. dešimtmečių sandūroje, visame pasaulyje pradėjus populiarėti folkloro, roko ir kitų stilių derinimui. Tačiau dauguma lietuviškų eksperimentų su folkloru

buvo tiesiog projektai – muzikantai susiję, pagrojo ir išsiskirstė¹. Didžiausio populiarumo susilaukė Veronikos Povilionienės ir Petro Vyšniausko improvizacijos, bet ir po jų dar buvo galima daug ką šioje srityje pasakyti.

Tokiame kontekste 1998 metais muzikologas E. Velička ir baltiškosios kultūros puoselėtojas G. Žilys sutarė imtis burti muzikantų grupę. Juolab, kad idėjų, muzikinių sprendimų buvo sukaupta ne vienas ir ne du. 1999 metų pavasarį jų suburta grupė, pasivadinus „Atalyjos“ vardu, debiutavo Kaune, postfolkloro festivalyje „Suklegos“.

Pirmasis grupės albumas, kuris taip ir vadinosi „Atalyja“ (2000 m. MC, 2001 m. CD), daug klausytojų, kurie anksčiau į lietuvišką folklorą žiūrėjo abejingai, privertė tapti jo gerbėjais. Po ketverių metų išleistas antrasis albumas „Mocia“ (2004 m. CD) kritikų vertinamas kaip vienas solidžiausių įrašų šiuolaikinio baltiško folkloro istorijoje². 2008 metų „Atalyja“ išleido septynių kompozicijų minialbumą „Žemaitiu ruoks“.

Jame – trys originalios dainos, trys elektroninės versijos ir viena specialiai šiam albumui sukurta meditatyvi instrumentinė kompozicija. Na, ir 2009 metais pasirodęs trečiasis grupės kūdikis – tai „Saula riduolėla“.

Šiandieninė „Atalyjos“ kūryba driekiasi nuo meditatyvių improvizacijų iki kieto kompozicinio artroko. Muzikantai nevengia eksperimentuoti, tradicinių dainų melodijas jie jungia tiek su klasikiniu roko, tiek ir su metalo, roko, bliuzroko, fanko (funk), progresyviojo roko, indų klasikinės muzikos elementais. Tradiciniai lietuvių instrumentai (kanklės, skudučiai, smuikas, dūdmušis, dambrelis) išradingai jungiami su elektrine ir bosine gitaromis, roko mušamaisiais. Kai kurioms dainoms savitą rytiškę atspalvį suteikia Šiaurės Indijos instrumentai: bansuris (skersinė bambuko fleita) ir tabla (porinis būgnas). Atsivėrimas svetimų kultūrų muzikinėms tradicijoms „Atalyjoje“ nereiškia nutolimo nuo pagrindinio tikslo – archajinio baltiškojo pasaulėvaizdžio atskleidimo sau ir kitiems.

Audronė Daraškevičienė

Penkiolika „Dangaus“ metų

2008 metų gruodį šiuolaikinės baltiškos muzikos leidykla „Dangus“ sukako 15 metų. Tokia proga apžvelgiant tūlos muzikos leidyklos nuveiktus darbus, išvardintume daugiau ar mažiau išleistų muzikos albumų. „Dangaus“ veikla yra kur kas platesnė. Po „Dangaus“ ženklu organizuojamas galingas postfolkloro, alternatyvios muzikos ir šiuolaikinės baltų kultūros festivalis „Mėnuo Juodaragis“, rengiama daugybė kitų susiejimų, pasibuvimų, muzikavimų, švenčiamos Lietuvai svarbios šventės, organizuojamos internetinės diskusijos archajinės ir šiandieninės baltų kultūros aktualiais klausimais. Žodžiu, po pavadinimu „Dangus“ slepiasi alternatyvus jaunimo, siejančio save su archajine baltiška kultūra, susivienijimas. Galima kalbėti apie ištisą jaunimo subkultūrą, kuri susiformavo įtakojant „Dangaus“ skleidžiamoms idėjoms. „Dangus“ yra erdvė, kurioje nuolatos gimsta ir išsiskleidžia nauji neofolkloriniai sumanymai. „Baltuojančių“ trisdešimtmečių kartai „Dangus“ reiškia tą patį, ką jų tėvams reiškė Tautinio atgimimo ažuolyno sodinimas.

Susikūręs 1993 metais „Dangus“ pirmuosius devynerius metus buvo metalo ir kitokios „sunkesnės“ muzikos leidybos bei populiarinimo organizacija. Tiesa, ir tada buvo juntama „Dangaus“ probaltiškoji orientacija. To meto „Dangus“ išleido „pagoniško“ metalo grupių „Poccolus“, „Ha Lela“, „Meressin“, „Zpoan Vtenz“ albumus. Jau tada pradėtas leisti elektroninės muzikos projektas „Girnų giesmės“, kurio autorius Laurynas Jukonis tuomet duotame interviu teigė įkvėpimo ieškąs protėvių paliktuose ženkluose ir įsiklausydamas į kosmoso

pulsą. „Girnų giesmių“ albume „Žiemos rūpesčiai“ skamba K. Donelaičio „Metų“ tekstai. Tuo metu po „Dangumi“ sukosi etninėmis inspiracijomis alsuojantys projektai „Wejdas“, „Eiri-me“, „Donis“, „Pievos“. Metalinio „Dangaus“ prieglobstyje savo kūrybą pradėjo leisti apeiginio folkloro grupė „Kūlgrinda“. Tuo metu „Dangaus“ leistame žurnale „Raganos ir alus“ vis labiau ryškėjo probaltiškos idėjos. Na, ir labai svarbu – 1995 metais įvyko pirmasis „Mėnuo Juodaragis“ su paantrašte – pagonišku menų festivalis.

„Dangaus“ įkūrėjas ir lyderis Ugnius Liogė pradinę „Dangaus“ pakopą prisimena kaip natūralias paieškas. „Visa alternatyvios muzikos scena tuo metu buvo tik dvejoja – pankrokas arba metalas. Kitko tiesiog nebuvo. O kas atsiradavo, tai iškart patekdavo į Dangų“, – teigia jis. Tai buvo stiliaus gryninimo etapas. Reikėjo atrasti sau ir savo kartai priimtina baltiškosios kultūros formą.

Ir štai 2001 metų „Dangaus“ archyvuose randame tekstą „Ikvėpk giliau! Dangus atsiveria“. „Šiandien, kai tai rašau, yra penktadienis, gruodžio 21 diena. Vakare, 22 val. 21 min. prasidės naujas astronominis Saulės Ratas, nauji metai“, – rašė U. Liogė šioje žinutėje, toliau pranešdamas apie „Dangaus“ posūkį nuo metalo link etnomuzikos. Tiesa, folkloras ir neofolkloras nebuvo pasirinkti kaip vienintelis leidyklos kelias. Savo kelių muzikos leidykla „Dangus“ įvardino naująjį meną su baltiška prigimtimi.

Kas tai? Pagal „Dangaus“ nusibrėžtus kriterijus, tai – nebūtinai folkloro citavimas. Tai gali būti intucija paremtos amžinojo dvasingumo paieškos. Tai gali būti bandymas prisiliesti prie esminių dalykų, kurie lygiai taip pat aktualūs šiandien kaip ir akmens amžiuje. Žmogaus ir gamtos ryšio išgyvenimas, harmonija žmonių bendruomenėje, anapusinio pasaulio ženklų paste-

¹ Neofolklorinių eksperimentų Lietuvoje apžvalgą skaitykite Algirdo Klovos straipsnyje „Naujas požiūris į tradicinę lietuvių muziką“ (*Liaudies kultūra*, 2008, nr.1, p. 69–75).

² Internetinė muzikos informacijos ir leidybos centro svetainė <http://www.mic.lt/atalyja>

Šiuolaikinės baltų kultūros festivalio „Mėnuo Juodaragis“ scenoje metalo grupė „Thundertale“

Donato Bielkausko ir Rasos Serros projektas „Donis“ – vienas talentingiausių ir įdomiausių baltiško postfolkloro scenoje

„Lauksna“ – elektroninis skambesys kartu su folkloriniais ritmais, etnokosmologinėmis idėjomis, mitologiniais tektais

Nuotraukų autorius – Sieloje ramus

bėjimas – dalykai, kuriuos tikriausiai išgyventi galima ne skaitant istorinius metraščius, ne apžiūrinėjant muziejaus eksponatus, o išiklausant į savo širdies plakimą, aplinką. Užtat „Dangus“ naujojo baltiško meno kūrėjus kviečia neužsidaryti istoriškai patikrinamuose faktuose, o leisti prie Pasaulio medžio vedant vidiniam balsui. Pagal „Dangaus“ nuostatas naujasis menas su baltiška prigimtimi gali būti kuriamas naujausių technologijų pagalba, nutolstant nuo autentikos, tačiau nenutolstant nuo amžinųjų vertybių ir idėjų. Ir, žinoma, jis turi būti gyvas – aktualus ir suprantamas šiandienos žmogui.

Nuo 2001 m. tarp alternatyvaus jaunimo „Dangus“ tapo tiesiog baltiškų menų varikliu. Įsteigiama kasmetinė premija „Baltoji Gimtis“. Ši premija skiriama labiausiai pasižymėjusiems ir perspektyviausiems su baltiška etnika susijusios muzikos kūrėjams ir atlikėjams bei žmonėms, nusipelnusiems dvasinės baltų kultūros atgimimui.

Kasmet vasario 16 d. proga alternatyvus jaunimas susieina į „Dangaus“ rengiamą paskaitomis praturtintą neobaltišką muzikos koncertą „Ausra 16“.

Dvyliktą kartą šiemet organizuojamas „Mėnuo Juodaragis“ tapo vienu solidžiausių alternatyvios muzikos festivalių Rytų Europoje. Tūkstančiais skaičiuojami festivalio klausytojai ir žiūrovai šio renginio laukia kaip kulminacinio metų vyksmo. Kas jame taip žavi jaunimą? Tikriausiai svarbiausia šiame festivalyje yra galimybė išgirsti daugybę kūrybingų ir subtilių improvizacijų archajinės muzikos, simbolių ir kitokio paveldo tema. Nors festivalis tituluojamas šiuolaikinės baltų kultūros festivaliu, jame yra galimybė pasiklausyti Rusijos, Baltarusijos, Anglijos, Italijos, Vokietijos ir daugelio kitų šalių muzikantų, kūryboje naudojančių savo šalies folklorą. Kitų tautų bandymai postmodernia kalba kalbėti apie seniausius savo kultūros sluoksnius „Dangaus“ klausytojams taip pat yra įdomūs.

Į nuo seno „Dangaus“ leidžiamų, archajikos tema improvizuojančių grupių ir projektų būrį įsijungė „Atalyja“, „X ženklas“, „Lauksna Lauksna“. Tačiau „Dangus“ nesugundė kur kas didesnę pelną nei alternatyvi muzika nešančiais „folkšokiniais“ projektais. Nors „folkšokas“ – taip pat improvizacija folkloro tema, šio tipo eksperimentai neatitinka „Dangaus“ leidykloje nustatyto subtilumo kriterijaus. Už ištikimybę savo nusibrėžtai krypčiai ir atsilaikymą komerciškai pelningiems, bet idėjinės leidyklos linijos neatitinkantiems pasiūlymams „Dangu“ galima tituluoti seniausią, ilgiausiai gyvuojančią nepriklausomą muzikos leidyklą Baltijos šalyse.

Audronė Daraškevičienė

Telšių vaikų folkloro ansamblis „Čiučiuruks“ švenčia 20-metį

Čiučiuruks, – taip žemaičiai vadina žirni („tievs gysla, muotina plompa, vakaa čiučiurukaa. Kas?“ – Žirnis). Tokiu vardu 1989 m. buvo pavadintas Telšių rajono savivaldybės kultūros centro vaikų folkloro ansamblis, kuriam nuo išikūrimo vadovauja reikli sau ir kitiems Rita Macijauskienė. Per dvidešimt metų ji išugdė ne vieną dešimtį balsingųjų čiučiurukų, turėjusių galimybę pažinti savo krašto liaudies kūrybą. Ansamblio dalyviai nuo 4 iki 18 metų, ir su visais jais vadovė randa bendrystę ir įdomų (kiekvienam vaikui pagal gebėjimus) kelią kartais į tolimą, bet paslaptinę ir visavertį liaudies dainos, tautosakos pasaulį. Šiuo metu kolektyvą sudaro apie 50 dalyvių. Didžioji jų dalis – telšiškiai, bet yra ir atvažiuojančių iš gretimų kaimų, ir jie taip pat labai uoliai mokosi žemaičių dainų, žaidimų, šokių, pasakojimų, groti įvairiais instrumentais: smuiku, lamzdeliu, armonika, kanklėmis, būgnu, basele ir kitais.

Svarbu, kad ansamblio repertuare vyrauja pačių čiučiurukų vasaros ekspedicijose surinktos dainos, šokiai ir kita liaudies kūryba. Per du dešimtmečius vadovė kartu su vaikais parengė įvairių programų. 1996 m. išleido garsajuostę, o 2004 m. – kompaktinę plokštelę „Čiučiuruks“. Ansamblio įrašų drauge su kitais geriausiais vaikų folkloro kolektyvais galima išgirsti Lietuvos liaudies kultūros centro parengtose garso publikacijose: „Pinu pinu pyne“ (1998 m.), „Čiūž čiūžela“ (1998 m.), „Gyvi ar gyvi?“ (2004), „Kupole rože“ (2004 m.). Jis nuolat kviečiamas dalyvauti ir pristatyti Žemaitijos regiono vaikų folklorą šalies festivaliuose „Baltica“ bei „Skamba skamba kankliai“, Lietuvos dainų šventės folkloro dienos programose ir kt. „Čiučiuruks“ ne kartą reprezentavo lietuvių liaudies kūrybą užsienyje: vaikų ir jaunimo folkloro festivaliuose Suomijoje, Prancūzijoje, Turkijoje, Čekijoje,

„Čiučiuruks“ švenčia 20-metį

Lenkijoje, Ispanijoje, Estijoje, Latvijoje, Makedonijoje, Austrijoje, Ukrainoje, Meksikoje, Rusijoje ir pasaulio vaikų folkloro festivalyje Slovakijoje. Džiugu, kad užsienio folkloro ekspertai itin vertina ir pažymi kolektyvo autentiškumą. Norėdami turėti daug draugų įvairiuose kraštuose, ansambliciai drauge su vadove Telšiuose inicijavo Tarptautinį vaikų folkloro festivalį „Aš pasiejau vėina popa“, kuriame dalyvauja įvairių šalių regionų ir užsienio vaikų folkloro ansambliai. 1999 m. „Čiučiuruks“ buvo pripažintas geriausiu metų vaikų folkloro ansambliu ir pelnė apdovanojimą „Aukso paukštė“.

Svėsdamas dvidešimties metų jubiliejų, ansamblis išleido kompaktinę plokštelę „Padainiousu dainiuškelė“. Joje skamba Žemaitijos regiono vaikų, apie gamtą, jaunimo, vestuvių, karo dainos, šokiai, instrumentinė muzika. Pirmąjį albumą dainą „Padainiousu dainiuškelė“, kurios vardu ir pavadinta kompaktinė plokštelė, jautriai ir švelniai atlieka buvusi aktyvi ansamblietė, dabar jau mama, Dominyka Daciutė-Bareikienė.

Kitas darniai traukia (visu būriu ir atskiromis grupelėmis) jaunimėlis. Čia galima išskirti tris stipriais, gražaus tembro balsais dainų vedėjas – Gerda Dacytę, Viltautę Žvirzdinaitę ir Klaidiją Brasaitę, kurios geba pajusti ir muzikaliai išvingiuoti žemaičių melodijas. Išgirsime ir nemažai įdomios to paties regiono šokių muzikos, kurią kartu su vadove atlieka patys vaikai.

Ši garso publikacija prasminga ir puiki dovana 20-mečio proga ansambliciams, vadovei, tėveliams, visiems išsibarsčiusiems *čiučiurukams* ir jų gerbėjams. Tegu vis labiau sklindžiasi „Čiučiuruko“ šakos, stiprėja šaknys, tegu vis daugiau subrandina žemaitiškai tvirtų, draugiškų *čiučiurių*, taip gražiai gebančių dainuoti, groti ir šokti...

Jūratė Šemetaitė,
Lietuvos liaudies kultūros centro Etninės
kultūros skyriaus folkloro poskyrio vadovė

Romualdo Eitkevičiaus nuotrauka

Šiandien kaip ir visada ansamblyje netrūksta nei jaunuomenės, nei šypsenų, nei energijos

Žemaičių krašto vaikų dainų rinkinys „Padainiousu dainiuškelė“

Liaudies dainos vaikui teikia įvairiapusę naudą: lavina, plečia vaizduotę, ugdo bei kontroliuoja jautrumą. Todėl reikėtų pamąstyti, kaip kuo anksčiau vaikus „įvesti“ į šią meno sritį, kuri vėliau suteiks jiems tiek džiaugsmo, nusiramino ir puikaus kūrybinio polėkio. Vaikas savyje nešioja muziką, kuri spontaniškai veržiasi išsilieti. Jeigu jam padėsime išsaugoti ir išugdyti muziką, kuri jame yra, išauginsime ne tik geresnį ir kultūringesnį, bet ir laimingesnį žmogų.

Žemaičių krašto dainų rinkinys „Padainiousu dainiuškelė“ – antrasis dainų rinkinys, skirtas vaikams. Šiame rinkinyje yra įvairių žanrų dainelių. Tai lopšinės, gyvūnijos apdainavimas, formulinės kumuliatyvinės, literatūrinės kilmės dainos. Daugiausia dainelės pateiktos taip, kaip padainavo pateikėjai. Kiekvienas mokytojas ar folkloro ansamblio vadovas, atsižvelgdamas į vaikų amžiaus tarpsnius, gali pasirinkti tokį tonacijos aukštį, kuriuo būtų patogiau dainuoti vaikams. Kai kuriose dainose penklinės pradžioje skliausteliuose yra pažymėtas pirmasis netransponuotos melodijos garsas (garsas, nuo kurio pradėjo dainuoti pateikėjas). Kai kurių dainelių yra sudėta po kelis variantus, šitaip atspindėta melodijų ir tekstų įvairovė. Pateikėjų duomenys nurodyti knygutės pabaigoje.

Beveik visi dainelių tekstai pateikiami tarmiškai, šitaip stengiantis supažindinti su žemaičių dialektu. Pagrindiniai skiriamieji fonetiniai žemaičių tarmės požymiai yra du: lietuvių bendrinės kalbos (bk) *o, e* ir *uo, ie* tariami kitaip. Vietoje bk *o, e* žemaičiai taria dvibalsius *uo, ie*, pvz., *bruolis* (brolis), *uors* (oras), *tievs* (tėvas), *vies* (vėjas). Vietoje bk *uo, ie* žemaičiai taria trejopus garsus (pagal tai tarmė skirstoma į patarmes): šiaurinė dalis – *ou, ei*, pvz., *douna* (duona), *doud* (duoda), *pėins* (pienas), *žėids* (žiedas); pietinė – *ū, y*, pvz., *dūna* (duona), *dūd* (duoda), *pīns* (pienas), *žūds* (žiedas) nuo etnonimo *žydas* skiriasi priegaide, vakarų – *o, e*: *dona* (duona), *dod* (duoda), *pėns* (pienas), *žėds* (žiedas).

Pateikiami kai kurių dainų melodijų variantai. Pagrindiniai melodijų variavimų atvejai yra užrašyti smulkesniu šriftu prie

pagrindinės melodijos arba pažymėjus skaičiukus rutuliuke ①, ② žymi varianto vietą, o skaičiukai 1, 2 ir t. t. – kuriame posme yra pakitimas. Rinkinyje jie surašomi papildomoje penklinėje. Prie variantą žyminčio skaičiaus nurodomi posmai, kuriuose melodija varijuojama. Folkloro ansamblių vadovai ar muzikos mokytojai gali rinktis įdomesnius variantus, juos kaitalioji – taip dainelė pasidarys įvairesnė, įdomesnė ir labiau priartės prie autentiško savo pavidalo. Tačiau atsižvelgiant į vaikų amžiaus tarpsnį, galima dainuoti ir pradinę melodiją, be variantų. Beveik prie visų melodijų nurodytas apytikris tempas.

Pažintis su liaudies kūryba ir meninis auklėjimas pasitelkiant ją kaip priemonę turi atitikti vaiko amžių, jo sąmoningumą, galimybes bei polinkius. Liaudies dainos sukuria tam tikrą, vaiką supančią derminę (intonacinę) visumą, kurią jis suvokia kaip savą, gimtą ir lengvai įsisavina. Rengiant antrąją knygutę, stengiasi atrinkti kuo paprastesnes ir įvairesnes daineles, kurias dainuotų ne tik vaikų folkloro ansambliai, bet naudotų kaip pažintinę medžiagą ikimokyklinių įstaigų ar bendrojo lavinimo mokyklų pedagogai. Šis dainelių rinkinys bus naudingas ne tik muzikos mokytojams, bet įdomus ir tėveliams bei patrauklus vaikams. Pirmąją žemaičių krašto vaikų dainų rinkinį „Gyvūnijos apdainavimas“ iliustravo Telšių dailės mokyklos mokinė Loreta Palekytė, o antrąjį rinkinį „Padainiousu dainiuškelė“ iliustravo minėtos mokyklos direktorius Valdemaras Eitutis. Dėkoju Telšių dailės mokyklai ir jos direktoriui už pagalbą rengiant knygutę.

Tikiuosi, kad ši knygutė sudomins ir suaugusius, ir vaikus, bus naudinga muzikos mokytojams, folkloro ansamblių vadovams.

Rita Videikaitė-Macijauskienė,
Telšių rajono kultūros centro vaikų folklorinio
ansamblio „Čiučiuruks“ vadovė

Romualdo Eitkevičiaus nuotrauka

Koncertuoja „Čiučiuruks“

Tradicinės kaimo architektūros rekomendacijos

Etninės kultūros globos tarybos iniciatyva, siekiant išsaugoti kaimo etninės architektūros paveldą ir pritaikyti jį šiandienos gyvenimui, išleistas kiekvienam etnografiniam regionui tradicinės kaimo architektūros rekomendacijos. Leidiniai skirti rajonų architektams, kaimo turizmo verslininkams, sodybų savininkams ir statytojams, kuriems brangus tradicinis lietuviškasis kraštovaizdis, etninio stiliaus architektūroje išsaugojimas. Autorių tikslas – supažindinti su etnografinių regionų etnoarchitektūros paveldu, paskatinti prisiminti senąsias pastatų statymo, puošimo tradicijas, kūrybiškai interpretuoti senojo kaimo architektūrą, padėti sukurti modernią sodybą, pritaikytą šiuolaikinėms reikmėms, tačiau išlaikiusią tradicinius bruožus ir jungtis su kraštovaizdžiu. Pastatams statyti patariama naudoti tradicines medžiagas, o technologijos bei inžinerinės sistemos galėtų būti šiuolaikiškos, tai yra ekologiškos ir ekonomiškos.

Tradicinė kaimo architektūra yra labai įvairi, ją lemia gamtinės, istorinės, socialinės ir kultūrinės sąlygos, kurios atskiruose regionuose skirtingos, todėl labai svarbu išryškinti šiuos regioninius architektūrinius skirtumus. Leidiniuose didelis dėmesys skiriamas tradiciniam Lietuvos kaimui: puošybos elementams, vieningumui, esančio architektūroje, įvairovės deriniui, funkcionalumui, mažajai architektūrai. Dabartinę etnoarchitektūros situaciją puikiai apibūdina, viena iš autorių – Rasa Bertašiūtė. Pasak jos, „dabartinis kaimo architektūrinis paveldas nėra itin gausus ir įvairus. Jį sudaro gyvenamieji namai ir svirnai bei pavieniai ūkiniai trobesiai. Dauguma išlikusių etninės architektūros pavyzdžių gerokai pakeitę savo išvaizdą ir planinę erdvinę struktūrą: išgriautos duonkepės krosnys ir kaminai, patalpos suskaidytos naujomis pertvaromis, iškirsti ir išdidinti langai, stogo danga pakeista šiferiu, sienos ir skliautai apkalti dailylentėmis, nelikę dekoru elementų. Apie kitus sodybos pastatus, tvartus, daržines ir klojimus likęs tik žodinis paveldas ar ikonografinė medžiaga“. Labai svarbu saugoti dar išlikusius ir skatinti jų pavyzdžiu statyti naujus, tradicinę architektūrą atstovaujančius objektus. Kaip senosios architektūros tradicijas suderinti su šiuolaikine statyba, leidiniuose pateikta įvairių pasiūlymų. Pasak kitos autorės Aistės Andriušytės, siekiant veiksmingo pateiktų siūlymų taikymo, reikia suteikti pirmenybę šiems principams: seno ir naujo dermė turi būti labai subtili; autentiško objekto vertė yra didesnė nei naujos statybos; medinius pastatus įmanoma restauruoti ar renovuoti ir pritaikyti šiuolaikinėms reikmėms.

Remiantis regioniniais tradicinės architektūros bruožais bei pagrindiniais principais, bandoma šiais laikais statyti modernias sodybas, artimas senosioms krašto tradicijoms. Tai džiugus reiškinys, kad daugėja norinčiųjų statyti pagal tradicinės architektūros pavyzdžius. Deja, tokių mėginimų, atitinkančių visus tradicinius bruožus nėra daug, dažniausiai tai būna išoriniai pagražinimai, nesigilinant į struktūrinius erdvės formavimo principus. Tad labai svarbu tiek statytojams, tiek projektuotojams ne tik kopijuoti, tai kas buvo anksčiau, bet kūrybiškai interpretuoti esamoje erdvėje, pritaikyti prie dabartinės situacijos.

Rytų Aukštaitijos ir Vakarų Aukštaitijos tradicinės kaimo architektūros rekomendacijas parengė dr. Rasa Bertašiūtė, Dzūkijos – dr. Aistė Andriušytė, Mažosios Lietuvos – dr. Martynas Purvinas, Suvalkijos (Sūduvos) – Indrė Kačinskaitė, Žemaitijos – Jurgis Bomblauskas. Knygų sudarytojas – prof. dr. Libertas

Klimka. Leidiniuose autoriai gana plačiai pateikia gyvenviečių struktūros formavimosi, tradicinės sodybos ir pastatų išplanavimo principus. Detaliai aprašomos gyvenamojo namo statybinės medžiagos, konstrukcijos, jo apdaila ir puošyba. Be plačiai pateiktų gyvenamojo namo detalių, daug dėmesio skiriama ir sodybos ūkiniams pastatams bei jų detalių išryškimui. Gyvenamųjų namų interjerų ypatumus pristato Vingaudas Baltrušaitis, Vitalija Vasiliauskaitė. Mažoji sakralinė architektūra – svarbi tradicinės architektūros dalis, kurią atskleidžia dr. Ilona Burinskaitė bei Vitalija Vasiliauskaitė, o želdinių formavimo principus, regionui būdingas medžių rūšis ir gėlių darželių savitumus – Gražina

Žumbakienė. Rytų Aukštaitijos leidinyje Rolandas Bortkūnas ir Neringa Norvaišaitė pateikia rekomendacijas, kaip suderinti tradicinės ir šiuolaikinės architektūros principus ir suformuoti modernią aukštaitišką sodybą.

Leidinius recenzavo Etninės kultūros globos tarybos nariai – prof. habil. dr. Irena Regina Merkienė, dr. Petras Kalnius, Irena Seliukaitė.

Jolita Eidikonienė,
Etninės kultūros globos tarybos sekretoriato vyresnioji specialistė

Lietuvių kalendorius

Libertas Klimka. Saulės ratu, Mėnulio taku: lietuvių kalendorius.
Vilnius, Mintis, 2008, 144 p.

Šiame leidinyje išsamiai ir įžvalgiai aprašomas tradicinis lietuviškų švenčių metų ratas. Kalendorinės šventės – visos etninės kultūros reiškiniai visumos ašis. Kalendorinėms mūsų krašto šventėms būdingas gilus ryšys su permainomis gamtoje ir sąsajos su žemės ūkiu darbai. Knygoje ne tik aprašoma, kaip šventės būdavo pažymimos, bet ir analizuojama jų prasmė. Etnologas primena žemės ūkiu darbu metu atliekamas apeigas. Skaitytojas knygoje ras informacijos apie vienai ar kitai šventei būdingus tradicinius patiekalus, kildinamus iš senovės apeiginių valgių. Aiškinama, kas slepiasi po kaukėmis persirengėlių, ne vienos šventės metu lankiusių kaimų sodybas. Knygoje įsiklausoma į liaudišką ateities būrimus ieškant juose pirmąsias prasmes. Liaudiškajame kalendoriuje nemaža žaismės – pamokymų, kaip praturtėti naudojant Trijų Karalių kreidą, kaip palenkti savęs mylimojo širdį.

Knygos autorius remiasi ilgamečiais savo ir savo kolegų atliekamais etnologiniais tyrinėjimais. Medžiaga knygai rinkta daugybėje ekspedicijų, analizuota kuriant Lietuvos etnokosmologijos muziejaus viziją, dalyvaujant Lietuvos astronomų draugijos, tarptautinės organizacijos „Astronomija kultūroje“ veikloje. Vesdamas skaitytoją tradicinio lietuvių kalendoriaus ratu, autorius atskleidžia liaudišką žinių sistemą, nurodantią, kada ir kaip pradėti žemės ūkiu darbus. O čia juk svarbu atsižvelgti ne tik į saulės kalendorių, bet ir į mėnulio fazę, kitus gamtos ženklus. Tad knygoje pateikiama daug informacijos apie kadaise Lietuvoje naudotą mėnulio kalendorių, vėliau išsiskristalizavusią saulės ir mėnulio kalendorių derinimo sistemą. Senovinių kalendorių tyrinėtojas L. Klimka supažindina su baltų kultūroje naudotais ženklais, skirtais pažymėti metų rato atskaitos taškus. Tai žymens iš medinių runų kalendorių; jais papuoštas kiekvienas knygos puslapis.

Atsakymus į kylančius klausimus knygoje ras besidomintieji dabartiniais ir tradiciniais mėnesių vardais. Gilinantys į tai aiškėja, kaip į vientisą sistemą lydėsi baltiškų, romėniškų ir

krikščioniškos tradicijos, ryškėja, kaip tradiciniame Lietuvos kaime krikščioniškas švenčių turinys susiliejo su subtilia gamtos pajauta.

Knygoje gausu iliustracijų, vaizdžiai atspindinčių kalendorines tradicijas. Į metų kalendorių įsipina ir jaunimo šventės. Etninės kultūros mokytojai knygoje ras įdomių per vieną ar kitą šventę žaidžiamų žaidimų. Kalendorinių papročių žinojimas, jų panaudojimas švenčių metu padeda formuoti mūsų tautinei tapatybei. O tai svarbu ir valstybiniu mastu: tvirta tautinė tapatybė – pilietiškumo pamatas.

Audronė Daraškevičienė

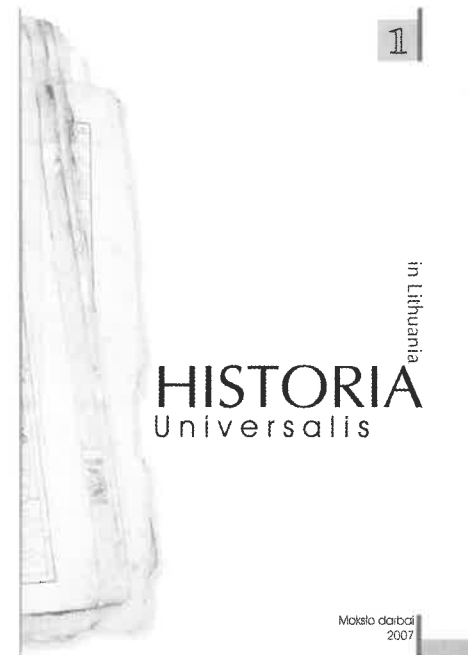
Naujas tęstinis istorikų leidinys

Pavasarij pasitinkant Vilniaus pedagoginis universitetas pradžiugino istorikų bendruomenę bei visus istorija besidomincius nauju leidiniu – „Historia Universalis in Lithuania: Visuotinė istorija Lietuvos universitetuose“. Šis tęstinis leidinys skirtas pristatyti pasaulio istorijos raiškos Lietuvos kultūroje tyrinėjimams nuo seniausių laikų iki šių dienų. Numatoma čia skelbti darbus apie kitų tautų istorinės patirties bei naujų žinių sklaidą Lietuvoje, užsienio mokslo pasiekimų ir kultūros vertybių vaidmenį Lietuvos visuomenės raidai, tarpkultūrinių dialogų reikšmę lietuvių tautos edukacijai ir apskritai valstybingumui. Redkolegijos sudėtyje – žinomi mūsų visuotinės istorijos specialistai, taip pat užsieniečiai, atstovaujantys Vroclavo, Haifos, Tenesio, Niujorko politechnikos universitetus. Redkolegijai vadovauja VPU profesorius, Visuotinės istorijos katedros vedėjas Juozas Skirius.

Visuotinės istorijos mokslas siekia universaliai apimti pasaulio tautų vidinius procesus bei savitarpio santykius, atspindinčius bendrą žmonijos civilizacijos raidą. Šios srities tyrinėjimų Lietuvoje nebuvo daug, nors mūsų kraštas visais istoriniais laikais siekė palaikyti ryšius su kitomis pasaulio kultūromis, perimti jų laimėjimus. Žinia, mokslo darbuose visada būtinas pasaulio raidos kontekstas. Tačiau išsamesni ir platesni tyrinėjimai atskleistų Lietuvos kaip europinio identiteto šalies savimonę, neišvengiamai atvedusią į narystę Europos Sąjungoje. Kartu svarbu išnagrinėti, kaip tokia savivoka formavosi, kaip atėjo lietuvių žinojimas apie kitas šalis, jų tradicijas ir kultūrą, kokie buvo informacijos būdai ir apimtys. Apie tokio leidinio būtinumą kalbėta jau pirmajame Lietuvos istorikų suvažiavime, vykusiam 2005 m. rugsėjį. Tęstiniai leidiniai paprastai padeda suformuoti bei sustiprinti jiems skirtą tyrinėjimų sritį.

Leidinyje „Historia Universalis in Lithuania“ laukiami tyrinėjimai, atlikti tokiomis kryptimis: 1) užsienio tautų istorijos, kultūros ir tradicijų propagavimas Lietuvos visuomenėje ir lietuvių išsivijoje (spauode, radijo ir televizijos laidoje ir kt.); 2) užsienio mokomosios ir mokslinės literatūros bei šaltinių, grožinės ir turistinės literatūros, vaizduojamojo meno sklaidą ir jos įtaka Lietuvos gyventojų mentaliteto formavimui; 3) visuotinės istorijos kursų dėstytojų mokyklose ir universitetuose raida bei visuotinės istorijos tyrinėjimų metodologija; 4) užsienio mokslininkų Lietuvoje ir Lietuvos mokslininkų, propaguojančių užsienio kultūros ir mokslo laimėjimus, indėlis plėtojant pasaulinę kultūrą; 5) užsienio šalių pasiuntinybių, firmų, atskirų užsieniečių veiklos skleidžiant Lietuvoje įvairių tautų kultūros reiškinius įvertinimas; 6) Lietuvos politinių santykių su užsienio šalimis įtaka Vakarų ir Rytų civilizacijų sklaidai Lietuvoje; 7) užsienio prekybos ir religijų poveikis Lietuvai bėgant amžiams; 8) kelionių po užsienio šalis aprašymai ir jų tyrimas. Pageidaujami straipsniai ir iš užsienio šalių istorijos problematikos, – tokia medžiaga pirmiausia gali būti pravarti edukacijoje.

Leidinyje, be mokslinių straipsnių, dar numatoma publikuoti konferencijų medžiagą, šaltinius, recenzijas, mokslo įvykių kroniką. Šaltiniai bus skelbiami originalo kalba kartu su

vertimu į lietuvių kalbą; reikalingi ir kuo išsamesni palydintieji komentarai.

Pirmasis tomas – teminis, jame nušviečiama Visuotinės istorijos kursų bei atskirų temų dėstytojų kaita Lietuvos aukštosiose mokyklose per visą praeitą šimtmetį, kartu prisimenami istorijos dėstytojai ir mokslininkai. J. A. Krikštopaitis teoriniu lygmeniu aptaria visuotinio ir objektyvumo temą istorinės minties ugdyme. R. Juzefovičius išnagrinėjo taikomuosius visuotinės istorijos studijų aspektus. E. Kriščiūno gvildinti kai kurie komunizmo ir lietuvių tautos istorinio santykio klausimai. J. Sireika apžvelgė senovės istorijos studijų Lietuvos universitetuose literatūrą. A. Kasperavičius dalijasi patirtimi pateikiant XVIII–XIX a. revoliucijų tematiką visuotinės istorijos mokymo bei studijų procese. P. Lasinskas rašo apie visuotinės istorijos studijas Vytauto Didžiojo universitete tarpukariu. S. Stašaičio straipsnis pateikia duomenų apie VPU Visuotinės istorijos dėstytojų darbo sąlygas, vertina jų pedagoginę veiklą. V. Pukienė savo straipsnyje analizuoja XX a. istorijos kursų turinio kaitą Vilniaus pedagoginiame universitete 1968–2006 m. J. Skirius aptaria VPU Visuotinės istorijos katedros struktūrą ir mokslinio darbo kryptis 2000–2006 m. A. Vyšniausko darbe atskleidžiamas interneto technologijų galimybes studijuojant istoriją.

Tikėtina, kad, susitelkus apie pristatomąjį leidinį, visuotinės istorijos problemų tyrinėjimai, ypač akcentuojant jų ryšius su Lietuvos praeitimi ir dabartimi, taps ryškia Lietuvos istorikų veiklos sritimi.

Libertas Klimka,
VPU profesorius

Išleistas suvalkiečių prijuosčių katalogas

Suvalkiečių prijuostės: katalogas. Sudarytojos: Danutė Katkuvienė, Asta Vandytė. Marijampolė, Piko valanda, 2009, 144 p.

Katalogą „Suvalkiečių prijuostės“ parengė Marijampolės kraštotyros muziejaus vyresnioji muziejininkė Danutė Katkuvienė, imonės „Tautinio kostiumo studija“ vadovė Asta Vandytė bei fotomenininkas Romas Linionis.

LR Kultūros ministerijos ir Marijampolės apskrities viršinininko administracijos finansuotame kataloge – Marijampolės kraštotyros muziejuje sukauptos, iš kitų Lietuvos regionų puošnumu, audimo technika ir ornamanto kompozicija išsiskiriančios suvalkietiškos prijuostės.

Marijampolės kraštotyros muziejaus fonduose saugoma 116 prijuosčių. Remiantis muziejaus ekspozicijų knygos įrašais, prijuostės datuojamos XIX a. – XX a. pirmąja puse. Seniausia muziejuje esanti prijuostė išausta 1830 m. Į muziejaus fondus ją 1968 m. perdavė Magdė Navikauskienė (Igliauka, Marijampolės sav.). Keletas prijuosčių tikriausiai išaustos dar anksčiau, tačiau muziejaus knygose jų išaudimo metų nėra.

Vienas įdomiausių katalogo eksponatų – rašytojos J. Žymantienės-Zemaitės nešiota prijuostė. Ją surado ir muziejui perdavė Marijampolės II vidurinės mokyklos kraštotyrininkai, vadovaujami D. Kunickienės. Ši prijuostė kaišyta lelijų žiedais, jos apačia papuošta kutais.

Prie dviejų prijuosčių prisiūtos skiautės su autentiškais užrašais. Vienas jų: „Magdės Bulotienės. Smalinyčia. Žiurastas austas 40 m. 1929 X. Peteliškutės“. Antrasis užrašas toks: „Marės Juraitienės (Nendrinikiškiai). Žiurastas pirktas jomarke koki 7 metai. 1929 X 2. Roželinis“. Įdomu tai, kad užrašytas net audimo rašto pavadinimas. Tai be jokios abejonės padarė žmogus, kuris rinko eksponatus. Manoma, kad užrašai rašyti Vinco Šlekio (1870–1946), Mokolų kaime gyvenusio šio krašto šviesuolio.

Yra žinomos tik dvi prijuosčių audėjos: M. Juraitienė (Nendrinikiškų k.) ir K. Bindokienė. Prie visų kitų prijuosčių parašyta tik, kas perdavė eksponatą į muziejaus fondus, prijuosčių audėjos nėra įvardintos.

Kataloge prijuostės grupuojamos pagal audimo būdą. Išskirtos penkios grupės: *kaišytinės, rinktinės, diminės, dvinytės ir siuvinėtos*.

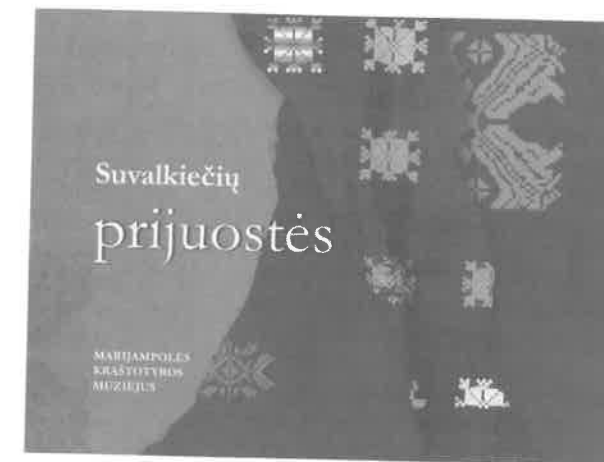
Daugiausia muziejaus fonduose saugoma *kaišytinių* prijuosčių, net 45 vienetai. Šioms prijuostėms būdingas augalinis ornamonto motyvas. Net 32 prijuostės kaišytos lelijų ornamentu. Tokios prijuostės laikomos XIX a. suvalkietiškos prijuostės etalonu.

Muziejaus fonduose saugoma 18 vienetų *rinktinių* prijuosčių. Jų ornamentai pagal struktūrą skirstomi į dvi grupes:

- 1) geometrinis rašto motyvas – katpėdėlė, stulpeliai, kryželiai;
- 2) augalinis rašto motyvas – įvairūs lapeliai, žiedeliai, šakelės.

Seniausia fonduose saugoma šios grupės prijuostė išausta 1880 m. Ją muziejui 1968 m. perdavė Petronėlė Kazakevičienė (Naražinskių k., Igliaukos sen.)

Dar viena prijuosčių grupė – *diminės*. Visos skersadryžės, jose per visą plotą dėstomos įvairių plokčių ir spalvų juostelės. Tokių prijuosčių muziejaus fonduose yra 24 vienetai.

Į muziejaus fondus yra patekę ir 16 vienetų siuvinėtų prijuosčių. Tai juodo šilko arba pusvilnės prijuostės, siuvinėtos ryškiais vilnoniais siūlais. Augalinių ornamentų motyvas komponuojamas prijuostės apačioje. Siuvinėtos kryželio, grandinėlių dygsniais, dažniausia rankomis.

Kolekcijoje yra dvi prijuostės, margintos *spausdavimo* būdu. Tai nebuvo labai dažna ne tik Suvalkijos regione, bet ir visoje Lietuvoje. Jų abi pusės skirtingos, taigi galima matyti keturis marginimo pavyzdžius. Jos pasiūtos iš lininio vienspalvio audinio. Skirtingų spalvų dažais spausinti įvairūs augalinio motyvo raštai.

Didžioji dalis prijuosčių į muziejaus fondus pateko iš aplink Marijampolę buvusiu ir dar esamų kaimų. Daugiausia prijuosčių – 20 vienetų – į muziejaus fondus yra patekę iš Mokolų kaimo (Šunskų seniūnija). Tikslių duomenų nėra, bet manoma, kad didžiąją dalį šių prijuosčių muziejui yra perdavęs V. Šlekys. Jis prieš Antrąjį pasaulinį karą važinėjo dviračiu po kaimus ir rinko įvairias senienas besikuriančiam „Sodžiaus“ muziejui.

Katalogą papildė senos fotografijos iš muziejaus fondų. Jose užfiksuoti XX a. ketvirtą dešimtmetį vaizdai. Šis akademinis leidinys bus įdomus ir reikalingas audėjoms, etnografams bei studentams.

Tai jau antra publikacija apie Marijampolės kraštotyros muziejaus fonduose saugomą tradicinę tekstilę. 2005 m. buvo atlikta muziejaus tautinių juostų kolekcijos (357 vnt.) mokslinė analizė ir išleistas katalogas „Marijampolės krašto juostos“.

Danutė Katkuvienė,
Marijampolės kraštotyros muziejaus vyresnioji muziejininkė

Knygoje pristatyta Žemaičių muziejaus „Alka“ liaudies skulptūros kolekcija

Tradicinė žemaičių skulptūra. Sudarytoja Elvyra Spudytė. Vilnius, Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, 566 p.

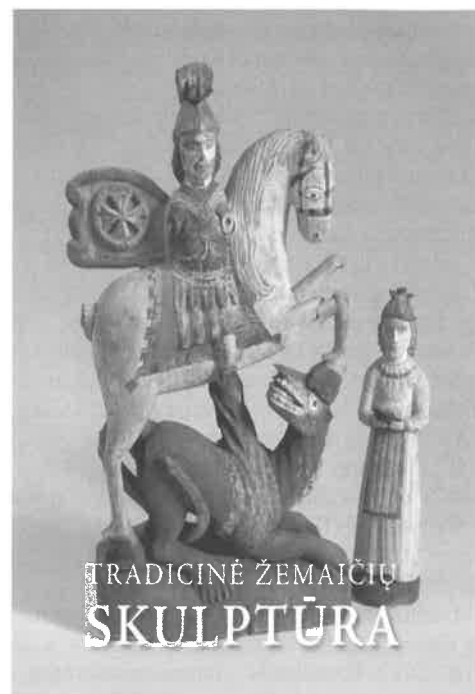
2008 m. Žemaičių muziejus „Alka“ išleido knygą „Tradicinė žemaičių skulptūra“. Sudarytoja Elvyra Spudytė, fotografas Kęstutis Stoškus, dailininkė Vida Kuraitė, redaktorė Nijolė Deveikienė. Anotaciją į anglų kalbą vertė Medeinė Tribinevičiūtė.

Knygoje pristatyta visa „Alkos“ muziejuje saugoma liaudiškos skulptūros kolekcija, susidedanti iš 934 skulptūrų. Kolekcijoje – skulptūros, bareljefai, pastatomi kryžiai, altorėliai, koplytėlės. Liaudiškų skulptūrų kolekcija pradėta formuoti nuo muziejaus įkūrimo 1932 m. Skulptūras muziejui dovanavo pavieniai asmenys, buvo įgyjamos ekspedicijų metu. Pagal radimo metriką pateiktus duomenis skulptūros surinktos iš Telsių, Plungės, Mažeikių, Skuodo, Kelmės, Akmenės, Šilalės ir Kretingos rajonų.

Seniausia kolekcijos skulptūra „Angelas“ yra paženklinta 1704 metų data. Kita paženklinta skulptūra „Pieta“ turi ne tik 1819 metų išraižytą datą, bet ir meistro pavardę (Ignas Noreika). Datuotų skulptūrų kolekcijoje – 74 vnt. Laikas išsaugojo tik nedaugelio meistrų pavardes. Deja, išsamesnė informacija apie meistrus nėra gausi. Kiek daugiau informacijos surinkta apie senuosius meistrus Kazimierą Mockų, Augustiną Potockį, Kazimierą Varnelį. Dauguma skulptūrų išdrožtos nežinomų liaudies meistrų rankomis.

Beveik visos kolekcijos skulptūros polichromuotos. Labiausiai meistrų mėgstami siužetai buvo Švč. Mergelės Marijos ir Kristaus gyvenimo momentai. Be šių pagrindinių personažų, meistrai vaizduodavo atskirus šventuosius: šv. Joną Nepomuką, šv. Jurgį, šv. Roką, šv. Izidorijų, šv. Antaną, šv. Juozapą bei kitus mažiau populiarius ir žinomus šventuosius.

Knygoje pristatoma ne tik senoji skulptūra, bet ir žymesni meistrai, gimę tarpukario Lietuvoje ir sovietmečiu. Pastarieji drožimo igūdžius įgaudavo amatų mokyklose ar technikuose. Jų kitokia drožimo maniera, kita gyvenimo filosofija. Knygoje

supažindinama ir su šiuolaikiniais meistras, jų darbais, savo tematika atkartojančiais senąją žemaičių dievadirbių tradiciją.

Knygoje-kataloge pateikiama keletas tarpukario Lietuvos Telsių apylinkių vaizdų, fotografuotų Juzefo Perkovskio. Knyga skirta Žemaitijos krikšto 600 metų jubiliejui.

Elvyra Spudytė

Kupiškėnai turi antrąją savo krašto enciklopediją

Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai. Sudarytoja Aušra Jonušytė. Kupiškis, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, 648 p.

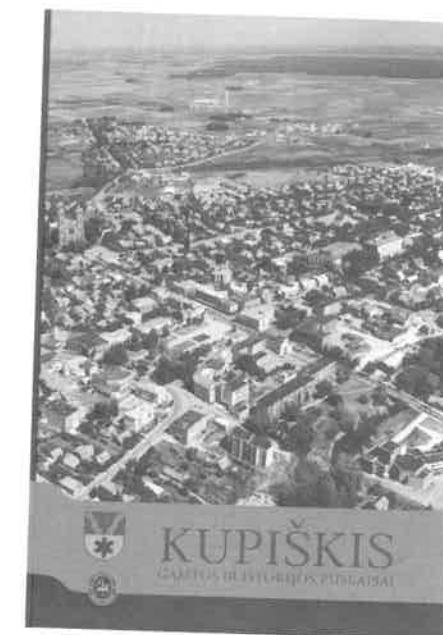
2008 m. Kupiškio etnografijos muziejus išleido fundamentalią veikalą „Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai“. Monografijos sudarytoja muziejininkė Aušra Jonušytė siekė kuo plačiau pažvelgti į gimtąjį kraštą. Knyga tikrai verta vadintis Kupiškio enciklopedija, nes sudarytojai pavyko suburti didžiulį 22-iejų autorių kolektyvą ir pažvelgti į savo kraštą įvairiais aspektais – nuo geologijos, gamtos, sudėtingos krašto istorijos iki kultūros ir etnografijos.

Algirdo Gaigalo straipsniai skirti krašto geologinei struktūrai, rieduliams ir dubenuotiesiems akmenims pažinti. Istorikas Gintautas Zabiela apžvelgia naujausius krašto archeologijos paminklų tyrinėjimus. Straipsnyje pateikiama archeologinių

radinių apžvalga: nuo pačių seniausių paminklų – VI–II tūkst. pr. Kr. Uoginių bei Gyvakarų kapinynų, sėlių viduramžių palaidojimų iš Pyragių, Buivėnų kapinynų iki XVII–XVIII a. Palėvenės dominikonų vienuolyno palaidojimų. Renė Jankauskienė įtaigiai aprašo Šepetos pelkės gamtinį ir kultūrinį kraštovaizdį. Gamtininkas Ričardas Kazlauskas straipsnyje „Margas Kupiškio rajono drugių pasaulis“ preciziškai suregistravo šiame krašte sutiktus drugius. Gausiai istorine medžiaga iliustruotame straipsnyje „Kupiškio seniūnija XVI–XVII amžiais“ Alvydas Totoris aptaria to meto Kupiškio dvaro ir seniūnijos kaimų gyventojų demografinę, socialinę ir kultūrinę padėtį. Cituojamos dokumentų ištraukos sukuria autentišką sudėtingo Lietuvos istorijos laikotarpio

gyvenimo atmosferą. Jonė Žebrytė straipsnyje „Aukštaičių pažangiojo jaunimo organizacija (1915–1918)“ aptaria, kaip kaizerinės Vokietijos okupacijos ir Rusijos revoliucinių įvykių fone brendo Panevėžio, Biržų, Kupiškio krašto jaunuomenė, leido laikraštį „Laisvės kelias“, organizavosi į slaptas lietuviškas draugijas ir ratelius, steigė bibliotekas ir knygynėlius, rengė lietuviškus jaunimo vakarus ir vaidinimus. Autorė išryškina, kokią įtaką to meto Aukštaitijos jaunimo brandai darė rašytoja ir visuomenės veikėja Gabrielė Petkevičiūtė-Bitė, mokytojai Vincas Jonuška, Juozas Indriūnas. Aldona Vasiliauskienė straipsnyje peržvelgia Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios istorijos puslapius, didelį dėmesį skirdama kultūriniam parapijos gyvenimui, čia veikiams katalikiškoms organizacijoms ir draugijoms. Straipsnyje skiriama vietos dramatiškam bažnyčios bendruomenės likimui sovietmečiu. Aukštaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos narė, Kupiškio etnografijos muziejaus direktorė Violeta Aleknienė savo straipsnį skiria Palėvenės miestelio istorijai 1911–1940 m. Straipsnyje autorė aptaria gyventojų sudėtį, verslą, amatus, gyvenimo sąlygas, katalikiškas ir pasaulietines organizacijas, Šv. Dominyko ir Šv. Pranciškaus bažnyčios bei dominikonų vienuolyno įtaką miestelio gyventojams. Dalia Klajumienė straipsnyje „Palėvenės dominikonų ansamblio architektūros raida ir dailės paminklai“ nuosekliai aptaria šio Šiaurės Lietuvos architektūros perlo meninę vertę, supažindina su ansamblio formavimosi etapais. Jos straipsnis gausiai iliustruotas. Kultūrologinei temai skirtas Genovaitės Dručutės straipsnis „Kazio Šimonio ir Oskaro Milašiaus susitikimas Paryžiuje“. Autorė aptaria dviejų ryškių menininkų susidūrimą Paryžiuje 1927 m. K. Šimonio parodos katalogui įžanginį straipsnį parašė O. Milašius. Edita Jankauskienė straipsnyje „Partizaninis ginkluotas pasipriešinimas ir jo slopinimas Kupiškio krašte 1944–1953 m.“ aptaria partizaninių struktūrų kūrimąsi, Kupiškio krašto partizanų veiklą Šarūno rinktinės sudėtyje, tragiškus paskutinius partizaninės kovos metus ir pasipriešinimo judėjimo nuslopinimą. Knygos sudarytoja Aušra Jonušytė savo straipsnį skiria Kupiškio krašto tremtinių likimui. Atsiminimais apie karo metų Kupiškio gimnazistų gyvenimą dalinasi istorikas Vytautas Merkys, šiandieninį Povilo Matulionio mokyklos gyvenimą pristato Nijolė Puzelienė. Medicinos įstaigų gyvavimo Kupiškyje šimtmetį peržvelgia Marija Tamošiūnienė ir Rasa Šaltenienė. Alfreda Petrulienė plačiau supažindina su iš Subačiaus kilusiu archeologu Povilu Tebelščiu. Šalia biografijos, svarbiausių darbų aprašymų, autorė pateikia ir P. Tebelščio bibliografiją.

Didelė knygos dalis skiriama Kupiškio krašto tradicinei kultūrai, kuri pastarąjį šimtmetį labiausiai garsino kupiškėnus. Arūnas Vaicekuskas straipsnyje „Kupiškėnų Užgavėnės“ supažindina su tradiciniais šios šventės valgiais, papročiais, kaukėmis, akcentuoja svarbią Gavėno reikšmę. Straipsnis iliustruotas Kupiškio folkloro ansamblio „Kupkėmis“ rekonstruotos Užgavėnių šventės nuotraukomis. Aldona Čiurlytė aptaria

prieškario jaunimo pasilinksminimus Virbališkių apylinkėje. Elvyda Lazauskaitė straipsnyje „Kupiškėnų namai ir daiktai juose“, pasiremama ikonografinė ir dokumentinė medžiaga iš Lietuvos nacionalinio, Lietuvos liaudies buities ir kitų muziejų, vaizdžiai pateikia medžiagą apie kupiškėnų sodybą, gyvenamąjį namą ir jo dalis, klėtį, reikmenis maistui ruošti bei laikyti ir daro išvadą, kad kupiškėnų materialinė kultūra yra tipiška aukštaitiška. Irena Regina Merkienė aptaria seserų Glemžaičių lietuviškų drabužių kolekciją, esančią Kupiškio etnografiniame muziejuje, ir pripažįsta, kad ši kolekcija – labai svarbi lietuvių tautinio kostiumo istorijai, nes yra išsaugojusi XIX a. pab. – XX a. pr. vietos autentiškumą. Unikalią kupiškėnų tarmę ir jos vietą tarp kitų lietuvių kalbos tarmių apžvelgia Adelė Valeckienė ir Klementina Vosyltė. Straipsnyje iškeliamos svarbiausios kupiškėnų tarmės ypatybės, aptariamai kupiškėnų tarmės aprašai, nurodomi spausdinti kupiškėnų tarmės tekstai. Atskirai pateikiami vienos garsiausių XX a. Kupiškio tradicinės kultūros populiarintojos mokytojos Mikalinos Glemžaitės atsiminimai.

Knyga užbaigiama asmenvardžių ir vietovardžių rodyklėmis.

Pagarba mažam, bet darbingai sutelktam Kupiškio etnografijos muziejaus kolektyvui, kuris parengė šią didelę gimtajam kraštui skirtą monografiją ir, svarbiausia, surado rėmėjų šiai knygai išleisti. Šis darbas įrodo, kad lokaliniai leidiniai gali būti fundamentalūs, paremti naujausiais tyrimais. Turėti tokią knygą savo namuose kiekvieno kupiškėno garbės reikalas.

Vitalija Vasiliauskaitė

I. Čepienės veikalas apie lietuvių etninę kultūrą

*Irena Čepienė. Lietuvių etninė kultūra: raidos išvalgos.
Vilnius, Alma littera, 2008, 408 p.*

2008 metais pasirodė žinomos lietuvių etnologės, mokslų daktarės Irenos Čepienės knyga „Lietuvių etninė kultūra: raidos išvalgos“. Autorė teigia iš pradžių ketinusi parengti naujausiais etninės kultūros tyrinėjimų duomenimis papildytą savo knygos „Lietuvių etninės kultūros istorija“, išleistos 1973 m. (1 tomas) ir 1975 m. (2 tomas), leidimą. Tačiau jį ruošiant kilo sumanymas aptarti dabartinę etninės kultūros būklę ir reikšmę ugdant jaunąją kartą. Tad pasirodžiusi knyga – žymiai daugiau nei ankstesniųjų leidinių pakartojimas.

I. Čepienės „Lietuvių etninė kultūra: raidos išvalgos“ – lietuvių etninės kultūros apžvalga ir analizė, padedanti susidaryti visuminį vaizdą, kas yra etninė kultūra ir kaip ji vystėsi. Pirmojoje knygos dalyje apžvelgiama senoji baltų epocha. Pradedama lietuvių tautos kilmės aiškinimu. Toliau daromas antropologinis materialinės baltų kultūros pjūvis. Pristatomi esminiai archajinės baltų visuomenės kasdienio gyvenimo bruožai: verslai, amatai, maisto gamtinimo papročiai, darbo įrankiai, aprangos ir pasipuošimo detalės, ginklai, būsto statybos ypatumai, karybos tradicijos ir t. t.

Didelis dėmesys knygoje skiriamas baltų mitologijai. Aptariami svarbiausi baltiški simboliai, jų reikšmė, naudojimo tikslai. Svarbiausias iš jų – Pasaulio medis, kurio pagrindu baltų kultūroje buvo suvokiami esminiai dalykai: laikas, erdvė, santykiai tarp žmonių, ryšiai tarp žmogiškosios ir dieviškosios sferų. Pristatydamas baltiškuosius simbolius, autorė kalba ir apie pamatines baltiškiosios kultūros vertybes, etines, estetines nuostatas. Mokslininkė pastebi sąsajas tarp senųjų baltiškų simbolių ir iki šių dienų išlikusios tradicinės architektūros ornamentikos, tautinio kostiumo, namų apyvokos daiktų puošybos detalių.

Antrame skyriuje I. Čepienė apžvelgia etninės kultūros vystymąsi viduramžių Lietuvoje. Atskleidžia senosios ir krikščioniškosios pasaulėžiūrų susiliejo aspektus. Paliečiamos

paprutinės teisės, kaimo bendruomenės narių elgesio papročių temos. Iš etninės kultūros formavimosi lauko neišmetamos ir bajorijos tradicijos.

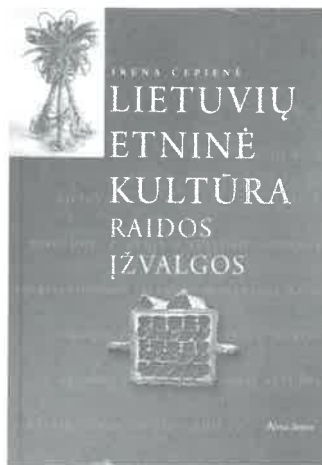
Pereinant prie XIX a. aktualijų, etninė kultūra aptariama tautinio sąmonėjimo kontekste. Autorės akiratin patenka etninės kultūros ugdymas tarpukario Lietuvos mokyklose. Analizuojamos to laikmečio pastangos kurti tautinę mokyklą, filosofų S. Šalkauskio ir A. Maceinos tautinio auklėjimo teorijos.

Paskutiniame knygos skyriuje I. Čepienė aptaria šią šiuolaikinę etninės kultūros situaciją, daugiausia dėmesio skirdama švietimo sistemos analizei. Etnologė ieško tradicinių vertybinių orientacijų nykimo priežasčių, siūlo globalizacijos sąlygomis kylančių su etnine tapatybe susijusių problemų sprendimus, formuoja etninės kultūros ugdymo strateginius uždavinius.

Knyga iliustruota vertingomis iliustracijomis. Pateikiama daug fotografijų, atspindinčių tradicinį XX a. pr. lietuvių gyvenimą.

I. Čepienės knyga – geras veikalas tiems, kas nori susipažinti su lietuvių etnine kultūra kaip visuma. I. Čepienės „Lietuvių etninė kultūra: raidos išvalgos“ gali pasitarnauti kaip atraminės gairės etninės kultūros mokytojams bei dėstytojams.

Audronė Daraškevičienė

Etninės kultūros globos tarybos sekretoriatas

Žygimantų g. 1 / T. Vrublevskio g. 8, LT-01102 Vilnius, Lietuva
Tel. (8 ~ 5) 210 7160/61, faks. (8 ~ 5) 210 7160, mob. +370 699 04 238
El. p. etnogloba@lrs.lt

URL adresas: <http://www.lrs.lt/> (žr. „Kitos nuorodos“, „Institucijos, atskaitingos Seimui“)

Tarybos sekretoriato vadovas –
Tarybos pirmininkas **Libertas Klimka**
Mob. +370 699 04 239
El. p. etnotaryba@lrs.lt

Vyriausioji buhalterė (vyr. specialistė) **Jolanta Bulotienė**
El. p. etno@lrs.lt

Vyresnioji specialistė **Jolita Eidikonienė**
El. p. etnogloba@lrs.lt

Vyresnioji specialistė **Audronė Daraškevičienė**
El. p. etnolangas@lrs.lt

Specialistas **Algimantas Kuras**
El. p. kuras@techas.lt

Specialistė (Aukštaitijos regionui) **Vitalija Vasiliauskaitė**
Mob. +370 699 04 991
El. p. etnoaukstaitija@gmail.com
Specialistas (Dzūkijos regionui) **Arvydas Švirmickas**
Mob. +370 699 04 989
El. p. svirmickas@zebra.lt
Specialistė (Mažosios Lietuvos regionui) **Regina Jokubaitytė**
Mob. +370 699 04 990
El. p. reginele1@one.lt
Specialistas (Suvalkijos regionui) **Valentinas Jazerskas**
Mob. +370 699 04 992
El. p. suduva@marijampole.aps.lt
Specialistė (Žemaitijos regionui) **Sigita Dacienė**
Mob. +370 699 04 993
El. p. s.daciene@gmail.com

Etninė kultūra

Etninės
kultūros
globos
tarybos
informacinis
leidinys

Nr. 8

